

**REDAKCJA
NAUKOWA**

**MACIEJ CYCOŃ
TOMASZ JEDYNAK**

**MIĘDZY KLASYCZNYM
A NOWOCZESNYM MODELEM
ZABEZPIECZENIA EMERYTALNEGO**

PRZEGLĄD UBEZPIECZEŃ 2020

FUNDACJA UNIwersYTETU EKONOMICZNEGO W KRAKOWIE

**Między klasycznym a nowoczesnym modelem
zabezpieczenia emerytalnego
Przegląd Ubezpieczeń 2020**

redakcja naukowa

Maciej Cycoń

Tomasz Jedynak

Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie

Kraków, czerwiec 2020

Recenzenci
dr Robert Dankiewicz
dr Antoni Kolek
dr Anna Ostrowska-Dankiewicz
dr hab. Damian Walczak

ISBN 978-83-65907-57-8
pdf online

Publikacja została wydana w ramach projektu „Między klasycznym a nowoczesnym modelem ubezpieczeń” realizowanego przez Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management” oraz Katedrę Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń w latach 2019-2020.

© Copyright by Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń Uniwersytetu Ekonomicznego
w Krakowie, Kraków 2020

Wydawnictwo:
Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie
ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1 Wyzwania dla polityki społeczno-gospodarczej w dobie starzejącego się społeczeństwa	9
1.1. Wprowadzenie	9
1.2. Przemiany demograficzne w Polsce ujęciu historycznym oraz prognostycznym.....	10
1.3. Kluczowe wyzwania dla polityki społeczno-gospodarczej.....	13
1.4. Koncepcja <i>silver economy</i> jako odpowiedź na postępujące starzenie się społeczeństwa	17
1.5. Podsumowanie i wnioski	21
Literatura	22
Rozdział 2 Ewolucja polskiego systemu emerytalnego	24
2.1. Wprowadzenie	24
2.2. Ewolucja polskiego systemu emerytalnego	26
2.2.1 Reforma z 1999 roku – przyczyny, założenia i konsekwencje	26
2.2.2 2004 rok – nowelizacja PPE, wprowadzenie IKE	28
2.2.3 2011 rok - mała reforma OFE, wprowadzenie IKZE.....	29
2.2.4 Lata 2012-2019.....	30
2.3. Kształt powszechnego systemu emerytalnego w Polsce	31
2.3.1 I filar.....	32
2.3.2 II filar.....	35
2.3.3 III filar.....	36
2.4. Kształt polskiego systemu emerytalnego po zmianach z 2020 roku.....	39
2.5. Analiza komparatywna badań opinii publicznej.....	41
2.6. Podsumowanie	50
Literatura	51
Rozdział 3 Problemy i wyzwania polskiego systemu emerytalnego na tle wybranych krajów OECD...	53
3.1. Wprowadzenie	53
3.2. Podstawowe zasady funkcjonowania współczesnych systemów emerytalnych	54
3.3. Adekwatność systemów emerytalnych i luka emerytalna	57
3.4. Wybrane problemy funkcjonowania polskiego systemu emerytalnego.....	59
3.5. Polski system emerytalny na tle systemów emerytalnych w wybranych krajach OECD	65
3.6. Podsumowanie	71
Literatura	73
Rozdział 4 Problemy i wyzwania rolniczego systemu zabezpieczenia społecznego	75
4.1. Wprowadzenie	75

4.2. Cele współczesnych systemów emerytalnych.....	76
4.3. Funkcjonowanie i cele rolniczego systemu ubezpieczenia społecznego w Polsce.	78
4.3.1 Ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie	81
4.3.2 Ubezpieczenie emerytalno-rentowe	81
4.4. Problemy i wyzwania Rolniczego systemu zabezpieczenia społecznego.....	83
4.5. Podsumowanie i wnioski	87
Literatura	88
Rozdział 5 Konsumpcjonizm jako bariera dla oszczędności długoterminowych polskich gospodarstw domowych	90
5.1. Wprowadzenie	90
5.2. Teorie konsumpcji i oszczędzania.....	91
5.3. Oszczędności długoterminowe Polaków	94
5.4. Problem konsumpcjonizmu w Polsce	99
5.5. Podsumowanie i wnioski	104
Literatura	105
Rozdział 6 Pracownicze Plany Kapitałowe – pierwsze doświadczenia	108
6.1. Wprowadzenie	108
6.2. Istota Pracowniczych Planów Kapitałowych	109
6.3. Strona podażowa rynku Pracowniczych Planów Kapitałowych	116
6.4. Strona popytowa rynku Pracowniczych Planów Kapitałowych.....	121
6.5. Podsumowanie	126
Literatura	127
Rozdział 7 Perspektywy rozwoju rynku odwróconej hipoteki w Polsce.....	129
7.1. Wprowadzenie	129
7.2. Istota odwróconej hipoteki	130
7.3. Sytuacja demograficzna Polski	135
7.4. Sytuacja ekonomiczna polskich seniorów	136
7.5. Psychologiczno-kulturowe bariery funkcjonowania odwróconej hipoteki w Polsce	138
7.6. Podsumowanie	141
Literatura	142
Rozdział 8 Funkcjonowanie modelu sprzedażowego odwróconej hipoteki w Polsce.....	144
8.1. Wprowadzenie	144
8.2. Modele odwróconej hipoteki	146
8.3. Ramy prawne modelu sprzedażowego odwróconej hipoteki	149
8.4. Odwrócona hipoteka jako produkt w ofercie funduszy hipotecznych w Polsce.....	151

8.5. Zakończenie	155
Literatura	156
Rozdział 9 Life settlement jako alternatywna metoda zabezpieczenia emerytalnego	158
9.1. Wprowadzenie	158
9.2. Adekwatność dochodowa systemu emerytalnego w Polsce	160
9.3. Geneza i istota kontraktów life settlement.....	162
9.4. Świadomość społeczna w Polsce na temat life settlement oraz ocena skłonności do skorzystania z tego instrumentu	166
9.5. Podsumowanie	173
Literatura	174
Rozdział 10 Skuteczność obowiązku alimentacyjnego jako alternatywnej metody zabezpieczenia emerytalnego	175
10.1. Wprowadzenie	175
10.2. Sytuacja finansowa osób starszych w Polsce	177
10.3. Obowiązek alimentacyjny dzieci wobec rodziców – ujęcie prawne.....	185
10.4. Rola obowiązku alimentacyjnego w zapewnieniu dochodu po zakończeniu aktywności zarobkowej	188
10.5. Podsumowanie	191
Literatura	192
Spis tabel	194
Spis rysunków	195

Wstęp

Od czasów przygotowywania reformy systemu emerytalnego z 1999 r. problematyka docelowego modelu zabezpieczenia emerytalnego stanowi jeden z głównych tematów dyskusji w obszarze polityki społecznej w Polsce. Bez wątpienia zachodzące przemiany społeczno-gospodarcze, w tym głównie postępujący proces starzenia się społeczeństwa, a także konsekwencje tzw. czwartej rewolucji przemysłowej, powodują konieczność przemodelowania dotychczasowych rozwiązań systemowych. W szczególności zwraca się uwagę, że w nowoczesnych systemach zabezpieczenia emerytalnego, odpowiedzialność za skuteczne zarządzanie ryzykiem starości spoczywa zarówno na państwie, jak i na pracodawcy oraz osobach zatrudnionych. Widoczna jest również rosnąca rola dodatkowych, często niekonwencjonalnych metod zabezpieczenia emerytalnego.

Wskazane trendy stanowiły inspirację do podjęcia badań dotyczących zmian zachodzących w obszarze zabezpieczenia emerytalnego w Polsce. Badania te prowadzone były przez studentów Koła Naukowego Ubezpieczeń Risk Management oraz pracowników Katedry Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie w ramach projektu „Między klasycznym a nowoczesnym modelem ubezpieczeń”. Poza przedkładaną monografią efektem wspomnianego projektu jest również publikacja pt. „Między klasycznym a nowoczesnym modelem ubezpieczeń gospodarczych” napisana pod redakcją dr Aliny Klonowskiej i dr Grzegorza Strupczewskiego.

Niniejsza monografia składa się z dziesięciu rozdziałów tworzących spójną całość. Autorka rozdziału pierwszego podejmuje problematykę wyzwań dla polityki społeczno-gospodarczej jakie niesie za sobą postępujące starzenie się społeczeństwa. W rozdziale drugim szczegółowo omówiono proces ewolucji polskiego systemu emerytalnego po 1999 r. oraz przedstawiono jego obecny kształt. Rozdział trzeci traktuje o najważniejszych problemach i wyzwaniach polskiego systemu emerytalnego odnosząc się przy tym do wybranych krajów OECD. Problematyka rozdziału czwartego koncentruje się natomiast na zagadnieniu wyzwań związanych z funkcjonowaniem rolniczego systemu zabezpieczenia społecznego.

Przedmiotem zainteresowania autorów sześciu kolejnych rozdziałów są kwestie związane z szeroko rozumianym dodatkowym zabezpieczeniem emerytalnym. Autorka rozdziału piątego podnosi temat konsumpcjonizmu jako bariery dla budowy długoterminowych oszczędności polskich gospodarstw domowych. W kolejnym rozdziale omówiono zasady

funkcjonowania systemu pracowniczych planów kapitałowych oraz podsumowano pierwsze doświadczenia związane z ich wdrażaniem. Następne dwa rozdziały koncentrują się wokół perspektyw rozwoju rynku odwróconej hipoteki w Polsce. W rozdziale dziewiątym autorka omawia kontrakty typu life settlement z perspektywy możliwości ich zastosowania jako alternatywnej metody zabezpieczenia emerytalnego. Monografię zamyka rozdział poświęcony obowiązkowi alimentacyjnemu jako specyficznej metody zabezpieczenia na starość.

Liczmy, że przekazywana w ręce czytelników monografia będzie stanowić wartościowe źródło wiedzy nie tylko dla studentów i ludzi nauki, ale również grona praktyków zajmujących się problematyką zabezpieczenia emerytalnego. Wierzymy również, że niniejsza publikacja będzie źródłem inspiracji dla kolejnych badań mających na celu zgłębienie złożonej problematyki zabezpieczenia emerytalnego.

Przedkładana publikacja nie powstałaby bez wsparcia liczego grona osób. Poza autorami poszczególnych rozdziałów i redaktorami naukowymi w badaniach, których efektem jest niniejsza książka brali również udział pracownicy Katedry Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie - dr Alina Klonowska oraz dr Grzegorz Strupczewski. Za okazane wsparcie w procesie wydawniczym dziękujemy pracownikom Fundacji Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz Sekcji Promocji Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Ponadto szczególne podziękowania należą się recenzentom – dr. hab. Damianowi Walczakowi z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, dr Annie Ostrowskiej-Dankiewicz oraz dr. Robertowi Dankiewiczowi z Politechniki Rzeszowskiej oraz dr. Antoniemu Kolkowi z Instytutu Emerytalnego.

Maciej Cycoń

Tomasz Jedynak

Rozdział 1

Wyzwania dla polityki społeczno-gospodarczej w dobie starzejącego się społeczeństwa

Aleksandra Dankowska*

1.1. Wprowadzenie

Od początku lat 90. XX wieku obserwowany jest proces starzenia się społeczeństwa¹. Według danych GUS przeciętne dalsze trwanie życia 65-letniego mężczyzny wynosi obecnie 16 lat, a 65-letniej kobiety 20,4 lat². Zgodnie z prognozami demograficznymi, przedstawionymi przez GUS, przeciętna długość trwania życia będzie nadal wzrastała. W wyniku tych zmian w 2050 r. wskaźnik przeciętnego dalszego trwania życia ma wzrosnąć o 2,8 lat w przypadku mężczyzn oraz o 3 lata u kobiet³. Efektem tych zmian demograficznych będzie rosnąca liczba osób w wieku emerytalnym. Prognozuje się, że w 2050 roku będzie wynosić ona około 10 mln osób co będzie stanowiło około 30% ogółu ludności Polski⁴.

Starzenie się społeczeństwa to jeden z najważniejszych i najtrudniejszych problemów o charakterze społeczno-ekonomicznym współczesnej Polski, będący skutkiem nieadekwatnej polityki ludnościowej w stosunku do szybkiego tempa zmian demograficznych. Wzrost liczby osób starszych w całej populacji oznacza zwiększenie obciążenia ekonomicznego państwa. W związku ze zmieniającą się strukturą ludnościowa zadaniem instytucji państwowych jest sprostanie wyzwaniom, jakie nasilające się zmiany demograficzne niosą dla społeczeństwa.

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹Starzenie się społeczeństwa to proces polegający na wzroście liczby osób w starszym wieku i ich udziale w ogólnej liczbie ludności przy jednoczesnym spadku liczby dzieci i młodzieży i ich udziale w ogólnej liczbie ludności. J. Szymańczak, *Starzenie się polskiego społeczeństwa - wybrane aspekty demograficzne*, „Studia BAS” 2012, nr 30, s. 9.

²Przeciętne dalsze trwanie życia w 2016 r. według województw, Główny Urząd Statystyczny, 2016, (www.stat.gov.pl), dostęp: 06.03.2020 r.

³Prognoza ludności na lata 2014-2050, Główny Urząd Statystyczny, 2014, (www.stat.gov.pl), dostęp: 06.03.2020 r., s. 121.

⁴A. Dankowska, A. Fielek, *Ochrona konsumentów usług equity release [w:] Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018* pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka, G. Strupczewskiego, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2018, s. 126-127.

Mając na uwadze powyższe spostrzeżenia, jako główną oś rozważań w niniejszym opracowaniu przyjęto problem badawczy, który może być przedstawiony w postaci następujących pytań: Jakie przemiany demograficzne są obserwowane w polskim społeczeństwie? Jakie są związane z tym kluczowe wyzwania, które stoją przed polityką społeczno-gospodarczą? Czy w Polsce są już podejmowane jakieś działania w tym zakresie? W odniesieniu do tak postawionych pytań została sformułowana hipoteza badawcza, zgodnie z którą, odpowiednio podjęte działania w zakresie polityki społeczno-gospodarczej dotyczące całego społeczeństwa mogą przyczynić się do poprawy sytuacji seniorów na rynku pracy oraz w innych obszarach życia.

Aby zweryfikować powyższą hipotezę za główne cele opracowania przyjęto:

1. Przedstawienie przemian demograficznych w ujęciu historycznym oraz prognostycznym.
2. Identyfikację kluczowych wyzwań dla polityki społeczno-gospodarczej.
3. Charakterystykę koncepcji *silver economy* oraz ocenę w jakim stopniu może ona stanowić skuteczną odpowiedź polityki społeczno-gospodarczej Polski na zachodzące zmiany demograficzne.

Aby zrealizować powyższe cele badawcze w artykule dokonano przeglądu literatury, a także analizy danych zawartych w raportach Głównego Urzędu Statystycznego.

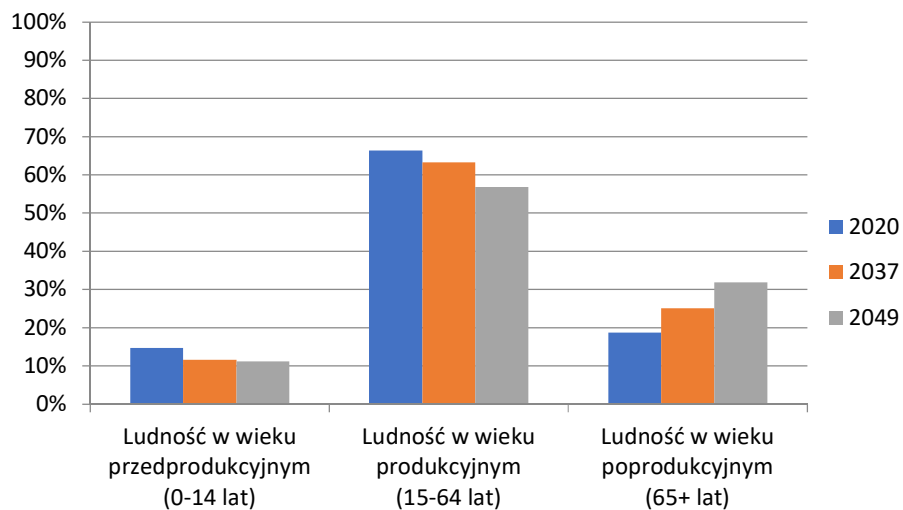
1.2. Przemiany demograficzne w Polsce ujęciu historycznym oraz prognostycznym

Procesy demograficzne, które są obserwowane od ponad ćwierćwiecza wskazują, że sytuacja ludnościowa w Polsce ulega stopniowemu pogarszaniu się. Nic nie wskazuje na to, że w najbliższym czasie wystąpią jakiegokolwiek zmiany, które gwarantowałyby osiągnięcie stabilnego poziomu rozwoju demograficznego. Utrzymujący się obecnie niski poziom dzietności spowoduje zmniejszenie się w przyszłości liczby kobiet w wieku rozrodczym, co będzie miało negatywny wpływ na przyszłą liczbę urodzeń. Skutkiem tego w połączeniu ze zjawiskiem wydłużania trwania życia będzie coraz szybsze starzenie się polskiego społeczeństwa⁵. Obrazem tych stwierdzeń jest rysunek 2.1., na którym pokazano prognozę

---

⁵ J. Stańczak, D. Szałtys, M. Waligórska, *Sytuacja demograficzna Polski do 2017 roku* [w:] *Sytuacja demograficzna Polski jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej* pod red. J. Hrynkiewicz, J. Witkowskiego, A. Potrykowskiej, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2018, s. 37.

struktury ludności w Polsce w wybranych latach. W celu dokładniejszego zobrazowania coraz szybszego tempa starzenia się społeczeństwa polskiego na rysunku 2.2. przedstawiono ujęcie historyczne struktury ludności wybierając podobne odstępy czasu jak w przypadku rysunku 2.1.

Rysunek 1.1. Struktura ludności według wieku w Polsce w latach 2020, 2037 i 2049 (ujęcie prognostyczne)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Struktura ludności według wieku w latach 1970 – 2050, Główny Urząd Statystyczny 2018 (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-piramida/>), dostęp: 27.02.2020 r.

Analizując zagadnienia starzenia się społeczeństw warto przytoczyć definicję terminu starzenia się społeczeństw, zaproponowaną przez M. Okólskiego. Zgodnie z nią demograficzne starzenie się to „systematyczny wzrost odsetka osób w wieku starczym w populacji”, kiedy tempo wzrostu liczby ludzi starych jest większe niż dynamika wzrostu populacji w ogóle⁶. Oznaką takich zmian demograficznych jest między innymi spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym w całej populacji przy jednoczesnym wzroście udziału ludności w wieku poprodukcyjnym. W tym miejscu należy zaznaczyć, jakie przedziały wieku należą do poszczególnych ram wieku (wiek przedprodukcyjny, produkcyjny, poprodukcyjny) służących

⁶ M. Okólski, *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004, s. 154.

do zmierzenia odsetka jakiegokolwiek grupy. Za wiek aktywności zawodowej często uznaje się wiek pomiędzy 15 a 64 rokiem życia (m. in. według GUS, OECD)⁷.

Jednym z najważniejszych czynników wpływających na strukturę ludności są urodzenia. W celu stabilnego rozwoju demograficznego kraju koniecznym jest, aby na każde 100 kobiet w wieku 15-49 w każdym roku przypadało około 210-215 urodzonych dzieci⁸. Według najnowszych danych z 2018 roku współczynnik dzietności kobiet w Polsce był znacznie niższy i wyniósł 1,435⁹. Za początek stałej spadającej liczby urodzeń uznaje się początek lat 90. XX wieku, kiedy to młodzi ludzie stopniowo zaczęli odkładać decyzję o założeniu rodziny i posiadaniu dzieci, a czasem także decydowali się na samotne życie. Wnioski te znajdują uzasadnienie w przedstawionej na rysunku 2.1. zmianie struktury ludności w latach 1987-2019, która jest o wiele większa w porównaniu do przemian demograficznych w latach 1970-1987.

Po wyżu demograficznym z pierwszej połowy lat 80. ubiegłego stulecia miał miejsce spadkowy okres pod względem liczby urodzeń, po którym już od połowy lat 90. urodzenia powinny zdecydowanie zacząć rosnąć. Byłaby to naturalna konsekwencja wejścia wówczas w wiek najwyższej płodności licznych roczników kobiet urodzonych w latach 70. XX wieku. Tymczasem nastąpiła sytuacja odwrotna, która trwała aż do 2003 r. Później liczba urodzeń rosła do 2009 r. – co okazało się być echem wyżu demograficznego z lat 80. Kolejny stopniowy spadek liczby urodzeń trwał do 2015 r. W 2016 r. liczba urodzeń żywych zwiększyła o 13 tys. w stosunku do roku poprzedniego. Tendencja wzrostowa utrzymała się w roku 2017, ponieważ urodziło się kolejne 20 tys. więcej dzieci. Wzrost liczby urodzeń dotyczył przede wszystkim dzieci urodzonych jako drugie, trzecie i kolejne w rodzinie, których udział zwiększył się na niekorzyść urodzeń pierwszych¹⁰.

Jeśli chodzi o prognozę dzietności, zmniejszaniu się liczby ludności Polski nie zapobiegnie przewidywany w ostatnich latach wzrost tego współczynnika. Przyczynią się do tego głównie niekorzystne zmiany liczby i struktury wieku kobiet w wieku rozrodczym, które spowodują, że

---

⁷ B. Pilch, *Wybrane konsekwencje starzenia się polskiego społeczeństwa* [w:] *Zarządzanie ryzykiem starości. Przegląd Ubezpieczeń 2019*, pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2019, s. 28.

⁸ J. Stańczak, D. Szałtys, M. Waligórska, *op. cit.*, s. 39.

⁹ Wskaźnik dzietności wyższy niż przed wprowadzeniem programu Rodzina 500+, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, (<https://www.gov.pl/web/rodzina/wskaznik-dzietnosci-wyzszy-niz-przed-wprowadzeniem-programu-rodzina-500>), dostęp: 29.02.2020 r.

¹⁰ J. Stańczak, D. Szałtys, M. Waligórska, *op. cit.*, s. 39.

liczba urodzeń będzie malała. Faktem jest, że w 2016 r. rzeczywista liczba urodzeń była o ponad 33 tys. większa niż zakładano w prognozie z 2014 r. Mimo to należy jednak pamiętać, że nawet wzrost współczynnika dzietności do poziomu gwarantującego prostą zastępowalność pokoleń nie spowodowałby odwrócenia niekorzystnych relacji między liczbą urodzeń i zgonów – przyrost naturalny nadal byłby ujemny¹¹.

Kolejnym ważnym czynnikiem wpływającym na strukturę ludności jest przeciętna długość trwania życia. W ciągu 25 lat, od 1991 do 2016 r., trwanie życia mężczyzn wydłużyło się prawie o 8 lat, a kobiet o niemal 7 lat. Wydłużanie trwania życia Polaków przez wiele lat wynikało głównie ze spadku umieralności niemowląt, a obecnie coraz większego znaczenia nabiera spadek natężenia zgonów wśród osób starszych. Chłopiec, który urodził się w 2016 roku miał przed sobą 73,9 lat przeciętnego trwania życia (w warunkach umieralności z 2016 r.), natomiast dziewczynka – 81,9 lat. Krótsze trwanie życia mężczyzn wynika ze zjawiska wysokiej ich nadumieralności, które ma miejsce we wszystkich grupach wieku, a różnica ta zwiększa się wraz z wiekiem. Mężczyźni mieszkający w miastach żyją nieco dłużej niż mężczyźni zamieszkali na wsi. W 2016 r. ich przeciętne trwanie życia wynosiło 74,4 lat, a na wsi 73,2. Przeciętne trwanie życia kobiet jest takie samo bez względu na to, jakie jest miejsce ich zamieszkania¹².

Pozytywne zmiany w umieralności przewidywane w całym okresie prognozy spowodują, że w 2050 r. liczba zgonów osób młodych oraz w wieku średnim, tj. poniżej 65 lat będzie trzykrotnie mniejsza w stosunku do 2016 roku. Udział zgonów osób w wieku starszym, tj. 65 lat i więcej, zwiększy się w całym prognozowanym okresie o 18,6 p. proc. Odsetek osób zmarłych w tym wieku w 2050 r. przekroczy 92,3% (395 tys. zgonów), podczas gdy w 2016 roku wynosił około 73,8% (286 tys. zgonów). Przeciętne trwanie życia będzie wydłużało się¹³.

1.3. Kluczowe wyzwania dla polityki społeczno-gospodarczej

W dobie starzejącego się społeczeństwa, coraz częściej mówi się o ekonomicznych aspektach zmian demograficznych, które dotyczą całego systemu społeczno-gospodarczego.

¹¹ D. Rozkrut, M. Potyra, L. Rutkowska, *Prognoza ludności według gmin na lata 2017-2030* [w:] *Sytuacja demograficzna Polski jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej* pod red. J. Hryniewicz, J. Witkowskiego, A. Potrykowskiej, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2018, s. 60.

¹² J. Stańczak, D. Szałtys, M. Waligórska, *op. cit.*, s. 44.

¹³ D. Rozkrut, M. Potyra, L. Rutkowska, *op. cit.*, s. 65.

Zmusza to do zwrócenia uwagi na starość w nowym wymiarze i podjęcia odpowiednich działań, które należy potraktować jako wyzwanie i szansa rozwojowa, a nie obciążenie¹⁴.

Podejmowane działania powinny być opracowywane z myślą o zapewnieniu przyszłości nie tylko obecnego pokolenia, ale również pokoleń kolejnych. Należy dążyć do tego, aby poprzez przedłużanie okresu aktywności i twórczości ludzkiej, starość była przesuwana na późniejszy czas. Uogólnionym wyzwaniem jest to, aby ludzie dożywając sędziwego wieku nadal starali się być osobami aktywnymi zawodowo i społecznie, a przy tym zachowywali zdrowie i siły jak najdłużej¹⁵.

W ostatnich latach mamy do czynienia ze zjawiskiem wydłużania przeciętnego dalszego trwania życia, co jest skutkiem poprawy kondycji zdrowotnej ludności¹⁶. Nie zawsze jednak jest to na tyle dobry stan zdrowia, aby seniorzy mogli poradzić sobie z czynnościami dnia codziennego. Zatem wyzwaniem dla polityki zdrowotnej jest podjęcie odpowiednich działań zmierzających do utrzymania jak najlepszego zdrowia do późnych lat starości seniorów. Będzie to miało przełożenie na możliwość stopniowego wydłużania aktywności zawodowej polskiego społeczeństwa.

Możliwe do podjęcia są przede wszystkim działania długookresowe, których skutki będą odczuwalne za kilkanaście lat. Mowa tu o promocji zdrowia, a w szczególności zwiększeniu świadomości społeczeństwa na temat badań profilaktycznych. Prowadzenie zdrowego trybu życia w połączeniu ze stosowaniem profilaktyki będzie prowadziło do zmniejszenia zachorowalności i chorobowości, a to z kolei oznaczałoby spadek zapotrzebowania na usługi medyczne¹⁷. W związku z tym, że stan zdrowotny człowieka w podeszłym wieku w dużej mierze zależy od odżywiania, aktywności fizycznej i zachowań prozdrowotnych praktykowanych już od najmłodszych lat życia¹⁸. Kluczową sprawą jest również należyta dbałość i opieka nad kobietą od wczesnych lat życia przez okres prokreacji, a także opieka nad

¹⁴ B. Urbaniak, *W kierunku "srebrnej gospodarki" - konieczność czy szansa na rozwój?*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2016, s. 275-276.

¹⁵ *Długofalowa Polityka Senioralna w Polsce na lata 2014-2020 w zarysie*. Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2013, s. 5.

¹⁶ W. Bojar, *Przeciętne dalsze trwanie życia w Polsce i jego determinanty*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.

¹⁷ G. Magnuszewska-Otulak, *Przemiany ludnościowe - wyzwania dla systemu ochrony zdrowia* [w:] *Demograficzne uwarunkowania rozwoju społecznego* pod red. A. Rączaszka, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2017, nr 309, s. 52.

¹⁸ A. Przybyłka, *Starzenie się ludności w Polsce jako wyzwanie dla systemu ochrony zdrowia*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2017, nr 309, s. 189.

dzieckiem. Ważnym zadaniem do wykonania jest także sprawdzenie i ewentualne ulepszenie opieki lekarskiej i pielęgnarskiej w placówkach oświatowych¹⁹.

Działania w zakresie opieki zdrowotnej przyniosą pożądane efekty najwcześniej za kilkanaście lat, zatem należy zastanowić się, w jaki sposób można pomóc osobom starszym, które nie cieszą się najlepszym zdrowiem. Wyzwanie dotyczy tutaj szczególnie gospodarki mieszkaniowej i budownictwa, bowiem rozbudowa infrastruktury powinna odbywać się z uwzględnieniem jej dopasowania do potrzeb osób starszych. Tę grupę społeczną można podzielić na seniorów o wysokim stopniu samodzielności, czyli takich, którzy potrzebują jedynie odpowiedniego przystosowania mieszkania i zwiększenia komfortu bezpieczeństwa oraz seniorów, którzy potrzebują całodobowej opieki i pomocy w codziennych obowiązkach domowych przykładowo ze względu na niepełnosprawność²⁰. W przypadku pierwszej grupy idealnym rozwiązaniem może być projektowanie specjalnie dla nich mieszkań i realizowanie ich w ramach prywatnych inwestycji. Jest to tak zwana koncepcja *ageing in place*, która jest promowana w krajach Unii Europejskiej i zakłada, że "w celu ograniczania kosztów długoterminowej opieki instytucjonalnej należy przygotować mieszkania, w których osoby starsze będą mogły jak najdłużej samodzielnie funkcjonować"²¹. Pierwszy taki lokal powstał już w Warszawie w 2019 roku²². Dla osób starszych o niskim stopniu samodzielności wymagających całodobowej opieki warto zwrócić uwagę na, oprócz domów opieki społecznej, mieszkania chronione. Tego typu lokale są zamieszkałe przez 5-6 seniorów oraz przez jedną osobę, która jest odpowiedzialna za sprawowanie opieki. Zwykle jest to opiekunka środowiskowa²³. Dla porównania, w domach pomocy społecznej na jednego opiekuna przypada średnio około 17 mieszkańców²⁴. Warto zaznaczyć, że w mieszkaniach chronionych osiągnąć można wskaźnik opiekuńczy nieosiągalny w formach instytucjonalnych²⁵.

---

¹⁹ G. Magnuszewska-Otulak, *op. cit.*, s. 52

²⁰ Z. Rataj, R. Iwański, B. Bugajska, *Společne budownictwo mieszkaniowe wobec starzenia się polskiego społeczeństwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, Zeszyt 1, s. 289-290.

²¹ A. Cieśla, *Wzorcowe Mieszkanie Seniora na warszawskich Bielaniach – pierwszy w Polsce przykład realnego, kompletnego, dedykowanego seniorom mieszkania*, „Srebrna Gospodarka szansą dla Małopolski”, Małopolskie Studia Regionalne 2017, nr 1/35, 2017, s. 66.

²² *Wzorcowe mieszkanie seniora*, (www.mimowiekupl), dostęp: 03.03.2020 r.

²³ Z. Rataj, R. Iwański, B. Bugajska, *op. cit.*, s. 289-290.

²⁴ R. Iwański, *Opieka długoterminowa nad osobami starszymi*, Warszawa 2016, s. 151.

²⁵ Z. Rataj, R. Iwański, B. Bugajska, *op. cit.*, s. 289-290.

Starzenie się społeczeństwa jest procesem nieodwracalnym. Należy zatem podjąć działania, które spowodują jak najdłuższe zatrzymanie na rynku pracy osób starszych, co sprowadza się do już wcześniej wspomnianego wydłużania aktywności zawodowej. Jednym z przedsięwzięć jakie można podjąć to wdrażanie w życie idei *flexicurity*, a więc niestandardowego zatrudnienia. Koncepcja ta skierowana jest głównie do matek przebywających przez dłuższy czas na urloпах wychowawczych, osób w wieku okołiemerytalnym oraz bezrobotnych strukturalnych i chronicznych. Są to grupy ludzi, które w najmniejszym stopniu są w stanie sprostać wymaganiom stawianym na obecnym rynku pracy, dlatego konieczne jest umożliwienie im pracy w zróżnicowanej formie i zakresie²⁶. W zamian za ponoszenie przez państwo i społeczeństwo pewnych kosztów zwiększenia bezpieczeństwa socjalnego pracowników nastąpiłby wpływ składek i podatków od osób, które byłyby skłonne dłużej zachować aktywność zawodową na odrębnych zasadach²⁷.

Jeśli mowa o rynku pracy, kolejnymi wyzwaniem z którymi należy się zmierzyć to zachęcanie młodych Polaków do pracy w kraju, co musiałyby być poprzedzone stworzeniem im satysfakcjonujących warunków zatrudnienia. Przy okazji należy też zastanowić się, w jaki sposób można zachęcić do powrotu z emigracji. Namawianie do wychodzenia z szarej strefy powinno być kolejnym punktem na liście działań. Szara strefa to brak zabezpieczenia socjalnego i jednocześnie brak wkładu do finansów publicznych. Większość dotychczas wymienionych działań spowodowałoby napływ środków do NFZ i budżetu państwa w stosunkowo krótkim czasie²⁸.

W obecnych czasach praca i kariera zawodowa często stawiana jest na równi z życiem rodzinnym. Niepewność związana z utrzymaniem dobrego zatrudnienia towarzysząca ludziom młodym często prowadzi do późnego zakładania rodziny, a co za tym idzie - późnego macierzyństwa lub do całkowitej rezygnacji z tego. Taka kolej rzeczy prowadzi do coraz mniejszej liczby urodzeń. Trzeba zatem dążyć do wprowadzenia takich rozwiązań, które mogłyby umożliwić godzenie obowiązków pomiędzy życie zawodowe a podział obowiązków domowych między oboje rodziców²⁹.

---

²⁶ M. Guzikowski, *Celowość wprowadzenia koncepcji flexicurity w Polsce*, „Optimum: studia ekonomiczne” 2016, nr 1(79), s. 136.

²⁷ G. Magnuszewska-Otulak, *op. cit.*, s. 52.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, s. 52-53.

Obecnie w Polsce ilość odpowiednich szkoleń i form uczenia się, których celem jest wspomóc osoby w wieku 50+ oraz 60+ do przystosowania się do warunków panujących na rynku pracy, jest niewystarczająca. Dodatkowo, istniejące szkolenia nie są prowadzone we właściwy sposób. Często również informacje o mających się odbyć szkoleniach nie są powszechnie dostępne. Co więcej, dostępność tychże usług edukacyjnych różni się w zależności od miejsca zamieszkania. Oczywistym jest, że na obszarach wiejskich i w małych miasteczkach występuje deficyt podaży takich ofert. W związku z tym należałoby podjąć działania zmierzające w kierunku poprawy tej sytuacji. Jednym z pomysłów może być rozwój form typu *distance learning*, *e-learning* lub *blended learning*. Wypracowanie i upowszechnienie rozwiązań ułatwiających pracodawcom z małych i średnich przedsiębiorstw organizację szkoleń dla swoich pracowników również przyczyniłoby się do poprawy sytuacji związanej z ilością i jakością szkoleń³⁰.

Istotnym wyzwaniem jest także wspieranie instytucji w aktywizowaniu osób 50+. Działania oferowane przez tego rodzaju instytucje są często mało skuteczne. Jest to spowodowane głównie tym, że instytucje nie posiadają rzetelnej wiedzy na temat efektywności podejmowanych działań, w szczególności jeśli chodzi o osoby 50+. Istnieje kilka kierunków interwencji, które można podjąć. Najważniejsze z nich to: profilowanie osób bezrobotnych i lepsze dopasowanie Aktywnych Polityk Rynku Pracy do osób w wieku 50+, wykorzystanie koncepcji inteligentnych specjalizacji do określenia kierunków wsparcia i aktywizacji osób w wieku 50+, budowanie narzędzi wspierania doradztwa zawodowego adresowanych do osób w wieku 50+ oraz wspieranie przedsiębiorczości 50+. Na każdym etapie powinno się na bieżąco i rzetelnie monitorować efektywność tych działań³¹.

1.4. Koncepcja *silver economy* jako odpowiedź na postępujące starzenie się społeczeństwa

Starzenie się społeczeństwa prowadzi do wyłaniania się coraz większej grupy osób, której potrzeby są zróżnicowane pod wieloma względami, a zarazem specyficzne. To zjawisko sprawia, że pojawia się szansa na stworzenie nowych produktów i usług skierowanych do tej grupy konsumentów. Są to z jednej strony produkty związane z kulturą i rozrywką, ale też ułatwiające życie codzienne, opiekę i rehabilitację oraz rekreację³².

³⁰ Długofalowa Polityka Senioralna..., s. 30-31.

³¹ Ibidem, s. 32-33.

³² Ibidem, s. 47.

Wspomniane produkowanie dóbr i usług w celu zaspokajania potrzeb osób starszych jest określane terminem *silver economy*³³. Z kolei zdaniem badaczy tego zjawiska – P. Enste, G. Naegele i V. Leve – „*silver economy* nie powinno być traktowane jako samodzielny sektor gospodarki, lecz raczej jako przekrój rynku, w który zaangażowanych jest wiele sektorów przemysłu”³⁴. Można zatem powiedzieć, iż *silver economy* to działania gospodarcze powiązane z zaspokojeniem potrzeb osób starszych, które mają wpływ na wiele sektorów, takich jak np. zdrowie i odżywianie, finanse, transport, edukacja i zatrudnienie³⁵.

W celu umiejscowienia *silver economy* w systemie ekonomicznym koniecznym jest, aby starość traktowana była nie jako obciążenie, lecz jako naturalny, nieunikniony i nieodwracalny proces. Należy również zdać sobie sprawę z tego, że zachodzące zmiany demograficzne, zwłaszcza zmniejszająca się liczba urodzin, spadek umieralności i wydłużanie się przeciętnego dalszego trwania życia niosą za sobą swego rodzaju wyzwania, które trzeba podjąć i zrealizować³⁶.

Podstawowym zadaniem srebrnej gospodarki jest dążenie do zapewnienia aktywności osób starszych w wielu aspektach życia, w tym aktywności zawodowej oraz przeciwdziałanie skutkom starzenia się. Koncepcja *silver economy* skupia różnorodnych interesariuszy (np. pracodawców, przedsiębiorstwa, samorządy, organizacje pozarządowe i komercyjne) wokół idei wykorzystania potencjału osób starszych na rynku pracy poprzez wskazywanie im konkretnych, nowych ról zarówno ekonomicznych, jak i społecznych oraz eliminowanie konfliktu wieku między pokoleniami³⁷.

Wdrażanie konkretnych działań wiąże się jednak z trudnościami będącymi wynikiem zmiany sytuacji życiowej seniorów, ich umiejętności funkcjonowania w kolejnym etapie życia, które uzależnione są od takich czynników jak: kondycja zdrowotna, psychiczna, ekonomiczna, sytuacja rodzinna, umiejętności dostosowania się, indywidualne kompetencje czy też polityka

³³ A. Piotrowska, *Przedsiębiorczość wśród seniorów w świetle założeń koncepcji silver economy* [w:] *Firmy rodzinne- zarządzanie, rozwój, przedsiębiorczość* pod red. B. Piaseckiego, A. Mariańskiego, K. Safina, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź Warszawa 2018, s. 470.

³⁴ P. Enste, G. Naegele, V. Leve, *The Discovery and Development of the Silver Market in Germany* [w:] F. Kohlbacher, C. Herstatt, *The Silver Market Phenomenon. Business Opportunities in an Era of Demographic Change*, Springer, Heidelberg 2008, s. 330.

³⁵ A. Piotrowska, *op.cit.*, s.470.

³⁶ *Długofalowa Polityka Senioralna...*, s. 47.

³⁷ P. Szukalski, *Dyskryminacja ze względu na wiek jako bariera jakości życia seniorów* [w:] *Jakość życia ludzi starych – wybrane problemy* pod red. A. Janiszewskiej, „Space – Society – Economy”, 14, Department of Population and Services Studies, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.

społeczna. Kontynuując, u ludzi starszych zauważalne jest spowolnienie działania związanego z wiekiem. Przykładem jest sytuacja, w której wiek uniemożliwia osobom starszym pracę na niektórych stanowiskach, gdzie wykonywana jest praca fizyczna. Biorąc natomiast pod uwagę sumienność i dokładność, które są wyróżniającymi osoby starsze cechami, to na polu zawodowym z reguły przewyższają oni poziomem młodszych kolegów z pracy. W szerszym ujęciu wdrażanie koncepcji srebrnej gospodarki poprzez wydłużenie aktywności ekonomicznej osób dojrzałych wykracza poza ramy ich pracy zawodowej i powoduje skutki niezwiązane bezpośrednio z efektywnością ekonomiczną funkcjonowania osób starszych na rynku pracy, lecz odnoszące się do roli, jaką odgrywali oni dotąd w otoczeniu rodziny. Przykładem może być ich aktywna postawa i wsparcie udzielane najbliższym w gospodarstwach domowych, co niekiedy odbywało się kosztem własnej aktywności zawodowej seniorów³⁸.

Jednym z kluczowych elementów srebrnej gospodarki są tzw. białe miejsca pracy. Jest to sektor usług opiekuńczych i zdrowotnych świadczonych głównie dla osób starszych. Wraz ze zwiększającą się liczbą osób starszych w populacji jego znaczenie wzrasta. W Polsce przeważającą część tego rodzaju opieki świadczą opiekunowie nieformalni, a opieka sprawowana poza oficjalnym rynkiem pracy nie jest obecnie nadzorowana. Opiekunowie nie mają najczęściej odpowiednich kwalifikacji pozwalających na opiekę nad osobą starszą ani przeszkolenia w zakresie ergonomii pracy opiekuna. W związku z tym należałoby promować działalność gospodarczą w sektorze opieki nad osobami starszymi oraz podnosić kwalifikacje opiekunów wraz z opiekunami nieformalnymi. Promocja tego zawodu w sektorze opiekuńczym i wprowadzenie go na rynek pracy mogłoby być szansą na zmniejszenie bezrobocia, a także przyszłego obciążenia systemu zabezpieczenia społecznego. Jednocześnie zwiększyłby się popyt na rynku na tego rodzaju usługi³⁹.

Wprowadzając w życie koncepcję srebrnej gospodarki należy liczyć się z pewnymi przeciwnościami, które należy przewidzieć już w fazie projektowania odpowiednich strategii na poziomie regionalnym, do których zaliczyć można: niesprzyjające otoczenie i brak podmiotów gospodarczych zainteresowanych koncepcją lub też ograniczenie oferty produktów czy usług wyłącznie do zamożnej grupy osób starszych, niekorzystny wzorzec konsumpcji seniorów czy też zróżnicowany dostęp do rozwiązań na rzecz optymalnego

---

³⁸ Ibidem.

³⁹ *Długofalowa Polityka Senioralna...*, s. 48.

starzenia się⁴⁰. Wówczas można skorzystać z pomocy odpowiedniego podmiotu, który został powołany w tym celu.

Dobrym przykładem podmiotu wspierającego działania na rzecz gospodarki senioralnej jest Krajowy Instytut Gospodarki Senioralnej (KIGS), integrujący uczestników branży usług senioralnych, liderów w poszczególnych branżach biznesu (operatorów, inwestorów) oraz agencje badawcze, przedstawicieli władz centralnych i samorządowych, a także przedstawicieli świata nauki⁴¹. Działania KIGS polegają na wykorzystaniu potencjału tkwiącego w starszym pokoleniu i szeroko pojętej pomocy dla gospodarki senioralnej, która ma za zadanie zaspokajanie potrzeb osób starszych, rozwój usług i produktów przystosowanych do seniorów oraz zapewnienie lepszej opieki wraz z utrzymaniem osób starszych w jak najlepszym zdrowiu⁴². Misją Instytutu jest: "gromadzenie wiedzy i przygotowywanie rozwiązań mających na celu dostosowanie gospodarki społeczeństwa do długowieczności"⁴³.

Pod koniec 2013 roku opracowane zostały "Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014-2020". Jest to pierwszy tego typu dokument, który w sposób całościowy odnosi się do seniorów oraz wyzwania, jakim jest nieuchronne starzenie się populacji w Polsce. W publikacji zostały przedstawione cele, założenia, priorytety oraz zarekomendowane kierunki interwencji dla poszczególnych obszarów kluczowych polityki senioralnej. Celem publikacji jest upowszechnienie Założeń Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014-2020 w sposób przejrzysty dla każdego zainteresowanego czytelnika. Kluczowe obszary działań, które zostały opisane w dokumencie i znajdują się w zakresie polityki senioralnej to: zdrowie i samodzielność; aktywność zawodowa; aktywność edukacyjna, społeczna i kulturalna; srebrna gospodarka oraz relacje międzypokoleniowe⁴⁴.

Przykładem przejścia z teorii koncepcji srebrnej gospodarki do praktycznych działań w tym kierunku jest województwo małopolskie, które jest pierwszym regionem w Polsce, który rozpoczął prace nad budowaniem polityki senioralnej, traktując to jako szansę, której umiejętne wykorzystanie może przyczynić się do rozwoju regionalnej gospodarki. W wyniku

---

⁴⁰ A. Klimczuk, *Srebrna gospodarka w dokumentach strategicznych państwa* [w:] *Zmieniający się świat. Perspektywa demograficzna, społeczna i gospodarcza* pod red. J. Osińskiego, M. Pachocka, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2013, s. 466.

⁴¹ Krajowy Instytut Gospodarki Senioralnej, (<https://kigs.org.pl>), dostęp: 09.03.2020 r.

⁴² A. Piotrowska, *op.cit.*, s.474.

⁴³ Krajowy Instytut Gospodarki Senioralnej, (<https://kigs.org.pl/o-nas/>), dostęp: 09.03.2020 r.

⁴⁴ *Długofalowa Polityka Senioralna, op.cit.*, s. 4.

tych działań powstał poradnik "Srebrna gospodarka szansą dla Małopolski", będący pierwszym tego typu opracowaniem w kraju. Dokument ten jest zbiorem rekomendacji, rad i wskazówek, których wprowadzenie powinno być swego rodzaju impulsem do dalszego rozwoju regionu. W opracowaniu można znaleźć gotowe rozwiązania najważniejszych problemów dotyczących seniorów, które mogą być wykorzystywane w różnych obszarach aktywności społecznej i obywatelskiej seniorów. W Poradniku opisane są również spodziewane krótko- i długoterminowe skutki wprowadzenia konkretnych działań, a także zostaje poddane ocenie ryzyko wprowadzenia wymienionych działań⁴⁵. Opracowanie to ma za zadanie przedstawienie starzejącego się społeczeństwa jako szansy i wyzwania, a nie jako obciążenia oraz zachęcania wszystkich do włączenia się do realizacji koncepcji srebrnej gospodarki⁴⁶.

1.5. Podsumowanie i wnioski

Przebieg i konsekwencje procesu starzenia się społeczeństwa wymagają zwiększonej uwagi ekspertów i polityków. Powinny one wywołać refleksję odnośnie tego, co należy i można uczynić dzisiaj, aby zmienić lub co najmniej złagodzić tendencje wynikające z prognoz.

W zmieniającej się sytuacji demograficznej państwo musi mobilizować dostępne środki, by sprostać jej wyzwaniom. Z prognoz demograficznych powinno wysuwać się wnioski dotyczące planowania polityki społecznej. Należy podjąć szereg działań zmierzających do poprawy sytuacji osób starszych nie tylko na rynku pracy, ale również w wielu innych aspektach życia. Należy inwestować w kluby seniora, uniwersytety trzeciego wieku, domy rencisty, domy spokojnej starości, infrastrukturę dostosowaną do potrzeb i możliwości osób w podeszłym wieku. Korzystne byłoby zapobieganie zanikaniu rodzinnych domów wielopokoleniowych. Niemniej jednak, na podstawie przedstawionej analizy przemian demograficznych oraz kluczowych wyzwań stojących przed państwem z nimi związanych, możemy stwierdzić, że postawiona hipoteza okazała się być prawdziwa, tzn. odpowiednio podjęte działania w zakresie polityki społeczno-gospodarczej oparte o koncepcję *silver economy* dotyczące całego społeczeństwa mogą przyczynić się do poprawy sytuacji seniorów na rynku pracy, a także na innych obszarach życia.

---

⁴⁵ A. Piotrowska, *op.cit.*, s.474.

⁴⁶ *Poradnik Srebrna gospodarka szansą dla Małopolski*, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2015, s. 14.

Podsumowując, należy także zwrócić uwagę na wspomnianą w opracowaniu koncepcję *silver economy*. Kompleksowe podejście do tej strategii może wpłynąć na poprawę sytuacji seniorów na rynku pracy, a tym samym ograniczyć niebezpieczeństwo ograniczenia rozwoju ekonomicznego kraju. Wpływa bowiem na poprawę wydajności pracy i wzrost siły nabywczej starzejącego się społeczeństwa.

Demograficzne starzenie się społeczeństw spowodowane wzrostem przeciętnego trwania życia jest procesem nieuchronnym i nieodwracalnym. W związku z tym wysoki odsetek ludności starszej w populacji powinien być traktowany jako wyzwanie, a nie jako obciążenie. Polscy przedsiębiorcy wciąż jeszcze nie potrafią dostatecznie docenić i wykorzystać możliwości swoich starszych pracowników, którzy oczekują na wprowadzenie innowacyjnych i dostosowanych do ich potrzeb produktów i usług. Koniecznym jest zatem, aby małe i średnie przedsiębiorstwa zainteresowane własnym rozwojem podjęły próbę zaangażowania w proces tworzenia „srebrnej gospodarki” w Polsce.

Literatura

- Bojar W., *Przeciętne dalsze trwanie życia w Polsce i jego determinanty*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
- Cieśla A., *Wzorcowe Mieszkanie Seniora na warszawskich Bielanach – pierwszy w Polsce przykład realnego, kompletnego, dedykowanego seniorom mieszkania*, „Srebrna Gospodarka szansą dla Małopolski”, Małopolskie Studia Regionalne 2017, nr 1/35.
- D. Rozkrut, M. Potyra, L. Rutkowska, *Prognoza ludności według gmin na lata 2017-2030* [w:] *Sytuacja demograficzna Polski jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, pod red. J. Hrynkiewicz, J. Witkowskiego, A. Potrykowskiej, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2018.
- Dankowska A, Fielek A., *Ochrona konsumentów usług equity release* [w:] *Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018* pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka, G. Strupczewskiego, Fundacja Uniwersytetu ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2018.
- Długofalowa Polityka Senioralna w Polsce na lata 2014-2020 w zarysie, Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2013.
- Enste P., Naegele G., Leve V., *The Discovery and Development of the Silver Market in Germany* [w:] F. Kohlbacher, C. Herstatt, *The Silver Market Phenomenon. Business Opportunities in an Era of Demographic Change*, Springer, Heidelberg 2008.
- Guzikowski M., *Celowość wprowadzenia koncepcji flexicurity w Polsce*, „Optimum: studia ekonomiczne” 2016, nr 1(79).
- Iwański R., *Opieka długoterminowa nad osobami starszymi*, Warszawa 2016.
- Klimczuk A., *Srebrna gospodarka w dokumentach strategicznych państwa* [w:] *Zmieniający się świat. Perspektywa demograficzna, społeczna i gospodarcza*, pod red. J. Osiński, M. Pachocka, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2013.
- Krajowy Instytut Gospodarki Senioralnej, (<https://kigs.org.pl>), dostęp: 09.03.2020.

- Magnuszewska-Otulak G., *Przemiany ludnościowe - wyzwania dla systemu ochrony zdrowia* [w:] *Demograficzne uwarunkowania rozwoju społecznego* pod red. A. Rączaszka, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2017, nr 309.
- Okólski M., *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004.
- Pilch B., *Wybrane konsekwencje starzenia się polskiego społeczeństwa* [w:] *Zarządzanie ryzykiem starości. Przegląd Ubezpieczeń 2019* pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2019.
- Piotrowska A., *Przedsiębiorczość wśród seniorów w świetle założeń koncepcji silver economy* [w:] *Firmy rodzinne - zarządzanie, rozwój, przedsiębiorczość*, pod red. B. Piaseckiego, A. Mariańskiego, K. Safina, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź Warszawa 2018.
- Poradnik Srebrna gospodarka szansą dla Małopolski*, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2015.
- Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Główny Urząd Statystyczny, 2014, (www.stat.gov.pl), dostęp: 06.03.2020 r.
- Przeciętne dalsze trwanie życia w 2016 r. według województw*, Główny Urząd Statystyczny, 2016, (www.stat.gov.pl), dostęp: 06.03.2020 r.
- Przybyłka A., *Starzenie się ludności w Polsce jako wyzwanie dla systemu ochrony zdrowia*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2017, nr 309.
- Rataj Z., Iwański R., Bugajska B., *Społeczne budownictwo mieszkaniowe wobec starzenia się polskiego społeczeństwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Zeszyt 1, 2018.
- Stańczak J., Szałtys D., Waligórska M., *Sytuacja demograficzna Polski do 2017 roku* [w:] *Sytuacja demograficzna Polski jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, pod red. J. Hrynkiewicz, J. Witkowskiego, A. Potrykowskiej, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2018, s. 37.
- Szukalski P., *Dyskryminacja ze względu na wiek jako bariera jakości życia seniorów* [w:] *Jakość życia ludzi starych – wybrane problemy*, pod red. A. Janiszewska, „Space – Society – Economy”, 14, Department of Population and Services Studies, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
- Urbaniak B., *W kierunku "srebrnej gospodarki" - konieczność czy szansa na rozwój?*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2016.
- Wskaźnik dzietności wyższy niż przed wprowadzeniem programu Rodzina 500+*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, (<https://www.gov.pl/web/rodzina/wskaznik-dzietnosci-wyzszy-niz-przed-wprowadzeniem-programu-rodzina-500>), dostęp: 29.02.2020 r.
- Wzorcowe mieszanie seniora*, (www.mimowiekui.pl), dostęp: 03.03.2020.

Rozdział 2

Ewolucja polskiego systemu emerytalnego

Dominik Fudali*

2.1. Wprowadzenie

W ciągu ostatnich dwudziestu lat miało miejsce wiele wydarzeń istotnych dla kształtowania się polskiego systemu emerytalnego. Poczynając od zasadniczej reformy ubezpieczeń społecznych w 1999 roku, wprowadzającej ekwiwalentność składek i świadczeń, trzyfilarową strukturę oraz wydzielającą część emerytalną¹, przez wprowadzenie IKE w 2004 oraz IKZE w 2011, po zmianę zasad funkcjonowania drugiego filaru w 2011 i 2014 i stworzenie Pracowniczych Planów Kapitałowych, których wprowadzanie trwa obecnie. Zauważalną tendencją jest stopniowe oddalanie się kształtu krajowego systemu emerytalnego od koncepcji Banku Światowego z 1994 roku. Wprowadzane przez minione dwie dekady modyfikacje zmieniały wiek emerytalny i umożliwiły oszczędzanie w instytucjach prywatnych w ramach polskiego systemu emerytalnego². Ma zachęcić to Polaków do przeniesienia bieżących, głównie konsumpcyjnych³, wydatków w czasie i zmienić obecne postawy społeczne, charakteryzujące się niezwykle niską skłonnością do oszczędzania, szczególnie na starość⁴. Dodatkową motywacją mają być ustawowe mechanizmy zwalniające z podatku dochodowego⁵, umożliwiające odliczenie wpłat od podstawy opodatkowania⁶ czy też dopłaty

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹ M. Góra, *System emerytalny*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 183-185.

² B. Chorkowy, *III Filar systemu emerytalnego w Polsce – uwarunkowania, struktura oraz tendencje zmian*, „Konsumpcja i Rozwój” 2018, nr 3(24), s. 16-29.

³ Ministerstwo Rozwoju, *Analizy ekonomiczne*, (<https://www.gov.pl/web/rozwoj/szybki-szacunek-pkb-w-ii-kwartale-2019-roku--komentarz-do-danych-gus>), dostęp: 29.02.2020 r.

⁴ Obserwator Ekonomiczny, J. Czapiński i M. Góra, *Świadomość emerytalna Polaków*, (<https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/rynki-finansowe/na-emeryture-nie-odklada-az-78-proc-polakow/>), dostęp 29.02.2020 r.

⁵ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontaktach emerytalnych oraz indywidualnych kontaktach zabezpieczenia emerytalnego, (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1205 z późn. zm.), art.4, w skrócie u.i.k.e.i.k.z.e.

⁶ *Ibidem*.

z Funduszu Pracy⁷. Prognozowane wysokości przyszłych emerytur zakładające nie uczestniczenie w trzecim filarze są niskie, opinia publiczna coraz częściej podnosi debatę o konieczności i zasadności udziału w fakultatywnych częściach systemu emerytalnego. W 2016 r. stopy zastąpienia (relacja pierwszej emerytury do ostatniego wynagrodzenia) brutto wynosiły 62%, podczas gdy w 2060 mają wynosić 28,7%⁸. W związku z powyższymi zagadnieniami, problem badawczy niniejszej pracy może być przedstawiony w formie następujących pytań: *Jak w latach 1999-2019 kształtowały się filary polskiego systemu emerytalnego? Jak kształtują się obecnie? Czy polski system emerytalny dąży do klasycznej, trzyfilarowej postaci? Czy Polacy w zmieniającym się systemie emerytalnym zdają sobie sprawę z kondycji polskiego systemu emerytalnego?* W ramach tak postawionych pytań zostały postawione hipotezy badawcze, zgodnie z którymi:

1. Kształt do którego dąży polski system emerytalny, spełnia założenia klasycznego systemu emerytalnego.
2. Świadomość emerytalna Polaków wzrasta od czasów reformy z 1999 roku.

Aby zweryfikować powyższe hipotezy za główne cele artykułu przyjęto:

1. Przedstawienie ewolucji polskiego systemu emerytalnego począwszy od roku 1999.
2. Kompleksowe przedstawienie współczesnego kształtu polskiego systemu emerytalnego.
3. Analizę komparatywną badań opinii publicznej.

Aby zrealizować powyższe cele badawcze sięgnięto do badań Centrum Badania Opinii Społecznej i badań własnych, w których powtórzono część pytań z ankiet CBOS, badań NBP oraz badań Fundacji Kronenberga. Dokonano analizy komparatywnej powyższych. Kształt i składowe systemu emerytalnego na przestrzeni lat zostały przedstawione w oparciu o literaturę przedmiotu oraz obowiązujące akty prawne, a środowisko makroekonomiczne i społeczne w oparciu o analizy internetowe Ministerstwa Rozwoju, dane ZUS, GUS, Komisji Europejskiej oraz badania J. Czapińskiego i M. Góry.

---

⁷ P. Wójciak, *Ocena wpływu wprowadzenia Pracowniczych Planów Kapitałowych na rozmiar luki emerytalnej w Polsce*, [w:] *Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018*, pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka i G. Strupczewskiego, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2018.

⁸ Komisja Europejska, Europejski semestr – zestawienie informacji tematycznych, *Adekwatność i stabilność świadczeń emerytalnych* (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_adequacy-sustainability-pensions_pl.pdf) dostęp: 29.02.2020 r.

2.2. Ewolucja polskiego systemu emerytalnego

Zmiany w polskim systemie emerytalnym ostatnich dwudziestu lat zaczęły się w 1999 roku od radykalnej reformy, ustanawiającej trójfilarowy system, wprowadzającej OFE i PPE. System przez kolejne kilka lat funkcjonował bez zmian, aż do roku 2004, w którym znowelizowano ustawę o pracowniczych programach emerytalnych oraz wprowadzono IKE. W 2011 roku miała miejsce tzw. mała reforma OFE, wprowadzono również IKZE. W 2012 podniesiono do 67 lat i zrównano wiek emerytalny kobiet i mężczyzn. W 2014 nastąpiły dalsze zmiany w funkcjonowaniu OFE, tzw. duża reforma OFE. W 2017 roku nowy rząd przywrócił dawny wiek emerytalny (60 lat dla kobiet, 65 dla mężczyzn). W 2019 roku rozpoczęto wprowadzanie PPK oraz przedstawiono projekt ustawy całkowicie likwidującej OFE^{9 10}.

Składowe systemu emerytalnego będą opisywane jedynie wtedy, kiedy zasada ich działania różniła się istotnie od stanu obecnego, opisanego w kolejnym punkcie artykułu.

2.2.1 Reforma z 1999 roku – przyczyny, założenia i konsekwencje

Podaje się dwie główne przyczyny reformy emerytalnej z 1999 roku. Pierwszą z nich były rosnące trudności z jego finansowaniem, spowodowane w dużej mierze znacznym (ponad czternastoprocentowym) spadkiem liczby płacących składkę. Drugą przyczyną była rosnąca niesprawiedliwość systemu, w tym narastające uprzywilejowanie konkretnych grup pracowników (m. in. wojskowych, strażaków, prokuratorów), nie mające związku z wysokością opłacanych przez nie składek¹¹. Konsekwencją powyższych był niemal trzykrotny wzrost wysokości składek na ubezpieczenia społeczne – z 15,5% w 1981 do 45% w 1998¹². Reforma wprowadziła trójfilarową konstrukcję systemu emerytalnego, zaprezentowaną w tabeli na końcu podrozdziału, oparta była na następujących pryncypiach:

1. Pełne bezpieczeństwo – system emerytalny ma zapewniać pracującemu społeczeństwu gwarancję bezpieczeństwa ekonomicznego po przejściu na emeryturę albo w wypadku niezdolności do pracy;

⁹ T. Jedynak, *Kształt powszechnego systemu emerytalnego w Polsce w świetle klasycznych typologii wielofilarowych*, „Problemy Polityki Społecznej” 2019, nr 1, s. 44-45.

¹⁰ P. Trippner, *Znaczenie i rozwój instytucji dobrowolnego sektora usług zarządzania kapitałami emerytalnymi w Polsce*, [w:] *Ubezpieczenia Społeczne i Kapitałowe w systemie finansowym państwa*, pod red. M. Wypycha, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, Tom XV, Zeszyt 9 cz. 2, Wydawnictwo SAN, Łódź, Warszawa 2014 s. 127-142.

¹¹ J. Hausner, *op. cit.*

¹² M. Góra, *op. cit.*, s. 182.

2. Ochrona nabytych praw – korzyści zdobyte przed wejściem w życie reformy muszą zachować swoją rzeczywistą wartość – reforma nie oddziaływała na ówczesnych emerytów. Osoby urodzone przed 1949 zostawały w starym systemie. Osoby urodzone pomiędzy 1949 a 1968 miały prawo wyboru odnośnie przystąpienia do OFE¹³.
3. Indywidualna roztropność – pracujący będą inwestować wybierane przez nich, najbardziej im odpowiadające fundusze;
4. Wielofilarowa konstrukcja systemu – od początku zakładano podział na filar repartycyjny (ang. PAYGO), kapitałowy (ang. *fund*) i fakultatywny (ang. *voluntary insurance*);
5. Maksymalna swoboda wyboru – system pozostaje obowiązkowy, ale ubezpieczeni będą mogli wybierać fundusz, w którym umieszczą pieniądze z drugiego filaru, a także do pewnego stopnia decydować o momencie przejścia na emeryturę;
6. Przejrzystość – został wprowadzony system indywidualnych rachunków na składki ubezpieczonych. Dodatkowo fundusze emerytalne zostały zobowiązane do publikowania swoich wyników finansowych;
7. Aktywna rola państwa – przez regulowanie rynków finansowych oraz nadzór nad funduszami emerytalnymi, państwo powinno gwarantować pełne bezpieczeństwo systemu;
8. Zbalansowany i długofalowy wzrost ekonomiczny – nowy system wykorzysta działanie bezpiecznych funduszy inwestycyjnych¹⁴.

Reformowano więc metody i narzędzia, którymi system będzie dążył do celu, a nie sam cel (zapewnienie społeczeństwu adekwatnego systemu alokacji dochodów w cyklu życia). Stary system skoncentrowany był na interesie każdego kolejnego pokolenia emerytów, podczas gdy nowy bierze pod uwagę interes każdego kolejnego pokolenia w obu fazach życia: aktywnej i emerytalnej. Innymi słowy brany jest pod uwagę także interes bieżącego pokolenia pracującego¹⁵. Łącznie do systemu mogło dołączyć maksymalnie 11,5 miliona ubezpieczonych, z czego 3,8 miliona (urodzonych po 1968) musiało to zrobić, a 7,7 miliona (urodzonych w latach

---

¹³ Komisja Europejska, *Polish country fiche on pension projections 2018* (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/final_country_fiche_pl.pdf), dostęp: 06.03.2020 r.

¹⁴ J. Hausner, *op. cit.*

¹⁵ M. Góra, *Integralny charakter systemu emerytalnego w Polsce*, „Zeszyty Forum Obywatelskiego Rozwoju” 2009.

1949-68) miało prawo wyboru. Dołączający mogli wybrać uczestnictwo w jednym z 21 OFE. Do końca 1999 roku do systemu dołączyło 10,5 miliona ubezpieczonych, co przekroczyło oczekiwania twórców reformy (szacowano, że dołączy 6-7 milionów członków)¹⁶.

Tabela 2.1 Kształt powszechnego systemu emerytalnego w Polsce po reformie z 1999 roku

Wyróżnienie	I filar	II filar	III filar
Forma	konto ubezpieczonego w ZUS	otwarte fundusze emerytalne (OFE)	pracownicze programy emerytalne (PPE)
Institucja administrująca	ZUS	powszechne towarzystwa emerytalne	instytucje rynku finansowego na podstawie umowy z pracodawcą
Charakter uczestnictwa	obowiązkowy	obowiązkowy	dobrowolny
Wysokość składki	12,22%	7,3%	limitowana wysokość
Finansowanie świadczeń	repartycyjny	kapitałowy	kapitałowy

Źródło: T. Jedynek, *Kształt powszechnego systemu emerytalnego w Polsce w świetle klasycznych typologii wielofilarowych*, „Problemy Polityki Społecznej” 2019, nr 1, s. 47-65

Kształt ten pokrywa się z propozycją Banku Światowego z 1994 roku – został stworzony na jej podstawie.

2.2.2 2004 rok – nowelizacja PPE, wprowadzenie IKE

Pracownicze programy emerytalne wskutek znówelizowania ustawy z 20 kwietnia 2004 roku o PPE form, mogły (i nadal mogą) być prowadzone w jednej z następujących form: 1) fundusz emerytalny, 2) umowa o wnoszenie przez pracodawcę składek pracowników do funduszu inwestycyjnego, 3) umowa grupowego ubezpieczenia pracowników na życie z zakładem ubezpieczeń w formie grupowego ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, 4) zarządzanie zagraniczne¹⁷. Wzrastająca w konsekwencji nowelizacji liczba dostępnych i wprowadzanych PPE wpłynęła bezpośrednio na wzrastającą liczbę uczestników programów, która na koniec 2009 r. wynosiła 333,54 tys. uczestników (oznacza to wzrost o ok. 73,55 tys. osób (28,24%) w porównaniu z danymi z roku 2005. W roku 2009 wskaźnik uczestnictwa w PPE wyniósł 77,71% i wzrósł o ok. 7,35 pkt. proc. w stosunku do roku 2005. Oznacza to, iż w programach uczestniczyło wówczas średnio 77 na 100

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ A. Parlińska, *Rozwój rynku pracowniczych programów emerytalnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2011, nr 167, s. 265-277.

pracowników, którym pracodawca zaoferował taką możliwość¹⁸. Motywacją stojącą za wzbogaceniem segmentu dodatkowych oszczędności emerytalnych o Indywidualne Konta Emerytalne (IKE) było pobudzenie rozwoju trzeciego filara, poprzez ułatwienie indywidualnego oszczędzania również tym osobom, które nie mogły uczestniczyć w programach zakładowych¹⁹. W ciągu pierwszych, nieco ponad dwóch lat funkcjonowania IKE, decyzję o oszczędzaniu dodatkowych środków emerytalnych w tej formie podjęto 840 tys. osób, gromadząc na koniec 2006 roku około 1 300 mln zł. Średnia wysokość wpłat wyniosła w 2004, 2005 i 2006 kolejno 1 905 zł, 2 204 zł i 2 199zł. Najwięcej wpłacano do IKE zarządzanych przez podmioty prowadzące działalność maklerską (kolejno 3 300 zł, 3 349 zł, 3 211 zł), a najmniej do kont zarządzanych przez zakłady ubezpieczeń na życie (kolejno 501 zł, 1 188 zł. 1 226 zł)²⁰.

2.2.3 2011 rok - mała reforma OFE, wprowadzenie IKZE

Po najdłuższym po reformie okresie funkcjonowania bez zmian, rozpoczął się proces przemodelowania II filaru systemu emerytalnego. Aby zmniejszyć deficyt finansów publicznych, rząd Donalda Tuska zmniejszył ponad trzykrotnie składkę przekazywaną do OFE – obniżył ją do 2,3%. Powstało subkonto zusowskie, gdzie odprowadzana była pozostała część składki II filaru – 5% wynagrodzenia brutto²¹ (co ciekawe, środki zgromadzone na subkoncie, w przeciwieństwie do tych z konta, są dziedziczne). Tym samym nastąpił podział drugiego filaru na część kapitałową oraz repartycyjną. Obie części pozostały obowiązkowe.

Ustawa z dnia 25 marca 2011 roku²² wprowadziła zmiany do ustawy o indywidualnych kontach emerytalnych z dnia 20 kwietnia 2004 r., umożliwiające założenie, obok funkcjonującego już indywidualnego konta emerytalnego (IKE), dodatkowego indywidualnego konta zabezpieczenia emerytalnego (IKZE). Istotną różnicą pomiędzy kontami jest charakter

---

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ M. Mosionek, *Perspektywy rozwoju dobrowolnych form oszczędzania w polskim systemie emerytalnym*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2008, nr 1197, s. 286-293.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Business Insider, *Koniec reformy emerytalnej sprzed 20 lat. Ta historia pokazuje czy możemy ufać państwu*, (<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/reformy-emerytalne-historia-ofe-i-ppk/5z3bvjn>), dostęp: 07.03.2020 r.

²² Ustawa z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 75, poz. 398).

ulgi podatkowej, która w przypadku IKZE jest natychmiastowa (odliczenie wpłaty od podatku). Miało to skłonić Polaków do szerszego oszczędzania na starość.

2.2.4 Lata 2012-2019

W 2012, w konsekwencji rosnącej luki emerytalnej i nawarstwiającego się długu publicznego, rząd Donalda Tuska zrównał wiek emerytalny kobiet i mężczyzn i rozpoczął proces podnoszenia go - każdego roku wiek emerytalny miał wzrastać o trzy miesiące. Nowy wiek emerytalny (67 lat) mężczyźni mieli osiągnąć w 2020 roku, kobiety zaś w 2040 roku. Bez zmian pozostawał wiek emerytalny dla 1) kobiet urodzonych przed dniem 1 stycznia 1953 r. - 60 lat, 2) mężczyzn urodzonych przed dniem 1 stycznia 1948 r. - 65 lat. Konsekwentnie, wprowadzenie podwyższonego wieku emerytalnego dotyczyło 1) kobiet urodzonych po 31 grudnia 1952 r., 2) mężczyzn urodzonych po 31 grudnia 1947 r. Wprowadzono również możliwość przejścia na emeryturę częściową przed osiągnięciem wieku emerytalnego oraz dostosowano pozostałe przepisy, m. in. o rencie czy emeryturze minimalnej, odpowiednio do nowego wieku emerytalnego²³.

W 2014 miała miejsce duża reforma OFE. Zapoczątkowała ona likwidację starego kształtu drugiego filaru, w którym uczestnictwo stało się nieobowiązkowe. Ponadto, OFE straciły na rzecz ZUS ponad połowę kapitału gromadzonego przez oszczędzających – przekazały 51,5 proc. zgromadzonych pieniędzy (153 mld zł) - co spotkało się z falą protestów społecznych, które poparł Rzecznik Praw Obywatelskich. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego podtrzymał jednak prawną zasadność tego działania, wskazując, że środki w OFE nigdy nie były prywatne – były jedynie częścią składki obowiązkowej, którą ZUS transferował do wskazanego funduszu, a tym samym były to środki publiczne²⁴. Ubezpieczeni mogli zdecydować o przekazywaniu części składki - 2,92% wynagrodzenia brutto - do OFE. W przypadku gdy tego nie zrobili, całość składki (7,3%) trafiała na subkonto ZUS.

W 2017 roku rząd Mateusza Morawieckiego cofnął zmiany wprowadzone w 2012 roku, przywracając ówczesne zasady przechodzenia na emeryturę, uzyskiwania praw do rent, emerytury minimalnej, etc.

---

²³ Komunikat ZUS, (<https://www.zus.pl/o-zus/aktualnosci/-/publisher/aktualnosc/64/zmiany-w-przepisach-emerytalnych-od-1-stycznia-2013-r--wynikajace-z-ustawy-z-dnia-11-maja-2012-r--o-emeryturach-i-rentach-z-funduszu-ubezpieczen-spoecznych-oraz-innych-ustaw/100173>), dostęp: 07.03.2020 r.

²⁴ Business Insider, *op. cit.*

Najnowszą innowacją polskiego systemu emerytalnego są Pracownicze Plany Kapitałowe (podobne rozwiązanie funkcjonuje m. in. w Wielkiej Brytanii czy Nowej Zelandii), których wdrażanie rozpoczęto w roku 2019. Ich funkcjonowanie zostanie opisane w punkcie późniejszym. Należy zauważyć, że wprowadzenie PPK gwarantuje zdecydowanej większości pracujących możliwość przystąpienia do oszczędzania na emeryturę w zakładach pracy, tym samym tworząc podstawy do nowego podziału filarów systemu emerytalnego.

2.3. Kształt powszechnego systemu emerytalnego w Polsce

Obecny system emerytalny Polski jest trzyfilarową konstrukcją, która została oparta (w reformie z 1999 roku) na propozycji Banku Światowego z roku 1994, a która do dnia dzisiejszego przeszła liczne zmiany, warunkujące jej zmienione działanie i nową postać. Jego podstawowym celem mikroekonomicznym, jak zresztą każdego systemu emerytalnego, jest alokowanie dochodów uczestników w cyklach ich życia, a tym samym zapewnienie dochodów po zakończeniu aktywności zawodowej. System jest podzielony na część repartycyjną (ang. *pay-as-you-go*, *PAYG*), zarządzaną przez państwo (powołane do tego instytucje publiczne), oraz kapitałową, zarządzaną przez instytucje prywatne. Publiczna część systemu ma wymuszać na obywatelach minimalną przezorność emerytalną, mającą na starość zapewnić im odpowiednie świadczenia, a tym samym pewien poziom bezpieczeństwa socjalnego. Zapewnia ona, po osiągnięciu ustawowo określonego wieku, wypłatę dożywotnich świadczeń emerytalnych, zapewniających dochody niezależnie od długości okresu starości. Jej obowiązkowość wynika z założenia, że powszechna przezorność emerytalna – świadome dbanie o zapewnienie sobie odpowiednich środków na starość przez każdego obywatela – jest w praktyce niemożliwa do uzyskania²⁵. Za przyczyny takiego stanu rzeczy M. Góra podaje krótkowzroczność (myopię), która powoduje zbyt późne rozpoczynanie starań o źródła utrzymania po zakończeniu aktywności zawodowej oraz cwaniactwo, opierające się na przekonaniu, że nawet jeśli jednostka nie poniesie odpowiednich kosztów udziału w systemie, to ogół społeczeństwa zapewni jej utrzymanie²⁶. Celem prywatnej części systemu emerytalnego jest zapewnienie rozwiązań kapitałowych, które mają dostarczyć dodatkowe środki, powiększające oczekiwaną stopę zastąpienia oraz zapewnienie jego bezpieczeństwa

²⁵ *Systemy emerytalne w krajach Unii Europejskiej*, pod red. T. Szumilicza i M. Żukowskiego, Warszawa 2004, s. 16-22.

²⁶ M. Góra, *op cit.*, s. 23-24.

przez gwarantowanie odpowiedniej dywersyfikacji portfela emerytalnego²⁷. Podmioty zarządzające otrzymywanymi składkami lokują je na rynku finansowym, gdzie wystawione są na ryzyko. Dywersyfikacja zależy od wyboru konkretnych produktów oraz wieku uczestnika (im starszy uczestnik tym, co do zasady, bezpieczniejszy portfel inwestycyjny). Sprawne funkcjonowanie prywatnej części systemu emerytalnego jest szczególnie ważne w przypadku niewystarczających stóp zastąpienia z emerytur publicznych, a tym samym niespełniania przez część publiczną systemu podstawowego celu, którym jest ochrona osób starszych przed ubóstwem i zapewnienie im godnych warunków życia oraz niezależności ekonomicznej w okresie starzenia się²⁸. Przyjęty w tej pracy podział systemu przedstawia tabela 2.

Tabela 2.2. Powszechny system emerytalny w Polsce

Wyróżnienie	I filar		II filar	III filar		
Forma	konto ubezpieczonego w ZUS	subkonto w ZUS	OFE	PPE/PPK	IKE	IKZE
Institucja administrująca	ZUS		PTE	instytucje rynku finansowego		
Charakter uczestnictwa i finansowanie	obowiązkowe, repartycyjne		opcjonalne, kapitałowe	dobrowolne, kapitałowe		

Źródło: opracowanie własne na podstawie: T. Jedynak, *Kształt powszechnego systemu emerytalnego w Polsce w świetle klasycznych typologii wielofilarowych*, „Problemy Polityki Społecznej” 2019, nr 1, s. 47-65

2.3.1 I filar

W Polsce podmiotem realizującym zadania publiczne z zakresu ubezpieczeń społecznych jest co do zasady Fundusz Ubezpieczeń Społecznych, którego dysponentem jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych (niektóre grupy zawodowe funkcjonują według szczególnych przepisów prawnych, m. in. rolnicy, sędziowie czy prokuratorzy). FUS, na wyodrębnionych w jego ramach funduszach, gromadzi składki płatników, finansując z nich obecnie wypłacane emerytury i pozostałe świadczenia społeczne opisane w ustawie²⁹. Oznacza to, że bieżące składki pracujących wykorzystywane są na spłatę bieżących zobowiązań – wypłatę emerytur.

²⁷ Hausner J., *Security through Diversity*, [w:] *Social security pension reform In Europe*, pod red. M. Feldsten'a i H. Siebert'a, National Bureau of Economic Research, Chicago 2002, s. 349-363.

²⁸ Komisja Europejska, *op cit.*

²⁹ Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. 1998 Nr 137 poz. 887 z późn. zm.), art. 51-55, w skrócie u.s.u.s.

Taki mechanizm jest określany mianem systemu repartycyjnego. Największą jego wadą jest podatność na zmiany demograficzne. Obecna wysokość stopy zastąpienia (relacji pierwszej emerytury do ostatniego wynagrodzenia) jest bliska poziomowi uznanemu w literaturze za wystarczający (65-70%) i waha się od 60 do 70%. Zaletą systemu repartycyjnego jest niska podatność na załamanie rynków finansowych czy surowcowych, gdyż środki w nim zgromadzone nie są obciążone ryzykiem rynkowym (rozumianym jako prawdopodobieństwo utraty części lub całości zainwestowanych środków).

W skład pierwszego filaru wchodzi konto ubezpieczonego w ZUS oraz jego subkonto. Składki wpłacone do ZUS poddawane są corocznej waloryzacji, a ich suma nie może być tym waloryzowaniem zmniejszona. Waloryzowanie składek z konta ma zapewniać utrzymanie mocy nabywczej zgromadzonych pieniędzy, która bez niego malałaby wskutek inflacji. Składki zgromadzone na subkoncie waloryzowane są inaczej, bo w oparciu o wskaźnik wzrostu PKB. Wysokości składek w pierwszym filarze są zaprezentowane w Tabeli 3.

Tabela 2.3. Wysokość obowiązkowych składek emerytalnych

Wyróżnienie	Konto w ZUS	Subkonto w ZUS
Wysokość składki	12,22%	7,30% albo 4,38% (ubezpieczony może zdecydować o przeniesieniu 2,92% do OFE)
Podstawa tworzenia wskaźnika waloryzacji	W oparciu o wskaźnik inflacji	W oparciu o wskaźnik wzrostu PKB

Źródło: opracowanie własne

Wysokość emerytury publicznej (emerytury z I filara) jest więc określona wzorem:

$$E_I = \frac{\sum(S_k) + \sum(S_{sk}) + KP}{pdtz},$$

gdzie $\sum(S_k)$ i $\sum(S_{sk})$ to sumy zwaloryzowanych składek zgromadzonych kolejno na koncie i subkoncie ZUS, powiększone o ewentualny kapitał początkowy (KP), obliczany przez ZUS, wynikający z uczestnictwa w systemie emerytalnym sprzed reformy z 1999³⁰. Suma powyższych dzielona jest przez przeciętną dalszą długość trwania życia, wyrażoną w miesiącach, podawaną w komunikacie prezesa Generalnego Urzędu Statystycznego. Pdtz jest wartością przeciętną dla kobiet i mężczyzn, co może być odbierane jako pewna

³⁰ System ubezpieczeń społecznych, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, str. 64.

niesprawiedliwość. Mężczyźni przechodzą na emeryturę później (obecny wiek emerytalny mężczyzn to 65 lat, kobiet to 60), lecz żyją krócej (prognozowane w 2015 dalsze trwanie życia mężczyzn po przejściu na emeryturę to niecałe 16 lat, kobiet nieco ponad 25 lat)³¹. O ile późniejszy o 5 lat wiek emerytalny przyczynia się do wyższej stopy zastąpienia (71% dla mężczyzn, 61% dla kobiet)³², to uśrednianie pdtż powoduje, że sumy składek mężczyzn są rozkładane na okres, w którego ostatnich latach przeciętnie nie będą żyli, podczas gdy sumy składek kobiet są rozkładane na okres krótszy niż ich przeciętne życie. Powoduje to efektywny wzrost świadczeń emerytalnych kobiet, kosztem zmniejszonych świadczeń emerytalnych mężczyzn. Wśród pobierających emerytury dominują kobiety stanowiąc 60,1% tej populacji³³. Pomimo opisanego procesu, świadczenia mężczyzn są nadal znacząco wyższe od świadczeń kobiet - przeciętna wysokość emerytury wypłacanej przez ZUS w marcu 2019 roku wyniosła 2 276,99 zł, dla populacji mężczyzn – 2 843,06 zł, zaś dla populacji kobiet - 1 901,44 zł³⁴. Różnica ta jest wynikiem między innymi różnic w zarobkach płci oraz przeciwnych schematów doboru partnerów (kobiety zwykle wybierają mężczyzn o podobnym lub wyższym statusie ekonomicznym, mężczyźni na odwrót), wskutek których to kobiety częściej rezygnują z pracy na rzecz życia rodzinnego³⁵. Dalsze rozważania tego zagadnienia pozostają jednak poza przedmiotem tej pracy.

W ramach I filaru funkcjonują również emerytury wyjątkowe EDWS, stanowiące gwarantowane świadczenie honorowe dla osób, które ukończyły 100 lat, emerytury pomostowe oraz emerytury minimalne. Wysokość świadczenia EDWS zależy od dokładnej daty ukończenia 100 lat oraz pozostaje w stałej, dożywotniej wysokości – nie jest waloryzowana. Od 1 marca 2019 wynosi ona 4 003,88 zł brutto³⁶. Prawo do emerytury minimalnej nabywają kobiety pracujące nie krócej niż 20 lat oraz mężczyźni pracujący nie

³¹ Komisja Europejska, *op cit.*

³² *Ibidem.*

³³ Dane ZUS, Struktura wysokości świadczeń wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2019 roku, Departament Statystyki i Prognoz Aktualnych, Warszawa 2019 *Struktura wysokości świadczeń wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2019 roku*, Departament Statystyki i Prognoz Aktualnych, Warszawa 2019, (www.zus.pl), dostęp: 29.02.2020.

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ D. Conroy-Beam, D.M. Buss, M.N. Pham, T.K. Shackelford, *How sexually dimorphic are human mate preferences?*, „Personality and Social Psychology Bulletin” 2015, Nr 41 s. 1082-1093, [cyt. za:] J. B. Peterson, *12 Życiowych Zasad, antidotum na chaos*, Fijorr Publishing, Wrocław 2018.

³⁶ Dane ZUS, *op cit.*

krócej niż 25 lat, oraz matki minimum czwórki dzieci. Od 1 marca 2019 wysokość tego świadczenia to 1 100 zł brutto³⁷.

2.3.2 II filar

Jedynym funkcjonującym w Polsce podmiotem należącym do drugiego filaru są Otwarte Fundusze Emerytalne. Organem każdego OFE jest Powszechne Towarzystwo Emerytalne, zorganizowane w formie spółki akcyjnej. PTE tworzy fundusz, zarządza nim, reprezentuje go i nadaje mu statut. Celem OFE jest gromadzenie środków pieniężnych pochodzących ze składek ubezpieczeniowych członków funduszu i inwestowanie ich na rynku finansowym, aby po osiągnięciu wieku emerytalnego mogli oni otrzymać powiększone świadczenia emerytalne.³⁸ Zarówno pobór składek jak i wypłaty świadczeń odbywają się za pośrednictwem ZUS. Udział w funduszu jest dobrowolny. Środki przekazywane z ZUS do OFE stanowią część obowiązkowej składki – każdy ubezpieczony może zdecydować, żeby 2,92% wynagrodzenia brutto trafiło do OFE, lub tego nie robić – wtedy wartość ta zostaje na indywidualnym subkoncie w ZUS. Stąd bezpodstawna jest rozpowszechniona w społeczeństwie opinia, że środki znajdujące się w OFE są środkami prywatnymi – są one jedynie alokowaną częścią obowiązkowych składek emerytalnych.

Decyzją rządu Mateusza Morawieckiego Otwarte Fundusze Emerytalne znajdują się w stanie likwidacji. 26 listopada 2019 roku Rada Ministrów przyjęła *projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku z przeniesieniem środków z otwartych funduszy emerytalnych na indywidualne konta emerytalne*. Osoby będące członkami OFE (około 15,8 mln Polaków) będą musiały zdecydować co stanie się z ich pieniędzmi po likwidacji funduszy, która ma odbyć się w czerwcu 2020 roku. Opcją domyślną będą Indywidualne Konta Emerytalne – w tym przypadku od środków zgromadzonych w OFE pobrana zostanie 15% opłata przekształceniowa³⁹. Drugą możliwością jest przeniesienie środków do ZUS. W tym przypadku zostaną one dodane do sumy składek i jak ona obciążone podatkiem dochodowym przy wypłacie świadczenia emerytalnego.

---

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ W. Dębski, *Otwarte Fundusze Emerytalne (OFE) w Polsce*, [w:] *Otwarte fundusze emerytalne w Polsce* pod red. F. Chybalskiego, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009.

³⁹ Strona internetowa kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Wydarzenia, Decyzje Rządu, (<https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/projekt-ustawy-o-zmianie-niektorych-ustaw-w-zwiazku-z-przeniesieniem-0.html>), dostęp: 29.02.2020 r.

2.3.3 III filar

Trzeci filar systemu emerytalnego w Polsce tworzą Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE) i Indywidualne Konta Emerytalne (IKE), w których uczestniczenie pozostaje w gestii każdego pracującego, oraz Pracownicze Programy Emerytalne (PPE) i Pracownicze Plany Kapitałowe (PPK), za tworzenie których odpowiada pracodawca. Uczestnictwo pracownika w trzecim filarze jest nieobowiązkowe. Obecnie pracodawcy muszą obowiązkowo zaimplementować jeden z wymienionych programów, lecz przed wprowadzeniem PPK tworzenie PPE było fakultatywne. Uczestnictwo w trzecim filarze (przed wprowadzeniem PPK) prezentowało się w 2018 roku następująco: PPE – 425 989 uczestników, IKE – 995 734 uczestników, IKZE 730 974 uczestników⁴⁰. PPK są w trakcie wprowadzania, proces implementacji programu ma zakończyć się w 2021 roku.

Chcący oszczędzać w trzecim filarze pracownik może zawrzeć umowę o prowadzenie jednej albo obu form kont z bankiem, zakładem ubezpieczeń, funduszem inwestycyjnym, podmiotem prowadzącym działalność maklerską lub dobrowolnym funduszem emerytalnym. Każdy upoważniony może posiadać wyłącznie jedno IKE i jedno IKZE. Na kontach oszczędności gromadzić może jedynie właściciel, na IKZE środki do maksymalnie 120% przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok rocznie, na IKE do 300%⁴¹. Prawo do oszczędzania na Indywidualnych Kontach nabywa się po ukończeniu 16 roku życia, niepełnoletni nie mogą jednak wpłacać na konta więcej niż wynika z pozyskiwanych przez nich środków z umowy o pracę (obowiązują również ustawowe limity)⁴². Ustawa przewiduje zachętę do oszczędzania na Indywidualnych Kontach: dla IKE jest nią zwolnienie z podatku dochodowego od zysków kapitałowych, dla IKZE jest to możliwość odliczenia transferów na konto od podatku dochodowego (które przy wypłacie będą obciążone 10% podatkiem dochodowym) oraz zwolnienie z podatku dochodowego od zysków kapitałowych⁴³. Aby otrzymać zwolnienie należy oszczędzać na koncie minimum 5 lat kalendarzowych (nie jest wymagana ciągłość), albo dokonać ponad połowy wpłat w latach

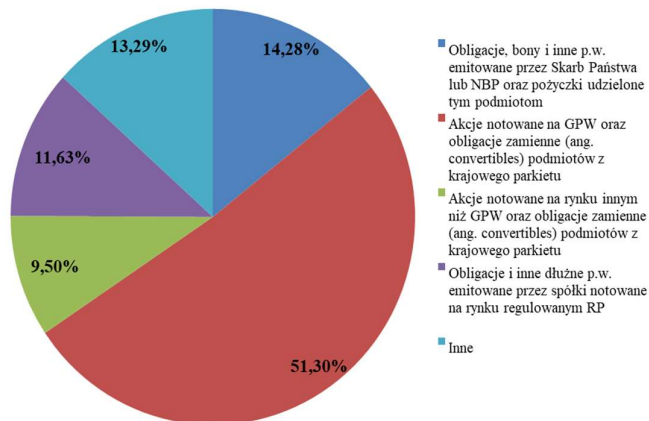
⁴⁰ Raporty KNF, *Rynek PPE 2018, Informacje liczbowe o rynku IKE za 2018, Informacje liczbowe o rynku IKZE za 2018*. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, (<https://www.knf.gov.pl/>), dostęp: 29.02.2020 r.

⁴¹ E. Sośniak, *Funkcjonowanie IKE, IKZE, PPE oraz PPK*, [w:] *Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018*, pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka i G. Strupczewskiego, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2018.

⁴² U.i.k.e.i.k.z.e., art. 13 i art. 13a.

⁴³ *Ibidem*.

poprzedzających datę złożenia wniosku o minimum 5 lat, oraz wypłacić środki po 60 roku życia (po 55 w przypadku wcześniejszej emerytury). Prawo do odliczania transferów od podatku przysługuje automatycznie, jednak w przypadku wcześniejszej wypłaty środki zostaną opodatkowane standardowym podatkiem dochodowym. Zyski z IKZE są dodatkowo zwolnione z 19% podatku od zysków kapitałowych, zastąpionego 10% podatkiem zryczałtowanym⁴⁴. W przypadku śmierci posiadacza konta środki otrzyma osoba uposażona, w przypadku jej braku - spadkobiercy. Sposób inwestowania środków zależy od firmy, z którą pracownik podpisze umowę. W przypadku największego polskiego ubezpieczyciela, Grupy PZU (której przykład nakreśli postępowanie firm), struktura aktywów dobrowolnego funduszu emerytalnego prezentowała się następująco⁴⁵:

Rysunek 2.1 Struktura aktywów DFE PZU na 31.12.2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Dane PZU, (<https://www.pzu.pl/fileserver/item/1522038>), dostęp: 04.03.2020 r.

Pracownicze Programy Emerytalne są zakładane w zakładzie pracy przez podpisanie umowy pomiędzy pracodawcą a wybraną przez niego instytucją finansową. Zasady funkcjonowania programu w każdym zakładzie są określane przez tzw. umowę zakładową⁴⁶. Składka podstawowa finansowana jest przez pracodawcę i wynosi maksymalnie 7% wynagrodzenia brutto pracownika, za którego jest składana. Składka dodatkowa potrącana jest pracownikowi z kwoty wynagrodzenia netto, według złożonej deklaracji przystąpienia, do maksymalnej kwoty w wysokości 450% przeciętnego prognozowanego wynagrodzenia

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Dane PZU, (<https://www.pzu.pl/fileserver/item/1522038>), dostęp: 04.03.2020 r.

⁴⁶ E. Sośniak, *op. cit.*

miesięcznego w gospodarce narodowej na dany rok rocznie. Istnieją 4 formy PPE: 1) fundusz emerytalny, 2) umowa o wnoszenie składek pracowniczych dla funduszu emerytalnego przez pracodawcę, 3) umowa grupowego ubezpieczenia na życie z funduszem kapitałowym, 4) zarządzanie zagraniczne. Formę funkcjonowania determinuje wybór instytucji zarządzającej PPE (zakład ubezpieczeniowy, dobrowolny fundusz emerytalny, etc.). W przypadku zmiany zakładu pracy, środki zgromadzone w PPE mogą być przeniesione wypłatą transferową do IKE lub innego PPE. Wypłata środków z PPE odbywa się na podstawie wniosku uczestnika programu (po 60 roku życia albo po 55 roku życia w przypadku wcześniejszej emerytury), automatycznie po ukończeniu 70 roku życia lub na wniosek osoby uprawnionej w razie śmierci⁴⁷.

Pracownicze Plany Kapitałowe zaczęły być wprowadzane w styczniu 2019, a proces ich pełnej implementacji ma zakończyć się w 2021 roku. Są one programem alternatywnym dla PPE, wdrażanym przez pracodawcę w analogiczny sposób. Wpłata podstawowa finansowana przez pracodawcę wynosi 1,5% wynagrodzenia brutto. Może on również zadeklarować (w umowie o zarządzanie PPK) wpłatę dodatkową, w wysokości do 2,5%. Wpłata podstawowa, finansowana przez uczestnika, wynosi co do zasady 2% wynagrodzenia. Uczestnik będzie mógł zadeklarować wpłatę dodatkową w wysokości do 2%⁴⁸, a jeśli jego pensja jest mniejsza niż 120% minimalnej pensji, jego podstawowa składka wyniesie od 0,5% do 2%⁴⁹. W PPK została przewidziana dopłata powitalna dla każdego nowego uczestnika programu, w wysokości 250 zł, oraz roczna dopłata lojalnościowa, w wysokości 240zł. 31 grudnia 2019 wartość aktywów w PPK (funduszach zdefiniowanej daty) wyniosła 84 688 009 zł⁵⁰. Do PPK pracownicy zapisywani są automatycznie (ang. *auto-enrolment*), mogą jedynie złożyć deklarację rezygnacji z materialnego uczestniczenia⁵¹ w programie, tj. opłacania składek. Po upływie czterech lat zostaną ponownie, automatycznie zapisani i traktowani jako w pełni uczestniczący (ang. *auto-re-enrolment*). PPK, w przeciwieństwie do omawianych wcześniej form dodatkowego

---

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, (<https://www.gov.pl/web/finanse/ppk-pracownicze-plany-kapitalowe>), dostęp: 04.03.2020 r.

⁴⁹ T. Jedynak, *How to Effectively Encourage Poles to Save for Retirement? The Use of Achievements of Behavioural Economics in the Construction of Employee Capital Plans*, „Problemy Polityki Społecznej” 2019, nr 2, s. 33-46.

⁵⁰ Raporty KNF, *Wartość aktywów netto funduszy zdefiniowanej daty (PPK) wg. stanu na 31.12.2019r.*, (https://www.knf.gov.pl/aktualnosci?articleId=66860&p_id=18), dostęp: 04.03.2020 r.

⁵¹ T. Jedynak, *Kształt...*, s. 47-65.

zabezpieczenia emerytalnego, oferują szczególne udogodnienia związane z dysponowaniem środkami, a mianowicie: 1) środki zgromadzone w PPK mogą być wypłacone w wysokości do 25% w przypadku ciężkiej choroby uczestnika, jego współmałżonki lub dzieci, 2) nawet 100% środków może zostać wypłaconych w celu nabycia nieruchomości, szczególnie na wkład własny do kredytu hipotecznego, muszą być one jednak w całości zwrócone do maksymalnie 15 lat (należy również spełnić określone warunki). Po osiągnięciu 60 roku życia uczestnik może wypłacić 25% środków natychmiast, a pozostała ich część będzie wypłacana mu w formie miesięcznych rent przez dziesięć lat⁵². Korzystając z tego rozwiązania uczestnik zostanie zwolniony z podatku od zysków kapitałowych. Może on alternatywnie wypłacić 100% środków w jednej transzy, ale wtedy zostanie mu naliczony podatek. W przypadku chęci wypłaty przed 60 rokiem życia, niezwiązanej z punktami 1) oraz 2) naturalnie istnieje taka możliwość, jednak uczestnik traci wówczas wszystkie dopłaty państwowe, a 30% składek pracodawcy jest przekazywane Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych. Cechą szczególną oraz ogromną zaletą PPK są bardzo niskie, ograniczone ustawowo opłaty za zarządzanie – mogą wynosić maksymalnie 0,5% wartości aktywów funduszu netto w skali roku⁵³.

2.4. Kształt polskiego systemu emerytalnego po zmianach z 2020 roku

Widoczne przez dwadzieścia lat trendy umacniają w przekonaniu, że polski system emerytalny oddala się od propozycji Banku Światowego z 1994 roku. Coraz większy nacisk kładziony jest na indywidualną zapobiegliwość obywateli i uczestnictwo w dobrowolnych częściach systemu. Zlikwidowanie OFE, które według zapowiedzi rządzących dopełni się w 2020 roku, umożliwi dokonanie nowego podziału systemu, który zaprezentowano w tabeli 2.4.

Tabela 2.4. Współczesny kształt polskiego systemu emerytalnego

Wyróżnienie	I filar	II filar	III filar
Forma	konto i subkonto ubezpieczonego w ZUS	PPE/PPK	IKE/IKZE
Inicjatywa	państwowa	pracodawcy	pracownika
Instytucja administrująca	ZUS	instytucje rynku finansowego na	instytucje rynku finansowego na

⁵² T. Jedynak, *How...*, s. 33-46.

⁵³ Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz.U.2018 poz. 2215) art. 49.

		podstawie umowy z pracodawcą	podstawie umowy z pracownikiem
Charakter uczestnictwa	obowiązkowy	dobrowolny	dobrowolny
Wysokość składki	12,22% na konto, 7,3% na subkonto	według podpisanych umów zakładowych, maksymalna wysokość określona ustawowo	maksymalna wysokość określona ustawowo
Finansowanie świadczeń	repartycyjny	kapitałowy	kapitałowy

Źródło: opracowanie własne

Kształt systemu emerytalnego przedstawionego w tabeli, oprócz odwzorowywania polskiego systemu emerytalnego po zlikwidowaniu OFE, jest analogiczny do opisanego w literaturze, klasycznego systemu emerytalnego. Początków klasycznego systemu emerytalnego można doszukać się w raporcie Beveridge'a (1942). Stworzył on podwaliny pod nowoczesne systemy zabezpieczenia społecznego i państwo opiekuńcze (ang. *welfare state*) w ogóle. Połączył liberalizm i interwencjonizm, proponując stworzenie systemu gwarantującego jedynie minimalny poziom świadczeń, ale umożliwiającego dodatkowe formy oszczędzania na starość. Częścią gwarantującą świadczenia miał być pierwszy, obowiązkowy filar systemu, tworzony z inicjatywy państwa, przez nie zarządzany i finansowany z płaconych przez pracujących składek^{54 55}. Udział w uzupełniających, dobrowolnych częściach, tej powstającej z inicjatywy pracodawcy i finansowanej jego składkami (II filar) oraz tej powstającej z inicjatywy pracującego i finansowanej jego środkami (III filar), był wyrazem indywidualnej zapobiegliwości pracujących. Środki zgromadzone w II i III filarze zarządzane były przez instytucje prywatne. Taka konstrukcja systemu emerytalnego została przyjęta w Wielkiej Brytanii oraz krajach skandynawskich, a po kryzysie lat siedemdziesiątych XX wieku rozpowszechnił się on w całej Europie Zachodniej⁵⁶. Polski system emerytalny od reformy w 1999 roku do roku 2019 stopniowo przekształcał się w system klasyczny, a po likwidacji OFE będzie z nim zbieżny.

⁵⁴ National Archives, *The welfare state*, (http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/brave_new_world/welfare.htm), dostęp: 25.03.2020 r.

⁵⁵ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka. Zagadnienia ekonomiczno-prawne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2019, s. 176.

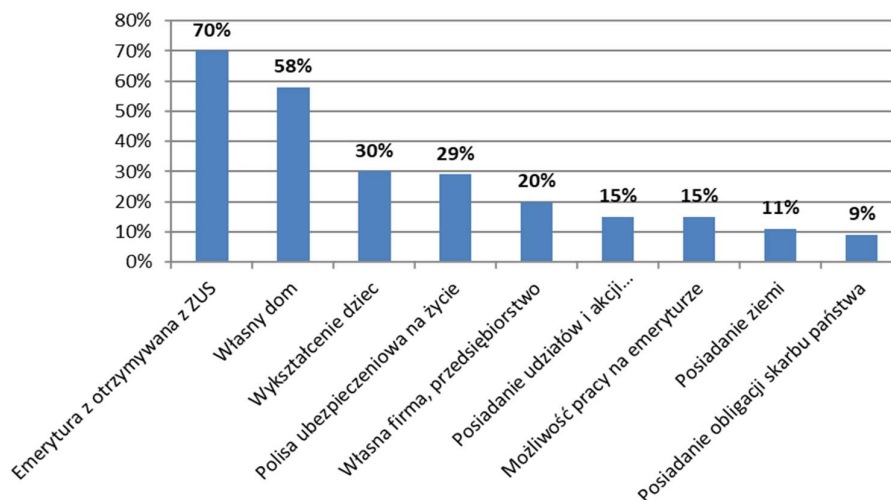
⁵⁶ *Ibidem*.

2.5. Analiza komparatywna badań opinii publicznej

W tym punkcie zostaną przedstawione wyniki badań CBOS, porównane z rezultatem badań autora. Druga hipoteza tej pracy brzmi: Świadomość emerytalna Polaków wzrasta od czasów reformy z 1999 roku. Według przyjętej definicji, świadomość emerytalna to posiadany stan wiedzy, który inicjuje poczucie potrzeby dodatkowego oszczędzania na emeryturę i znajomość zasad funkcjonowania systemu emerytalnego społeczeństwa⁵⁷. Wielkości prób badawczych to: dla badań CBOS 1996 N = 1161, dla badań CBOS 2008 N = 1107, dla badań własnych N = 158. Z racji na niską liczebność próby, badanie własne jest badaniem pilotażowym, mającym jedynie zasygnalizować pewne kierunki zmian. Wyniki będą prezentowane następująco: zadane pytanie, wyniki badań CBOS, wyniki badań własnych, komentarz.

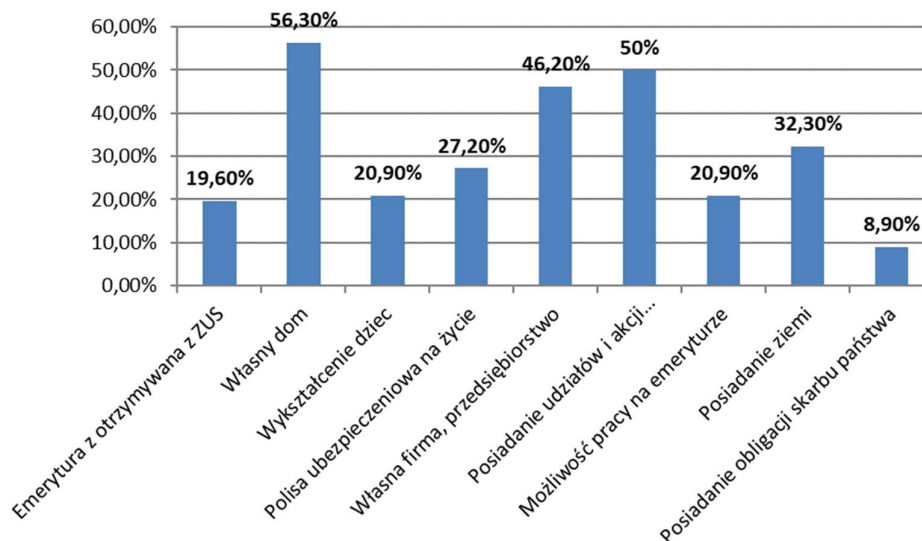
Pytanie 1): Ludzie na różne sposoby starają się zapewnić sobie poczucie bezpieczeństwa na starość. Jak Pan(i) sądzi, co w największym stopniu zapewniłoby Panu(i) bezpieczną starość? Z podanych niżej możliwości proszę wybrać nie więcej niż trzy.

Rysunek 2.2 CBOS: Społeczna wizja bezpiecznej starości, 1996

Źródło: CBOS, Emerytury i renty w społecznej świadomości, komunikat z badań, Warszawa, czerwiec 1996, (https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1996/K_084_96.PDF?fbclid=IwAR1QlrqI4cSfuZa3tzbkpprYgDmLfaQUkUfWzHnKhmlP224OXoq8hsHAJ5s), dostęp: 06.03.2020

⁵⁷ A. Bała, G. Wolarczyk, Świadomość emerytalna młodych Polaków na tle badań ankietowych [w:] *Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018*, pod red. M. Cyconia, T. Jedyńska i G. Strupczewskiego, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 2018, s. 9-22.

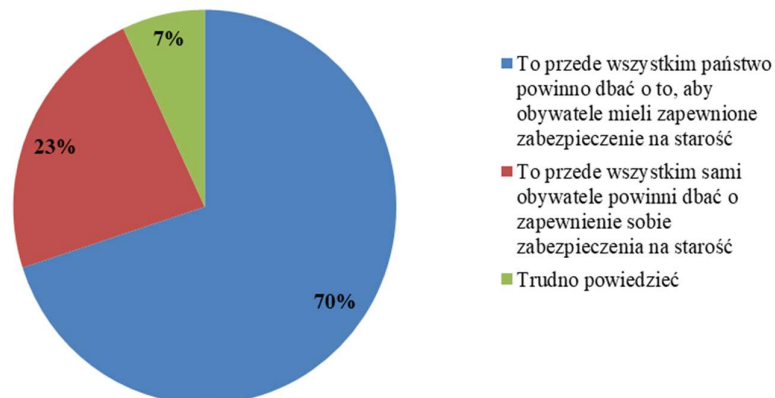

Rysunek 2.3 Społeczna wizja bezpiecznej starości, 2020

Źródło: badania własne

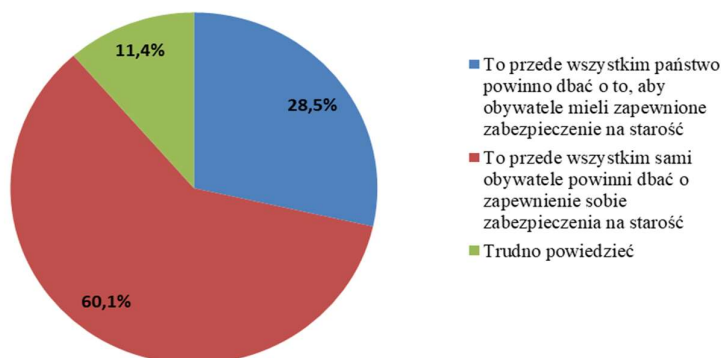
Każdy z ankietowanych mógł wskazać maksymalnie 3, a minimalnie jedną odpowiedź. Najistotniejszymi różnicami w badaniach są drastyczny spadek zaufania do adekwatności świadczeń emerytalnych z ZUS (z 70 do 19,6%) oraz znaczący wzrost zaufania do przedsiębiorstw (posiadanie własnej firmy wzrost z 20 do 46,2%, posiadanie akcji i udziałów w przedsiębiorstwie wzrost z 15 do aż 50%). Może być to skutkiem ponad 20 lat funkcjonowania polskiego społeczeństwa w systemie wolnorynkowym, jednak wpływ na tak znaczne różnice mógł mieć również wiek ankietowanych (70% uczestników badania własnego to osoby w wieku 25 lat i młodsze). Istotnym wydaje się również dziesięcioprocentowy wzrost zaufania do inwestowania w wykształcenie dzieci oraz posiadania ziemi.

Pytanie 2): Z którą z poniższych opinii zgadza się Pan(i) bardziej?

Rysunek 2.4 Zabezpieczenie na starość - odpowiedzialność państwa czy obywateli, 2008

Źródło: CBOS, System emerytalny – oceny i postulaty, Warszawa, listopad 2008, (https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1996/K_084_96.PDF?fbclid=IwAR1Qlrql4cSfuZa3tzbkpYgDmLfaQUkUfWzHnKhmlP224OXoq8hsHAJ5s), dostęp: 06.03.2020 r.

Rysunek 2.5 Zabezpieczenie na starość - odpowiedzialność państwa czy obywateli, 2020

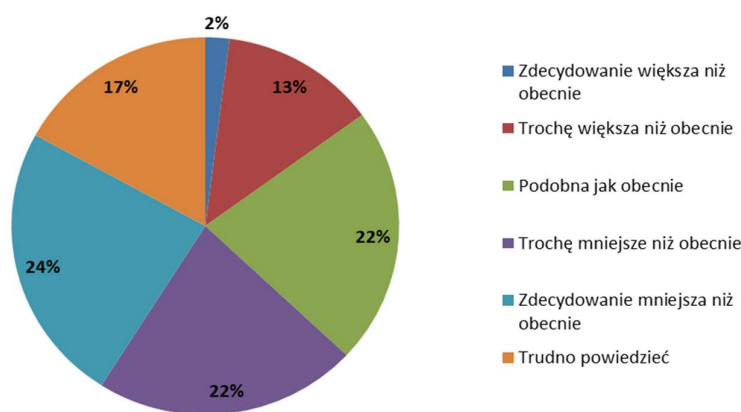
Źródło: badania własne

W odpowiedziach na drugie pytanie również można zauważyć drastyczny spadek zaufania do publicznego systemu emerytalnego oraz wzrost zaufania do instytucji prywatnych i indywidualnej zapobiegliwości, czego przyczyny mogą być analogiczne do tych w Pytaniu 1). Badanie NBP⁵⁸ „Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015”, wykazało, że odsetek osób które uważają, że to przede wszystkim państwo powinno odpowiadać za sytuację finansową ludzi po przejściu na emeryturę wzrósł z 37% w 2009 roku do 54% w roku

⁵⁸ A konkretnie badanie konsorcjum Pracowni Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” i grupy IQS, przeprowadzone dla Departamentu Edukacji i Wydawnictw NBP.

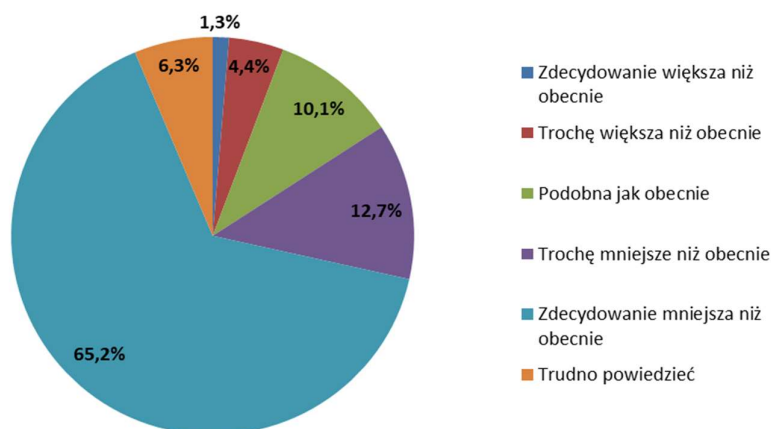
2015. Na uwagę zasługuje fakt, że zaledwie rok przed 2009, w badaniu CBOS, odsetek ten stanowił 70% badanych. Uzyskane, zasadnicze różnice w odpowiedziach badanych w badaniu własnym a w badaniu NBP mogą mieć związek zarówno z młodym wiekiem ankietowanych w badaniu własnym jak i ich wykształceniem. W badaniu NBP ankietowani byli uczestnicy o różnym wykształceniu, odpowiadającym rozkładowi wykształcenia w ówczesnej Polsce, podczas gdy w badaniu własnym ponad 98% badanych zadeklarowało wykształcenie wyższe lub pozostawanie w trakcie studiów. Może świadczyć to o tym że młodszy, lepiej wykształceni ludzie cechują się znacznie wyższą świadomością emerytalną.

Pytanie 3): Jak Pan(i) sądzi, czy w przyszłości, np. za 15 lat, wysokość emerytury w stosunku do zarobków będzie:

Rysunek 2.6 Opinie nt. wysokości stopy zastąpienia, 2008

Źródło: CBOS, System emerytalny – oceny i postulaty, Warszawa, listopad 2008,
(https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1996/K_084_96.PDF?fbclid=IwAR1QlrqI4cSfuZa3tzbkpprYgDmLfaQUkUfWzHnKhmlP224OXoq8hsHAJ5s), dostęp: 06.03.2020 r.

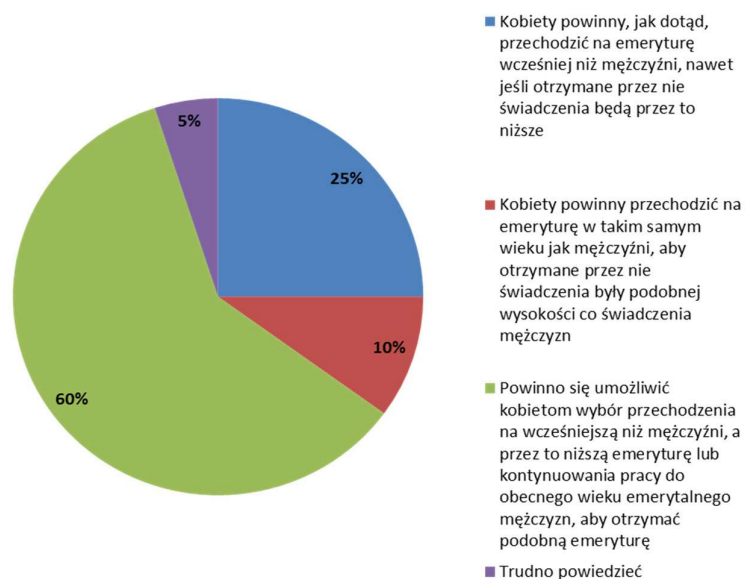
Rysunek 2.7 Opinie nt. wysokości stopy zastąpienia, 2020

Źródło: badania własne

Przyszłe przewidywane stosunki ostatniego wynagrodzenia do pierwszej emerytury wykazują znaczną tendencję spadkową. W 2060 roku mają wynosić 28,7%. Świadomość spadającej adekwatności polskiego systemu emerytalnego jest coraz wyższa, co jest szczególnie widoczne w ponad 2,5-krotnym wzroście wybierania odpowiedzi „Zdecydowanie mniej niż obecnie”. Może wpłynąć to na zwiększoną zapobiegliwość pracowników, szczególnie młodszych, którzy będąc świadomi wysokości przyszłych świadczeń emerytalnych, poczynią indywidualne kroki zabezpieczające jakość ich życia po przejściu na emeryturę.

W badaniu „Postawy Polaków wobec finansów” Fundacji Kronenberga przy Citi Handlowym przeprowadzonym we wrześniu 2015 roku, wykazano, że świadomość emerytalna pomiędzy rokiem 2013 a 2015 w niskim stopniu wzrosła. Z 5 do 6% wzrósł odsetek badanych twierdzących, że emerytura będzie równa lub wyższa od obecnego wynagrodzenia. Jednocześnie o 2 p.p. wzrosły odsetki twierdzących, że emerytura będzie trochę niższa (z poziomu 17 do 19%) i twierdzących, że będzie niższa przynajmniej o połowę od obecnego wynagrodzenia (z 28 do 30%). Jedynie 13% badanych (w 2013 roku było to 21%) deklaruje, że nie myśli o przyszłości. Badanie zrealizowano na próbie z N=1010, warstwuując próbę ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania. Porównując powyższe badanie do badania własnego można zauważyć, że wzrost świadomości emerytalnej wśród młodych jest znacznie wyższy, szczególnie przy zastosowaniu kryterium racjonalności (odsetka osób deklarujących niewypłacalność państwa lub znacznie niższe świadczenie) – w badaniu Fundacji za racjonalnych uznano 37% uczestników, w badaniu własnym 65,2%.

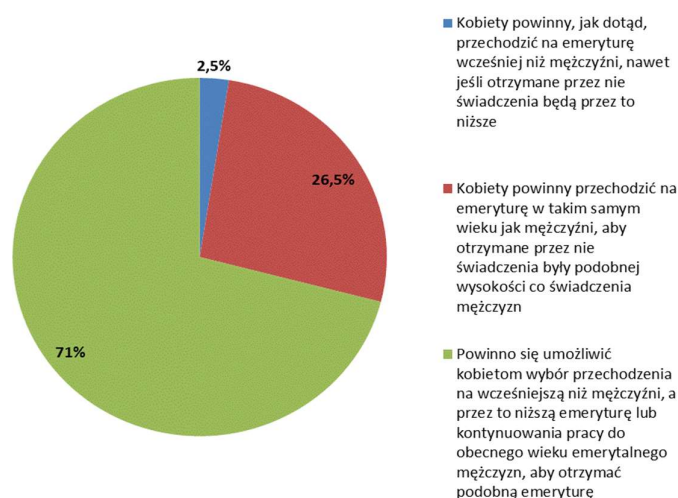
Pytanie 4) (CBOS): Pierwsze emerytury z nowego systemu będą wypłacane już niebawem i wiadomo, że jeśli kobiety będą przechodziły na emeryturę wcześniej niż mężczyźni, to emerytury kobiet będą dużo niższe niż emerytury mężczyzn. Czy Pana(i) zdaniem:

Rysunek 2.8 Podejście do zróżnicowania wieku emerytalnego kobiet, 2008

Źródło: CBOS, System emerytalny – oceny i postulaty, Warszawa, listopad 2008,
(https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1996/K_084_96.PDF?fbclid=IwAR1Qlrq14cSfuZa3tzbkpprYgDmLfaQUkUfWzHnKhmlP224OXoq8hsHAJ5s), dostęp: 06.03.2020 r.

Pytanie 4) (badanie własne): Przeciętna emerytura wypłacana przez ZUS w marcu 2019 roku wyniosła 2 276,99 zł. Dla mężczyzn – 2 843,06 zł, zaś dla kobiet - 1 901,44 zł. Czy Pana(i) zdaniem:

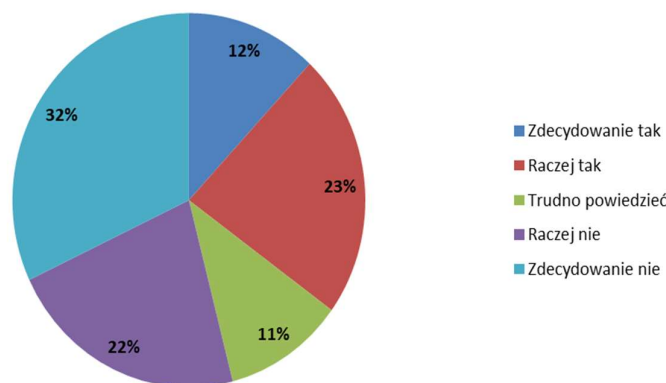

Rysunek 2.9 Podejście do zróżnicowania wieku emerytalnego kobiet, 2020

Źródło: badania własne

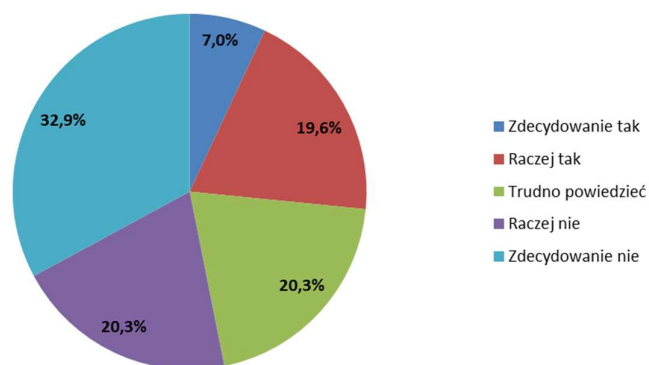
Należy nadmienić, że w badaniu własnym uczestnicy nie mieli możliwości wybrania odpowiedzi „trudno powiedzieć”. Wyniki wskazują, że skłonność do narzucania kobietom restrykcyjnego wieku emerytalnego spadła dziesięciokrotnie. Tak znaczna różnica mogła być spowodowana znacznym odsetkiem osób młodych (70% badanych), które charakteryzują się większą liberalnością od osób starszych. Wyniki badania przesunęły się w stronę dawania kobietom większej swobody wyboru wieku przejścia na emeryturę. Sugeruje to, że świadomość emerytalna Polaków, a szczególnie jej druga składowa (znajomość zasad funkcjonowania systemu emerytalnego społeczeństwa), rośnie.

Pytanie 5): W niektórych krajach wiek emerytalny kobiet będzie zależał od tego, czy i ile dzieci urodziła kobieta. Najwcześniej będą mogły przechodzić na emeryturę kobiety mające najwięcej dzieci, najpóźniej – kobiety bezdzietne. Czy Pana(i) zdaniem, podobne rozwiązanie powinno być wprowadzone w Polsce czy też nie?

Rysunek 2.10 Nastawienie do hamowania niekorzystnych tendencji demograficznych przez przywileje emerytalne, 2008

Źródło: CBOS, System emerytalny – oceny i postulaty, Warszawa, listopad 2008,
(https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1996/K_084_96.PDF?fbclid=IwAR1QIrl4cSfuZa3tzbkpprYgDmLfaQUkUfWzHnKhmlP224OXoq8hsHAJ5s), dostęp: 06.03.2020 r.

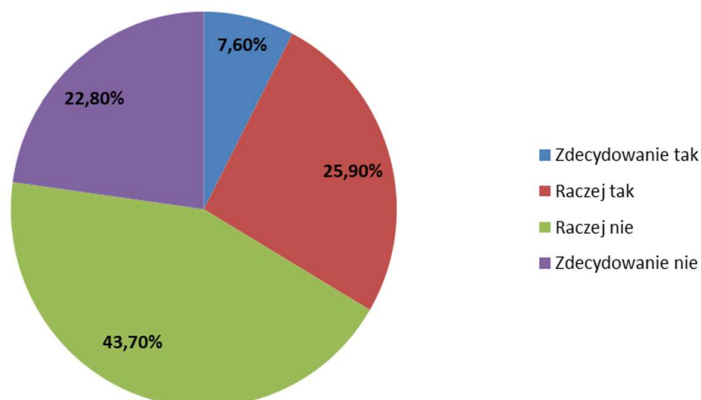
Rysunek 2.11 Nastawienie do hamowania niekorzystnych tendencji demograficznych przez przywileje emerytalne, 2020

Źródło: badania własne

Można zaobserwować niewielki spadek aprobaty dla przydzielania przywilejów emerytalnych matkom w zależności od liczby urodzonych dzieci. Może to wiązać się z wprowadzonym programem 500+ i gwarantowaną emeryturą minimalną dla matek minimum czwórki dzieci.

Pytanie 6) (jedynie badanie własne): Czy planuje Pan(i) partycypację w PPK?

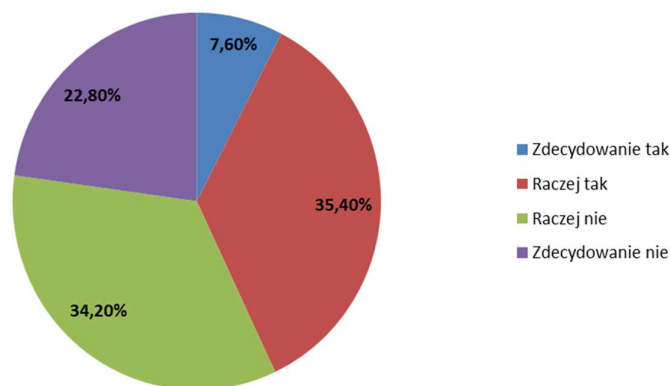

Rysunek 2.12 Skłonność do uczestniczenia w PPK, 2020

Źródło: badania własne

Pytanie 7) (jedynie badania własne): Stopa zastąpienia (emerytura / ostatnie wynagrodzenie) będzie wynosiła w 2050 roku około 35%. Według prognozy Ministerstwa Finansów, minimalny udział w PPK (2% wynagrodzenia pracownika, 1,5% pracodawcy), po 25 latach programu, podniesie ją o około 12 p.p. Maksymalny udział (4% wynagrodzenia pracownika i pracodawcy) podniesie ją o 27 p.p. Proszę ponownie zaznaczyć, czy planuje Pan(i) partycypację w PPK. Jeśli powyższe dane nie zmieniły Pana(i) poglądu, proszę wybrać tę samą odpowiedź.

Rysunek 2.13 Skłonność do uczestniczenia w PPK po poinformowaniu o prognozowanej różnicy stóp zastąpienia w przypadku uczestnictwa, 2020

Źródło: badania własne

W przypadku skrajnych deklaracji uczestnictwa (zdecydowanie tak, zdecydowanie nie), po przekazaniu informacji o prognozach Ministerstwa nie zaobserwowano żadnych zmian. W przypadku wahających się deklaracji (raczej tak, raczej nie), po poinformowaniu o przewidywanym wpływie PPK na stopy zastąpienia, odsetek uczestników deklarujących chęć przystąpienia do PPK wzrósł o ponad 30%. Tak radykalna zmiana po podaniu tak niewielkiej dozy informacji może sugerować, że badani nie byli zaznajomieni z zagadnieniem Pracowniczych Planów Kapitałowych w stopniu wystarczającym do podejmowania świadomych, samodzielnych decyzji. Fenomen ten może dotyczyć szerszego grona Polaków.

2.6. Podsumowanie

W świetle zmian polskiego systemu emerytalnego ostatniego dwudziestolecia, tendencja dążenia do systemu klasycznego jest zauważalna. Ustawodawcy stopniowo przekształcali polski system, kładąc coraz większy nacisk na indywidualną zapobiegliwość obywateli. Nowy kształt systemu będzie szczególnie wyraźny po całkowitym zlikwidowaniu OFE, kiedy to filary systemu emerytalnego przyjmą postać: I filar - państwo, II filar – pracodawca, III filar – pracownik, która jest zbieżna z opisanym w literaturze, modelowym kształtem klasycznego systemu emerytalnego. Pełny udział w systemie emerytalnym zapewni znaczne podwyższenie stopy zastąpienia, niemal gwarantując adekwatność przyszłych świadczeń emerytalnych.

Stan wiedzy, który inicjuje poczucie potrzeby dodatkowego oszczędzania na emeryturę oraz znajomość zasad funkcjonowania systemu emerytalnego społeczeństwa, dwa czynniki składające się na świadomość emerytalną, wyraźnie się polepszyły. Grupa badana w badaniu własnym cechuje się jej znacznie wyższym poziomem, szczególnie jeśli chodzi o świadomość braku adekwatności publicznej części systemu emerytalnego oraz zagadnienia związane z publiczną i prywatną odpowiedzialnością za zapewnienie adekwatnego świadczenia emerytalnego. Widoczna jest również większa skłonność do dawania swobodnego wyboru wieku emerytalnego kobietom i wzrost ogólnego zaufania do systemu kapitalistycznego. Należy nieustannie edukować Polaków w zakresie finansów, co udowodnił eksperyment z podaniem krótkiej informacji o przewidywanej konsekwencji w PPK.

Porównując badania własne do innych, istniejących badań, można zauważyć różnice w stopniu zmiany świadomości emerytalnej ankietowanych. Może wynikać to z doboru próby w badaniu własnym (nielosowy), młodego wieku biorących udział w badaniu autora (70%

badanych w wieku 25 lat i poniżej) oraz znacznie wyższego odsetka osób o lepszym niż przeciętnie wykształceniu (wykształcenie wyższe 51,3%, studiujący 47,5%). Różnice te (szczególnie pomiędzy świadomością emerytalną młodych i starszych pokoleń) stanowią potencjalne pole do dalszych badań.

Literatura

- Bała A., Wolarczyk G., *Świadomość emerytalna młodych Polaków na tle badań ankietowych* [w:] *Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018*, pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka i G. Strupczewskiego, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2018.
- Business Insider, *Historia OFE*, (<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/reformy-emerytalne-historia-ofe-i-ppk/5z3bvjn>), dostęp: 07.03.2020 r.
- CBOS, *Emerytura i renty w społecznej świadomości, komunikat z badań*, Warszawa, czerwiec 1996, (https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1996/K_084_96.PDF?fbclid=IwAR1QlrqI4cSfuZa3tzbkpprYgDmLfaQUkUfWzHnKhmlP224OXoq8hsHAJ5s), dostęp: 06.03.2020 r.
- CBOS, *System emerytalny – oceny i postulaty*, Warszawa, listopad 2008, (https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1996/K_084_96.PDF?fbclid=IwAR1QlrqI4cSfuZa3tzbkpprYgDmLfaQUkUfWzHnKhmlP224OXoq8hsHAJ5s), dostęp: 06.03.2020 r.
- Chorkowy B., III Filar systemu emerytalnego w Polsce – uwarunkowania, struktura oraz tendencje zmian, „Konsumpcja i Rozwój” 2018, nr 3(24).
- Conroy-Beam D., Buss D.M., Pham M.N., Shackelford T.K., *How sexually dimorphic are human mate preferences?*, „Personality and Social Psychology Bulletin” 2015, nr 41.
- Cycoń M., *Odwrócona hipoteka. Zagadnienia ekonomiczno-prawne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2019.
- Czapiński J, Góra M., *Świadomość emerytalna Polaków*, (<https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/rynki-finansowe/na-emeryture-nie-odklada-az-78-proc-polakow/>), dostęp: 29.02.2020 r.
- Dane PZU, (https://www.pzu.pl/_files/1522038), dostęp 04.03.2020 r.
- Dane ZUS, *Struktura wysokości świadczeń wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2019 roku*, Departament Statystyki i Prognoz Aktualnych, Warszawa 2019 *Struktura wysokości świadczeń wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2019 roku*, Departament Statystyki i Prognoz Aktualnych, Warszawa 2019, (www.zus.pl), dostęp 29.02.2020 r.
- Dębski W., *Otwarte Fundusze Emerytalne (OFE) w Polsce*, [w:] *Otwarte fundusze emerytalne w Polsce*, pod red. F. Ch., Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Góra M., *System emerytalny*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Góra M., *Integralny charakter systemu emerytalnego w Polsce*, „Zeszyty Forum Obywatelskiego Rozwoju” 2009.
- Hausner J., *Security through Diversity*, [w:] *Social security pension reform In Europe*, pod red. M. F. i H. S., National Bureau of Economic Research, Chicago 2002.
- Jedynak T., *How to Effectively Encourage Poles to Save for Retirement? The Use of Achievements of Behavioural Economics in the Construction of Employee Capital Plans*, „Problemy Polityki Społecznej” 2019, nr 2.
- Jedynak T., *Kształt powszechnego systemu emerytalnego w Polsce w świetle klasycznych typologii wielofilarowych*, „Problemy Polityki Społecznej” 2019, nr 1.
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, zakładka wydarzenia, zakładka decyzje rządu, (<https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/projekt-ustawy-o-zmianie-niektorych-ustaw-w-zwiazku-z-przeniesieniem-0.html>), dostęp: 29.02.2020 r.

- Komisja Europejska, *Polish country fiche on pension projections 2018* (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/final_country_fiche_pl.pdf), dostęp: 06.03.2020 r.
- Komisja Europejska, *Europejski semestr – zestawienie informacji tematycznych, Adekwatność i stabilność świadczeń emerytalnych* (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_adequacy-sustainability-pensions_pl.pdf), dostęp: 29.02.2020 r.
- Komunikat ZUS, (https://www.zus.pl/o-zus/aktualnosci/-/publisher/aktualnosc/64/zmiany-w-przepisach-emerytalnych-od-1-stycznia-2013-r_-wynikajace-z-ustawy-z-dnia-11-maja-2012-r_-o-emeryturach-i-rentach-z-funduszu-ubezpieczen-spoecznych-oraz-innych-ustaw/100173), dostęp: 07.03.2020 r.
- Ministerstwo Rozwoju, *Analizy ekonomiczne*, (<https://www.gov.pl/web/rozwoj/szybki-szacunek-pkb-w-ii-kwartale-2019-roku--komentarz-do-danych-gus>), dostęp: 29.02.2020 r.
- Mosionek M., *Perspektywy rozwoju dobrowolnych form oszczędzania w polskim systemie emerytalnym*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2008, nr 1197.
- National Archives, *The welfare state*, (http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/brave_new_world/welfare.htm), dostęp 25.03.2020 r.
- Parlińska A., *Rozwój rynku pracowniczych programów emerytalnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2011, nr 167.
- Peterson J. B., *12 Życiowych Zasad. Antidotum na chaos*, Fijorr Publishing, Wrocław 2018.
- Raporty KNF, *Rynek PPE 2018, Informacje liczbowe o rynku IKE za 2018, Informacje liczbowe o rynku IKZE za 2018*. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, (<https://www.knf.gov.pl/>), dostęp 29.02.2020 r.
- Raporty KNF, *Wartość aktywów netto funduszy zdefiniowanej daty (PPK) wg. Stanu na 31.12.2019r.*, (https://www.knf.gov.pl/aktualnosci?articleId=66860&p_id=18), dostęp 04.03.2020 r.
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, (<https://www.gov.pl/web/finanse/ppk-pracownicze-plany-kapitalowe>), dostęp 04.03.2020 r.
- Sośniak E., *Funkcjonowanie IKE, IKZE, PPE oraz PPK*, [w:] *Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018*, pod red. M. C., T. J. i G. S., Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2018.
- System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014.
- Systemy emerytalne w krajach Unii Europejskiej*, pod red. T. Szumilicza i M. Żukowskiego, Kraków 2004.
- Trippner P., *Znaczenie i rozwój instytucji dobrowolnego sektora usług zarządzania kapitałami emerytalnymi w Polsce*, [w:] *Ubezpieczenia Społeczne i Kapitałowe w systemie finansowym państwa*, pod red. M. Wypycha, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, Tom XV, Zeszyt 9 cz. 2, Wydawnictwo SAN, Łódź, Warszawa 2014.
- Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. 1998 Nr 137 poz. 887).
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (Dz. U. 2004 Nr 116 poz. 1205 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 75, poz. 398).
- Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz.U.2018 poz. 2215).
- Wójciak P., *Ocena wpływu wprowadzenia Pracowniczych Planów Kapitałowych na rozmiar luki emerytalnej w Polsce*, [w:] *Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018*, pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka i G. Strupczewskiego, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2018.

Rozdział 3

Problemy i wyzwania polskiego systemu emerytalnego na tle wybranych krajów OECD

Bartłomiej Balawajder*

3.1. Wprowadzenie

Przejsie na emeryturę zazwyczaj wiąże się z istotną zmianą, jeśli chodzi styl prowadzenia życia. Osiągnięcie pewnej granicy wiekowej, która uznawana jest za wiek emerytalny daje osobom pracującym możliwość wejścia w ten etap życia, w którym można w większym stopniu skupić się na realizacji własnych potrzeb. Osiągnięcie wieku emerytalnego może wiązać się jednak z ograniczonymi możliwościami, zarówno jeśli chodzi o wykonywanie dotychczasowej pracy, jak i z realnymi szansami na znalezienie nowego, mniej wymagającego zajęcia. Zaprzestanie aktywności zawodowej oznacza więc z jednej strony więcej czasu dla siebie, jednak z drugiej oznacza też niekiedy znaczne uszczuplenie środków finansowych, a zatem również obniżenie poziomu życia. W związku z powyższym niezwykle ważne z punktu widzenia zapewnienia poziomu życia zbliżonego do tego z okresu aktywności zawodowej są sprawnie funkcjonujące systemy emerytalne. Podstawową formą zabezpieczenia interesów socjalnych społeczeństwa jest system ubezpieczeń społecznych, a tę jego część, która ma na celu zagwarantowanie realizacji podstawowych potrzeb na poziomie zbliżonym do dotychczasowego w okresie zaprzestania aktywności zawodowej, określa się jako system emerytalny. System ten ma, z nielicznymi wyjątkami, charakter powszechny, a jego funkcjonowanie w skrócie można opisać jako proces gromadzenia uprawnień emerytalnych na czas starości, który często charakteryzuje się zarówno niedoborem środków finansowych, jak i ograniczonymi możliwościami zarobkowania¹.

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹ A. Grzebieniak, *Polski system ubezpieczeń społecznych – zalety i wady*, „Studia Gdańskie” 2007, t. IV, s. 97.

Celem opracowania jest zaprezentowanie wybranych zagadnień związanych zarówno z budową, jak i funkcjonowaniem systemów emerytalnych, a także zidentyfikowanie głównych problemów i wyzwań, jakie stoją przed współczesnymi systemami emerytalnymi ze szczególnym uwzględnieniem polskiego systemu zabezpieczenia społecznego. Szczególną uwagę zwrócono na zbadanie adekwatności polskiego systemu emerytalnego na tle krajów OECD. Przeanalizowano także sytuację finansową Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, jego wydolność oraz współczynniki obciążenia systemowego, a także zidentyfikowano najistotniejsze czynniki, które powodują relatywnie niskie wysokości świadczeń emerytalnych w Polsce.

3.2. Podstawowe zasady funkcjonowania współczesnych systemów emerytalnych

System emerytalny zajmuje niezwykle ważne miejsce w całym systemie ekonomiczno-społecznym współczesnych państw i stanowi istotne narzędzie umożliwiające zapewnienie realizacji podstawowych potrzeb w okresie poprodukcyjnym. System ten można definiować jako ogół instytucjonalnych rozwiązań odnoszących się do ryzyka starości, które za pomocą ustanawiania zasad nabywania praw emerytalnych oraz wypłaty świadczeń zmierzają do zapewnienia uczestnikom tego systemu środków zabezpieczenia materialnego na adekwatnym poziomie w okresie starości². System ten jest więc niezwykle ważny z punktu widzenia społeczeństwa chociażby z tego powodu, że z definicji powinien zapewniać emerytom porównywalny do wcześniejszego poziom konsumpcji w okresie, w którym możliwości zarobkowania są często utrudnione bądź w ogóle niemożliwe. Z innej perspektywy, system emerytalny może być również definiowany jako pewien sposób redystrybucji bieżącego PKB między osobami aktywnymi zawodowo a osobami, które tę aktywność już zakończyły, czyli pomiędzy pracującymi a emerytami. Można więc powiedzieć, że celem całego systemu emerytalnego jest zapewnienie jednostkom takiego mechanizmu, który będzie w stanie zabezpieczyć społeczeństwo od ryzyka przeżycia własnych oszczędności³.

Systemy emerytalne w poszczególnych krajach świata mogą się od siebie znacznie różnić. W związku z tym niezwykle trudne jest bezpośrednie porównywanie systemów zabezpieczenia

---

² A. Nowacka, A. Ścibło, *Uwarunkowania systemu emerytalnego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe PWZS w Płocku. Nauki Ekonomiczne” 2017, t. 25, s. 190.

³ M. Malec, *Redystrybucja wewnątrzpokoleniowa w systemie emerytalnym*, „GRAPE Working Paper” 2017, nr 12, s. 3-5.

społecznego zarówno wśród wszystkich krajów świata, jak i wśród krajów Unii Europejskiej. Wszystkie kraje UE zapewniły swoim obywatelom programy gwarantujące określony poziom dochodów po przejściu na emeryturę. Systemy te w pierwszej kolejności są częścią publicznego (ustawowego) systemu zabezpieczenia społecznego, finansowanego w głównej mierze z podatków oraz składek z tytułu ubezpieczeń społecznych (dlatego też klasyfikowane są jako systemy PAYG – *pay-as-you-go*), natomiast w drugiej kolejności są to dobrowolne lub obowiązkowe systemy finansowane pracodawcą/pracownika lub też indywidualnie⁴.

Do podstawowych rodzajów systemów emerytalnych zalicza się systemy typu Beveridge’a i Bismarcka. Oba te systemy funkcjonują dzisiaj w krajach UE. Systemy typu bismarckiego mają za zadanie zapewnienie odpowiednich środków wszystkim pracownikom, od osób o bardzo niskich kwalifikacjach do osób o bardzo wysokim wykształceniu, natomiast systemy typu beveridge’owskiego mają na celu zapewnienie minimalnej emerytury, co sprawia, że system ten wymaga składek na niższym poziomie, skutkiem czego klasy średnie mają możliwość dodania do tych emerytur prywatnych środków, oszczędności⁵. Poza różnicami wynikającymi z pierwotnych przyczyn wprowadzenia danego systemu, różnice można dostrzec również w wydatkach, jakie przeznaczane są na wypłaty emerytur, zarówno publicznych, jak i prywatnych. Przeprowadzane badania pokazały, że kraje, w których obowiązują systemy typu beveridge’owskiego wydają na emerytury publiczne około 6% PKB, podczas gdy kraje z systemami typu bismarckiego – około 10% PKB. Inaczej wygląda sytuacja, jeśli chodzi o emerytury prywatne. Kraje z systemami typu beveridge’owskiego wydają znacznie więcej niż kraje z systemami emerytalnymi opartymi na modelu Bismarcka (odpowiednio 3,5% i mniej niż 1%)⁶.

Podstawowym, zaproponowanym przez Bank Światowy w 1994 r., podziałem programów emerytalnych jest system trzyfilarowy⁷. Filary te stały się szeroko interpretowane jako filar publiczny, zawodowy i dobrowolny filar indywidualny. W literaturze funkcjonują jednak również nieco inne podziały systemów emerytalnych. International Labour Organisation (ILO)

---

⁴ K. Lannoo, M. Barslund, A. Chmelar, M. von Werder, *Study on Pension Schemes*, European Parliament, Brussels 2014, s.15.

⁵ J.I. Conde-Ruiz, C.I. González, *From Bismarck to Beveridge: the other pension reform in Spain*, „Journal of the Spanish Economic Association” 2016, no 7(4), s. 462.

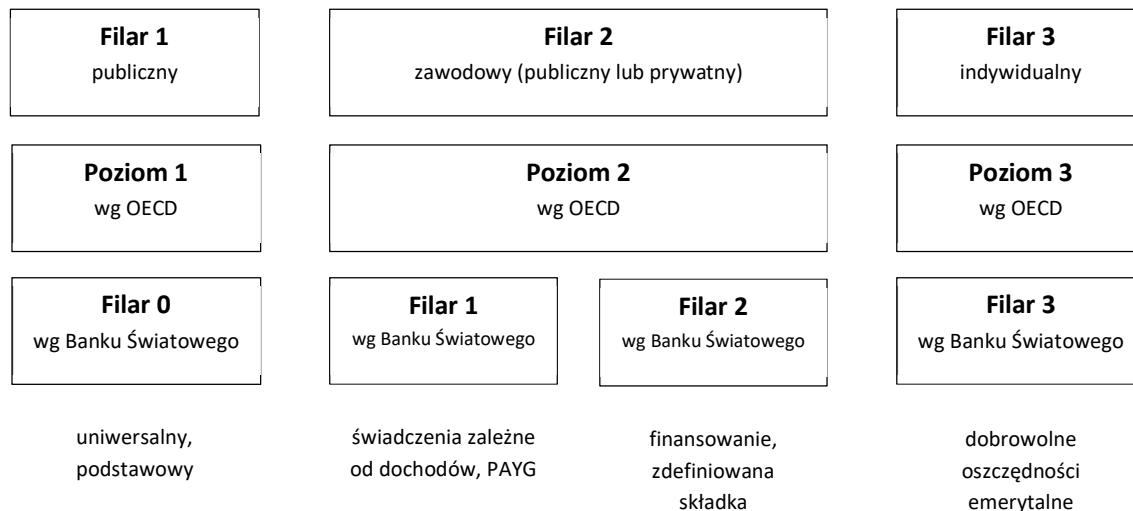
⁶ R. Disney, *Are contributions to public pension programmes a tax on employment?*, „Econ Policy” 2004, no 19 (39), s. 267–311.

⁷ *Averting the Old Age Crisis. Policies to Protect the Old and Promote Growth*, World Bank Policy Research Report, Oxford University Press, Oxford 1994, s. 15.

oraz OECD w swoich klasyfikacjach filarów emerytalnych podkreślały różne aspekty tych systemów. Według podziału ILO wyróżnia się pierwszy filar, którego zadaniem jest zapobieganie ubóstwu, drugi, w pełni obowiązkowy, publiczny system PAYG oraz w pełni finansowany program trzeciego filaru, którego ma na celu uzupełnienie dwóch pierwszych filarów. Co więcej, rozróżnienie dwóch pierwszych opisanych wyżej filarów zostało później w pewnym stopniu przełożone na dodanie przez Bank Światowy filaru 0⁸.

Z kolei klasyfikacja zaproponowana przez OECD, również opiera się na koncepcji filarów, jednak jej charakter można określić jako bardziej opisowy. W klasyfikacji OECD wyróżnia się pierwszy filar, który skupia się na wypadek ubóstwa osób w podeszłym wieku, obowiązkowe PAYG. Drugi filar z kolei jest elementem obowiązkowym, zarówno w przypadku PAYG związanego z zarobkami, jak i programów finansowych, a jego celem jest pewnego rodzaju ubezpieczenie osób starszych przez zbyt niską stopą zastąpienia. Natomiast filar trzeci jest odzwierciedleniem prywatnych i dobrowolnych oszczędności emerytalnych⁹.

Klasyfikację systemów emerytalnych według Banku Światowego oraz OECD zaprezentowano na rysunku 1.

Rysunek 3.2. Klasyfikacja systemów emerytalnych wg Banku Światowego i OECD

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Lannoo, M. Barslund, A. Chmelar, M. von Werder, *Study on Pension Schemes*, European Parliament, Brussels 2014, s.16.

⁸ K. Lannoo, M. Barslund, A. Chmelar, M. von Werder, *op. cit.*, s.15.

⁹ *Pension-system typology*, in *OECD Pensions at a Glance 2005: Public Policies across OECD Countries*, OECD Publishing, Paris 2006, s. 22-25 (https://doi.org/10.1787/pension_glance-2005-3-en), dostęp: 26.02.2020 r.

Obecnie jednak w literaturze częściej odwołuje się do pięcioletniego podziału systemów emerytalnych. Bank Światowy dokonując rewizji swojego wcześniejszego podejścia zaproponował rozbudowaną, pięcioletnią strukturę w 2005 r. Sugerowany przez Bank Światowy pięcioletni system emerytalny składa się z filaru 0 w formie emerytury lub renty socjalnej, który ma gwarantować minimalny poziom ochrony. Kolejnym elementem jest filar 1, system składkowy w różnym stopniu powiązany z dochodami, oferujący określoną stopę zastąpienia. Obowiązkowy filar 2 obejmuje z kolei zakładowe i indywidualne, kapitałowe systemy i zasadniczo jest indywidualnym rachunkiem oszczędnościowym. Filary 3 jest natomiast dobrowolny i może przyjmować różne formy: od indywidualnych do sponsorowanych przez pracodawcę. Ostatni filar 4 to z kolei wszelkie nieformalne wewnątrzrodzinne lub międzypokoleniowe formy finansowego lub niefinansowego wsparcia osób starszych¹⁰.

3.3. Adekwatność systemów emerytalnych i luka emerytalna

Niezwykle istotne jest, by system emerytalny działał na tyle sprawnie i efektywnie, by emeryci mogli otrzymywać świadczenia w wysokości umożliwiającej im zachowanie dotychczasowego standardu życia (konsumpcji). W literaturze wskazuje się, że systemy emerytalne powinny realizować dwa podstawowe cele, jakimi są przeciwdziałanie ubóstwu na starość poprzez zapewnienie minimum bezpieczeństwa dochodowego, a także zapewnienie poziomu życia zbliżonego do tego, jaki prowadzi aktywne zawodowo społeczeństwo. Gdy system emerytalny danego kraju spełnia przedstawione wyżej podstawowe cele, można wówczas mówić, że jest on adekwatny. Jednak przy ocenie stopnia realizacji wspomnianych celów należy wziąć pod uwagę między innymi takie czynniki, jak pożądaną, faktyczną i prognozowaną wysokość świadczeń w relacji do poziomu powszechnie uznawanego za granicę ubóstwa, ale również przeciętny poziom wynagrodzeń, wiek emerytalny czy udział świadczeń emerytalnych w finansowaniu konsumpcji oraz obecność innych źródeł dochodów. Ponadto ocena adekwatności systemu emerytalnego w znacznym stopniu zależy od jego trwałości, bezpieczeństwa, ale również od mechanizmów waloryzacji czy wrażliwości systemu

---

¹⁰ R. Holzmann, R. Hinz (red.), *Old-Age Income Support in the 21st Century: An International Perspective on Pension Systems and Reform*, World Bank, Washington, D.C., 2005, s. 1-2; J. Owczarek, *Druga fala reform emerytalnych w świetle zmodyfikowanej wielofilarowej koncepcji Banku Światowego*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2011, Nr 1(10), s. 47-48.

na wszelkie zmiany. Adekwatność systemu emerytalnego jest to więc pojęcie bardzo rozległe i złożone, a wymienione jego składowe nie przekładają się bezpośrednio na wysokość otrzymywanych przez społeczeństwo świadczeń emerytalnych¹¹.

Nie ulega jednak wątpliwości, że adekwatność systemu emerytalnego jest składową, która jest nieodłącznym elementem zapewniania stabilności systemu emerytalnego, jego równowagi oraz możliwości jego finansowania. Pojęcie stabilności systemu emerytalnego jest o tyle ważne, że dzięki niej, oprócz utrzymania stabilności krótkoterminowej, będącej jednym z głównych elementów stabilności całego systemu emerytalnego, możliwe jest również utrzymanie odpowiednio adekwatnych emerytur, zapewnienie odpowiedniej sprawiedliwości międzypokoleniowej, a także ograniczenie występowania nagłych i nieoczekiwanych zmian co do zasad uczestnictwa w tym systemie¹².

W literaturze wyróżnia się dwa podstawowe podejścia, jeśli chodzi o pomiar adekwatności emerytur: podejście dochodowe oraz podejście konsumpcyjne. Pierwsze podejście opiera się na pomiarze dochodu otrzymywanego w okresie emerytury i jego relacji do dochodów otrzymywanych w okresie aktywności zawodowej. Z kolei w podejściu konsumpcyjnym miarą adekwatności systemu emerytalnego jest poziom wydatków emerytów¹³.

W praktyce i literaturze przedmiotu, za podstawowy miernik adekwatności systemu emerytalnego przyjmuje się stopę zastąpienia. Miara ta definiowana jest jako stosunek wysokości pierwszego otrzymanego świadczenia emerytalnego do ostatniego wynagrodzenia pobieranego w czasie aktywności zawodowej¹⁴. Powszechne stosowanie tej miary jako jednej z głównych, jeśli chodzi o definiowanie adekwatności systemu emerytalnego sprawiło, że badacze zadawali sobie pytanie, jaka powinna być optymalna, oczekiwana stopa zastąpienia.

---

¹¹ K. Hagemeyer, *Adekwatność zreformowanych systemów emerytalnych*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i praktyka” 2018, nr 1 (136), s. 4-6.

¹² T. Jedynak, *Automatic Balance Mechanisms as instruments of maintaining pension scheme financial sustainability*, „Journal of Insurance, Financial Markets and Consumer Protection” 2018, No. 29 (3/2018), s. 68-69.

¹³ F. Chybalski, *Adekwatność dochodowa, efektywność i redystrybucja w systemach emerytalnych. Ujęcie teoretyczne, metodyczne i empiryczne*, C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 23-26.

¹⁴ M. Herbich, *Diagnoza, analiza i symulacja wariantowa możliwych ubezpieczeniowych form dobrowolnych programów emerytalnych na rynku polskim*, Polska Izba Ubezpieczeń, Warszawa 2010, s. 111.

Według przeprowadzanych analiz, docelowy poziom stopy zastąpienia powinien, według różnych autorów, mieścić się w przedziale od około 50% do nawet 89%¹⁵.

W praktyce często jednak rzeczywiste stopy zastąpienia w wielu krajach są niższe od tych oczekiwanych. Taką różnicę pomiędzy oczekiwaną, docelową stopą zastąpienia a stopą rzeczywistą określa się jako lukę emerytalną¹⁶. W związku z powyższym pojawiają się pytania co do możliwości ograniczenia tego zjawiska. W literaturze wskazuje się, że tak naprawdę możliwe są dwa rozwiązania. Pierwsze z nich miałyby polegać na istotnej reformie systemu emerytalnego w wymiarze parametrycznym lub też strukturalnym w celu wyraźnego zwiększenia przyszłych świadczeń. Z kolei drugie, znacznie łatwiejsze i bardziej realne rozwiązanie, to stymulowanie wśród społeczeństwa dodatkowych oszczędności przeznaczonych na cele zabezpieczenia emerytalnego¹⁷.

3.4. Wybrane problemy funkcjonowania polskiego systemu emerytalnego

Polski system emerytalny ciągle ewoluuje, jednak zdecydowanie najistotniejsza zmiana miała miejsce po 1998 r. Do 1998 r. w Polsce obowiązywał system o charakterze wyłącznie repartycyjnym, w którym obowiązywała zasada zdefiniowanego świadczenia. Już w latach 80. i 90. zauważono pierwsze oznaki jego niewydolności, a brak waloryzacji w połączeniu z wysoką inflacją spowodował podjęcie rozważań co do możliwości jego modyfikacji. Trzyfilarowy system emerytalny w formie znanej dzisiaj jest efektem reformy, która miała miejsce w 1999 r.¹⁸. Nowy system opiera się na formule zdefiniowanej składki, co powoduje, że mimo obowiązywania stałej wysokości składki emerytalnej, ostateczna wysokość świadczenia nie jest z góry określona. Jej wysokość jest ustalana na podstawie wielu czynników, na które wpływ mają różnego rodzaju ryzyka. W związku z tym wysokość świadczenia otrzymywanego w okresie dekumulacji w głównej mierze zależy od kapitału zebranego w okresie kumulacji, czyli w okresie pobierania składek¹⁹.

¹⁵ T. Jedynek, *Luka emerytalna a potencjał do oszczędzania w polskich gospodarstwach domowych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Organizacja i Zarządzanie” 2017, nr 73, s. 131.

¹⁶ T. Jedynek, *The Role of Supplementary Retirement Savings in Reducing the Pension Gap in Poland*, „Economic and Environmental Studies” 2017, Vol. 17, No. 1, s. 99.

¹⁷ T. Jedynek, *Luka emerytalna... op. cit.*, s. 134.

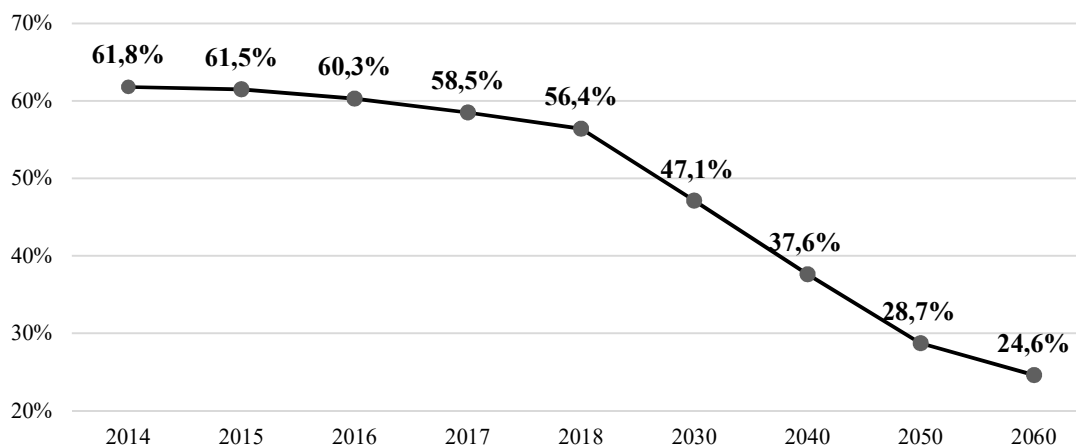
¹⁸ K. Kietlińska, *Przyczyny kryzysu ubezpieczeń emerytalnych we współczesnym świecie na przykładzie Polski*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2018, Vol. VII, 1, s. 85.

¹⁹ *Sektor funduszy emerytalnych w Polsce – ewolucja, kształt, perspektywy*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2016, s. 7-8.

Ponadto efektem reformy systemu emerytalnego były zmiany w zakresie składek pobieranych z tytułu ubezpieczeń społecznych. Przed reformą systemu emerytalnego w roku 1999 obowiązywała jedna składka w wysokości 45%, natomiast po reformie wprowadzono podział składek odnoszących się do czterech rodzajów ubezpieczeń²⁰:

- 19,52% na ubezpieczenie emerytalne (finansowane w równych częściach przez ubezpieczonego i płatnika),
- 8% na ubezpieczenie rentowe (1,5% po stronie ubezpieczonego i 6,5% po stronie płatnika),
- 2,45% na ubezpieczenie chorobowe (finansowane w całości przez ubezpieczonego),
- od 0,40% do 8,12% na ubezpieczenie wypadkowe (wysokość może być różna dla poszczególnych płatników ze względu na różny poziom zagrożeń zawodowych oraz ich skutków).

Analiza kondycji polskiego systemu emerytalnego pozwala stwierdzić, że system ten będzie czekać w przyszłości wiele wyzwań. Obserwując sytuację na rynku pracy można zauważyć stały wzrost średniego wynagrodzenia, co jest oczywiście zjawiskiem jak najbardziej korzystnym. Należy jednak zwrócić uwagę na dane przedstawiające relację przeciętnych emerytur do przeciętnych wynagrodzeń. Wartości te zaprezentowano na rysunku 2.

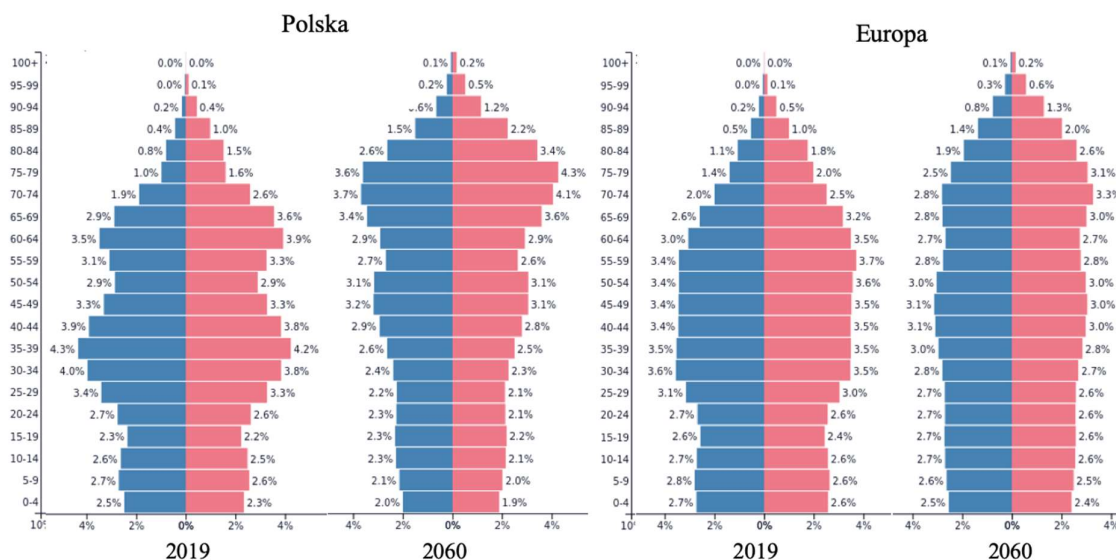
Rysunek 3.3. Przeciętna wysokość wypłacanej miesięcznej emerytury względem przeciętnego wynagrodzenia w Polsce (w %)

²⁰ A. Lazarowicz, *Ubezpieczenie społeczne - wymiar składek i ograniczenie rocznej podstawy* (<https://poradnikprzedsiebiorcy.pl/-ubezpieczenie-spoeczne>), dostęp: 26.02.2020 r.; <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki/skladki/stopy-procentowe-skladek-na-ubezpieczenia-spoeczne>, dostęp: 26.02.2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/stopa-zastapienia-emerytury-w-zus-w-2060-r-komentarz-prof-gertrudy-uscinskiej/v2qq7ns> (dostęp: 26.02.2020 r.).

Analizując relację wysokości przeciętnej emerytury względem przeciętnego wynagrodzenia w latach 2014-2018 można zaobserwować stały jej spadek. Sytuacja ta wydaje się o tyle niepokojąca, że przeciętne wynagrodzenie w gospodarce narodowej rośnie z roku na rok, co sugeruje, że realny wzrost wysokości emerytur będzie znikomy i niewystarczający. Co więcej, należy wziąć pod uwagę przyszłą stopę inflacji. Zgodnie z prognozami, relacja wysokości przeciętnej emerytury względem przeciętnego wynagrodzenia w przyszłości będzie drastycznie spadać, a w 2060 r. wyniesie zaledwie 24,6%.

Przyczyn takiej sytuacji można doszukiwać się w strukturze demograficznej Polski. Problem starzejącego się społeczeństwa dotyka obecnie wiele krajów. Należy jednak mieć na uwadze, że polski system emerytalny oparty jest w przeważającej mierze na modelu repartycyjnym, w związku z czym jego prawidłowe funkcjonowanie wymaga korzystnej struktury wiekowej społeczeństwa. Chodzi tutaj o sytuację, w której więcej jest osób pracujących, niż niepracujących, pobierających świadczenia emerytalne²¹. Strukturę wiekową społeczeństwa w Polsce i Europie zobrazowaną za pomocą piramidy wieku zaprezentowano na rysunku 3.

Rysunek 3.4. Struktura demograficzna społeczeństwa w Polsce i Europie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://www.populationpyramid.net/> (dostęp: 26.02.2020 r.).

²¹ A. Nowacka, A. Ścibło, *Uwarunkowania...*, op. cit., s. 190.

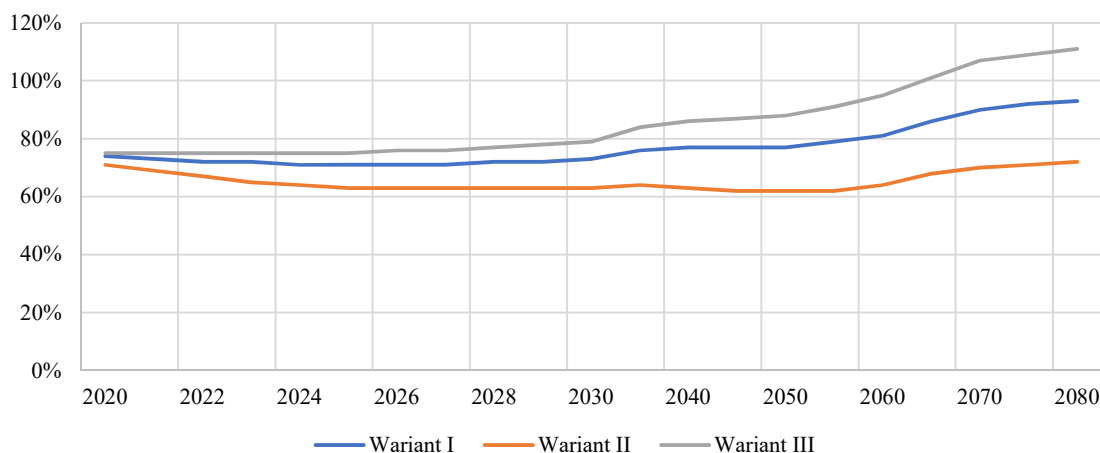
Jak można zaobserwować na przedstawionym rysunku, obecnie struktura wiekowa społeczeństwa w Polsce jest niekorzystna z punktu widzenia funkcjonowania systemu emerytalnego. Docelowo struktura wiekowa społeczeństwa powinna układać się w kształt piramidy, co oznaczałoby, że najwięcej jest osób młodych, które w przyszłości będą fundamentem dla prawidłowego funkcjonowania systemu zabezpieczenia emerytalnego. Obecnie jednak struktura ta nie jest zachowana zarówno w Polsce, jak i innych krajach europejskich. Pokolenie osób młodych nie jest wystarczająco liczne, a w przyszłości relacja między osobami pracującymi a pobierającymi świadczenie jeszcze bardziej się pogorszy. Jak pokazują prognozy, w 2060 r., osób, które będą pracowały na emerytury starszych pokoleń będzie znacznie mniej, co budzi poważne wątpliwości, jeśli chodzi o przyszłą stabilność systemu emerytalnego, a także adekwatność przyszłych emerytur, co z kolei znajduje odzwierciedlenie w prognozach dotyczących relacji średniej emerytury do przeciętnego wynagrodzenia.

Sytuacja ta znajdzie również swoje odzwierciedlenie w sytuacji Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Z przeprowadzonej przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych symulacji wynika, że procesy demograficzne mające miejsce w Polsce będą miały niezwykle silny wpływ na liczbę emerytów i ubezpieczonych, a tym samym będą istotnie oddziaływać na sytuację finansową funduszu emerytalnego. Mowa tutaj w szczególności o drastycznym zmniejszeniu populacji Polski. Zgodnie z prognozą demograficzną populacji Polski spadnie z 38,4 mln w 2019 r. do 33,9 mln w 2060 r. i 30,3 mln w 2080 r. Tak intensywne zmiany oznaczają więc spadek populacji Polski o 21%. Co więcej, liczba osób w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat) rośnie, ale tylko do 2022 r., a przez większość kolejnych lat prognozy spada i w 2080 r. osiąga poziom o 1,6 mln mniejszy niż w 2019 r. Z kolei populacja osób pracujących (w wieku 18-64 lata) cały czas maleje i w 2080 r. jest mniejsza o blisko 8,2 mln niż obecnie (spadek o ponad 35%). Jeżeli natomiast chodzi o ludność w wieku poprodukcyjnym (więcej niż 65 lat w przypadku mężczyzn i więcej niż 60 lat w przypadku kobiet), to ich populacja rośnie bardzo intensywnie do 2056 r. (wzrost o 45,8%), natomiast w kolejnych latach spada, co ma związek z wymieraniem wyżu demograficznego z lat 80. XX wieku. Opisane zmiany są niekorzystne z punktu widzenia stabilności i możliwości finansowania polskiego systemu emerytalnego, co dobrze odzwierciedla stosunek liczby osób w wieku poprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym. Zgodnie z prognozami ZUS iloraz ten rośnie do 2059 r., a

w kolejnych latach spada. Liczbowo, w 2019 r. na 1000 osób pracujących przypadało 366 osób w wieku poprodukcyjnym, w 2059 r. – 760, natomiast w 2080 r. – 686 osób²².

Opisana sytuacja z pewnością przełoży się na sytuację finansową funduszu emerytalnego. W swoich prognozach ZUS rozważył trzy warianty: wariant 1 – pośredni, wariant 2 – pesymistyczny, wariant 3 – optymistyczny. W wariantach 2 i 3 założono odpowiednio zwiększenie lub zmniejszenie w odniesieniu do wariantu 1 częstości przyznawania emerytur oraz odpowiednio zmniejszenie lub zwiększenie prawdopodobieństwa utraty uprawnień do rent²³.

Niezwykle istotnym parametrem przy opisywaniu sytuacji systemu emerytalnego jest jego wydolność. Wydolność jest miarą efektywności systemu zabezpieczenia społecznego i obliczana jest jako iloraz wpływów i wydatków funduszu²⁴. Widać więc, że na jej wartość mają wpływ zarówno wpływy i wydatki, które są bezpośrednio związane z liczbą osób partycypujących w obowiązkowym systemie zabezpieczenia emerytalnego. Dane dotyczące wydolności polskiego systemu emerytalnego zaprezentowano na rysunku 4.

Rysunek 3.5. Wydolność funduszu emerytalnego w latach 2020-2080

Źródło: opracowanie własne na podstawie Prognoza wpływów i wydatków Funduszu Emerytalnego do 2080 roku, ZUS 2019, s. 41, (https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Publikacja_FUS_2018.pdf/fa9a592e-4525-4e75-701f-ec5fc596dc82), dostęp: 26.02.2020 r.

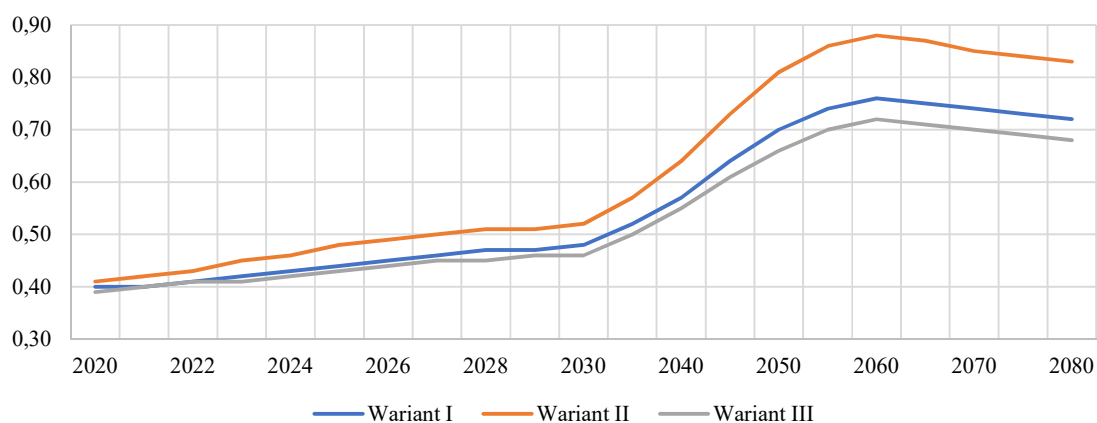
²² Prognoza wpływów i wydatków Funduszu Emerytalnego do 2080 roku, ZUS 2019, s. 13-15, (https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Prognoza_Fundusz_Emerytalny_2020-2080.pdf/61b7e0d7-7e20-f8f8-170c-6f73870383a4), dostęp: 26.02.2020 r.

²³ *Ibidem*, s. 9-10.

²⁴ Zielona Księga. Przegląd systemu emerytalnego 2016. Bezpieczeństwa dzięki odpowiedzialności, ZUS 2016, s. 34, (<https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Zielona%20księga%20przeglądu%20emerytalnego%202016.pdf>), dostęp: 26.02.2020 r.

Jak można zaobserwować na rysunku 4, w wariantach I i II wydolność polskiego funduszu emerytalnego nie osiąga 100%, natomiast w przypadku wariantu III wydolność jest większa niż 100% tylko w latach 2065-2080. Oznacza to, że w większości lat polski fundusz emerytalny będzie odnotowywał deficyt środków. Potrzeby funduszu nie będą więc w pełni zaspokajane inkasowanymi składkami, co należy ocenić negatywnie. Pozytywnym sygnałem jest jednak to, że według prognozy, w ostatnim roku, we wszystkich wariantach wydolność systemu emerytalnego powinna być wyższa niż obecnie.

Stały spadek populacji młodych osób w połączeniu ze wzrostem liczby osób starszych, pobierających emerytury stwarza obawę, że w przyszłości fundusz może mieć problemy w wypłacie adekwatnych świadczeń. Ponadto istnieje ryzyko przerzucenia kosztów tego procesu na osoby czynne zawodowo. Wzrost liczby osób pobierających emeryturę w stosunku do osób, których składki pokrywają wypłaty tych emerytur powoduje, że istnieje również ryzyko zwiększenia obciążenia systemowego. Wskaźnik obciążenia systemowego lub inaczej systemowa stopa obciążenia definiowany jest jako stosunek przeciętnej liczby emerytów i rencistów do przeciętnej liczby ubezpieczonych²⁵. Wartości współczynnika obciążenia systemowego w świetle prognozy na lata 2020-2080 zaprezentowano na rysunku 5.

Rysunek 3.6. Współczynnik obciążenia systemowego w Polsce w latach 2020-2080

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Prognoza wpływów i wydatków Funduszu Emerytalnego do 2080 roku*, ZUS 2019, s. 46, (https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Publikacja_FUS_2018.pdf/fa9a592e-4525-4e75-701f-ec5fc596dc82), dostęp: 26.02.2020 r.

²⁵ A. Pleśniak, *Konsekwencje przemian demograficznych w świetle adekwatności i stabilności systemów emerytalnych*, „Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2014, nr 167, s. 47.

Analiza wysokości współczynnika obciążenia systemowego pokazuje, że współczynnik ten rośnie we wszystkich wariantach, zarówno tych bardziej optymistycznych, jak i pesymistycznych. Co więcej, najbardziej drastyczny wzrost można zaobserwować w latach 2035-2055, natomiast w latach 2061-2080 współczynnik zaczyna spadać. Przyczyną opisywanych procesów w dużej mierze są niekorzystne tendencje zachodzące w strukturze demograficznej społeczeństwa, które bezpośrednio przekłada się na funkcjonowanie polskiego systemu zabezpieczenia emerytalnego.

3.5. Polski system emerytalny na tle systemów emerytalnych w wybranych krajach OECD

Przed współczesnymi systemami emerytalnymi stoi wiele wyzwań, które pojawiają się w związku z dynamiczną zmianą sytuacji rynkowej. Wśród tych wyzwań należy wymienić między innymi starzejące się społeczeństwo. Nieodpowiednia struktura wiekowa może powodować uzasadnione obawy co do możliwości funkcjonowania systemów emerytalnych w przyszłości. Z drugiej strony prawo do emerytury w wysokości wystarczającej na prowadzenie godnego poziomu życia wydaje się być jednym z podstawowych praw społeczeństwa. Prognozy dotyczące sytuacji polskiego systemu emerytalnego nie pozostawiają złudzeń co do tego, że przyszłe emerytury będą niskie, o czym świadczą projekcje przyszłej stopy zastąpienia, uznawanej powszechnie za podstawową miarę adekwatności systemów emerytalnych. W związku z powyższym ważne wydaje się być przeanalizowanie sytuacji polskiego systemu na tle innych krajów. Z uwagi na dostępność danych, do porównania wybrano kraje OECD.

W celu porównania sytuacji polskiego systemu emerytalnego na tle wybranych krajów OECD dokonano analizy takich parametrów jak wiek emerytalny, wydatki na ubezpieczenia społeczne oraz adekwatność emerytur mierzona stopą zastąpienia.

Moment, w którym możliwe jest zaprzestanie aktywności zawodowej i przejście na emeryturę zawsze budzi pewne kontrowersje. Z jednej strony, biorąc pod uwagę konstrukcję polskiego systemu emerytalnego opartą na systemie o zdefiniowanej składce, wydaje się być oczywiste, że im społeczeństwo dłużej pracuje, tym ich przyszłe świadczenia emerytalne powinny być wyższe. W związku z tym w niektórych krajach prowadzone są działania mające na celu podnoszenie wieku emerytalnego. Za takimi działaniami przemawia wiele powodów, jednak jednym z najważniejszych jest wydłużanie statystycznego czasu trwania życia

obywateli. Proces ten może w konsekwencji powodować ograniczenia w wysokości świadczeń²⁶. Wbrew temu, w Polsce obniżono wiek emerytalny i od 1 października 2017 r. wynosi on 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn²⁷. W literaturze wskazuje się, że zmiana ta będzie miała negatywne konsekwencje dla społeczeństwa w postaci powstania niekorzystnych tendencji na rynku pracy²⁸. Wysokości aktualnie obowiązującego wieku emerytalnego dla osób, które w przeszłości weszły na rynek pracy w wieku 22 lat w wybranych krajach OECD zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 3.1. Obecny efektywny wiek emerytalny w wybranych krajach OECD

Kraj	Mężczyźni	Kobiety	Kraj	Mężczyźni	Kobiety
Turcja	51	48	OECD - średnia	64,2	63,5
Indie	58	58	Szwajcaria	65	64
Austria	65	60	Belgia	65	65
Polska	65	60,8	Dania	65	65
Litwa	63,6	61,9	Finlandia	65	65
Węgry	63,5	62	Hiszpania	65	65
Grecja	62	62	Szwecja	65	65
Luksemburg	62	62	Portugalia	65,2	65,2
Słowacja	62,2	62,2	Niemcy	65,5	65,5
Wielka Brytania	65	62,7	Holandia	65,8	65,8
Czechy	63,2	62,7	Irlandia	66	66
Łotwa	62,8	62,8	Włochy	67	66,6
UE - średnia	64,2	63,3	Islandia	67	67
Francja	63,3	63,3	Norwegia	67	67

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Pensions at a Glance 2018*, OECD, (<https://doi.org/10.1787/pension-data-en>), dostęp: 26.02.2020 r.

Analizując wysokość obecnego wieku emerytalnego w poszczególnych krajach OECD można zauważyć, że najwyższy wiek emerytalny, zarówno w przypadku kobiet jak i mężczyzn jest obecnie na Islandii i Norwegii i wynosi 67, natomiast najniższy wiek emerytalny funkcjonuje obecnie w Turcji i wynosi 51 lat dla mężczyzn i 48 lat dla kobiet. Średnia dla UE w przypadku mężczyzn wynosi z kolei 64,2 lata, a dla kobiet 63,5 lata. Zbliżone wartości

²⁶ M. Tkaczuk, *Podnoszenie wieku emerytalnego a problemy polskiej polityki społecznej*, „Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2014, nr 179, s. 200.

²⁷ *Emerytura w powszechnym wieku emerytalnym dla osób, które urodziły się po 31 grudnia 1948 r.*, (<https://www.zus.pl/swiadczenia/emerytura/emerytura-dla-osob-urodzonych-po-31-grudnia-1948/emerytura-w-wieku-powszechnym>), dostęp: 26.02.2020 r.

²⁸ F. Wnęk, *Ekonomiczne skutki powrotu do niższego wieku przechodzenia na emeryturę*, „Optimum: studia ekonomiczne” 2018, nr 1(91), s. 45.

średniej odnotowuje się dla grupy wszystkich krajów OECD. W Polsce różnica między wiekiem emerytalnym mężczyzn i kobiet należy do jednej z największych. Ponadto należy zauważyć, że w sporej grupie krajów wiek emerytalny kobiet i mężczyzn jest równy.

Wiek emerytalny mężczyzn w Polsce jest niewiele wyższy niż średnia zarówno dla UE jak i OECD, natomiast w przypadku kobiet, wiek ten jest o blisko 3 lata niższy niż wartości średnie. Stosunkowo niski wiek emerytalny dla kobiet może być jedną z przyczyn otrzymywania stosunkowo niskich świadczeń emerytalnych.

Zachodzące procesy starzenia się społeczeństwa w konsekwencji będą musiały prowadzić do stopniowego zwiększania wieku emerytalnego, a w związku z tym na emeryturę będzie trzeba pracować trochę dłużej. Takie tendencje potwierdzają prognozy OECD co do wysokości wieku emerytalnego w przyszłości. Dane dotyczące przyszłego wieku emerytalnego dla osób wchodzących dzisiaj na rynek pracy w wieku 22 lat w wybranych krajach OECD zestawiono w tabeli 2.

Tabela 3.2. Przyszły (docelowy) wiek emerytalny w wybranych krajach OECD

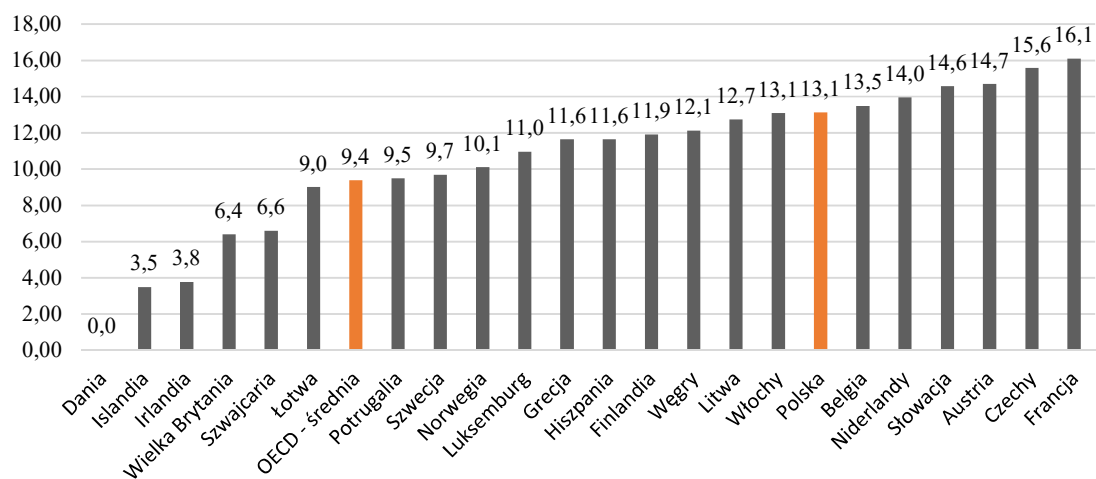
Kraj	Mężczyźni	Kobiety	Kraj	Mężczyźni	Kobiety
Dania	74	74	Austria	65	65
Włochy	71,3	71,3	Czechy	65	65
Holandia	71,3	71,3	Węgry	65	62
Irlandia	68	68	Łotwa	65	65
Wielka Brytania	68	68	Litwa	65	65
Finlandia	67,9	67,9	Polska	65	60
Portugalia	67,8	67,8	Hiszpania	65	65
Belgia	67	67	Szwecja	65	65
Niemcy	67	67	Szwajcaria	65	64
Islandia	67	67	Słowacja	64	64
Norwegia	67	67	Grecja	62	62
UE – średnia	66,3	65,9	Luksemburg	62	62
OECD – średnia	66,1	65,7	Turcja	62	60
Francja	66	66	Indie	58	58

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Pensions at a Glance 2018*, OECD, (<https://doi.org/10.1787/pension-data-en>), dostęp: 26.02.2020 r.

Prognozy OECD pokazują, że w przyszłości najwyższy wiek emerytalny będzie obowiązywał w Danii. Wiek ten ma być równy dla kobiet i mężczyzn i ma wynosić 74 lata. Należy przyznać, że jest to wiek, w którym kontynuowanie zatrudnienia może być w pewnych

przypadkach trudne bądź niemożliwe, ale w zasadzie jest to konieczne, jeśli otrzymywane świadczenia mają zapewniać godny poziom życia. Jeśli chodzi o wartości średnie, to dla UE mają one wzrosnąć do 66,3 lat dla mężczyzn oraz do 65,9 lat dla kobiet. Dla krajów OECD średni wiek emerytalny ma wzrosnąć do poziomu 66,1 lat dla mężczyzn oraz 65,7 lat dla kobiet. Jeśli chodzi natomiast o kraje, które w przyszłości mają mieć najniższy wiek emerytalny, to należy wymienić Indie i Turcję. Natomiast w przypadku krajów europejskich, najniższy wiek emerytalny ma obowiązywać w Grecji i Luksemburgu. W obydwu krajach ma on wynosić 62 lata zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn. Prognozy wskazują, że w Polsce wiek emerytalny dla mężczyzn ma utrzymać się na dotychczasowym poziomie (65 lat), a w przypadku kobiet obniżyć się z 60,8 do 60 lat.

Kolejnym ważnym elementem, który wpływa na ostateczną wysokość świadczeń emerytalnych są składki na ubezpieczenie społeczne. OECD definiuje je jako obowiązkowe płatności na rzecz instytucji rządowych i samorządowych, które uprawniają do otrzymania warunkowego przyszłego świadczenia społecznego²⁹. W opracowaniu wskaźnik składek na ubezpieczenie społeczne jest mierzony jako procent PKB. Mierzone w ten sposób wysokości składek wpłacanych do systemu emerytalnego w wybranych państwach OECD zaprezentowano na rysunku 6.

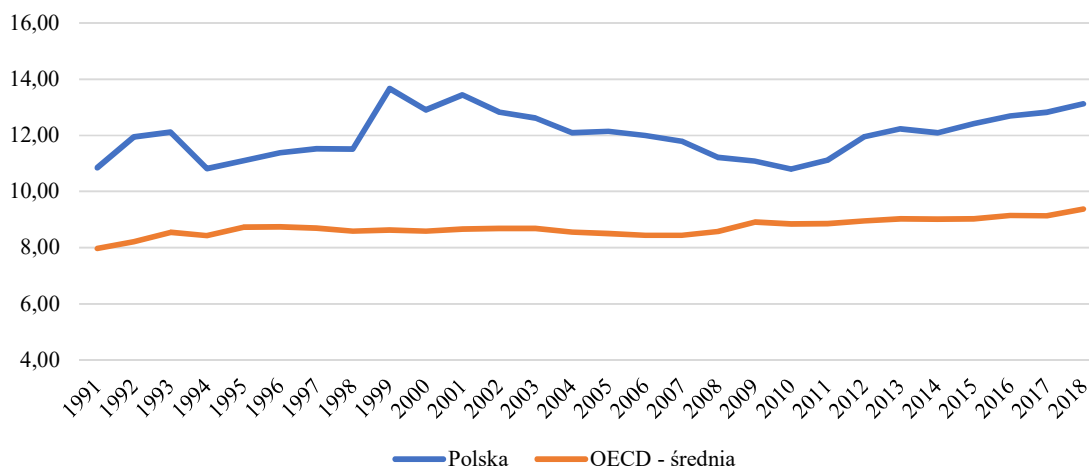
Rysunek 3.7. Wysokość składki na ubezpieczenia społeczne w wybranych krajach OECD [w % PKB]

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Social security contributions (indicator)*, OECD, (doi: 10.1787/3ebfe901-en), dostęp: 29.02.2020 r.

²⁹ *Social security contributions (indicator)*, OECD, (doi: 10.1787/3ebfe901-en), dostęp: 29.02.2020 r.

Analiza zaprezentowanego rysunku pokazuje, że składki na ubezpieczenie społeczne mierzone jako % PKB są w wybranych krajach zróżnicowane. Warto jednak zaznaczyć, że składki w Polsce należą do jednych z najwyższych spośród analizowanych krajów. Wynoszą one 13,1% PKB, podczas gdy średnia dla krajów OECD wynosi 9,4% PKB. Warto również wspomnieć, że najwyższe składki na ubezpieczenia społeczne odnotowywane są we Francji (16,1% PKB) oraz w Czechach (15,6% PKB), z kolei jedne z najniższych zaobserwowano w Islandii (3,5% PKB), Irlandii (3,8% PKB).

W związku z tym, że opracowanie w znaczącym stopniu skupia się na polskim systemie emerytalnym, istotne wydaje się być bardziej szczegółowe zbadanie, jak zmieniały się wysokości składek na ubezpieczenie społeczne na przestrzeni lat. Jest to szczególnie ważne, biorąc pod uwagę, jak silny spadek wysokości stopy zastąpienia można zaobserwować w Polsce w ostatnich latach oraz to, jak znacznie jest obciążony i będzie w przyszłości Polski system emerytalny. Zmiany wysokości składek z tytułu ubezpieczeń społecznych mierzone jako procent PKB w latach 1991-2018 na tle średniej dla krajów OECD zaprezentowano na rysunku 7.

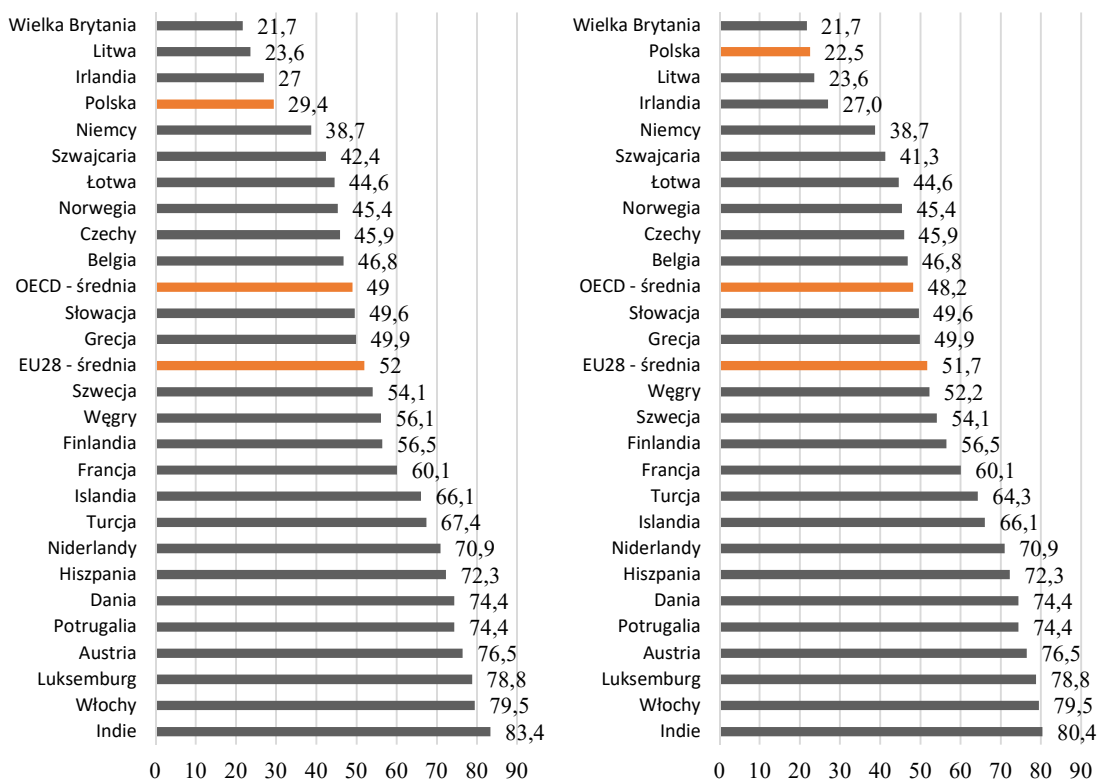
Rysunek 3.8. Zmiana wysokości składek na ubezpieczenia społeczne w Polsce w latach 1991-2018 [w % PKB]

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Social security contributions (indicator)*, OECD, (doi: 10.1787/3ebfe901-en), dostęp: 29.02.2020 r.

Jak można zaobserwować na rysunku 7, wysokości składek na ubezpieczenia społeczne w Polsce wyrażone jako procent PKB od 1991 r. podlegały wyraźnym i stosunkowo dużym wahaniom.

Ostatecznie jednak w analizowanym okresie czasu można zauważyć wzrost wysokości pobieranych składek o ponad 2,2 pp. Można jednak zauważyć, że po reformie systemu emerytalnego w 1999 r. wartości składek zaczęły spadać, a trend ten utrzymywał się w zasadzie do 2010 r. W późniejszym okresie można było zaobserwować stopniowy wzrost. Jeśli chodzi o kraje OECD, to w analogicznym okresie średnia wartość składek zmieniała się, ale zmiany te nie były tak gwałtowne, jak w przypadku Polski. Warto jednak zaznaczyć, że średnio składki wzrosły o 1,16 pp., w związku z czym należy stwierdzić, że dynamik wzrostu składek w Polsce jest znacznie wyższa.

Wszystkie opisane wyżej zmienne mają niewątpliwy wpływ na wysokość otrzymywanych przez emerytów świadczeń. W związku z tym finalnym elementem analizy sytuacji polskiego systemu emerytalnego na tle innych krajów jest porównanie rzeczywistej ich wydolności i adekwatności mierzonej za pomocą stopy zastąpienia. Dane dotyczące wysokości stopy zastąpienia w wybranych krajach OECD w 2018 r. zaprezentowano na rysunku 8.

Rysunek 3.9. Stopa zastąpienia w wybranych krajach OECD w 2018 r. [po lewej – dla mężczyzn, po prawej – dla kobiet]

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Gross pension replacement rates (indicator)*, OECD, 2020, (doi: 10.1787/3d1afeb1-en), dostęp: 27.02.2020 r.

OECD oblicza stopę zastąpienia przy uwzględnieniu definicji, że jest to procent przedemerytalnych zarobków według płci. Porównując zatem wysokości stóp zastąpienia wśród mężczyzn można zauważyć, że Polska jest jednym z krajów, w których poziom ten jest najniższy i wynosi 29,4%. Niższe stopy zastąpienia z publicznego systemu emerytalnego odnotowano tylko w Wielkiej Brytanii, Litwie i Irlandii. Dla porównania, średnia stopa zastąpienia dla mężczyzn w krajach OECD wynosi 49%, a średnia dla 28 krajów UE – 52%. Najwyższa na świecie stopa zastąpienia dla mężczyzn została odnotowana w Indiach. Wśród krajów europejskich zdecydowanie przodują Włochy, gdzie poziom stopy zastąpienia wynosi 79,5%.

Analizując sytuację wśród kobiet można wyciągnąć podobne wnioski. Wśród analizowanych państw Polska jest drugim pod względem najniższej stopy zastąpienia krajem. Dla polskich kobiet emerytury w 2018 r. stanowiły zaledwie 22,5% przedemerytalnych zarobków. Wynik ten jest bardzo odległy od średniej dla krajów OECD i UE, które wynoszą odpowiednio 48,2% i 51,7%. Jeśli natomiast chodzi o kraje, w których poziom stóp zastąpienia jest najwyższy, to podobnie jak w przypadku mężczyzn należy wskazać Indie i Włochy.

3.6. Podsumowanie

System emerytalny jest niewątpliwie ważnym elementem całego systemu społeczno-gospodarczego we wszystkich krajach świata, ponieważ jego zadaniem jest zapewnienie emerytom godnego życia po zaprzestaniu aktywności zawodowej. W związku z tym zapewnienie prawidłowego funkcjonowania tego systemu wydaje się być priorytetowym zadaniem rządzących. Należy jednak zwrócić uwagę, że w obecnym otoczeniu społecznym i gospodarczym występują tendencje i trendy, które niekiedy ciężko jest zahamować, a tym bardziej ciężko je całkowicie odwrócić. Mowa tutaj w szczególności o postępującym starzeniu się społeczeństwa, które ma miejsce w większości krajów świata. Niepokojące są prognozy dotyczące zarówno liczby ludności, jak i jej struktury. W Polsce za kilkadziesiąt lat liczebność społeczeństwa ma spaść o ponad 20%, a ponadto według przewidywań znacząco ma się zmniejszyć liczba osób młodych, a wzrosnąć liczba osób starszych. Takie procesy stawiają systemy emerytalne przed wieloma wyzwaniami. Mniejsza liczba osób w wieku

przedprodukcyjnym i produkcyjnym oznacza mniejszą liczbę osób pracujących, co w konsekwencji wiąże się z niższymi wpływami do funduszu emerytalnego. Z drugiej strony rosnąca liczba osób w wieku poprodukcyjnym powoduje wzrost wydatków na emerytury. Zjawiska starzenia się społeczeństwa są szczególnym zagrożeniem dla krajów, których systemy emerytalne opierają się na modelu Bismarcka, który do prawidłowego funkcjonowania wymaga korzystnej koniunktury wiekowej rozumianej jako nadwyżka liczby osób pracujących nad osobami pobierającymi świadczenia. Wszystko powoduje wzmożone debaty nad kształtem systemu emerytalnego w przyszłości oraz nad jego wydolnością.

Jak pokazała analiza sytuacji polskiego systemu emerytalnego na tle wybranych krajów OECD, system ten nie jest wystarczająco adekwatny i nie funkcjonuje w pełni efektywnie. Z jednej strony obniżenie wieku emerytalnego spowodowało wzrost liczby osób, które zainteresowane są pobieraniem świadczeń emerytalnych, a z drugiej spadek liczby osób, które wpłacają składki na ubezpieczenia społeczne, co w przyszłości nie może mieć dobrych konsekwencji.

Analiza pokazała również, że wartość składek na ubezpieczenia społeczne w Polsce mierzona jako procent PKB jest stosunkowo wysoka, szczególnie w odniesieniu do średnich wartości dla krajów OECD. Wartości te również wykazały tendencję rosnącą na przestrzeni lat, jednak mimo to, polski system emerytalny należy do jednego z najmniej adekwatnych systemów spośród wszystkich krajów OECD. Wysokości stopy zastąpienia zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn są na bardzo niskim poziomie, niekiedy niższym niż połowa średniej dla krajów OECD. W związku z tym wydać, że funkcjonowanie systemu emerytalnego w Polsce jest nieefektywne. Wysoki procent inkasowanych składek nie przekłada się w żaden sposób na ostateczną wysokość emerytur. Skłania to do refleksji co to tego, jak polski system emerytalny poradzi sobie w przyszłości. Prognozy nie pozostawiają złudzeń i sugerują, że relacja średnic emerytur do przeciętnego wynagrodzenia oraz stopa zastąpienia będą stale spadać, co powoduje, że konieczne jest podjęcie interwencji. Wiadomo, że całkowita reforma systemu emerytalnego jest niezwykle trudna, a ponadto jest to proces długotrwały. W związku z tym, słusznym rozwiązaniem wydaje się być propagowanie wśród społeczeństwa postaw, które będą promowały zachowania prooszczędnościowe i w ten sposób przyczynią się one do wzrostu wysokości środków możliwych do zadysponowania w czasie emerytury, a zatem również do wzrostu zamożności polskich emerytów.

Literatura

- Averting the Old Age Crisis. Policies to Protect the Old and Promote Growth*, World Bank Policy Research Report, Oxford University Press, Oxford 1994.
- Chybalski F., *Adekwatność dochodowa, efektywność i redystrybucja w systemach emerytalnych. Ujęcie teoretyczne, metodyczne i empiryczne*, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Conde-Ruiz J.I., González C.I., *From Bismarck to Beveridge: the other pension reform in Spain*, „Journal of the Spanish Economic Association” 2016, no 7(4).
- Disney R., *Are contributions to public pension programmes a tax on employment?*, „Econ Policy” 2004, no 19 (39).
- Emerytura w powszechnym wieku emerytalnym dla osób, które urodziły się po 31 grudnia 1948 r.*, (<https://www.zus.pl/swiadczenia/emerytury/emerytura-dla-osob-urodzonych-po-31-grudnia-1948/emerytura-w-wieku-powszechnym>), dostęp 26.02.2020 r.
- Gross pension replacement rates (indicator)*, OECD, 2020, (doi: 10.1787/3d1afeb1-en), dostęp: 27.02.2020 r.
- Grzebieniak A., *Polski system ubezpieczeń społecznych – zalety i wady*, „Studia Gdańskie” 2007, t. IV.
- Hagemejer K., *Adekwatność zreformowanych systemów emerytalnych*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i praktyka” 2018, nr 1 (136).
- Herbich M., *Diagnoza, analiza i symulacja wariantowa możliwych ubezpieczeniowych form dobrowolnych programów emerytalnych na rynku polskim*, Polska Izba Ubezpieczeń, Warszawa 2010.
- Holzmann R., Hinz R. (red.), *Old-Age Income Support in the 21st Century: An International Perspective on Pension Systems and Reform*, World Bank, Washington, D.C., 2005.
- Jedynak T., *Automatic Balance Mechanisms as instruments of maintaining pension scheme financial sustainability*, „Journal of Insurance, Financial Markets and Consumer Protection” 2018, No. 29 (3/2018).
- Jedynak T., *Luka emerytalna a potencjał do oszczędzania w polskich gospodarstwach domowych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Organizacja i Zarządzanie” 2017, nr 73.
- Jedynak T., *The Role of Supplementary Retirement Savings in Reducing the Pension Gap in Poland*, „Economic and Environmental Studies” 2017, Vol. 17, No. 1.
- Kietlińska K., *Przyczyny kryzysu ubezpieczeń emerytalnych we współczesnym świecie na przykładzie Polski*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2018, Vol. VII, 1.
- Lannoo K., Barslund M., Chmelar A., von Werder M., *Study on Pension Schemes, European Parliament*, Brussels 2014.
- Lazarowicz A., *Ubezpieczenie społeczne - wymiar składek i ograniczenie rocznej podstawy* (<https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-ubezpieczenie-spoeczne>), dostęp: 26.02.2020 r.; <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki/skladki/stopy-procentowe-skladek-na-ubezpieczenia-spoeczne>, dostęp: 26.02.2020 r.
- Malec M., *Redystrybucja wewnątrzpokoleniowa w systemie emerytalnym*, „GRAPE Working Paper” 2017, nr 12.
- Nowacka A., Ścibło A., *Uwarunkowania systemu emerytalnego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe PWZS w Płocku. Nauki Ekonomiczne” 2017, t. 25.
- Owczarek J., *Druga fala reform emerytalnych w świetle zmodyfikowanej wielofilarowej koncepcji Banku Światowego*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2011, Nr 1(10).
- Pension-system typology*, in *OECD Pensions at a Glance 2005: Public Policies across OECD Countries*, OECD Publishing, Paris 2006, s. 22-25 (https://doi.org/10.1787/pension_glance-2005-3-en), dostęp: 26.02.2020 r.
- Pensions at a Glance 2018*, OECD, (<https://doi.org/10.1787/pension-data-en>), dostęp: 26.02.2020 r.
- Prognoza wpływów i wydatków Funduszu Emerytalnego do 2080 roku*, ZUS 2019, (https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Prognoza_Fundusz_Emerytalny_2020-2080.pdf/61b7e0d7-7e20-f8f8-170c-6f73870383a4), dostęp 26.02.2020 r.

Pleśniak A., *Konsekwencje przemian demograficznych w świetle adekwatności i stabilności systemów emerytalnych*, „Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2014, nr 167.

Population Pyramid, (<https://www.populationpyramid.net/>), dostęp 26.02.2020 r

Sektor funduszy emerytalnych w Polsce – ewolucja, kształt, perspektywy, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2016.

Social security contributions (indicator), OECD, (doi: 10.1787/3ebfe901-en), dostęp: 29.02.2020 r.

Stopa zastąpienia emerytury w ZUS, (<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/stopa-zastapienia-emerytury-w-zus-w-2060-r-komentarz-prof-gertrudy-uscinskiej/v2qq7ns>), dostęp: 26.02.2020 r.

Tkaczuk M., *Podnoszenie wieku emerytalnego a problemy polskiej polityki społecznej*, „Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2014, nr 179.

Wnęk F., *Ekonomiczne skutki powrotu do niższego wieku przechodzenia na emeryturę*, „Optimum: studia ekonomiczne” 2018, nr 1(91).

Zielona Księga. *Przegląd systemu emerytalnego 2016. Bezpieczeństwa dzięki odpowiedzialności*, ZUS 2016, s. 34, (<https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Zielona%20księga%20przeglądu%20emerytalnego%202016.pdf>), dostęp: 26.02.2020 r.

Rozdział 4

Problemy i wyzwania rolniczego systemu zabezpieczenia społecznego

Rafał Wróbel*

4.1. Wprowadzenie

Rolnicy prowadzący indywidualną działalność rolniczą od lat powojennych stanowili w Polsce znaczny odsetek społeczeństwa, jednak z powodów politycznych oraz realiów PRL, nie mogli liczyć na jakikolwiek system zabezpieczenia społecznego który obejmowałby ich swoją ochroną. Ówczesna władza honorowała takim zabezpieczeniem rolników prywatnych którzy oddali swoją ziemię na rzecz państwa. Jednolity system zabezpieczenia społecznego rolników w Polsce ma swoje początki w 1977 r. za sprawą ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników, z dnia 27 października¹. W kolejnych latach system ten ulegał przeobrażeniom, najpierw za sprawą ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu emerytalno-rentowym rolników indywidualnych by swoją obecną formę przybrać za sprawą ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników z dnia 20 grudnia 1990².

Od powstania systemu ubezpieczenia społecznego rolników minęło sporo czasu. Realia współczesnego świata zmieniły się znacznie na przestrzeni ostatnich kilkadziesiąt lat. W tej sytuacji nasuwają się zatem pytania badawcze stanowiące tło problematyki podjętej w opracowaniu. Jak system zabezpieczenia emerytalnego rolników znosi próbę czasu? Czy rozwiązania zaproponowane niemal 30 lat temu odpowiadają na wyzwania współczesności? Jakie są współczesne problemy i wyzwania rolniczego systemu zabezpieczenia społecznego? Czy system ten odstaje w znacznym stopniu od rozwiązań współczesnych? W nawiązaniu do

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹ M. Podstawka, Ł. Podstawka, *Ubezpieczenia społeczne rolników w Polsce po II wojnie światowej – wybrane zagadnienia*, „Ubezpieczenia w rolnictwie materiały i studia” 2018, nr 66, s. 41.

² Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 1991 nr 7, poz. 24, z późn. zm.), dalej u.u.s.r.

tak sformułowanych pytań badawczych określono główne cele opracowania, jakimi są identyfikacja celów funkcjonowania współczesnych systemów emerytalnych, charakterystyka zasad funkcjonowania systemu ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce; identyfikacja kluczowych problemów i wyzwań systemu ubezpieczenia społecznego rolników.

4.2. Cele współczesnych systemów emerytalnych

Współczesne systemy emerytalne mają przede wszystkim spełniać dwie podstawowe funkcje. Pierwszą z nich jest alokacja konsumpcji w cyklu życia, a drugim jest ochrona przed ryzykiem ubóstwa na starość³. Alokacja konsumpcji w cyklu życia polega na odkładaniu składki - części wypracowanego dochodu w okresie produkcyjnym, oraz na konsumowaniu odłożonych wcześniej środków w okresie poprodukcyjnym. Funkcja redystrybucyjna systemów emerytalnych polega między innymi na transferach środków, do osób których składki nie pozwoliły na wypracowanie emerytury minimalnej lub takiej jaką obecnie prowadzona polityka państwa uważa za odpowiednią.

Patrząc wstecz, reformy systemów emerytalnych w latach 80 i 90 XX wieku dążyły do zniwelowania nierówności pomiędzy poszczególnymi grupami społeczno- zawodowymi, a za najważniejszy cel postawiły sobie osiągnięcie równowagi finansowej. Najważniejszą kwestią stało się dążenie do samofinansowania się systemu emerytalnego⁴. Reformy te choć początkowo koncentrowały się na modyfikacjach parametrów istniejących systemów to z biegiem czasu okazało się, że te rozwiązania nie są wystarczające przy szybko zmieniających się warunkach społecznych i gospodarczych⁵.

Badając cele współczesnych systemów emerytalnych warto wspomnieć również o przykładzie Wielkiej Brytanii. W 2011 roku rząd brytyjski ogłosił tzw. zieloną księgę o tytule: „*Państwowa emerytura na XXI wiek*”⁶. Do najważniejszych założeń tego dokumentu, który nadaje kształt współczesnemu systemowi emerytalnemu Wielkiej Brytanii, zaliczamy wprowadzenie większej odpowiedzialności indywidualnej ubezpieczonych, tak aby osoba

---

³ J. Rutecka, *Progresywność europejskich systemów emerytalnych – ujęcie porównawcze*, [w:] *Współczesne problemy systemów emerytalnych- wybrane zagadnienia*, pod red. F. Chybalskiego, E. Marcinkiewicz, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2015, s. 28- 29.

⁴ M. Strzelecka, *Wprowadzenie* “Ubezpieczenia społeczne teoria i praktyka” 2014, nr 6 (123), s. 2.

⁵ *Ibidem*, s. 2.

⁶ A. Wiktorow, *Polski system emerytalny po zmianie ustrojowej (1989–2014)* “Ubezpieczenia społeczne teoria i praktyka” 2014, nr 6 (123), s. 13-17.

podlegająca ubezpieczeniu czuła, że od niej zależy wysokość przyszłej emerytury. Kolejnymi z założeń jest sprawiedliwość systemu oraz jego prostota. Sprawiedliwość polegająca nie tylko na traktowaniu wszystkich grup zawodowych sprawiedliwie, ale w szczególności na zapewnieniu odpowiedniej wysokości emerytury dla osób upośledzonych oraz odpowiedniego zwiększenia emerytury z odpowiednim stażem pracy. Prostota systemu konieczna jest by ludzie mogli łatwiej planować swoją emeryturę a tym samym łatwiej dostrzec odpowiedzialność za ich własną emeryturę.

W 2012 roku powstał „Plan na rzecz adekwatnych, bezpiecznych i stabilnych emerytur” opracowany przez Komisję Europejską⁷. Jednym z ważnych z celów działania współczesnych systemów emerytalnych, obok zachowania stabilności systemu emerytalnego jest adekwatność świadczeń emerytalnych do przepracowanych lat, a tym samym do wpłaconych składek. Co zrobić, aby system emerytalny mógł sprostać takim wymaganiom? Przede wszystkim konieczne jest odpowiednie zbilansowanie lat aktywności zawodowej z latami spędzonymi na emeryturze. Komisja Europejska przedstawiła następujące rozwiązania systemowe które przyczynią się do realizacji tych celów:

- powiązanie wieku emerytalnego z dłuższym średnim trwaniem życia,
- ograniczenie dostępu do systemów wczesnych emerytur i innych możliwości wczesnego zaprzestania aktywności zawodowej,
- wspieranie dłuższego życia zawodowego za pomocą takich działań, jak poprawa dostępu do możliwości uczenia się przez całe życie, dostosowanie miejsc pracy do wzrastającego zróżnicowania psychofizycznych możliwości pracowników,
- tworzenie możliwości zatrudnienia dla starszych pracowników i wspieranie aktywnego i zdrowego starzenia się,
- zrównanie ustawowego wieku emerytalnego mężczyzn i kobiet,
- wspieranie uzupełniających oszczędności emerytalnych w celu zwiększenia dochodów na emeryturze.

---

⁷ Biała Księga, Plan na rzecz adekwatnych, bezpiecznych i stabilnych emerytur, Komisja Europejska, Bruksela, 16.02.2012 r.

4.3. Funkcjonowanie i cele rolniczego systemu ubezpieczenia społecznego w Polsce.

Rolnicy jako jedna z nielicznych grup zawodowych w Polsce nie jest objęta ubezpieczeniem społecznym w ramach powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych administrowanego przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Obsługa rolniczego systemu emerytalnego przypada Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego powołanej 1 stycznia 1991 roku, czyli w dniu wejścia w życie ustawy o ubezpieczeniach społecznych rolników z dnia 20 grudnia 1990⁸. Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego jako instytucja odpowiedzialna za obsługę systemu ubezpieczenia społecznego rolników ma wiele zadań w tym między innymi:

1. zajmuje się obsługą ubezpieczonych i świadczeniobiorców, pobieraniem składek na ubezpieczenie, wyliczanie wymiaru składek oraz przyznawaniem i wypłatą świadczeń,
2. podejmuje działalność na rzecz zapobiegania wypadkom przy pracy w rolnictwie,
3. stymuluje i wspiera rozwój ubezpieczeń dobrowolnych,
4. prowadzi rozliczenia z tytułu składek na ubezpieczenie zdrowotne,
5. pobiera zaliczki na podatek dochodowy od wypłacanych świadczeń emerytalnych i rentowych po zakończeniu roku podatkowego, oblicza podatek dochodowy lub sporządza informacje o dochodzie uzyskanym z tytułu przysługujących świadczeń (emerytury lub renty).

Podstawowymi założeniami funkcjonowania i działania rolniczego ubezpieczenia społecznego jest zapewnienie ochrony ubezpieczonym, to znaczy rolnikom mającym obywatelstwo polskie wraz z osobami które funkcjonują w ich gospodarstwie rolnym, o ile nie podlegają oni innemu ubezpieczeniu⁹. System ten pełni więc głównie funkcje zabezpieczenia społecznego, a także ma objąć swym działaniem jak największą grupę obywateli, którzy nie byli objęci innym systemem ubezpieczenia społecznego. Zapobiega skrajnemu ubóstwu na starość, oraz zapewnia ubezpieczonym oraz ich rodzinom podstawowe ubezpieczenie zdrowotne, dzięki któremu ubezpieczeni mogą korzystać z publicznej służby zdrowia.

Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników obowiązuje do dziś z poprawkami wprowadzanymi na przestrzeni lat. Do podstawowych celów wyżej wspomnianej ustawy możemy zaliczyć udzielanie ubezpieczonym rolnikom gwarantowanej ustawowo pomocy

---

⁸ u.u.s.r.

⁹ u.u.s.r, Art 1.

społecznej w związku ze starością lub niezdolnością do pracy. Problemem, z którym ww. ustawa musiała się zmierzyć było wspomaganie wymiany pokoleniowej wśród rolników (spowodowany niekorzystną strukturą demograficzną wśród rolników indywidualnych), oraz potrzeba zmian w strukturze agrarnej. Ustawodawca miał na względzie również kształtowanie warunków bezpiecznej pracy w gospodarstwach rolnych oraz wyodrębnienie ubezpieczeń społecznych rolników w formie oddzielnej instytucji¹⁰.

Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników zawiera zasady regulujące dobrowolność lub obowiązek partycypacji w systemie ubezpieczenia społecznego rolników przez określone osoby¹¹. Najprościej rzecz ujmując- uczestnikami ubezpieczenia są rolnicy, pracujący z nimi domownicy, oraz pomocnicy rolnika. W myśl ustawy – rolnik jest to *pełnoletnia osoba fizyczna zamieszkująca i prowadząca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej osobiście i na własny rachunek działalność rolniczą w pozostającym w jej posiadaniu gospodarstwie rolnym, o powierzchni powyżej 1 ha przeliczeniowego użytków rolnych (w tym również w ramach grupy producentów rolnych) lub dział specjalny produkcji rolnej, którego rozmiar i rodzaj określa załącznik do ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, a także osoba, która przeznaczyła grunty prowadzonego przez siebie gospodarstwa do zalesienia*¹².

W systemie ubezpieczenia społecznego rolników występują dwa rodzaje ubezpieczenia: emerytalno- rentowe, oraz drugie, czyli: wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie.

Obowiązek odprowadzenia składki do KRUS za każdą osobę ubezpieczoną w gospodarstwie ciąży na rolniku.

Z uwagi na różne uwarunkowania partycypacja w danym ubezpieczeniu może mieć różne charaktery, ustawa domyślnie narzuca obowiązek uczestnictwa wszystkim uczestnikom systemu tj. rolnikom, domownikom i pomocnikom rolnika; zakazuje partycypacji osobom które podlegają innemu ubezpieczeniu społecznemu, wówczas ubezpieczenie rolnicze jest podrzędne względem każdego innego ubezpieczenia społecznego w systemie ubezpieczenia powszechnego; lub pozostawia kwestię partycypacji w ubezpieczeniu emerytalno-rentowym

¹⁰ M. Podstawka, Ł. Podstawka, *op. cit.*, s. 41-48.

¹¹ u.u.s.r. Art 7, 16.

¹² *Informacje podstawowe, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego- Centrala, 2019* (https://www.krus.gov.pl/fileadmin/moje_dokumenty/obrazki/Dokumenty/Wydarzenia_2020), dostęp: 01.03.2020 r., s. 9.

lub wypadkowy, chorobowym i macierzyńskim; jako nieobowiązkową aczkolwiek dozwoloną praktykę (dobrowolne uczestnictwo).

W systemie ubezpieczenia społecznego rolników możemy wyróżnić również przypadki, w których uczestnictwo w jednym ubezpieczeniu jest obowiązkowe, natomiast w drugim niedopuszczalne. Takimi przypadkami jest m.in. obowiązkowa partycypacja w ubezpieczeniu emerytalno-rentowym przez osoby pobierające rentę strukturalną współfinansowaną ze środków funduszy europejskich, oraz małżonek takiej osoby.

Przykładem przeciwnym to znaczy takim, gdy obowiązek uczestnictwa obejmuje tylko ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie są pomocnicy rolnika świadczący odpłatnie pomoc przy zbiorach m.in. chmielu, roślin zielarskich, owoców, warzyw tytoniu, na podstawie umowy o pomocy przy zbiorach.

Dobrowolnie do obu ubezpieczeń mogą przystąpić rolnicy, których wielkość użytków rolnych nie przekracza 1 hektara przeliczeniowego oraz rolnicy, którzy przekazali swoje grunty pod zalesienie oraz odpowiednio powiadomiły o tym KRUS.

Prawo do podlegania dobrowolnie jedynie pod ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie przysługuje osobom, które wprawdzie prowadzą działalność rolniczą ale podlegają innemu ubezpieczeniu społecznemu, lub osobom które mają prawo do emerytury lub renty lecz świadczenia ograniczone są jedynie do jednorazowych odszkodowań z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu, bądź śmierci będącej następstwem wypadku przy pracy w gospodarstwie rolnym, lub śmierci będącej konsekwencją rolniczej choroby zawodowej.

Prawo wyboru czy dana osoba chce uczestniczyć w ubezpieczeniu emerytalno-rentowym przysługuje w kilku przypadkach. Pierwszą grupą osób która może wybrać są osoby, które podlegały obowiązkowemu ubezpieczeniu rolniczemu co najmniej przez 12 i pół roku po 1 stycznia 1991 roku, a nie nabyły jeszcze prawa do świadczenia emerytalnego lub rentowego. Następnymi grupami, którym dano wolną rękę w kwestii podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu są renciści, którzy pobierają swoją rentę jako rentę okresową oraz rodzice pobierający rodzicielskie świadczenie uzupełniające. Ostatnią grupą są osoby, które podlegały ubezpieczeniu społecznemu rolników, a następnie zaprzestały działalności rolniczej

w związku z nabyciem prawa do świadczenia pielęgnacyjnego, lub zasiłku opiekuńczego, maksymalnie do uzyskania 25-letniego okresu ubezpieczenia¹³.

4.3.1 Ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie

Składka na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie określone jest w jednakowej wysokości dla wszystkich ubezpieczonych i jest ona ustalana przez radę Rolników i ogłaszana w Monitorze Polskim przez prezesa KRUS. W 2019 roku składka ta wynosiła 42 zł za miesiąc.

Świadczeniami, które przysługują w ramach omawianego ubezpieczenia są:

- jednorazowe odszkodowania z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu, bądź w wypadku śmierci w wyniku wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej. Wówczas świadczenie to przysługuje rodzinie denata,
- zasiłek chorobowy.

Tak jak w większości ubezpieczeń z tytułu wypadków, świadczenie odszkodowawcze nie przysługuje, gdy zostanie udowodnione, że wypadek został spowodowany umyślnie, lub wskutek rażącego niedbalstwa, bądź też poszkodowany był w stanie upojenia alkoholowego lub pod wpływem innych środków odurzających.

4.3.2 Ubezpieczenie emerytalno-rentowe

Zasadniczo rzecz biorąc składka na ubezpieczenie emerytalno-rentowe za każdą ubezpieczoną osobę jest równa 10% emerytury podstawowej której wysokość dana jest na ostatni miesiąc poprzedniego kwartału¹⁴. Od 1 marca 2020 wysokość emerytury podstawowej to 972 zł 40 gr a więc składka wynosi 97 zł 24 gr¹⁵.

Składka na ubezpieczenie emerytalno-rentowe wzrasta jednak wraz ze wzrostem gospodarstwa.

---

¹³ *Ibidem*, s. 9.

¹⁴ u.u.s.r., Art 17.

¹⁵ Monitor Polski, *Komunikat Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 13 lutego 2019 r. w sprawie kwoty emerytury podstawowej*, (M.P. 2019.198).

Tabela 4.1. Wysokość składki emerytalno-rentowej ze względu na powierzchnię gospodarstwa

Wysokość składki jako procent składki podstawowej	powierzchnia gospodarstwa
10%	poniżej 50 hap
12%	między 50 hap a 100 hap
24%	między 100 hap a 150 hap
36%	między 150 hap a 300 hap
48%	powyżej 300 hap

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 1991 nr 7, poz. 24, z późn. zm.) Art 17.

Niezależnie od wielkości użytków rolnych stawka za domowników jest stała i wynosi 10%. Ponadto w szczególnych wypadkach wymiar składki ulega podwojeniu¹⁶.

Do świadczeń przysługujących w ramach ubezpieczenia emerytalno-rentowego należą:

1. emerytura rolnicza lub renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy
2. renta rolnicza szkoleniowa
3. renta rodzinna
4. dodatki do emerytur i rent
5. zasiłki pogrzebowe,
6. zasiłek macierzyński

Aby otrzymać świadczenie emerytalne rolnicze należy spełniać łącznie następujące wymagania: osiągnąć wiek emerytalny (65 lat mężczyźni i 60 lat kobiety) i podlegać ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez co najmniej 25 lat. Ze względu na charakterystykę i sposób wyliczania emerytury rolniczej struktura rozpiętości wysokości emerytur jest wąska, to znaczy, że odchylenie standardowe ma niewielką wartość w porównaniu do wysokości średniej emerytury rolniczej. Średnia wysokość emerytury rolniczej wynosiła 1242,37 zł. w 2018¹⁷.

Renta z tytułu niezdolności do pracy przysługuje osobom u których występuje niezdolność do pracy oraz potwierdzi to lekarz orzecznik. Rolnicza renta szkoleniowa jest to renta przyznawana na czas odzyskania zdolności, do pracy która może trwać maksymalnie 6

¹⁶ Osoby wymienione w Art. 5a Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

¹⁷ *Emerytury i renty w 2018r.*, raportu GUS, Warszawa 2019, s. 68.

miesiący. Renta rodzinna przysługuje członkom rodziny zmarłego emeryta lub rencisty, który miał prawo do świadczenia emerytalnego bądź rentowego. Prawo do renty rodzinnej przysługuje następującym członkom rodziny:

- dzieciom: własnym, drugiego małżonka, przysposobionym
- wnukom przyjętym na wychowanie
- małżonkowi (wdowie/ wdowcy)
- rodzicom

Zasiłek pogrzebowy przysługuje osobie, która poniosła koszty związane z pogrzebem osoby ubezpieczonej w ubezpieczeniu emerytalno-rentowym, która nabyła prawo do emerytury lub renty. Osoba uposażona musi być spokrewniona z denatem lub sprawować opiekę prawną nad nim. Zasiłek ten w domyśle powinien pokryć koszty związane z pogrzebem oraz choć po części odciążyć rodzinę zmarłego z kosztów jakie są związane z pochówkiem zmarłego.

Prawo do zasiłku macierzyńskiego ma matka dziecka lub osoba, która przysposobiła lub przyjęła na wychowanie dziecko w wieku do 7 lat. Ojcom prawo do zasiłku macierzyńskiego przysługuje tylko w trzech przypadkach:

1. gdy matka dziecka zrzeknie się świadczenia po wykorzystaniu co najmniej 14 tygodni,
2. w przypadku śmierci matki dziecka,
3. kiedy matka porzuci dziecko.

System ubezpieczenia emerytalno-rentowego rolników jest nie jest tak jak zwykły system zabezpieczenia społecznego systemem w pełni repartycyjnym, ani tym bardziej nie jest systemem kapitałowym. Tak naprawdę ze znanym nam przykładów najbliższym mu jest do systemu zaopatrzenia społecznego, ponieważ zdecydowaną większość swoich wydatków finansuje z budżetu państwa a w niewielkim stopniu ze składek uczestników.

4.4. Problemy i wyzwania Rolniczego systemu zabezpieczenia społecznego

Jednym z największym problemów rolniczego systemu zabezpieczenia emerytalnego w Polsce jest obecnie niezdolność do samofinansowania wypłacanych świadczeń przez składki pobierane przez KRUS. Rodzi to sytuację w której system który miał się opierać na zasadach solidaryzmu międzypokoleniowego, oprócz oparcia na składkach płaconych przez obecnych ubezpieczonych rolników czerpie większość środków na wypłaty emerytur z budżetu państwa

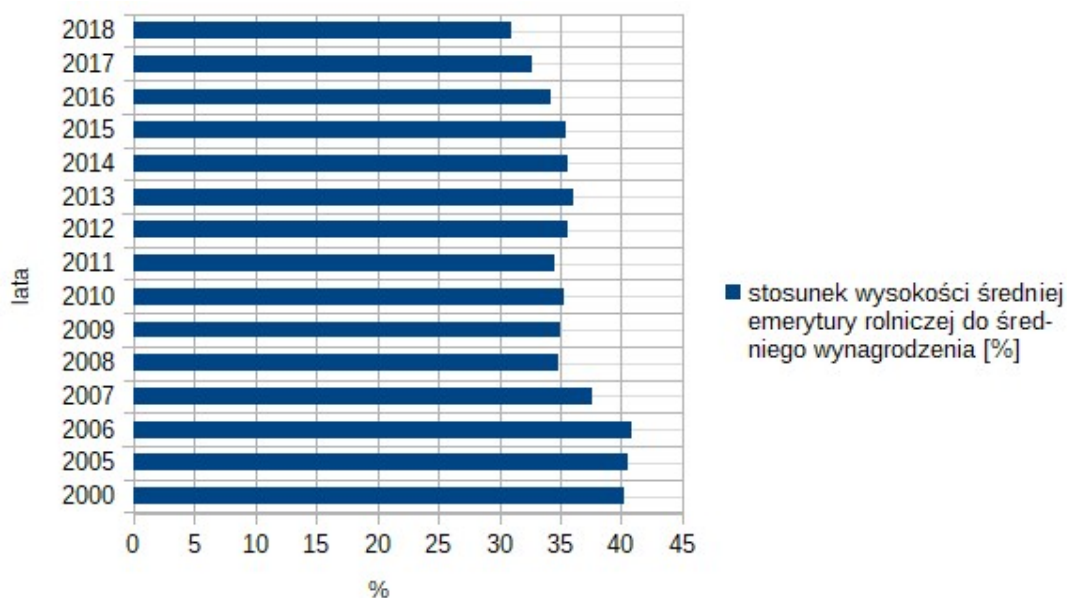
stając się niejako systemem opartym na solidaryzmie społecznym, a charakter samego ubezpieczenia zatracą się i system ubezpieczenia społecznego rolników pełni funkcje systemu zaopatrzenia społecznego, który nie jest zdolny do samofinansowania swoich wydatków, lecz będący w większości zależnym od dofinansowania z budżetu państwa. Szacuje się, że samofinansowanie się systemu ubezpieczeń społecznych rolników kształtuje się obecnie na poziomie ok. 21-26% a resztę, czyli 74-79% finansuje państwo¹⁸. Jest to jawne uprzywilejowanie pozycji rolników na tle całości społeczeństwa, których wewnętrzna „branżowa” odpowiedzialność międzypokoleniowa jest ograniczona do minimum. Rolnicy bezpośrednio nie odczuwają negatywnej struktury demograficznej w swojej społeczności.

Kolejnym z problemów jest zbyt niska adekwatność przyszłych emerytur do płaconych składek, w porównaniu z innymi systemami ubezpieczenia emerytalnego. Niska adekwatność tak naprawdę jest bodźcem, który może zniechęcać rolników do poszerzania swojej działalności rolniczej. Realnie płacąc coraz większe składki za coraz większą ilość użytków rolnych ich przyszła emerytura zwiększa się w nieznaczny sposób w stosunku do płaconych składek. Ponadto wysokość przyszłych świadczeń nie jest w żaden sposób skorelowana z wysokością dochodów uzyskiwanych przez rolników oraz z efektywnością z jaką działają¹⁹. Niska adekwatność świadczeń jest tym czym współczesne systemy emerytalne chcą wyeliminować, o tych tendencjach w nowoczesnym podejściu do systemów zabezpieczenia emerytalnego wskazuje Komisja Europejska w „Białej księdze”.

Adekwatność składek do świadczeń jest tym co motywuje ubezpieczonych do oszczędzania emerytalnego w danym systemie. Problemem w systemie społecznego ubezpieczenia rolniczego jest malejący stosunek wysokości średniej emerytury rolniczej do średniego wynagrodzenia w gospodarce narodowej. W 2018 roku stosunek ten kształtował się na poziomie 31% kiedy w 2006 roku wynosił 40,9% (por. Rysunek 1).

¹⁸ A. Czyżewski, A. Matuszczak *Wydatki publiczne na rolnictwo i KRUS na tle zmian w budżetach państwa i w finansowaniu sektora rolnego w Polsce w latach 1991–2018*, „Ubezpieczenia w rolnictwie materiały i studia” Kwartalnik 66/2018, Warszawa 2018, s. 104.

¹⁹ K. Daszewski *Ekonomiczne aspekty reformy systemu ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2000, nr 48, s. 45.

Rysunek 4.1. Stosunek wysokości średniej emerytury rolniczej do przeciętnego wynagrodzenia brutto w gospodarce narodowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Emerytury i renty w 2018r., raportu GUS, Warszawa 2019, s. 24.

Ze względu na specyficzny charakter pracy rolnika, ciężko w jego przypadku wyznaczyć lukę emerytalną z powodu braku stałej pensji. Jednak na podstawie analizy jaką przeprowadził A. Czyżewski i A. Matuszczak jasno wynika, że w poprzednich latach minimalna emerytura rolnicza nie zabezpieczała nawet minimum socjalnego w gospodarstwach jednoosobowych²⁰.

Tak jak działanie funduszu emerytalno-rentowego pozostawia wiele do życzenia, tak samo świadczenia z funduszy wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego są niższe niż ich odpowiedniki w powszechnym systemie ubezpieczenia społecznego m. im z ramienia ZUS²¹. Dzieje się tak, ponieważ większość świadczeń odpowiadającym świadczeniom z funduszu wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego z ZUS-u jest ustalona jako procent podstawy wymiaru²², a w systemie rolniczym w większości przypadków są to stałe kwoty nie mające

²⁰ A. Czyżewski, A. Matuszczak *KRUS w budżecie rolnym Polski. Fakty i mity*, "Ubezpieczenia w rolnictwie materiały i studia" 2015 nr 53, s. 45-47.

²¹ T. Jedynak *Kierunki modyfikacji niektórych elementów systemu ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce w świetle doświadczeń wybranych krajów europejskich*, „Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka” 2017, Nr 2, s. 12.

²² Podstawę wymiaru zasiłku dla pracownika stanowi przeciętne miesięczne wynagrodzenie wypłacone:

- za okres 12 miesięcy kalendarzowych poprzedzających miesiąc, w którym powstała niezdolności do pracy albo,
- za pełne kalendarzowe miesiące ubezpieczenia, jeżeli niezdolność do pracy powstała przed upływem 12 miesięcy kalendarzowych ubezpieczenia.

związku z rozmiarem działalności, gospodarstwa rolnego lub wysokością opłaconych składek, przez co stopień zastąpienia dochodu przez świadczenie, zazwyczaj jest mniej adekwatny do straty spowodowanej analogicznym zdarzeniem w systemie ZUS-owskim²³. Ponadto należy zwrócić uwagę, że zdaniem obserwatorów świadczenia z funduszu wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego nie zapewniają rolnikom wystarczającej ochrony na wypadek zdarzeń, które uniemożliwią im pracę w gospodarstwie²⁴. Rolnicy pracujący na większych i bardziej rentownych gospodarstwach otrzymują takie samo świadczenie jak rolnicy, z gospodarstw którzy osiągają mniejszą rentowność, bądź nie osiągają dochodu wcale – produkując wyłącznie na własne potrzeby. Taka sytuacja nie wpływa pozytywnie na postrzeganie funkcjonowania rolniczego systemu ubezpieczenia społecznego, ponieważ konsekwencją sytuacji, w której wszyscy ubezpieczeni otrzymują równe odszkodowania jest fakt, że wszyscy otrzymują niskie odszkodowania.

Problemem, z którym boryka się rolniczy system ubezpieczenia społecznego jest nieszczelność tego systemu. Nieszczelność ta wynika z kryterium podlegania pod ubezpieczenie społeczne rolników. Jak zauważają bowiem krytycy tego systemu, istniejące rozwiązania pozwalają na uczestniczenie w ubezpieczeniu społecznym rolników osobom nie zajmującym się rolnictwem, ale formalnie posiadającym nawet niewielkie gospodarstwo rolne. W systemie tym mogą bowiem znaleźć się wszystkie osoby, które legitymują się tytułem prawnym do nieruchomości rolnej (własność, dzierżawa)²⁵. W związku z tym zasady podlegania pod rolniczy system ubezpieczenia społecznego naruszają poczucie sprawiedliwości i równości, względem osób nieobjętych systemem, ale również prowadzą do wadliwego ukierunkowania dotacji budżetowej²⁶. W rzeczywistości środki przeznaczone na rolnictwo, nie trafiają do rolników, lecz do właścicieli nawet niewielkich gospodarstw rolnych, którzy nie zajmują się działalnością rolniczą. Często osoby takie podlegają pod rolniczy system ubezpieczenia społecznego oraz korzystają z pomocy społecznej, taka sytuacja nie tylko

---

²³ Zestawienie podstawowych wysokości świadczeń z ubezpieczenia społecznego rolników, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, 2020r., (<https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/kwoty-swadczen/>), dostęp: 09.04.2020 r.

²⁴ T. Jedynak *op. cit.* s. 12.

²⁵ u.u.s.r. art. 38 przyjmuje domniemanie, że właściciel gruntów zaliczonych do użytków rolnych lub dzierżawca takich gruntów, jeżeli dzierżawa jest zarejestrowana w ewidencji gruntów i budynków, prowadzi działalność rolniczą na tych gruntach.

²⁶ A. Szymecka-Wesołowska, *O potrzebie reformy systemu ubezpieczenia społecznego rolników – głos w dyskusji*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2010, nr 36, s. 90.

proceeds to the alienation of funds, but also negatively influences the needs of the reform of Polish agriculture²⁷. The mentioned persons are not only not motivated to take up agricultural or other professional work, but also the problem of fragmentation of agricultural structure in Poland is deepening, because these persons are not inclined to lease or sell agricultural lands to larger, rental farms. The problem of the size of contributions to the pension and rental insurance is that the contribution is unevenly burdening the entities obliged to pay it, due to the size of the agricultural holding²⁸. The European Commission in the "White Paper" formulating recommendations for Poland in the matter of reform of the pension system included the recommendation of the adoption of a further improvement of provisions concerning contributions to the Agricultural Social Security Fund (KRUS), so that they better reflect individual incomes²⁹. The reform of the system in 2009 introduced differentiation of contributions according to the size of the agricultural holding, but not always a larger holding means a higher income. Sometimes larger holdings have lower incomes and pay higher contributions than, for example, high-income small farms whose area is smaller, so that contributions to insurance are also lower³⁰.

With regard to the characteristics of Polish villages, despite the low level of benefits from KRUS, it should be remembered that in many cases these benefits form the basis of the income of small farms. A reduction in the level of these benefits or the withdrawal of the right to them would mean a threat to the lives of families, which are these farms, at the minimum subsistence level³¹.

4.5. Podsumowanie i wnioski

In the light of the latest recommendations, the system of social security for farmers, although it provides a wide range of benefits from the pension and rental insurance fund, as well as from the accident, sickness and maternity insurance fund, is not ideal. The recent years have shown that the ratio of the average farmer's pension to the average pension from the general pension system is becoming smaller and smaller.

---

²⁷ *Ibidem*, s. 94-95.

²⁸ T. Jedynak, *Funkcjonowanie systemu zabezpieczenia emerytalnego rolników*, "Ubezpieczenia w rolnictwie materiały i studia" 2015, nr 54, s. 65.

²⁹ *Biała Księga, Plan na rzecz adekwatnych, bezpiecznych i stabilnych emerytur*, Komisja Europejska, Bruksela, 16.02.2012 r., s. 43.

³⁰ A. Szymecka-Wesołowska, *op. cit.*, s. 91-92

³¹ L. Goraj, W. Jagła, *Znaczenie rolniczych ubezpieczeń społecznych w dochodach rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2002, nr 2, s. 37-39. ; T. Jedynak *op. cit.* s. 12.

Minimalna wysokość emerytury rolniczej według badań, ledwie zaspokaja minimum socjalne, a świadczenia z funduszu wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego są nieadekwatne do osiągniętych dochodów. Współcześnie promowane jest zwiększenie adekwatności przyszłych świadczeń w stosunku do opłacanych składek lub osiągniętych dochodów. Wśród instytucji powielających ten pogląd jest m.in. Komisja Europejska, która zaleca zwiększenie poczucia odpowiedzialności obywateli za własną emeryturę. W obliczu niskiej adekwatności przyszłych świadczeń, wprowadzenie poczucia odpowiedzialności rolników za swoje przyszłe emerytury ma nikłe szanse powodzenia.

System ubezpieczenia społecznego rolników w obecnej formie nie jest uważany przez jego uczestników za sprawiedliwy, składki są za mało zróżnicowane, a jednym z jego największych plusów jest zapewnienie minimum egzystencji dla najmniejszych gospodarstw rolnych. W wielu przypadkach dotowani są właściciele gruntów rolniczych, którzy w rzeczywistości nie zajmują się produkcją rolną. Rolnicze ubezpieczenie społeczne przez nieszczelność systemu nie koresponduje z wyzwaniami stojącymi przed współczesnymi problemami ubezpieczeń społecznych. Rozważając ubezpieczenie społeczne rolników jako narzędzie do prowadzenia odpowiedniej polityki rolnej oraz promocji rolnictwa a także biorąc pod uwagę to, że system w z przeważającej większości dotowany jest z budżetu państwa, należy stwierdzić, że również tej funkcji nie spełnia prawidłowo, m.in. z powodu błędnie sformułowanemu kryterium podlegania systemowi. Podsumowując, obecne oczekiwania względem systemu ubezpieczeń społecznych ewoluowały na przestrzeni lat, świadomość istniejących problemów obecnego systemu skłania do rozważania nowych koncepcji i opracowania rozwiązań, które będą efektywną odpowiedzią na te wyzwania. Problemem z jakim należy się zmierzyć jest kwestia sposobu przemodelowania systemu w taki sposób, by nie pozbawić środków do życia rodzin, dla których świadczenia z obecnego systemu stanowią główne źródło utrzymania.

Literatura

- Czyżewski A., Matuszczak A., *KRUS w budżecie rolnym Polski. Fakty i mity*, „Ubezpieczenia w rolnictwie materiały i studia” 2015, nr 53.
- Czyżewski A., Matuszczak A., *Wydatki publiczne na rolnictwo i KRUS na tle zmian w budżetach państwa i w finansowaniu sektora rolnego w Polsce w latach 1991–2018*, „Ubezpieczenia w rolnictwie materiały i studia” 2018, nr 66.

- Daszewski K., *Ekonomiczne aspekty reformy systemu ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2000, nr 48.
- Emerytury i renty w 2018 r.*, raportu GUS, Warszawa 2019.
- Goraj L., Jagła W., *Znaczenie rolniczych ubezpieczeń społecznych w dochodach rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2002, nr 2.
- Jedynak T., *Funkcjonowanie systemu zabezpieczenia emerytalnego rolników*, „Ubezpieczenia w rolnictwie materiały i studia” 2015, Nr 54.
- Jedynak T., *Kierunki modyfikacji niektórych elementów systemu ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce w świetle doświadczeń wybranych krajów europejskich*, „Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka”, 2017, Nr 2.
- Podstawka M., Podstawka Ł., *Ubezpieczenia społeczne rolników w Polsce po II wojnie światowej – wybrane zagadnienia*, „Ubezpieczenia w rolnictwie materiały i studia” 2018, nr 66.
- Rutecka J., *Progresywność europejskich systemów emerytalnych – ujęcie porównawcze*, [w:] *Współczesne problemy systemów emerytalnych- wybrane zagadnienia*, pod red. Chybalskiego F., Marcinkiewicz E., Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2015.
- Strzelecka M., *Wprowadzenie*, „Ubezpieczenia społeczne teoria i praktyka” 2014, nr 6 (123).
- Szymancka- Wesołowska A., *O potrzebie reformy systemu ubezpieczenia społecznego rolników – głos w dyskusji*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2010, nr 36.
- Wiktorow A., *Polski system emerytalny po zmianie ustrojowej (1989–2014)* „Ubezpieczenia społeczne teoria i praktyka” 2014, nr 6 (123).
- Informacje podstawowe*, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego- Centrala, Warszawa 2019 (https://www.krus.gov.pl/fileadmin/ moje_dokumenty/obrazki/Dokumenty/Wydarzenia_2020), dostęp 01.03.2020.
- Zestawienie podstawowych wysokości świadczeń z ubezpieczenia społecznego rolników*, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, 2020r., (<https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/kwoty-swadczen/>), dostęp: 09.04.2020 r.
- Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 1991 nr 7, poz. 24, z późn. zm.).
- Monitor Polski, Komunikat Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 13 lutego 2019 r. w sprawie kwoty emerytury podstawowej (M.P. 2019.198).
- Biała Księga, Plan na rzecz adekwatnych, bezpiecznych i stabilnych emerytur*, Komisja Europejska, Bruksela, 16.02.2012 r.

Rozdział 5

Konsumpcjonizm jako bariera dla oszczędności długoterminowych polskich gospodarstw domowych

Anna Fielek*

5.1. Wprowadzenie

Oszczędzanie jest to powstrzymanie się od konsumpcji bieżącej, skutkujące w zwiększeniu jej poziomu w przyszłości¹. Proces oszczędzania jest natomiast bardzo ważny nie tylko z punktu widzenia indywidualnej jednostki, ale także całej gospodarki. Wynika to z faktu, iż środki gromadzone przez gospodarstwa domowe stanowią istotny element oszczędności narodowych, mając zatem duże znaczenie makroekonomiczne². Z jednej strony, im wyższy poziom oszczędności, tym większa niezależność gospodarki krajowej od kapitałów zagranicznych. Co więcej, wyższy poziom oszczędności wpływa również pozytywnie na transfery majątkowe, które występują pomiędzy pokoleniami³.

Analizując poziom oszczędności wśród Polaków dochodzi się do wniosków, iż zalecane jest, by poziom ten wzrósł, zwłaszcza w kontekście oszczędności długoterminowych⁴. Obecnie na rynku występują liczne możliwości gromadzenia środków, które nie zostają przeznaczone na konsumpcję bieżącą. Wyróżniamy zarówno instytucje publiczne, które skierowane są do wszystkich jednostek i równomiernie rozkładają poziom ryzyka pomiędzy uczestników oraz instytucje prywatne, w których poziom ryzyka ustalany jest indywidualnie⁵. Pomimo

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹ J. Harasim, *Teoretyczne aspekty gromadzenia i inwestowania nadwyżek finansowych przez gospodarstwa domowe*, [w:] *Oszczędzanie i inwestowanie indywidualne w Polsce*, praca zbiorowa pod red. J. Harasim, PTE, Katowice 2007, s. 14.

² B. Frączek, *Analiza czynników wpływających na oszczędzanie i inwestowanie gospodarstw domowych*, „Międzynarodowe stosunki gospodarcze - wybrane podmioty i procesy gospodarki światowej” 2012, nr 122, s. 87.

³ Cz. Bywalec, *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 164.

⁴ M. Góra, *Oszczędzanie długookresowe, czyli alokacja dochodu w cyklu życia* [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania* pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 10.

⁵ *Ibidem*, s.15.

występujących alternatyw, odsetek osób oszczędzających regularnie kształtuje się na poziomie około 14%⁶.

W związku z tym, problem badawczy niniejszej pracy może być przedstawiony w postaci następujących pytań: Jaka część społeczeństwa gromadzi oszczędności? Jakie są najpopularniejsze formy oszczędzania wśród Polaków? Jakie bariery w kontekście oszczędzania występują w społeczeństwie? Jakie działania należy podjąć, by skłonić Polaków do większych oszczędności? W ramach tak postawionych pytań została sformułowana hipoteza badawcza, zgodnie z którą, niski poziom oszczędności długoterminowych polskich gospodarstw domowych jest w istotny sposób spowodowany przez powszechnie obecny problem konsumpcjonizmu.

Aby zweryfikować powyższą hipotezę za główne cele opracowania przyjęto:

1. Charakterystykę wybranych teorii konsumpcji i oszczędzania
2. Ocenę poziomu oraz struktury oszczędności długoterminowych Polaków
3. Ocenę problemu konsumpcjonizmu w Polsce

W celu zrealizowania powyższych celów badawczych w artykule dokonano przeglądu literatury przedmiotu, a także analizy danych zawartych w raportach PKO Banku Polskiego, Związku Banków Polskich, Głównego Urzędu Statystycznego, Finansowego Barometru ING oraz w badaniach, Fundacji Kronenberga dla Citi Handlowy oraz Diagnozy Społecznej.

5.2. Teorie konsumpcji i oszczędzania

Oszczędności stanowią odłożoną w czasie konsumpcję. Każdy podmiot, zgodnie ze swoimi preferencjami, decyduje w jaki sposób rozdzielić wydatki pomiędzy konsumpcję bieżącą oraz przyszłą⁷. Zachowania ekonomiczne jednostek, pomimo charakteru indywidualnego, często tworzą pewne prawidłowości, będące zasadami, prawami czy też hipotezami. W literaturze przedmiotu występuje wiele teorii odnoszących się do tego zagadnienia, m.in. Hipoteza cyklu życia zaproponowana przez ekonomistów Irvinga Fishera i Roya Harroda, a rozwinięta

---

⁶ *Postawy Polaków wobec finansów*, Fundacja Kronenberga przy CitiHandlowym, 2018, s. 4.

⁷ P. Bańbuła, *Oszczędności i wybór międzyokresowy- podejście behawioralne*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2006, s. 7.

przez Alberta Ando i Franco Modiglianiego⁸ oraz Hipoteza permanentnego dochodu zaproponowana przez Milтона Friedmana⁹.

Zgodnie z Hipotezą cyklu życia, podmioty opierają decyzje warunkujące ich cały okres życia na własnych prognozach, które dotyczą wielkości osiągniętych dochodów. Autorzy hipotezy zakładają, iż okres życia każdego człowieka może zostać podzielony na różniące się od siebie fazy, które wpływają na strukturę i wielkość ponoszonych wydatków konsumpcyjnych¹⁰. Wyróżnia się okres początkowy, w którym człowiek posiada niskie dochody i ograniczony majątek. W kolejnych okresach zarówno dochody jak i majątek systematycznie się zwiększają, aż osiągną maksymalną wartość, tuż przed zakończeniem aktywności zawodowej. Od tego momentu poziom obu czynników zaczyna się obniżać. W innym sposób kształtuje się struktura wydatków konsumpcyjnych, która w kolejnych okresach życia charakteryzuje się większą stabilnością oraz podlega jedynie niewielkim wahaniom. Zależność ta wynika z faktu, iż podmioty określając poziom wydatków, biorą pod uwagę nie tylko bieżący poziom dochodów i majątku, którym dysponują, lecz także prawdopodobne przyszłe dochody oszacowane dla pozostałego okresu życia. Dlatego też użyteczność, jaką jednostki czerpią wynika z bieżącego majątku i konsumpcji oraz konsumpcji przyszłej¹¹. Podmioty starają się antycypować swoją przyszłą sytuację życiową oraz przyszłe strumienie dochodów. Działania te decydują o wyborze pewnego rodzaju ścieżki konsumpcji. Jednostka, czy też gospodarstwo domowe ukształtują poziom wydatków konsumpcyjnych w zależności od tego, czy przewidują wzrost czy też spadek swoich przyszłych dochodów.

Hipoteza ta miała duże znaczenie dla rozwoju badań dotyczących konsumpcji, które zrewolucjonizowała¹². Zakłada ona, iż jednostki są w pełni racjonalne i są w stanie określić zarówno dalszą długość życia jak i średni oczekiwany dochód¹³. Zależy on od czynników

---

⁸ A. Ando, F. Modigliani, *The Life Cycle Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests*, "The American Economic Review" 1963, Vol. 53, no. 1, s. 55.

⁹ M. Friedman, *A Theory of The consumption Function*, Princeton University Press, New Jersey 1957, s. 20.

¹⁰ Cz. Bywalec, *op. cit.*, s. 128.

¹¹ P. Bańbuła, *op. cit.*, s. 8.

¹² Cz. Bywalec, *op. cit.*, s. 130.

¹³ M. Maciejasz-Świątkiewicz, M. Palmer, *Determinanty zachowań gospodarstw domowych na rynku oszczędności celowych i ogólnych*, [w:] *Wybory konsumentów i przedsiębiorstw w teorii i praktyce*, pod red. D. Kopycińskiej, Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2009, s. 53.

demograficznych, takich jak wiek, liczebność rodziny, a także innych czynników, które są z nimi związane, m.in. miejsce zamieszkania oraz wykształcenie¹⁴.

Drugą z omawianych teorii to Hipoteza permanentnego dochodu, według której jednostka podejmując decyzje konsumpcyjne kieruje się poziomem tak zwanego dochodu permanentnego (dochodu stałego)¹⁵. Dochód ten jest określony w sposób indywidualny dla każdego podmiotu. Opiera się on zarówno na byłych jak i na bieżących oraz spodziewanych przyszłych dochodach. W odróżnieniu do Hipotezy cyklu życia, podejście to nie uwzględnia fazy cyklu życia ani wieku jednostki, przez co nie bierze pod uwagę żadnego horyzontu czasowego. Twórca teorii oprócz dochodu permanentnego wyróżnia także dochód przejściowy, który należy rozumieć jako krótkotrwałe odchylenia od średniego poziomu dochodu. W przypadku wystąpienia zmian w tym poziomie, to jednostka musi zdecydować czy zmiany te są stałe, czy też przejściowe. Zmiany trwałe oznaczają zmiany w obrębie dochodu permanentnego, natomiast zmiany tymczasowe oznaczają zmiany dochodu przejściowego. Odpowiednie zakwalifikowanie zmian wpływa na odpowiednią reakcję podmiotu. Jeżeli modyfikacja dotyczy dochodu permanentnego, wówczas efektem wzrostu dochodu jest odpowiedni wzrost poziomu konsumpcji. Z kolei modyfikacja o charakterze przejściowym skutkuje w zaoszczędzeniu części dochodu, tak aby zabezpieczyć poziom dotychczasowej konsumpcji w długim okresie¹⁶.

Brak uwzględnienia fazy cyklu życia, powoduje, że nie można jednoznacznie określić związku pomiędzy dochodami bieżącymi, dochodami stałymi, a wydatkami konsumpcyjnymi. Zachowania jednostek w zależności od okoliczności mogą się od siebie znacznie różnić. W trakcie pogarszania się koniunktury część podmiotów może rozpocząć ograniczenie wydatków. Pozostali natomiast postanowią pozostawić je na dotychczasowym poziomie i oczekiwać na poprawę sytuacji, wykorzystując przy tym oszczędności. W okresie ożywienia i poprawy koniunktury również obserwuje się zachowania odmienne. Część społeczeństwa może zwiększać swoje wydatki. Pozostali natomiast pozostawią je na niezmiennym

---

¹⁴ T. Zalega, *Diagnoza oszczędności w wielkomiejskich gospodarstwach domowych w Polsce w okresie kryzysu*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2013, nr 30, s. 175.

¹⁵ Cz. Bywalec, *op. cit.*, s. 126.

¹⁶ A. Olejniczuk–Merta, *Konsumpcja w Polsce*, [w:] *Konsumpcja w innowacyjnej gospodarce*, pod red. A. Olejniczuk –Merta, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2016, s. 69-70.

dotychczas poziomie, co zaowocuje we wzroście oszczędności oraz wzroście poziomu dochodu permanentnego, co zwiększy ich przyszłą konsumpcję¹⁷.

Z teoriami konsumpcji i oszczędzania wiążą się pojęcia skłonności do konsumpcji oraz skłonności do oszczędzania, wprowadzone w latach trzydziestych XX wieku przez J.M. Keynesa¹⁸. W literaturze przedmiotu wyróżnia się przeciętną skłonność do konsumpcji, która określa stosunek części dochodu przeznaczonego na konsumpcję do całego dochodu osiągniętego w tym samym czasie. Skłonność do oszczędzania to natomiast stosunek wielkości zaoszczędzonych w danym okresie do uzyskanych w tym okresie dochodów.

W praktyce zwiększenie wydatków konsumpcyjnych powoduje zmniejszenie oszczędności, a zwiększenie oszczędności powoduje zmniejszenie poziomu konsumpcji. Pomiędzy obiema wielkościami w krótkim okresie panuje konflikt. Zanika on natomiast w okresie długim, kiedy skumulowane dotychczas oszczędności zostają przeznaczone na sfinansowanie konsumpcji¹⁹.

5.3. Oszczędności długoterminowe Polaków

Wybór sposobu oszczędzania przez jednostki zależy od wielu czynników, zarówno mikroekonomicznych, które są uzależnione bezpośrednio od danego podmiotu, jego zachowania i struktury oraz czynników makroekonomicznych, które determinowane są przez sytuację gospodarki krajowej, jak np. tempo wzrostu PKB, poziom inflacji, stopa bezrobocia. Skłonność do oszczędzania poszczególnych grup wiekowych znacznie się od siebie różni. Z badań wynika, że dla osób z przedziału wiekowego 19-24 lat stopa oszczędności jest nieznacznie ujemna, następnie stopa wzrasta do osiągnięcia 35-40 roku życia. W kolejnym etapie, aż do 55 roku życia stopa oszczędności pozostaje na względnie niezmiennym poziomie, by po przekroczeniu poziomu 55 lat zacząć gwałtownie spadać. Następnie od 60 roku życia badani wydają więcej, niż wynosi ich dochód, wykorzystując oszczędności zgromadzone we wcześniejszych latach²⁰.

J.M. Keynes wyróżnia podstawowe motywy skłaniające do gromadzenia oszczędności:

---

¹⁷ Cz. Bywalec, *op. cit.*, s. 128.

¹⁸ J. M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, WN PWN, Warszawa 2003, s. 81.

¹⁹ *Ibidem*, s. 130.

²⁰ *Raport specjalny. Analizy Makroekonomiczne*, PKO Bank Polski, 2015, s. 12.

- motyw transakcyjny - gromadzenie środków pieniężnych pozwala na zachowanie ciągłości wydatków,
- motyw przezorności - gromadzenie środków pieniężnych pozwala na zabezpieczenie się przed nieprzewidywalną zmianą w strukturze dochodów i wydatków,
- motyw konsumpcyjny - gromadzenie środków pieniężnych pozwala na zakup dóbr materialnych w przyszłości,
- motyw spekulacyjny - gromadzenie środków pieniężnych pozwala na spekulację na rynku papierów wartościowych²¹.

Analizując kwestie oszczędzania można wyróżnić także cele gromadzenia oszczędności, którymi są m.in. :

- zachowanie płynności finansowej,
- ochrona wartości pieniądza przed inflacją,
- zaspokajanie potrzeb członków gospodarstwa domowego,
- sprzyjanie stabilności gospodarowania oraz podnoszenie poziomu życia,
- dokonanie w przyszłości zakupów, np. mieszkania²².

Gospodarstwa domowe decydują się na poziom i stopę oszczędności, wybierając konkretne produkty oszczędnościowe. Decydując się na konkretne rozwiązanie należy w szczególności zwrócić uwagę na okres, na który produkty są oferowane, rozmiary zysku i innych korzyści, a także wiarygodność instytucji oferujących dany produkt²³. Formy gromadzenia oszczędności można podzielić zarówno na dobrowolne, czyli takie, które są skutkiem świadomej i wolnej decyzji danej jednostki oraz przymusowe, które zostają na daną jednostkę narzucone z góry, np. obowiązkowe składki emerytalne. Kolejne kryterium podziału to celowość odkładania środków pieniężnych. Wyróżniamy zarówno oszczędności celowe, które zostaną w przyszłości przeznaczone na zakup konkretnego dobra oraz oszczędności gromadzone bez określonego celu, których gromadzenie wynika z powstającej nadwyżki dochodów nad wydatkami. Oszczędności można także podzielić ze względu na okres na

---

²¹ E. Wierzbicka, *Determinanty zwiększenia w Polsce oszczędności gospodarstw domowych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie” 2018, nr 4, s. 63.

²² J. Harasim, *op. cit.*, s. 18.

²³ D. Korenik, *Oszczędności indywidualne w Polsce. Produkty różnych pośredników i ich atrakcyjność*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2003, s. 17.

oszczędności bieżące (krótkoterminowe), których czas gromadzenia nie przekracza 1 roku oraz oszczędności terminowe (średnio oraz długoterminowe) o okresie powyżej 1 roku²⁴.

Kształtowanie się skłonności do oszczędzania na niskim poziomie wśród Polaków wynika w pewnym stopniu z dziedzictwa historycznego. Początkowo, w okresie I oraz II wojny światowej, społeczeństwo straciło wszystkie zgromadzone oszczędności, nawet te, które zostały zdeponowane w instytucjach takich jak banki. Następnie, w okresie socjalizmu, głoszono propagandę, iż czynienie oszczędności nie jest konieczne, ponieważ państwo zapewni finansowanie świadczeń socjalnych, co wpłynęło na brak wykształcenia się nawyku oszczędzania wśród społeczeństwa. W kolejnym okresie, jakim był okres transformacji, członkowie społeczeństwa pragnęli osiągnąć poziom konsumpcji korespondujący z poziomem obecnym w zamożnych krajach wysoko rozwiniętych. Dlatego też gospodarstwa domowe znacznie częściej zadłużały się, by zaspokoić potrzeby konsumpcyjne, niż oszczędzały²⁵.

Kolejnym z powodów niskiego poziomu oszczędności Polaków może być niski poziom zaufania do instytucji finansowych. W Diagnozie Społecznej 2015 zaprezentowano badania, z których wynika, że w latach 2013-2015 nastąpił wzrost zaufania Polaków do instytucji finansowych, lecz w dalszym ciągu kształtuje się on na niskim poziomie. Według badań największym zaufaniem cieszą się banki komercyjne, które osiągnęły wynik 63%. Zaufanie do towarzystw ubezpieczeń na życie i majątkowych jest na zbliżonym poziomie (odpowiednio 52% i 49%). Stopień zaufania do ZUS wynosi natomiast 48%²⁶.

Polacy niechętnie korzystają także z instrumentów umożliwiających oszczędzanie środków na emeryturę. Często nie podejmują oni żadnych działań w tym kierunku. Wśród przyczyn tego zjawiska można wymienić m. in. niewystraczające zarobki, niezadowalające ulgi podatkowe czy też deficyt bezpiecznych form oszczędzania długoterminowego. W przeszłości wskazywano na brak ulg podatkowych, jako przyczynę słabego rozwoju III filaru systemu emerytalnego. Wprowadzenie zmian w III filarze nie przyniosło pożądanych efektów²⁷. Dzięki ulgom podatkowym nie zwiększyły się znacząco liczby uczestników IKE, IKZE czy PPE, a jedynie

²⁴ Cz. Bywalec, *op. cit.*, s. 168.

²⁵ E. Wierzbicka, *op. cit.*, s. 66.

²⁶ J. Czapiński, T. Panek, *op. cit.*, s. 83.

²⁷ A. Dankowska, A. Fielek, *Wpływ świadomości emerytalnej Polaków na gromadzenie oszczędności w III filarze systemu emerytalnego*, [w:] *Zarządzanie ryzykiem starości. Przegląd ubezpieczeń 2019*, pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2019, s. 124.

przeniesiono dotychczasowe oszczędności w obszary podlegające preferencjom podatkowym²⁸.

Pomimo tego, że średni poziom wynagrodzeń w Polsce wzrasta, 62% Polaków powyżej 25 roku życia przyznało, że ich wynagrodzenia są zbyt niskie, aby móc oszczędzać, na co wskazują badania przeprowadzone przez TNS Polska dla Nationale - Nederlanden w 2016 roku²⁹. Przeciętne wynagrodzenie w 2016 roku wynosiło 4277 zł i było wyższe o 25% w stosunku do 2010 roku³⁰. Polacy deklarują zatem brak środków, które mogliby przeznaczyć na oszczędności, mimo, że z roku na rok następuje poprawa sytuacji materialnej gospodarstw domowych.

Poziom oszczędności Polaków jest poddawany licznym analizom. Według badania *Diagnoza Społeczna* z 2015 roku, aż 55% respondentów zadeklarowało, że nie posiada żadnych oszczędności. Wśród osób, oszczędzających dominowały natomiast oszczędności, których wysokość stanowiła równowartość od 1-miesięcznych do 3-miesięcznych dochodów. Grupa ta stanowiła 37% objętych badaniem gospodarstw domowych³¹.

Badania przeprowadzone w 2018 roku przez Fundację Kronenberga wskazują, że rośnie odsetek oszczędzających. Liczba osób oszczędzających w 2018 kształtowała się na poziomie 53%. Odnotowano zatem wzrost o niemal 20 punktów procentowych na przełomie ostatnich 10 lat. Badanie z 2008 roku wskazywało bowiem na 34% oszczędzających respondentów. Problem pojawia się jednak przy kwestii oszczędzania systematycznego. Jedynie 14% osób zadeklarowało, że oszczędza co miesiąc pewną sumę pieniędzy. To wzrost o 100% w porównaniu z rokiem 2008, kiedy liczba ta wyniosła zaledwie 7%, jednak w dalszym ciągu systematyczność oszczędzania kształtuje się na bardzo niskim poziomie³². Na rysunku numer 1. widać, że wśród metod gromadzenia oszczędności w dalszym ciągu dominują gotówka oraz depozyty, które w 2018 roku osiągnęły ponad 47%. Jedynie 20% respondentów decyduje się

---

²⁸ T. Orlik, *Udział funduszy inwestycyjnych w oszczędnościach gospodarstw domowych w latach 2006- 2016 oraz perspektywy rozwoju funduszy w III filarze systemu emerytalnego*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategię i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016, s. 183.

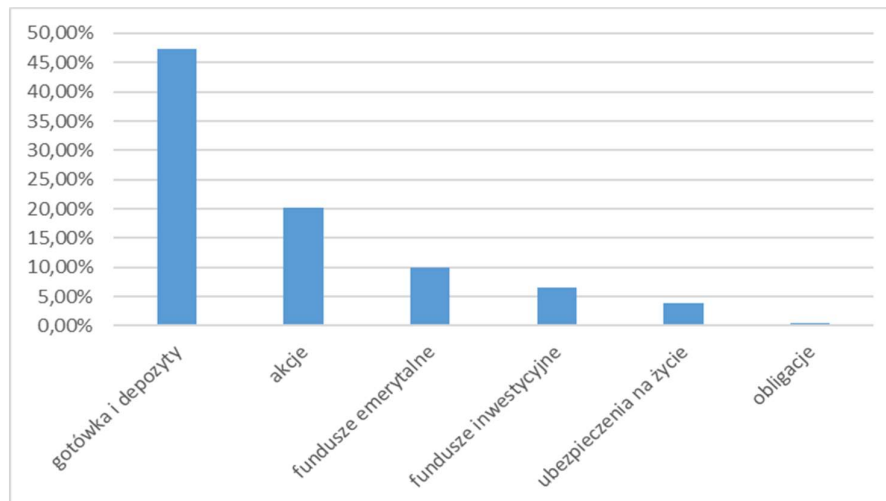
²⁹ *Skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę - mit czy rzeczywistość?*, TNS dla Nationale-Nederlanden, marzec 2016, s. 9.

³⁰ *Wynagrodzenia w Polsce według GUS*, Główny Urząd Statystyczny (www.wynagrodzenia.pl/gus), dostęp: 07.03.2020 r.

³¹ J. Czapiński, T. Panek, *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015, s. 56.

³² *Postawy Polaków wobec finansów*, op. cit., s. 4.

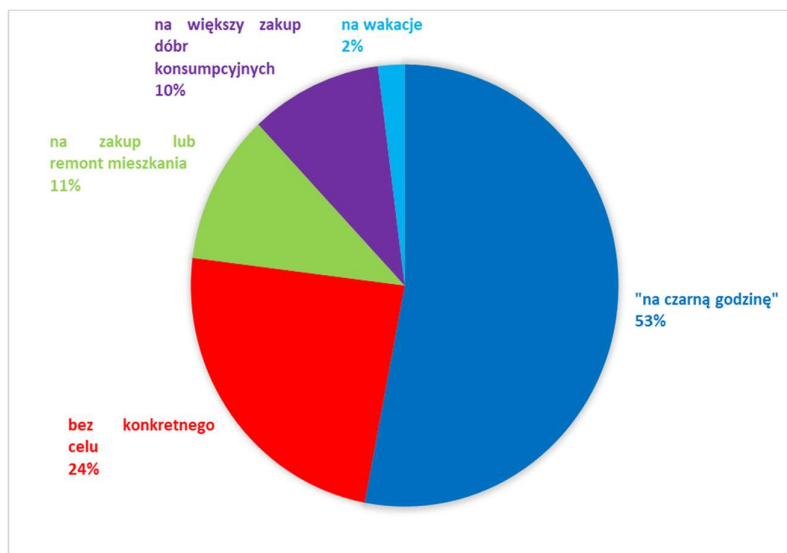
na inwestycje swoich oszczędności w akcje. Na kolejnych miejscach znajdują się fundusze emerytalne, inwestycyjne, ubezpieczenia na życie oraz obligacje, przy czym udział każdego z nich jest niższy niż 10%.

Rysunek 5.1. Sposoby gromadzenia zaoszczędzonych pieniędzy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Postawy Polaków wobec finansów*, Fundacja Kronenberga przy CitiHandlowym, październik 2018.

Polacy utożsamiają jednak oszczędzanie z przykrą koniecznością. Jak wynika z raportu Finansowy Barometr ING, w dłuższej perspektywie czasu Polacy preferują wydawanie pieniędzy od ich oszczędzania, za czym opowiedziało się 40% badanych. Jest to zachowanie odmienne na tle Europy, gdzie w większości przypadków obywatele deklarują czerpanie satysfakcji z oszczędzania. Podejście to związane jest z celami oszczędzania Polaków, które zostały przedstawione na rysunku numer 2. Jak wynika z badania przeprowadzonego przez Związek Banków Polskich, aż 53% respondentów zadeklarowało że oszczędza na tzw. „czarną godzinę”. Kolejną liczną grupę w wysokości 24% stanowią osoby, które nie wskazują konkretnego celu oszczędzania. Następnie 11% badanych zadeklarowało oszczędzanie na zakup lub remont mieszkania, a 10% badanych gromadzenie środków na większe zakupy dóbr konsumpcyjnych. Najmniej liczną grupę w wysokości 2% respondentów stanowiły osoby oszczędzające na wakacje.

Rysunek 5.2. Cele oszczędzania Polaków.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raport ZBP. infoKREDYT Oszczędzania i kredytowanie Polaków*, Związek Banków Polskich, 2018, s. 19.

Skłonność do oszczędzania wzrasta wraz z wiekiem. Związek Banków Polskich prezentuje również badania, zgodnie z którymi ustalono, iż aż 60% osób korzystających z produktów oszczędnościowych to osoby w przedziale wiekowym 50-65 lat. Na drugim miejscu znajdują się osoby nieco młodsze, z przedziału 35-50 lat, które stanowią 31% ogółu oszczędzających. Najmniej liczne grupy stanowią osoby powyżej 65 roku życia z wynikiem 5% oraz osoby z przedziału 25-35 lat z wynikiem jedynie 2%³³.

Badania Barometru Providenta z 2019 roku wskazują, że 61,4 % badanych posiada oszczędności, które zapewniają im poczucie bezpieczeństwa.. Należy dodać, iż niemal 90% respondentów uważa, że warto odkładać środki na przyszłość. Deklaracje te przekładają się na kwoty gromadzonych oszczędności. Respondenci zostali zapytani o kwotę oszczędności, która zapewni im poczucie bezpieczeństwa w obecnej sytuacji życiowej. Wskazana została kwota około 13 000 złotych, co stanowi o około 5 000 złotych więcej niż zostało wskazane w roku 2018. Przyczyn zmian można doszukiwać się zarówno w związku z większą ostrożnością Polaków i większą zasobnością portfeli, ale także w związku z rosnącym poziomem cen³⁴.

5.4. Problem konsumpcjonizmu w Polsce

³³ *Raport ZBP. infoKREDYT Oszczędzania i kredytowanie Polaków*, Związek Banków Polskich, 2018, s. 20.

³⁴ *Barometr Providenta*, (<https://media-provident.pl>), dostęp: 23.02.2020 r.

Jednym z powodów, przez które oszczędności Polaków kształtują się na niskim poziomie jest konsumpcjonizm. Termin konsumpcjonizmu jest różnorodnie ujmowany w literaturze. Można go definiować jako bezkrytyczną potrzebę nabywania nowych produktów, czy też doktrynę moralną, która głosi, iż to dzięki konsumpcji można osiągnąć szczęście, możliwość zaspokojenia potrzeb oraz pragnień, czy też radości życia³⁵. Wskazują się również, że konsumpcjonizm jest ideologią, według której życie każdej jednostki opiera się na kupowaniu dóbr oraz przeżywaniu doświadczeń, które są przez nabyte dobra dostarczane³⁶. Można przypisać temu zjawisku kilka cech. Pierwszą z nich jest wolny wybór w stosunku do rodzaju nabywanego produktu. Istota konsumpcjonizmu wskazuje również na nieograniczoność ludzkich potrzeb, które mogą zostać zaspokojone dzięki licznym dobrom dostępnym na rynku³⁷. Rozwojowi konsumpcjonizmu sprzyjają czynniki takie jak wzrost poziomu dochodów przypadających na jednego mieszkańca, zmiany demograficzne, swobodny przepływ towarów i materiałów, szeroki wybór produktów oraz możliwość zakupu na kredyt, czy też na raty.

Wysoki poziom wydatków konsumpcyjnych wśród Polaków wynika przede wszystkim ze względów historycznych. W ubiegłym stuleciu Polacy mogli jedynie obserwować rosnącą konsumpcję bogatych państw Zachodu, podczas gdy sami nie mogli sobie na takie wydatki pozwolić. Dlatego też, wzrost konsumpcji po 1989 roku można wytłumaczyć, jako potrzebę psychicznego odreagowania i wynagrodzenia sobie wcześniejszych okresów³⁸. Z zagadnieniem tym jest związane pojęcie tzw. konsumpcji kompensacyjnej. Z pojęciem tym mamy do czynienia wówczas, gdy poprzez konsumpcję kompensowane są wcześniejsze deficyty, porażki oraz poczucie niepełnej akceptacji społecznej³⁹. Źródłem kompensacji nie jest samo zakupione dobro, lecz fakt zakupu, który podnosi samoocenę kupującego, dostarczając mu tym samym określony poziom prestiżu społecznego⁴⁰. Fakt zakupu stanowi zatem rekompensatę problemów związanych z zupełnie innymi obszarami życia.

---

³⁵ F. Bylok, *Alternatywne formy konsumpcji wobec konsumpcjonizmu*, „Handel Wewnętrzny” 2016, nr 2(361), s. 64.

³⁶ *Ibidem*, s. 64.

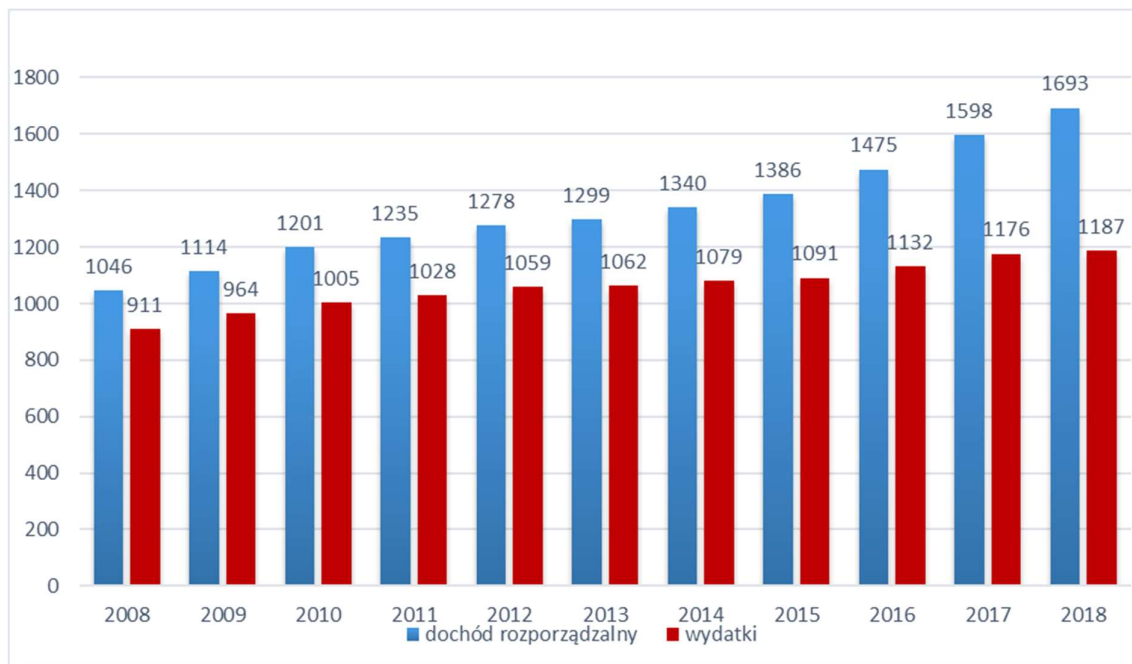
³⁷ *Ibidem*, s. 65.

³⁸ M. Góra, *op. cit.*, s. 14.

³⁹ E. Lange, *Konsumpcja kompensacyjna, zakupoholizm oraz zadłużenie dzieci i młodzieży*, „Roczniki Nauk społecznych, Towarzystwo Naukowe KUL” 2012, nr 4(40), s. 117.

⁴⁰ G. Adamczyk, *Młodość w Polskim społeczeństwie konsumpcyjnym. Między konsumpcją racjonalną, kompensacyjną a kompulsywną*, „Rocznik Lubuski, Lubelskie Towarzystwo Naukowe” 2018, nr 44, s. 367.

Analizując dane, przeciętne miesięczne wydatki na jedną osobę stanowiły w 2018 roku 1187 złotych, przy przeciętnych miesięcznych dochodach kształtujących się na poziomie 1693 złotych⁴¹. Zależność pomiędzy dochodami, a wydatkami na przestrzeni lat została zaprezentowana na rysunku 3.

Rysunek 5.3. . Poziom przeciętnych miesięcznych dochodów i wydatków na jedną osobę w latach 2008-2018.

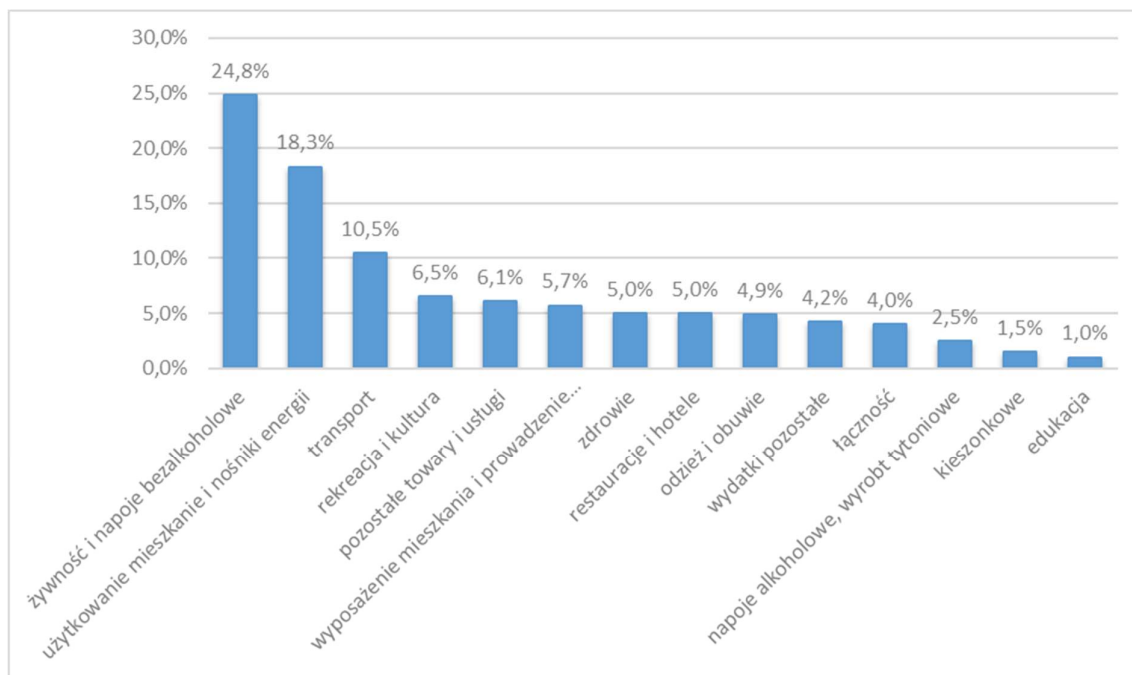
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2018r*, Główny Urząd Statystyczny, 2019, s. 21.

Na przestrzeni lat 2008-2018 można zaobserwować systematyczny wzrost poziomu dochodu rozporządzalnego, który można tłumaczyć m.in. wprowadzeniem świadczenia 500+, czy też wzrostem płacy minimalnej oraz wzrostem wynagrodzeń. Systematycznie wzrasta też poziom wydatków, jednak charakteryzuje się on mniejszą dynamiką, niż wzrost dochodów rozporządzalnych.

Wśród wydatków konsumpcyjnych dominują żywność i napoje bezalkoholowe, które stanowią prawie 25% ogółu wydatków. Na kolejnym miejscu znajdują się wydatki związane z użytkowaniem mieszkania oraz nośników energii, stanowiące ponad 18% ogółu, a także wydatki na transport, które przekroczyły poziom 10%. W okolicach 5% oscylują wydatki na restauracje i hotele, odzież i obuwie, czy też wyposażenie mieszkania. Najniższe wydatki

⁴¹ *Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.*, Główny Urząd Statystyczny, 2019, s. 19.

gospodarstw domowych to wydatki na edukację, stanowiące 1% wydatków oraz kieszonkowe 1,5%, co przedstawia poniższy rysunek numer 4.

Rysunek 5.4. Struktura przeciętnych miesięcznych wydatków na jedną osobę w 2018 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.*, Główny Urząd Statystyczny, 2019, s. 25.

Według badań przeprowadzonych wśród losowej grupy osób w wieku 15-74 lat, Polacy przykładają większą wagę do konsumpcjonizmu niż do zrównoważonej konsumpcji⁴². 76% badanych wskazuje na to, że społeczeństwo jest bardziej skoncentrowane na konsumpcji niż na przemyślanych decyzjach o charakterze proekologicznym. Jednak ponad 80% respondentów zadeklarowało, że kupuje rozsądnie, tzn. tyle, ile wynoszą ich bieżące potrzeby, co zapobiega późniejszemu marnotrawieniu. Wśród badanych, połowa zadeklarowała, iż częściej kupuje tańsze, ale mniej trwałe produkty, zamiast droższych, których okres użytkowania wyniósłby znacznie więcej. Dodatkowo, aż 57% respondentów wskazało, że na zakup produktu długotrwałego użytku decyduje się podczas okresowych obniżek, czy też promocji⁴³.

⁴² A. Dąbrowska, *Postawy polskich konsumentów- od konsumpcjonizmu do zrównoważonej konsumpcji*, „Handel Wewnętrzny” 2015, nr 2, s. 96.

⁴³ *Ibidem*, s. 96.

Wpływ na rozwój konsumpcjonizmu ma szerzące się zjawisko globalizacji. Globalizacja to zjawisko wielowymiarowe, które obejmuje wszystkie dziedziny życia społeczeństwa, w tym konsumpcję. Wśród przesłanek rynkowych globalizacji znajdują się m. in. masowy popyt oraz międzynarodowe ujednoczenie preferencji konsumentów, co zachęca sprzedawców do produkowania na dużą skalę i podejmowania działań marketingowych umożliwiających sprzedaż na całym świecie⁴⁴. Jednym z przykładów globalizacji jest np. wejście do Polski tradycji Black Friday, czyli Czarnego Piątku, kiedy to łatwo zaobserwować można nasilający się konsumpcjonizm. W tym dniu obroty sklepów potrafią wzrosnąć nawet o kilkaset procent w stosunku do ich standardowych obrotów.

Z badań przeprowadzonych przez Centrum Badania Opinii Społecznej wynika, że Polacy kupują najwięcej wtedy, gdy dany towar znajduje się w ofercie promocyjnej (52% respondentów). Ponad jedna czwarta badanych wskazała, że często kupuje coś, co nie jest im w danej chwili potrzebne, bo może to okazać się przydatne w przyszłości (27% badanych). Co więcej, 21% ankietowanych wskazało, że robi zakupu, tylko dla poprawy własnego humoru, a 17% badanych przyznało, że zdarza im się kupić coś nowego i modnego, mimo, że w domu posiada już takie same rzeczy, które są nadal użyteczne⁴⁵.

Badania częstotliwości robienia zakupów wskazują, że badani najczęściej chodzą na zakupy od 2 do 3 razy w tygodniu (48%). Za robieniem zakupów częściej niż 3 razy w tygodniu opowiedziało się 26% ankietowanych. Natomiast osoby odwiedzające sklepy tylko raz w tygodniu lub rzadziej stanowią odpowiednio 14% i 12%⁴⁶. Badaniu poddano także postawy respondentów wobec ekskluzywnych marek. Marki te kojarzone są zazwyczaj nie tylko z wysoką jakością produktów, ale także z przynależnością do określonej grupy społecznej, a ocenianie ludzi przez pryzmat posiadanych przez nich dóbr jest objawem konsumpcjonizmu. Ponad połowa, bo aż 56% respondentów wskazało, że posiadanie ekskluzywnych marek jest dla nich w pewnym stopniu istotne, dla 8,7% badanych jest ważne, a dla 37,5% nieistotne. Co więcej, większość osób (71%) zwraca uwagę na marki produktów posiadanych przez inne

---

⁴⁴ G. Sobczyk, *Współczesne uwarunkowania konsumpcji w Polsce i ich implikacje na rynku*, „Handel Wewnętrzny” 2018, nr 3, s. 351-353.

⁴⁵ *Mania kupowania czyli o postawach konsumenckich Polaków*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2011, s. 13.

⁴⁶ A. Jasiulewicz, *Konsumpcjonizm i dekonsumpcja jako współczesne trendy rynkowe. Zachowania Polskich konsumentów*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2015, nr 3(37), s. 420-421.

osoby. Duże znaczenie do marki przywiązują w szczególności osoby o wyższym wykształceniu⁴⁷.

Współcześni konsumenci żyją w świecie towarów i usług różnorodnych, spośród których mogą wybrać te, które najbardziej odpowiadają ich potrzebom. Dodatkowo, są oni nakłaniani do zakupu przez producentów, czy też handlowców, za pomocą różnorodnych narzędzi marketingu. Wszystkie te czynniki determinują ich późniejsze decyzje konsumpcyjne.

5.5. Podsumowanie i wnioski

Polacy gromadzą oszczędności długoterminowe na niskim poziomie w porównaniu do czynionych przez nich wydatków konsumpcyjnych. Z jednej strony zjawisko to można tłumaczyć względami historycznymi, które determinowały gwałtowny wzrost wydatków konsumpcyjnych obserwowany od lat 90' XX wieku. Problemem jest także niski poziom zaufania do instytucji finansowych oraz niechęć Polaków do oszczędzania na emeryturę, która wynika zarówno z niewystarczających zarobków, jak i niewystarczającej ilości bezpiecznych form oszczędzania długoterminowego. Ważnym determinantem są także techniki i praktyki marketingowe stosowane w telewizji, Internecie i innych środkach masowego przekazu. Jednak najważniejszym aspektem jest problem społeczny, jakim jest konsumpcjonizm.

Konsumpcjonizm jest zjawiskiem powszechnym wśród społeczeństwa, czemu dowodzą badania dotyczące poziomu konsumpcji, sposobu zachowania konsumentów oraz podejmowanych przez nich decyzji. Polacy często decydują się na zakup dóbr, które nie są im w danym momencie potrzebne, argumentując to możliwością przyszłego zapotrzebowania, przez co tracą środki, które mogłyby zostać tym samym zaoszczędzone. Co więcej, wydatki konsumpcyjne są często utożsamiane ze sposobem na poprawę nastroju. Polacy wskazują także, iż oceniają inne osoby przez pryzmat tego, co posiadają, a więc tym samym, tego na co wydają swoje środki.

Wymagane jest zatem znalezienie sposobów zachęcających społeczeństwo do częstszego oszczędzania i ograniczenia konsumpcji, zwłaszcza tej nadmiernej. Pozytywne skutki oszczędności długoterminowych to między innymi wspieranie rozwoju gospodarki krajowej, czy też wzmocnienie systemu emerytalnego. Instrumenty służące długoterminowemu gromadzeniu wolnych środków powinny charakteryzować się między

---

⁴⁷ *Ibidem*, s. 421.

innymi dobrowolnym charakterem, efektywnością, stałym i jasno określonym dochodem, prostotą, przejrzystością, a przede wszystkim bezpieczeństwem. Nie da się jednoznacznie wskazać, który z oferowanych przez rynek produktów jest najlepszy. Kryteria wyboru zależą od sytuacji finansowej oszczędzającego, wysokości wolnych środków, którymi dysponuje, a także możliwość wystąpienia sytuacji, w której pieniądze musiałyby zostać wypłacone przed wskazanym w umowie terminem.

Istotne znaczenie w kontekście tematu gromadzenia oszczędności oraz walki z problemem konsumpcjonizmu ma edukacja. Według badań, finansowe narady i dyskusje mają miejsce tylko w 60% polskich gospodarstw domowych. Co więcej, dyskusje o finansach są prowadzone przede wszystkim przez osoby pracujące, posiadające wyższe wykształcenie, zarabiające ponad 2 500 złotych oraz oszczędzające⁴⁸. Bardzo ważne są źródła, z których czerpiemy wiedzę na tematy finansowe, które w późniejszym czasie determinują nasze decyzje. Analizując dane można zaobserwować pozytywną zmianę na przestrzeni ostatnich 10 lat. W 2018 roku 39% gospodarstw domowych korzystało z wiedzy dostarczanej przez instytucje finansowe. Dla porównania, poziom ten w 2008 roku wynosił zaledwie 17%. Zmniejszył się także odsetek osób, które zamiast wykorzystywać fachową wiedzę kierują się własną intuicją. W 2008 roku było to aż 49% respondentów, a w 2018 roku zaledwie 10%⁴⁹.

Obecnie obserwowane są pozytywne zmiany w strukturze budżetów gospodarstw domowych. Stopa oszczędności Polaków rośnie wraz ze wzrostem dochodów. Należy zatem zapewnić odpowiednią edukację finansową, zadbać o racjonalne konstrukcje produktów oszczędnościowych oraz utrzymywać zaufanie społeczeństwa do instytucji i instrumentów oferowanych przez rynek. Dzięki tym działaniom możliwy jest wzrost poziomu oszczędności długoterminowych w przyszłości oraz ograniczenie zjawiska konsumpcjonizmu.

Literatura

Adamczyk G., *Młodość w Polskim społeczeństwie konsumpcyjnym. Między konsumpcją racjonalną, kompensacyjną a kompulsywną*, „Rocznik Lubuski, Lubelskie Towarzystwo Naukowe” 2018, nr 44.

Ando A., Modigliani F., *The Life Cycle Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests*, “The American Economic Review” 1963, Vol. 53, no. 1.

Bańbuła P., *Oszczędności i wybór międzyokresowy- podejście behawioralne*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2006.

⁴⁸ *Postawy Polaków wobec finansów, op. cit.*, s. 6.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 15.

- Barometr Providenta, (<https://media-provident.pl>) dostęp: 23.02.2020 r.
- Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.*, Główny Urząd Statystyczny, 2019.
- Byłok F., *Alternatywne formy konsumpcji wobec konsumpcjonizmu*, „Handel Wewnętrzny” 2016, nr 2(361).
- Bywalec Cz., *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Czapiński J., Panek T., *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015.
- Dankowska A., Fielek A., *Wpływ świadomości emerytalnej Polaków na gromadzenie oszczędności w III filarze systemu emerytalnego*, [w:] *Zarządzanie ryzykiem starości. Przegląd ubezpieczeń 2019*, pod red. M. Cyconia, T. Jedynaka, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2019.
- Dąbrowska A., *Postawy polskich konsumentów- od konsumpcjonizmu do zrównoważonej konsumpcji*, „Handel Wewnętrzny” 2015, nr 2.
- Frączek B., *Analiza czynników wpływających na oszczędzanie i inwestowanie gospodarstw domowych*, „Międzynarodowe stosunki gospodarcze - wybrane podmioty i procesy gospodarki światowej” 2012, nr 122.
- Friedman M., *A Theory of The consumption Function*, Princeton University Press, New Jersey 1957.
- Góra M., *Oszczędzanie długookresowe, czyli alokacja dochodu w cyklu życia* [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Harasim J., *Teoretyczne aspekty gromadzenia i inwestowania nadwyżek finansowych przez gospodarstwa domowe*, [w:] *Oszczędzanie i inwestowanie indywidualne w Polsce*, praca zbiorowa pod red. J. Harasim, PTE, Katowice 2007.
- Jasiulewicz A., *Konsumpcjonizm i dekonsumpcja jako współczesne trendy rynkowe. Zachowania Polskich konsumentów*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2015, nr 3(37).
- Keynes J. M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, WN PWN, Warszawa 2003.
- Korenik D., *Oszczędności indywidualne w Polsce. Produkty różnych pośredników i ich atrakcyjność*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2003.
- Lange E., *Konsumpcja kompensacyjna, zakupoholizm oraz zadłużenie dzieci i młodzieży*, „Roczniki Nauk społecznych, Towarzystwo Naukowe KUL” 2012, nr 4(40).
- Maciejasz-Świątkiewicz M., Palmer M., *Determinanty zachowań gospodarstw domowych na rynku oszczędności celowych i ogólnych*, [w:] *Wybory konsumentów i przedsiębiorstw w teorii i praktyce*, pod red. D. Kopycińskiej, Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2009.
- Mania kupowania czyli o postawach konsumenckich Polaków*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2011.
- Olejniczuk-Merta A., *Konsumpcja w Polsce*, [w:] *Konsumpcja w innowacyjnej gospodarce*, pod red. A. Olejniczuk-Merta, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2016.
- Orlik T., *Udział funduszy inwestycyjnych w oszczędnościach gospodarstw domowych w latach 2006- 2016 oraz perspektywy rozwoju funduszy w III filarze systemu emerytalnego*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Podstawy, strategie i wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góry, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Postawy Polaków wobec finansów*, Fundacja Kronenberga przy CitiHandlowym, 2018.
- Raport specjalny. Analizy Makroekonomiczne*, PKO Bank Polski, 2015.
- Raport ZBP. infoKREDYT Oszczędzanie i kredytowanie Polaków*, Związek Banków Polskich, 2018.
- Słonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę - mit czy rzeczywistość?*, TNS dla Nationale-Nederlanden, marzec 2016.
- Sobczyk G., *Współczesne uwarunkowania konsumpcji w Polsce i ich implikacje na rynku*, „Handel Wewnętrzny” 2018, nr 3.

Wierzbicka E., *Determinanty zwiększenia w Polsce oszczędności gospodarstw domowych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie” 2018, nr 4.

Wynagrodzenia w Polsce według GUS, Główny Urząd Statystyczny (www.wynagrodzenia.pl/gus), dostęp: 07.03.2020 r.

Zalega T., *Diagnoza oszczędności w wielkomiejskich gospodarstwach domowych w Polsce w okresie kryzysu*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2013, nr 30.

Rozdział 6

Pracownicze Plany Kapitałowe – pierwsze doświadczenia

Aleksandra Bazan*

6.1. Wprowadzenie

W wyniku występującego w Polsce niekorzystnego trendu demograficznego jakim jest starzenie się społeczeństwa (wzrost liczebności osób w wieku poprodukcyjnym i ich udziału w populacji ogółem przy równoczesnym spadku liczebności i udziału dzieci i młodzieży w ogólnej populacji¹) oraz powiązanego z nim wydłużania się trwania życia, system emerytalny oparty na zasadzie repartycyjności staje przed wieloma wyzwaniami. Wydłużanie się trwania życia wpływa negatywnie na wysokość emerytury obliczanej w systemie zdefiniowanej składki. Przewiduje się, że w perspektywie kolejnych lat nastąpi względny spadek poziomu świadczeń emerytalnych oferowanych przez publiczne (powszechne, bazowe) systemy emerytalne. Według prognoz *Pensions at a Glance 2019* opublikowanych przez OECD 22-latkowie, którzy weszli na rynek pracy w 2018 r. otrzymają świadczenia emerytalne w wysokości ok. 27-35% ostatniego wynagrodzenia². W konsekwencji, osoby nieposiadające dodatkowych oszczędności będą zmuszone polegać na wsparciu rodziny lub pomocy socjalnej państwa bądź też będą musiały kontynuować aktywność zawodową. Narzędziem mającym pomóc w takiej sytuacji są dodatkowe formy długoterminowego oszczędzania. Formy dodatkowe wprowadzane są w celu uzupełnienia środków oferowanych przez bazowe zabezpieczenie emerytalne. Ich głównym celem jest stworzenie powszechnie dostępnego, klarownego i finansowo atrakcyjnego systemu oszczędzania dodatkowych środków na przyszłość.

Dodatkowe formy długoterminowego oszczędzania występują zarówno w formie obowiązkowej, jak i dobrowolnej. Porównując państwa, które posiadają obligatoryjne lub quasi-obligatoryjne systemy dodatkowego oszczędzania, z tymi które stosują tylko systemy

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹ J. Szymańczak, *Starzenie się polskiego społeczeństwa – wybrane aspekty demograficzne*, „Studia BAS” 2012, Nr 2(30), s. 9.

² *Pensions at a Glance 2019*, OECD (<https://www.oecd.org/poland/PAG2019-POL.pdf>), dostęp: 15.03.2020 r.

dobrowolne, widać znaczną różnicę w partycypacji. W krajach z obowiązkową przynależnością poziom uczestnictwa jest wysoki – sięga nawet 90% osób pracujących, podczas gdy w krajach z dobrowolnym uczestnictwem wartość ta kształtuje się w przedziale 1,7-65% ogółu zatrudnionych³.

W oparciu o powyższe niekorzystne prognozy oraz analizy systemów i mechanizmów zastosowanych w innych krajach, wprowadzono w Polsce Pracownicze Plany Kapitałowe – rozwiązanie systemowe mające pomóc Polakom w budowaniu dodatkowych oszczędności.

Problem badawczy niniejszej pracy można przedstawić w postaci następujących pytań: *Czym są Pracownicze Plany Kapitałowe? Jakie są cechy charakterystyczne PPK? Jakie instytucje oferują ten produkt? Jak kształtowała się dotychczasowa partycypacja?* W kontekście tak sformułowanego problemu badawczego, za główne cele badawcze przyjęto charakterystykę programu Pracownicze Plany Kapitałowe i jego analizę z punktu widzenia pracownika, pracodawcy oraz usługodawcy, a także analizę poziomu partycypacji w I transzy. Do realizacji tych celów wykorzystano literaturę przedmiotu, Ustawę o PPK⁴ a także raporty serwisów emerytalnych oraz organizacji o profilu ekonomicznym, dotyczące dotychczasowej partycypacji.

6.2. Istota Pracowniczych Planów Kapitałowych

Pracownicze Plany Kapitałowe są nową formą grupowego, długoterminowego oszczędzania na cele emerytalne, działającą w ramach kapitałowej części systemu emerytalnego. Jest to wspierany przez państwo, uregulowany prawnie system o charakterze quasi-obowiązkowym. Pod względem prawnym PPK stanowią instytucję III filara systemu emerytalnego, a ich konstrukcja przypomina już funkcjonujące Pracownicze Programy Emerytalne⁵. Prawną podstawą PPK jest umowa o zarządzanie, której stronami są podmiot zatrudniający i wybrana przez niego instytucja finansowa, której zadaniem jest rozporządzenie środkami osób zatrudnionych w danym podmiocie. Pracownicze Plany Kapitałowe wiążą się z zasadą obowiązkowego przystąpienia i zapisu pracowników przez podmioty zatrudniające, z

---

³M. Szczepański, *Badanie możliwości wykorzystania ekonomii behawioralnej w reformowaniu systemów emerytalnych*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2017, Nr 5/2017 (89), cz.1, s. 424.

⁴ Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz.U. 2018 poz. 2215), zwana dalej „Ustawą o PPK”.

⁵T. Jedynek, *Wpływ wprowadzenia pracowniczych planów kapitałowych na wysokość przyszłych świadczeń emerytalnych w Polsce*, „Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka” 2018, Nr 2 (137), s. 39.

możliwością czasowego wystąpienia uczestnika. PPK opierają się na triadzie podmiotów finansujących: są współfinansowane przez pracodawcę, pracownika oraz Skarb Państwa, który wpłaca 250 zł opłaty powitalnej oraz 240 zł dopłaty rocznej każdemu uczestnikowi⁶. Na pracodawcy ciąży obowiązek uiszczenia składki w wysokości 1,5% wynagrodzenia brutto pracownika. Składkę tę można maksymalnie podnieść o dodatkowe 2,5% wynagrodzenia⁷. Z kolei po stronie pracownika leży wpłata składki w wysokości 2% wynagrodzenia brutto, którą można zwiększyć o dodatkowe 2%^{8,9}. Źródła finansowania PPK przedstawia poniższa tabela.

Tabela 6.1. Źródła finansowania PPK

Wyróżnienie	Pracodawca	Pracownik	Państwo
Wpłata podstawowa	1,5% wynagrodzenia brutto	2,0% wynagrodzenia brutto; Od 0,5% dla osób o dochodach nieprzekraczających 1,2-krotności minimalnego wynagrodzenia	250 zł wpłaty powitalnej 240 zł dopłaty rocznej
Wpłata dodatkowa	Do 2,5% wynagrodzenia brutto	Do 2,0% wynagrodzenia brutto	-
Maksymalna wpłata	4% wynagrodzenia brutto	4% wynagrodzenia brutto	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ustawy o PPK z dn. 8 lutego 2018 r.

Projekt ustawy o Pracowniczych Planach Kapitałowych (PPK) został ogłoszony w lutym 2018 r., a jego wprowadzenie miał miejsce 1 lipca 2019 r., kiedy to obowiązkiem utworzenia PPK objęte zostały podmioty zatrudniające co najmniej 250 osób. Od dnia 1 stycznia 2020 r. do przystąpienia do programu zobligowane są podmioty zatrudniające co najmniej 50 osób. Podmioty zatrudniające co najmniej 20 osób objęte zostaną tym obowiązkiem od 1 lipca 2020 r., natomiast pozostałe podmioty – 1 stycznia 2021 r.¹⁰. Zgodnie z założeniami ustawy przewiduje się, że docelowo do programu przystąpi ponad 11 milionów Polaków.

Do uczestników PPK ustawa zalicza: pracowników, osoby wykonujące pracę nakładczą, członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych i spółdzielni kółek rolniczych, osoby fizyczne

⁶ Ustawa o PPK, Art. 31.

⁷ Ustawa o PPK, Art. 26.

⁸ Ustawa o PPK, Art. 27.

⁹ G. Gołębiowski, P. Russell, *Pracownicze Plany kapitałowe a bezpieczeństwo finansowe Polaków*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, Nr 358, s. 86-87

¹⁰ *Moje PPK. Pracownicze Plany Kapitałowe* (<https://www.mojeppk.pl/pliki/repozytorium-plikow/materialy-do-pobrania/docx/Pracownicze-Plany-Kapita-owe.ppsx>), dostęp: 20.03.2020 r.

wykonujące pracę na podstawie umowy agencyjnej lub umowy zlecenia albo innej umowy o świadczenie usług oraz członków rad nadzorczych¹¹, a więc osoby zatrudnione uprawnione do otrzymywania wynagrodzenia, które stanowi podstawę naliczania obowiązkowych składek emerytalnych i rentowych¹².

Pracownicy w wieku 18-55 lat są obligatoryjnie automatycznie zapisywani do programu przez swoich pracodawców, jest to tzw. *auto-enrolment*. Mogą oni zrezygnować z uczestnictwa, lecz po dwóch latach zostaną ponownie automatycznie zapisani (tzw. *auto-reenrolment*). Pracownicy w wieku 55-70 lat nie podlegają automatycznemu zapisowi, jednak mogą przystąpić do programu na wniosek. Mogą zrezygnować z dokonywania wpłat na każdym etapie składając odpowiednią deklarację (tzw. opcja *opt-out*). Osoby powyżej 70. roku życia nie mają możliwości zapisu do PPK¹³. Z perspektywy pracownika Pracownicze Plany Kapitałowe mają więc charakter dobrowolny¹⁴.

Minimalna składka odprowadzona na poczet PPK wynosi 3,5% wynagrodzenia pracownika, z kolei maksymalna – 8%. Decydując się na maksymalizację składki uczestnik może rocznie odłożyć na PPK kwotę odpowiadającą 96% jego miesięcznego wynagrodzenia. Włączając w to dopłaty ze strony państwa, pracownik może w skali roku odłożyć na przyszłą emeryturę równowartość jednomiesięcznego wynagrodzenia. W przypadku Pracowniczych Planów Kapitałowych mamy do czynienia ze sztywną konstrukcją składek, które określane są wyłącznie procentowo. Taka forma korzystniejsza jest dla osób o wyższych zarobkach, dla których atrakcyjne jest 1,5-4% wynagrodzenia wpłacane do ich PPK przez pracodawcę, pomimo konieczności wpłaty 2% po ich stronie. Z tego powodu w tej grupie uczestników istnieje mniejsze prawdopodobieństwo wycofania się z programu po automatycznym zapisaniu. Dla osób o niższych dochodach atrakcyjniejsze będą z kolei, określone kwotowo, dopłaty ze strony państwa. Dla osób zarabiających najmniej, które całość miesięcznego wynagrodzenia przeznaczają na niezbędne wydatki, konieczność poświęcenia 0,5 - 2%¹⁵ wynagrodzenia może stanowić barierę dla ich uczestnictwa w PPK. Ponadto uzyskane w

---

¹¹ Ustawa o PPK, Art. 2.

¹² T. Jedynak, *Pracownicze plany kapitałowe jako instrument mobilizacji dodatkowych oszczędności emerytalnych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2019, Nr 2 (980), s. 117.

¹³ Ustawa o PPK, Art. 15.

¹⁴ T. Jedynak, *How to effectively encourage Poles to save for retirement? The use of achievements of behavioural economics in the construction of Employee Capital Plans*, „Problemy Polityki Społecznej” 2019, nr 2, s. 35.

¹⁵ Ustawa o PPK, Art. 27.

ramach programu środki na poczet przyszłej emerytury mogą wydawać się im niewystarczająco atrakcyjne. Dlatego osoby o niższych dochodach mogą stosunkowo częściej występować z PPK.

Kosztem po stronie uczestnika PPK, poza obowiązkową składką w wysokości 2% wynagrodzenia, jest konieczność zapłaty podatku dochodowego od osób fizycznych od składek wpłaconych przez pracodawcę (w zależności od przypadku: 17,75% lub 32%). Kwota ta pomniejsza wynagrodzenie netto uczestnika. Ponadto podmiot zarządzający danym PPK w ramach stałej opłaty może naliczyć sobie wynagrodzenie w wysokości do 0,5% wartości aktywów netto funduszu w skali roku. Dodatkowo, w zależności od osiągniętego przez fundusz wyniku, podmiot zarządzający może otrzymać wynagrodzenie zmienne w wysokości max. 0,1% wartości zarządzanych aktywów. Ze środków funduszu pokrywane są także koszty jego funkcjonowania tj. wszelkiego rodzaju koszty, prowizje i opłaty¹⁶.

Aby zachęcić uczestników i pracodawców do oszczędzania w ramach PPK wprowadzono następujące zachęty finansowe:

- składki wpłacane przez pracodawcę nie są wliczane do wynagrodzenia będącego podstawą ustalania wysokości obowiązkowych składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe;
- dla pracownika składki finansowane przez pracodawcę stanowią przychód do opodatkowania;
- składki wpłacane przez pracownika potrącane są z wynagrodzenia po jego opodatkowaniu;
- składki finansowane przez państwo są zwolnione z podatku dochodowego od osób fizycznych;
- wypłaty oraz wypłaty transferowe są zwolnione z podatku dochodowego od osób fizycznych (w przypadkach określonych ustawą)¹⁷.

Nadrzędnym celem Pracowniczych Planów Kapitałowych jest systematyczne gromadzenie dodatkowych środków na czas emerytury, a także ich pomnażanie. Program ten ma służyć zminimalizowaniu ryzyka niskich dochodów po zakończeniu aktywności zawodowej. Ustawa o

---

¹⁶ A. Kolek, M. Wojewódka, *Pracownicze Plany Kapitałowe – szansa czy miraż?*, Instytut Emerytalny, Warszawa 2017, s. 19.

¹⁷ T. Jedynak, *Wpływ...*, s. 42.

Pracowniczych Planach Kapitałowych przewiduje kilka sposobów wypłaty zgromadzonych środków z rachunku w PPK, opcja ta nie powinna jednak stanowić nadrzędnego celu partycypacji. Sposoby wycofywania środków można podzielić na te dotyczące okresu akumulacji kapitału oraz te mające miejsce po osiągnięciu wieku emerytalnego.

Wypłata środków w okresie akumulacji kapitału ma charakter wyjątkowy i jest związana ze zdarzeniami losowymi lub życiowymi uczestnika. Jedną z sytuacji, w których możliwe jest wcześniejsze wypłacenie środków jest poważne zachorowanie uczestnika PPK, jego współmałżonka lub dziecka. Maksymalna wypłata w takim przypadku nie może jednak przekroczyć 25% zgromadzonych na rachunku uczestnika środków. Pojęcie „poważne zachorowanie” jest szczegółowo zdefiniowane w Ustawie o PPK¹⁸. Aby móc wycofać część funduszy z powodu poważnego zachorowania, uczestnik musi przedstawić zaświadczenie lekarskie wraz z odpowiednim wnioskiem instytucji prowadzącej jego rachunek PPK. Wypłata ta nie podlega obciążeniu podatkiem dochodowym ani składkami na ubezpieczenia społeczne. Co więcej, nie stanowi utrudnienia w uzyskaniu renty inwalidzkiej, czy innych świadczeń z ubezpieczeń społecznych. Nie istnieje górna granica wieku, w którym można skorzystać z tej opcji, ponadto uczestnik nie ma obowiązku oddania wycofanych środków do PPK¹⁹.

Uczestnik może również dokonać jednorazowej wcześniejszej wypłaty na cele mieszkaniowe. Wypłata ta stanowić będzie jego wkład własny w zaciągniętym kredycie hipotecznym, a jej maksymalną granicę stanowi 100% zgromadzonych dotychczas środków²⁰. Możliwość dokonania wycofania środków na cele mieszkaniowe została wprowadzona, aby wesprzeć politykę mieszkaniową, gdyż obecny minimalny poziom wymaganego wkładu własnego w wysokości 20% wartości kredytu hipotecznego stanowi dla wielu istotną barierę przy zakupie własnej nieruchomości. Aby wypłacić środki na cele mieszkaniowe uczestnik musi zawrzeć odpowiednią umowę z instytucją finansową prowadzącą jego rachunek PPK. Otrzymana w ten sposób kwota nie jest opodatkowana ani oprocentowana. Opcja ta przysługuje jednak jedynie osobom, które nie ukończyły 45 lat, gdyż środki wypłacone w tym celu podlegają obowiązkowemu zwrotowi do PPK²¹.

¹⁸ Ustawa o PPK, Art. 2.

¹⁹ S. Jakubowski, *Świadczenia z pracowniczych planów kapitałowych*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” Nr 32 (2/2019), s. 106.

²⁰ Ustawa o PPK, Art. 98.

²¹ A. Kolek, M. Wojewódka, *Pracownicze....*, s. 22.

Po osiągnięciu wieku emerytalnego, tj. 60. roku życia, uczestnik zyskuje prawo do wypłacenia środków zgromadzonych w ramach PPK. Domyślnie odbywa się to w dwóch częściach: 25% zgromadzonych środków wypłacane jest jednorazowo w całości, natomiast pozostałe 75% wypłacane jest przez co najmniej 10 lat w 120 ratach miesięcznych. Wyjątkiem jest sytuacja, kiedy wyliczona wartość pierwszej raty jest mniejsza niż 50 zł – wówczas całość środków wypłacana jest jednorazowo. Miesięczne raty wypłacane są na wskazany przez uczestnika rachunek bankowy, a ich wysokość zależy od wartości jednostek uczestnictwa lub rozrachunkowych zgromadzonych na jego rachunku PPK. Ilość posiadanych jednostek zależy od tego ile i jak długo uczestnik oraz jego pracodawca wpłacali na konto PPK. Natomiast wartość jednostek uzależniona jest od efektywności polityki lokacyjnej funduszu zdefiniowanej daty prowadzącego rachunek PPK uczestnika²².

Uczestnik może zdecydować się na odroczenie wypłaty środków, rozpoczynając pobieranie świadczenia np. w wieku 70 lat. Wypłacone w późniejszym etapie życia środki lepiej chronią przed negatywnymi skutkami ryzyka długowieczności.

Istnieje możliwość rozbicia pierwszej części wypłaty na raty, co wpłynie na wzrost wysokości raty miesięcznej. Ustawa przewiduje także opcję modyfikacji liczby miesięcznych rat. Zwiększenie liczby rat, mimo że wiązać się będzie z niższym comiesięcznym świadczeniem, spowoduje zwiększenie sumy wszystkich wypłaconych z PPK środków. Umożliwia ono bowiem dłuższe wypracowywanie zysków od posiadanego kapitału. Z kolei dzięki zmniejszeniu liczby rat uczestnik będzie otrzymywał wyższe miesięczne raty, jednak wiązać się to będzie z utratą zysków kapitałowych oraz koniecznością zapłaty zryczałtowanego podatku od dochodów kapitałowych od 75% środków zgromadzonych na rachunku PPK²³.

Kolejną oferowaną uczestnikowi opcją jest wykorzystanie zgromadzonych w ramach Pracowniczych Planów Kapitałowych środków na nabycie świadczenia wypłacanego w postaci renty. Konieczne będzie zawarcie w tym celu umowy o rentę (okresową lub dożywotnią) z zakładem ubezpieczeń na życie oraz przekazanie mu środków z PPK w formie wypłaty transferowej. Renta dożywotnia może być wykorzystana jako narzędzie ochrony przed ryzykiem długowieczności, wiąże się jednak z poniesieniem dodatkowych kosztów związanych

---

²²Ustawa o PPK, Art. 99.

²³Ustawa o PPK, Art. 99.

z wykupem świadczenia w zakładzie ubezpieczeń. Dlatego jest to opcja atrakcyjna przede wszystkim dla osób o wyższych dochodach²⁴²⁵.

W myśl ustawy uczestnik po osiągnięciu wieku emerytalnego może złożyć wniosek o wypłatę zgromadzonych w PPK środków w formie świadczenia małżeńskiego, które wypłacane będzie przez okres 10 lub więcej lat (do wyczerpania środków znajdujących się na wspólnym rachunku małżeńskim). Aby móc skorzystać z powyższego świadczenia muszą zostać spełnione następujące warunki:

- oboje małżonków ma ukończone 60 lat;
- małżonkowie posiadają rachunki PPK w tej samej instytucji finansowej;
- małżonkowie złożyli wspólne oświadczenie o wyborze wypłaty środków z PPK w formie świadczenia małżeńskiego²⁶.

Na wniosek małżeństwa wybrana instytucja finansowa otwiera dla nich specjalny rachunek małżeński, gdzie trafiają wszystkie zgromadzone przez nich środki w ramach PPK. Wypłacane miesięczne świadczenie obliczane jest na podstawie liczby i wartości posiadanych jednostek, które pozostały na rachunku małżeńskim i jest jedno dla obojga małżonków. Wraz ze złożeniem wniosku o świadczenie małżeńskie, małżonkowie tracą opcję jednorazowej wypłaty 25% zgromadzonych środków, gdyż opcja ta zarezerwowana jest dla wypłat indywidualnych. W przypadku śmierci jednego małżonka, świadczenie wypłacane jest żyjącemu małżonkowi do wyczerpania zgromadzonych środków. W sytuacji śmierci obojga małżonków zgromadzone środki podlegają dziedziczeniu²⁷.

Uczestnik ma zatem ograniczone możliwości rozporządzania zgromadzonymi w ramach PPK środkami. Docelowo stanowią one źródło dodatkowych środków na życie na pierwsze 10 lat po zakończeniu aktywności zawodowej. Uczestnik może modyfikować sposób wypłaty zgromadzonych środków, wedle przyjętej przez siebie strategii oraz potrzeb. W interesie uczestnika leży wybranie rozwiązań chroniących go przed negatywnymi skutkami ryzyka długowieczności.

---

²⁴ S. Jakubowski, *op.cit.*, s. 100.

²⁵ Ustawa o PPK, Art. 99.

²⁶ Ustawa o PPK, Art. 100.

²⁷ S. Jakubowski, *op.cit.*, s. 104.

6.3. Strona podażowa rynku Pracowniczych Planów Kapitałowych

Zgodnie z ustawą o Pracowniczych Planach Kapitałowych podmiotami oferującymi PPK mogą zostać: towarzystwa funduszy inwestycyjnych (TFI), powszechne towarzystwa emerytalne (PTE), pracownicze towarzystwa emerytalne oraz zakłady ubezpieczeń na życie. Potencjalni usługodawcy muszą dodatkowo:

- posiadać co najmniej 3-letnie doświadczenie w zakresie zarządzania funduszami inwestycyjnymi otwartymi, funduszami emerytalnymi lub funduszami emerytalnymi otwartymi, a w przypadku ubezpieczycieli – co najmniej 3-letnie doświadczenie w prowadzeniu ubezpieczeń na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym;
- posiadać kapitał własny (w przypadku zakładów ubezpieczeń – dopuszczone środki własne) w wysokości co najmniej 25 mln zł, w tym co najmniej 10 mln zł w środkach płynnych rozumianych jako lokaty określone dla funduszu rynku pieniężnego²⁸;
- utworzyć odpowiednią liczbę funduszy lub subfunduszy zdefiniowanej daty, spełniających warunki określone w ustawie;
- zostać wpisani do ewidencji PPK prowadzonej przez Polski Fundusz Rozwoju (PFR)²⁹.

Obecnie PPK oferuje 20 instytucji, które są wymienione na portalu „Moje PPK”. Szczególne zadanie pełni jedna z nich - PFR TFI, która pełni funkcję instytucji wyznaczonej. Zgodnie z ustawą instytucją wyznaczoną jest towarzystwo funduszy inwestycyjnych, którego większościami akcjonariuszem jest Polski Fundusz Rozwoju. Towarzystwo to nie może odmówić utworzenia PPK żadnemu podmiotowi zatrudniającemu, dlatego jest zobligowane zawrzeć umowę o zarządzanie PPK ze wszystkimi podmiotami, które nie dokonały wyboru instytucji finansowej. Ponadto w sytuacji gdy wybrany przez pracodawcę usługodawca nie będzie mógł kontynuować swoich zobowiązań, PFR TFI będzie mogło przejąć od niego prowadzenie PPK. PFR Towarzystwo Funduszy Inwestycyjnych poza pełnieniem funkcji instytucji wyznaczonej oferuje także zarządzanie PPK na zasadach rynkowych, tak jak pozostali usługodawcy PPK³⁰.

²⁸ Ustawa o PPK, Art. 59.

²⁹ A. Prusik, M. Balcerowski, *Wybrane aspekty prawne Pracowniczych Planów Kapitałowych*, Instytut Emerytalny, Warszawa 2018, s. 29.

³⁰ *Moje PPK. Pracownicze Plany Kapitałowe* (<https://www.mojeppk.pl/instytucje-finansowe.html>), dostęp: 20.03.2020 r.

Tabela 6.2 Porównanie ofert instytucji oferujących PPK

Instytucja finansowa	Dotychczasowe doświadczenie w programach emerytalnych	Wartość zarządzanych aktywów (12. 2019) (mld zł)	Opłaty (%)		Dodatkowe usługi
			Przedział	Średnia	
Aegon PTE	OFE	13,4	0,20-0,49	0,33	Przejęcie części obowiązków (m.in. kadrowych i księgowych) związanych z wdrożeniem programu, szkolenia, zniżki na ubezpieczenie domu i podróże
Aviva Investors Poland TFI	PPE (117 programów) i kilkaset ubezpieczeń grupowych w ramach grupy (1,1 mld zł)	12,77 (łącznie z portfelami – ok. 18,3)	0,25-0,40	0,32	Ułatwianie wypłat przed 60. rokiem życia, szkolenia dla administracji firmy, pomoc w rozmowach z reprezentacją pracowników
AXA TFI	IKE, IKZE	2,0 (łącznie z portfelami – 6,0)	0,30-0,45	0,36	Dyżury opiekuna funduszu w firmie, szkolenia dla pracowników (w tym e-learningowe)
BNP Paribas TFI	IKE, IKZE, PPE	3,2	0,20-0,44	0,31	Szkolenia dla administracji, specjalna aplikacja, kampania informacyjna dla pracowników
BPS TFI	IKE, IKZE, PPE	0,2	0,30-0,49	0,37	Dostęp do aplikacji, szkolenia dla pracowników
Compensa TUnŻ VIG	IKZE	UFK własne – ok. 0,6	0,39-0,39	0,39	Usługi połączone z ubezpieczeniem na wypadek inwalidztwa lub śmierci
Esaliens TFI	IKE, IKZE, PPE i inne programy emerytalne	2,5 (łącznie z portfelami – 4,2)	0,39-0,49	0,43	Dyżury opiekuna funduszu, coroczne spotkania informacyjne, infolinia
Generali Investments TFI	IKE, IKZE, PPE	13,0 (łącznie z portfelami dedykowanymi i doradztwem – ok. 16)	0,40-0,40	0,40	Przypisany doradca PPK, serwisy dla pracodawcy i pracownika
Investors TFI	IKE, PPE, 11 programów pozaustawowych	9,3	0,39-0,47	0,42	Szkolenia dla administracji, przegląd wyników online, film szkoleniowy
Millennium TFI	IKE	4,5	0,25-0,45	0,31	Zestawienia dla pracowników i pracodawców, aplikacja mobilna
Nationale-Nederlanden PTE	OFE, DFE (IKE, IKZE)	39,8	0,20-0,42	0,39	Elektroniczny przewodnik po PPK, plakaty i ulotki informacyjne, szkolenia na żądanie firmy

NN Investment Partners TFI	IKE, IKZE, PPE	17,1 (łącznie z klientami inst. – 20,3)	0,30-0,50	0,37	Aplikacja mobilna, wsparcie prawne przy zawieraniu umów z pracownikami (wzory umów, zleceń)
Pekao TFI	IKE, IKZE, PPO, PPE	21,6	0,24-0,44	0,32	Spotkania dla nowych pracowników, e-maile o wynikach subfunduszy, serwis online
PFR TFI	Brak (fundusz stworzony na potrzeby PPK)	Ok. 8,3	0,34-0,47	0,47	Szkolenia dla administracji i pracowników, portal informacyjny PFR, wsparcie prawne
PKO TFI	IKE, IKZE, PPO, PPE	33,9	0,25-0,45	0,34	Cykliczne materiały na temat PPK, czat dla pracodawców, specjalna oferta Indywidualnych Kont Emerytalnych
Pocztylion-Arka PTE	OFE, DFE (IKE)	2,7	0,25-0,49	0,34	Obsługa w placówkach pocztowych, specjalne oferty na ubezpieczenia i kredyty w Banku Pocztowym
Santander TFI	IKE, PPE	16,9	0,40-0,40	0,40	Szkolenia dla administracji, serwis online, materiały dla pracowników
Skarbiec TFI	IKE, IKZE, PPE	3,3 (łącznie z portfelami – 3,7)	0,50-0,50	0,50	Aplikacja dla pracowników, wsparcie w tworzeniu systemu kadrowo-płacowego
TFI Allianz Polska	IKE, IKZE, PPE (wspólnie z Allianz Życie)	3,3	0,22-0,44	0,32	Zniżki na produkty ubezpieczeniowe i inwestycyjne, przygotowanie materiałów marketingowych i instrukcji
TFI PZU	IKE, IKZE, PPE	21,2	0,22-0,45	0,31	Portal dla pracodawców, zniżki dla pracowników na produkty PZU (np. ubezpieczenia zdrowotne)

Źródło: opracowanie własne na podstawie ofert wybranych instytucji finansowych

Instytucje finansowe oferujące Pracownicze Plany Kapitałowe różnią się między sobą m.in. elementami takimi jak: dotychczasowe doświadczenie w programach emerytalnych, wielkość zarządzanych aktywów, wysokość opłat czy też oferowane dodatkowe usługi. Do doświadczenia w programach emerytalnych zalicza się prowadzenie takich programów jak: Indywidualne Konto Emerytalne, Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego, Pracowniczy Program Emerytalny, Pracowniczy Program Oszczędnościowy czy Otwarty Fundusz Emerytalny. Jediną instytucją nieposiadającą doświadczenia w prowadzeniu

programów emerytalnych jest PFR TFI, które zostało utworzone specjalnie na potrzeby PPK i pełni dodatkowo funkcję instytucji wyznaczonej. Wielkość zarządzanych aktywów to zmienna charakteryzująca się największą rozpiętością – różnica pomiędzy instytucją posiadającą najwięcej aktywów (Nationale-Nederlanden – 39,8 mld zł), a instytucją o najniższej wielkości aktywów (BPS TFI – 0,2 mld zł) wynosi 39,6 mld zł. Tak duża różnica w posiadanych aktywach może wynikać z krótszego funkcjonowania na rynku, a co za tym idzie mniejszego doświadczenia i słabszej pozycji na rynku. Wysokość opłat za prowadzenie PPK kształtuje się w przedziale 0,2-0,5% zgromadzonych środków. Górna granica określona jest ustawą i wynosić może maksymalnie 0,5% wartości netto powierzonych aktywów rocznie. Wysokość pobieranej opłaty zależy od wieku uczestnika – im późniejszy przewidywany rok przejścia na emeryturę, tym wyższa opłata. Ponadto ustawa reguluje wysokość opłaty za wyjątkowo dobre wyniki (*success fee*) na maksymalnym poziomie 0,1% zgromadzonych środków. Wśród najczęściej występujących dodatkowych usług oferowanych przez instytucje finansowe można zaliczyć: przeprowadzanie szkoleń dla pracowników i pracodawców, dostarczanie materiałów informacyjnych, organizowanie kampanii informacyjnych, dostęp do specjalnej aplikacji oraz zestawień wyników online. Poszczególne podmioty oferują takie udogodnienia jak: przejęcie części obowiązków związanych z wdrożeniem PPK, pomoc prawną, czy też zniżki na inne produkty ubezpieczeniowe³¹.

Instytucje finansowe lokują zgromadzone w PPK środki kierując się najlepiej rozumianym interesem uczestnika, bezpieczeństwem i efektywnością dokonywanych lokat oraz zasadą ograniczania ryzyka inwestycyjnego. Zgodnie z taką polityką gromadzone na rachunkach uczestników środki lokowane są w fundusze inwestycyjne, które różnicują poziom ryzyka w zależności od wieku uczestnika – tzw. fundusze zdefiniowanej daty. Fundusze zdefiniowanej daty tworzone są dla pięcioletnich przedziałów rocznikowych, a zdefiniowaną datę stanowi rok, w którym wiek 60 lat osiągną osoby urodzone w roku stanowiącym środek przedziału roczników. Każdy uczestnik programu, w zależności od swojej daty urodzenia, zostaje automatycznie przypisany do danego funduszu³². Pracownik biorący udział w PPK inwestuje w ramach jednego funduszu przez cały okres uczestnictwa. Fundusz zdefiniowanej daty ma

³¹ C. Szczepański, *Nadciąga PPK dla średnich firm. Nie powtórz błędów dużych!*, „My Company Polska” 2019, Nr 11(50), s. 118.

³² A. Prusik, M. Balcerowski, *op. cit.*, s. 29.

obowiązek dostosować politykę inwestycyjną odpowiednio do zmiany wieku uczestnika, tak, aby zapewniał właściwy poziom bezpieczeństwa powierzonych środków tj. ograniczał poziom ryzyka inwestycyjnego.

Fundusz zdefiniowanej daty dzieli się na część dłużną i udziałową. W ramach części dłużnej fundusz może ulokować aktywa w przewidziane ustawą instrumenty o charakterze dłużnym takie jak: obligacje, bony skarbowe, listy zastawne, certyfikaty depozytowe lub inne zbywalne papiery wartościowe. Natomiast w ramach części udziałowej środki lokowane są w instrumenty o charakterze udziałowym np.: akcje, prawa poboru czy tytuły uczestnictwa instytucji wspólnego inwestowania³³.

Tabela 6.3 Udział instrumentów, w które lokowane są aktywa w trakcie trwania oszczędzania w ramach funduszu zdefiniowanej daty

Faza funduszu zdefiniowanej daty	Część udziałowa	Część dłużna
od utworzenia funduszu do 20 lat przed 60 rokiem życia	60–80%	20–40%
20 lat przed 60 rokiem życia	40–70%	30–60%
10 lat przed 60 rokiem życia	25–50%	50–75%
5 lat przed 60 rokiem życia	10–30%	70–90%
osiągnięcie 60 roku życia	maks. 15%	min. 85%

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Moje PPK – Instytucje finansowe* (<https://www.mojeppk.pl/instytucje-finansowe.html>), dostęp: 20.03.2020 r.

Na podstawie powyższej tabeli można zauważyć, że udziały części dłużnej i udziałowej w miarę zbliżania się uczestnika do 60. roku życia zmieniają się odwrotnie proporcjonalnie. Na początku środki inwestowane są w bardziej ryzykowne, a co za tym idzie bardziej rentowne, aktywa udziałowe. Im bliżej do osiągnięcia wieku uprawniającego do wypłaty środków z rachunku PPK, tym bezpieczniej inwestowane są środki – w instrumenty o charakterze dłużnym. Udział poszczególnych klas aktywów decyduje zarówno o bezpieczeństwie gromadzonych środków, jaki i ich stopie zwrotu.

Część inwestycji może być lokowana w papiery wartościowe w walucie innej niż złoty polski, ograniczając w ten sposób ryzyko koncentracji. Udział takich inwestycji nie może jednak być wyższy niż 30% całości inwestycji³⁴.

³³ Ustawa o PPK, Art. 37.

³⁴ *Moje PPK. Pracownicze Plany Kapitałowe* (<https://www.mojeppk.pl/instytucje-finansowe.html>), dostęp: 20.03.2020 r.

Nadzór nad funkcjonowaniem PPK stanowi organ nadzoru, tj. Komisja Nadzoru Finansowego. Do jej zadań należy:

- udostępnianie co kwartał informacji o aktywach zgromadzonych w PPK;
- opracowywanie rocznych raportów o funkcjonowaniu PPK;
- wydawanie decyzji administracyjnych w przypadkach określonych ustawą³⁵.

KNF sprawuje nadzór nad instytucjami finansowymi w oparciu o prawo, określone przepisami ustaw o:

- funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi;
- organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych;
- działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej;
- nadzorze ubezpieczeniowym i emerytalnym;
- nadzorze nad rynkiem finansowym³⁶.

Instytucje finansowe mają obowiązek złożenia do KNF kwartalnej informacji dotyczącej prowadzenia PPK. Powinna ona zawierać takie informacje jak: dane instytucji i jej numer w ewidencji PPK, liczbę uczestników gromadzących w tej instytucji środki na rachunkach PPK, dane dotyczące sumy wpłat (podstawowych i dodatkowych), dane dotyczące wartości aktywów netto funduszy zdefiniowanej daty, liczbę i wartość wypłat, wypłat transferowych, zwrotów, konwersji i zamian dokonanych w danym kwartale oraz osiągnięte stopy zwrotu za okres ostatnich 12, 24 i 60 miesięcy. Na podstawie otrzymanych danych organ nadzoru opracowuje i udostępnia na swojej stronie internetowej zbiorczą informację statystyczną dotyczącą funkcjonowania PPK w danym kwartale³⁷.

6.4. Strona popytowa rynku Pracowniczych Planów Kapitałowych

Wszystkie podmioty zatrudniające pracowników mają obowiązek partycypacji w Pracowniczych Planach Kapitałowych. Zwolniony z udziału w PPK jest podmiot, który w terminie, w którym zaczęły go dotyczyć przepisy ustawy o PPK, prowadzi Pracownicze Programy Emerytalne i odprowadza do nich składki podstawowe w wysokości co najmniej 3,5% wynagrodzenia uczestnika, a w programie tym uczestniczy minimum 25%

---

³⁵ A. Prusik, M. Balcerowski, *op. cit.*, s. 14.

³⁶ Ustawa o PPK, Art. 51.

³⁷ Ustawa o PPK, Art.52.

zatrudnionych³⁸. Wyjątkiem są także mikroprzedsiębiorcy, u których wszyscy zatrudniani pracownicy zrezygnowali z udziału w PPK³⁹. W pozostałych przypadkach pracodawca jest zobowiązany do automatycznego zapisu wszystkich swoich pracowników, którzy nie ukończyli 55 lat. Z perspektywy podmiotu zatrudniającego Pracownicze Plany Kapitałowe mają zatem charakter obowiązkowy⁴⁰.

Przedsiębiorca, który nie dopełni obowiązku wprowadzenia PPK podlega przewidzianym ustawą karom. W sytuacji, kiedy podmiot zatrudniający nie zawrze umowy o zarządzanie PPK w określonym ustawą terminie lub będzie próbował nakłonić pracownika do zrezygnowania z uczestnictwa w programie, zostanie ukarany grzywną w wysokości do 1,5% funduszu wynagrodzeń w roku obrotowym poprzedzającym popełnienie czynu zabronionego. Natomiast pracodawca, który nie dopełni obowiązku: terminowego zawarcia w imieniu pracowników umowy o prowadzenie Pracowniczych Planów Kapitałowych, terminowego dokonywania wpłat do PPK bądź zgłaszania wymaganych ustawą kompletnych i autentycznych danych, podlega karze grzywny w wysokości od 1 tys. zł do 1 mln zł⁴¹.

Podmiot zatrudniający decyzję o wyborze usługodawcy podejmuje spośród ofert dostępnych na oficjalnym portalu PPK – „Moje PPK”. Portal ten prowadzony jest przez rządową agencję, która podlega Polskiemu Funduszowi Rozwoju. Pełni funkcję łącznika pomiędzy podmiotami zatrudniającymi a podmiotami oferującymi produkty PPK, a także funkcję informacyjno-komunikacyjną dla pracodawców i uczestników. Wybór usługodawcy PPK jest ograniczony wyłącznie do podmiotów, które posiadają w swojej ofercie produkt PPK i spełniają określone ustawą wymogi⁴². Pracodawca wybiera instytucję finansową, która będzie prowadziła PPK jego przedsiębiorstwa w porozumieniu z zakładową organizacją związkową działającą w tym przedsiębiorstwie, a w sytuacji jej braku – w porozumieniu z reprezentacją osób zatrudnionych⁴³. Wybór powinien opierać się przede wszystkim na analizie proponowanych przez potencjalnych usługodawców warunków zarządzania środkami gromadzonymi w PPK i posiadanego przez nie doświadczenia w zarządzaniu funduszami

³⁸ Ustawa o PPK, Art.133.

³⁹ *Analizy.pl - Informacje dla pracodawców* (<https://www.analizy.pl/fundusze/wiadomosci/ppk/7/5-krokov-do-zawarcia-umowy-o-prowadzenie-ppk.html>), dostęp: 21.03.2020 r.

⁴⁰ T. Jedynak, *Wpływ...*, s. 41.

⁴¹ Ustawa o PPK, Art. 106, 107.

⁴² A. Kolek, M. Wojewódka, *Pracownicze...*,s. 27.

⁴³ A. Prusik, M. Balcerowski, *op. cit.*, s. 36.

inwestycyjnymi lub funduszami emerytalnymi, a także na ocenie ich efektywności w zarządzaniu aktywami. Podczas dokonywania wyboru osoby decyzyjne powinny mieć także na uwadze najlepiej rozumiany interes osób zatrudnionych. Innymi kryteriami, które mogą wskazać najlepszą dla danego podmiotu ofertę są:

- warunki zarządzania i wysokość opłat za prowadzenie PPK;
- renoma instytucji finansowej oraz grupy kapitałowej, do której należy;
- kompetencje zespołu zarządzającego aktywami;
- oferowane narzędzia wsparcia IT dla pracodawców i pracowników;
- jakość i dostępność kanałów informacyjnych;
- ocena dotychczasowej współpracy z instytucją⁴⁴.

Według raportu KPMG „Pracownicze Plany Kapitałowe. Wyzwania firm związane z wdrażaniem PPK” przeprowadzonego w celu analizy stanu wdrożenia programu Pracowniczych Planów Kapitałowych z perspektywy przedsiębiorstw działających w Polsce, najistotniejszym (wskazany przez 60% ankietowanych) kryterium wyboru podmiotu zarządzającego jest jego dotychczasowe doświadczenie w zarządzaniu funduszami. Na podobnym poziomie kształtuje się efektywność w zarządzaniu aktywami. Prawie połowa ankietowanych firm wskazała na koszty związane z prowadzeniem rachunku PPK oraz wsparcie systemu IT jako ważne kryteria wyboru instytucji finansowej. Najmniejsze znaczenie dla ankietowanych miały wszelkiego rodzaju nagrody przyznawane instytucjom finansowym. Opłaty za zarządzanie odgrywają większe znaczenie w procesie decyzyjnym u podmiotów zatrudniających do 249 pracowników (70%), niż u firm zatrudniających ponad 250 osób (43%). Największe firmy skupiają się przede wszystkim na kompetencji zespołu zarządzającego aktywami oraz wsparciu jakie mogą otrzymać od instytucji finansowej na etapie wdrażania i oszczędzania w PPK⁴⁵.

Ponadto większość przedsiębiorstw zadeklarowała, że oczekują wsparcia od instytucji finansowej w praktycznie wszystkich etapach wdrażania PPK. Do najczęściej wymienianych obszarów wsparcia można zaliczyć: akcje informacyjne, szkolenia dla pracowników i pracodawców, wsparcie techniczne i wyznaczenie przypisanego firmie opiekuna. Najrzadziej

---

⁴⁴ T. Orlik, *Kryteria wyboru instytucji zarządzającej pracowniczymi planami kapitałowymi*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2019, Nr 32 (2/2019), s. 87.

⁴⁵ J. Karasek, *Pracownicze Plany Kapitałowe. Wyzwania firm związane z wdrażaniem PPK*, KPMG 2019, s. 12.

wskazywanym (67%) obszarem wsparcia była pomoc przedstawicieli instytucji w rozmowach ze związkami zawodowymi lub reprezentacją pracowników w danym przedsiębiorstwie⁴⁶.

Wiele przedsiębiorców zmagają się z obawami związanymi z procesem wdrażania PPK. Najczęstszymi obawami (60%) są obawy natury organizacyjnej np. dostosowanie systemów (HR, księgowych, informatycznych), wybranie najkorzystniejszej oferty. 25% ankietowanych obawia się aspektów prawnych wdrażania programu, natomiast aspekty podatkowe uznawane są za najmniejsze wyzwanie⁴⁷.

W dniu 1 lipca 2019 r. przed powyższymi wyzwaniami stanęły firmy zatrudniające ponad 250 pracowników. Według danych dostępnych w listopadzie 2019 r. liczba tego rodzaju podmiotów wynosiła ok. 4000. Firmy te mają swoje siedziby na terenie całej Polski, a większość z nich działa w formie spółek akcyjnych lub spółek z ograniczoną odpowiedzialnością. Według raportu sporządzonego przez Instytut Emerytalny we współpracy z Kancelarią Wojewódka i Wspólnicy pt. „Poziom partycypacji w Pracowniczych Planach Kapitałowych” średni rzeczywisty poziom partycypacji w PPK w roku 2019 wynosił ok. 40%. Poziom partycypacji liczony był jako stosunek liczby uczestników PPK (tj. osób zapisanych do programu w postaci załącznika do umowy o prowadzenie PPK) do liczby wszystkich zatrudnionych w danym przedsiębiorstwie⁴⁸.

Tabela 6.4 Udział pracowników firm 250+ w programach PPK oraz PPE

Wyszczególnienie	Liczba pracowników (mln)	Liczba uczestników PPK (mln)	Partycypacja (%)
Partycypacja w PPK w firmach	2,9	1,1	39
Partycypacja w PPK oraz PPE utworzonych po 01.12.2018 r.	3,1	1,3	41
Partycypacja w PPK oraz we wszystkich PPE	3,6	1,55	44

Źródło: opracowanie własne na podstawie serwisemerytalny.rp.pl (<https://serwisemerytalny.rp.pl/na-ppk-zdecydowalo-sie-tylko-41-proc-pracownikow/>), dostęp: 20.03.2020 r.

W pierwszej transzy do programu PPK przystąpiło 1 128 tys. pracowników z 2,9 mln upoważnionych co kształtuje poziom partycypacji na poziomie ok. 39%. Biorąc pod uwagę

⁴⁶ *Ibidem*, s. 13.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 6.

⁴⁸ A. Kolek, M. Wojewódka, *Poziom partycypacji w Pracowniczych Planach Kapitałowych*, Instytut Emerytalny i Kancelaria Wojewódka i Wspólnicy 2019, s. 7.

osoby, które przystąpiły do programu PPE po 1 grudnia 2018 r. wskaźnik partycypacji w programach dodatkowego oszczędzania emerytalnego wynosi 41%, natomiast łączna partycypacja we wszystkich PPK i PPE wynosi 44%⁴⁹.

Poziom partycypacji w badanych podmiotach był bardzo zróżnicowany – wahał się od 6% do 95%. Skrajne wartości występowały głównie w mniejszych firmach, natomiast dominanta wynosiła 30-50%. Są to wartości znacznie odbiegające od zakładanych w momencie projektowania ustawy o PPK, które szacowano na 75% wszystkich zatrudnionych⁵⁰.

Na poziom partycypacji wpływa również stosunek zatrudnienia w danym przedsiębiorstwie. Udział w PPK osób zatrudnionych na podstawie umowy o pracę, w porównaniu do zleceniobiorców w tej samej firmie, był znacznie wyższy. Oznacza to, że w firmach ze stosunkowo dużą liczbą osób pracujących na podstawie umowy zlecenia udział w programie PPK będzie niższy niż w podmiotach, gdzie przeważają osoby zatrudnione na podstawie umowy o pracę. Struktura uczestnictwa w PPK pracowników o różnym stosunku zatrudnienia (od największego do najmniejszego) wygląda następująco: osoby zatrudnione w oparciu o umowę o pracę, osoby zatrudnione na umowę zlecenie i podlegające obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalno-rentowym, zatrudnieni w oparciu o umowę o pracę nakładczą oraz osoby pełniące funkcję członka rady nadzorczej. Zależność ta była jednak przewidziana już na etapie tworzenia programu⁵¹.

Według przeprowadzonych badań ważnym czynnikiem wpływającym na poziom partycypacji podmiotu zatrudniającego w Pracowniczych Planach Kapitałowych jest funkcjonowanie w jego strukturach związków zawodowych. W firmach, w których działają związki zawodowe partycypacja w programie była wyższa i kształtowała się na poziomie 29-69%, ze średnią ok. 45%. Natomiast na poziom partycypacji zasadniczo nie ma wpływu wybrany przez pracodawcę podmiot zarządzający PPK⁵².

⁴⁹ Na PPK zdecydowało się tylko 41 proc. pracowników (<https://serwisemerytalny.rp.pl/na-ppk-zdecydowalo-sie-tylko-41-proc-pracownikow/>), dostęp: 23.03.2020 r.

⁵⁰ A. Kolek, M. Wojewódka, *Poziom...*, s. 7.

⁵¹ *Ibidem*, s. 9.

⁵² *Ibidem*, s. 10.

6.5. Podsumowanie

Pracownicze Plany Kapitałowe stanowią odpowiedź na coraz bardziej starzejące się polskie społeczeństwo. Ich nadrzędnym celem jest zwiększenie bezpieczeństwa finansowego Polaków po zakończeniu aktywności zawodowej. Aby osiągnąć ten cel PPK tworzą nowe możliwości gromadzenia środków na przyszłą emeryturę w ramach quasi-obowiązkowego długoterminowego oszczędzania. Ten powszechny system oszczędzania realizowany jest przy współpracy pracowników, pracodawców i państwa. Aby zachęcić do uczestnictwa w PPK wprowadzono możliwość wcześniejszych wypłat (w przypadku poważnego zachorowania lub jako wkład własny przy zakupie mieszkania) oraz zachęty finansowe korzystne dla zatrudnionych i zatrudniających. Ponadto, instytucje zarządzające PPK oferują liczne dodatkowe usługi mające na celu ułatwienie wprowadzenia i prowadzenia programu.

Mimo to, partycypacja w dodatkowych formach oszczędzania emerytalnego pozostaje na stosunkowo niskim poziomie. Główną barierą w dodatkowym oszczędzaniu na emeryturę są niskie zarobki. Poziom wynagrodzeń większości Polaków znacznie odbiega od poziomu wynagrodzeń w krajach rozwiniętych. Ponad 60% Polaków powyżej 25 roku życia deklaruje, że ich zarobki nie są wystarczające. Priorytetem dla nich są bieżące wydatki, a nie oszczędzanie na emeryturę. Ponadto polskie społeczeństwo realizuje swoje cele konsumpcyjne sięgając głównie po pożyczki, zamiast dodatkowe oszczędności⁵³. Dodatkowo znaczna część pracowników nie posiada dostatecznej wiedzy na temat rynków finansowych oraz inwestowania i nie wie, ile i przez jaki czas powinni oszczędzać na emeryturę. Wiele ludzi pamięta także negatywne skutki globalnego kryzysu w latach 2007-2009 w wyniku, którego doszło do gwałtownego spadku wartości aktywów funduszy emerytalnych⁵⁴. Ekonomia behawioralna dowodzi, że osoby powstrzymują się przed uczestnictwem w dodatkowych systemach oszczędzania z powodu:

- niechęci do ryzyka,
- niechęci do zmiany statusu quo (istniejącego stanu rzeczy),
- prokrastynacji (odkładania na później, „odpychania” od siebie decyzji),

---

⁵³ I. Zmudzińska, *Postawy Polaków wobec systematycznego i długoterminowego oszczędzania*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie, wyzwania* pod red. J. Ruteckiej-Góra, Oficyna Wydawnicza SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2016, s. 116-118.

⁵⁴ M. Szczepański, *op. cit.*, s. 427.

- efektu dyspozycji (podmioty bardziej obawiają się strat niż doceniają zyski),
- efektu posiadania (podmioty przypisują większą wartość obiektom, które posiadają niż tym, których jeszcze nie mają w posiadaniu),
- dyskontowania hiperbolicznego (podmioty preferują wcześniejsze zyski nad późniejszymi).

Ekonomia behawioralna definiuje również sposoby pokonania tych barier oraz maksymalizacji poziomu uczestnictwa w dodatkowych systemach oszczędzania. Przykładowo, jednym ze sposobów przeciwdziałania prokrastynacji jest zastosowanie opcji automatycznego zapisu. Zastosowanie dokonań z dziedziny ekonomii behawioralnej, wraz z poszerzeniem wiedzy Polaków na temat oszczędzania oraz promowaniem zalet dodatkowego oszczędzania, mogą w przyszłości znacznie zwiększyć poziom partycypacji w dodatkowych systemach oszczędzania.

Literatura

- Analizy.pl - Informacje dla pracodawców* (<https://www.analizy.pl/fundusze/wiadomosci/ppk/7/5-krokov-do-zawarcia-umowy-o-prowadzenie-ppk.html>), dostęp: 21.03.2020 r.
- Gołębiowski G., Russell P., *Pracownicze Plany kapitałowe a bezpieczeństwo finansowe Polaków*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, Nr 358.
- Jakubowski S., *Świadczenia z pracowniczych planów kapitałowych*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2019, Nr 32 (2/2019).
- Jedynak T., *How to effectively encourage Poles to save for retirement? The use of achievements of behavioural economics in the construction of Employee Capital Plans*, „Problemy Polityki Społecznej” 2019, nr 2.
- Jedynak T., *Pracownicze plany kapitałowe jako instrument mobilizacji dodatkowych oszczędności emerytalnych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2019, Nr 2 (980).
- Jedynak T., *Wpływ wprowadzenia pracowniczych planów kapitałowych na wysokość przyszłych świadczeń emerytalnych w Polsce*, „Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka” 2018, Nr 2 (137).
- Karasek J., *Pracownicze Plany Kapitałowe. Wyzwania firm związane z wdrażaniem PPK*, KMPG 2019.
- Kolek A., M. Wojewódka M., *Poziom partycypacji w Pracowniczych Planach Kapitałowych*, Instytut Emerytalny i Kancelaria Wojewódka i Wspólnicy 2019.
- Kolek A., Wojewódka M., *Pracownicze Plany Kapitałowe – szansa czy miraż?*, Warszawa 2017.
- Moje PPK. Pracownicze Plany Kapitałowe* (<https://www.mojeppk.pl/pliki/repozytorium-plikow/materialy-dopobrania/docx/Pracownicze-Plany-Kapita-owe.ppsx>), dostęp: 20.03.2020 r.
- Na PPK zdecydowało się tylko 41 proc. pracowników* (<https://serwisemerytalny.rp.pl/na-ppk-zdecydowalo-sie-tylko-41-proc-pracownikow/>), dostęp: 23.03.2020 r.
- Orlik T., *Kryteria wyboru instytucji zarządzającej pracowniczymi planami kapitałowymi*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2019, Nr 32 (2/2019).
- Pensions at a Glance 2019*, OECD (<https://www.oecd.org/poland/PAG2019-POL.pdf>), dostęp: 15.03.2020 r.

Prusik A., Balcerowski M., *Wybrane aspekty prawne Pracowniczych Planów Kapitałowych*, Instytut Emerytalny, Warszawa 2018.

Szczepański C., *Nadcięża PPK dla średnich firm. Nie powtórz błędów dużych!*, „My Company Polska” 2019, Nr 11(50).

Szczepański M., *Badanie możliwości wykorzystania ekonomii behawioralnej w reformowaniu systemów emerytalnych*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2017, Nr 5/2017 (89), cz.1.

Szymańczak J., *Starzenie się polskiego społeczeństwa – wybrane aspekty demograficzne*, „Studia BAS” 2012, Nr 2(30).

Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz.U. 2018 poz. 2215).

Zmudzińska I., *Postawy Polaków wobec systematycznego i długoterminowego oszczędzania*, [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie, wyzwania*, pod red. J. Ruteckiej-Góra, Oficyna Wydawnicza SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2016.

Rozdział 7

Perspektywy rozwoju rynku odwróconej hipoteki w Polsce

Daria Fornek*

7.1. Wprowadzenie

Postęp w medycynie, lepsze warunki pracy oraz wzrost jakości i poziomu życia systematycznie powodowały zwiększenie się przeciętnej długości trwania życia. Równie szybko następującym zjawiskiem demograficznym jest spadek dzietności. Konsekwencją tego jest problem, z którym przyszło się zmierzyć Polsce, mianowicie „starzenie się” społeczeństwa. Zjawisko to znacząco wpłynęło na system emerytalny przyczyniając się do jego niewydolności¹. Warto podkreślić, że polski system emerytalny składa się z trzech filarów, przy czym pierwszy z nich oparty jest na systemie repartycyjnym, co oznacza, że wydatki na świadczenia emerytalne pokrywane są z bieżąco wpływających składek osób zatrudnionych. W 2070 roku na 100 emerytów będzie przypadać 91 osób pracujących, a stosunek średniego świadczenia emerytalnego w stosunku do średniego wynagrodzenia w okresie aktywności zawodowej wyniesie 23%². Reforma emerytalna z 1999 roku zakładała, że trzeci filar „nowego systemu” będzie stanowił znaczące uzupełnienie jego obowiązkowej części. Ze względu na niską świadomość emerytalną Polaków oraz nieodpowiednio skonstruowane zachęty podatkowe, rozwiązania oferowane przez państwo nie cieszą się dużą popularnością. Sytuacja ta powoduje, że alternatywne formy gromadzenia kapitału na okres starości nabierają szczególnego znaczenia³.

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹ W. Sułkowska, *Geneza i rozwój zabezpieczenia społecznego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, s. 16-18.

² *The 2018 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2016-2070)*, European Commission, 2018, s. 337, (www.europa.eu), dostęp: 30.03.2020 r.

³ *The 2018 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2016-2070)*, European Commission, 2018, s. 337, (www.europa.eu), dostęp: 30.03.2020 r.

³ M. Cycoń, T. Jedynek, *Wybrane alternatywne metody zabezpieczenia emerytalnego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014, s. 106.

W niniejszej pracy przyjęto, że „odwrócona hipoteka” stanowi synonim „usług *equity release*”. Usługi *equity release* (ERS) umożliwiają upłynnienie zakumulowanego w nieruchomościach kapitału. Wyróżnia się ich dwa rodzaje – model sprzedażowy, ang. *home reversion*, oraz model kredytowy (pożyczkowy), ang. *reverse mortgage*.

Problem badawczy danej pracy można ująć w następujących pytaniach: *Czy na rynku polskim istnieją szanse dla wdrożenia rozwiązania, jakim jest odwrócona hipoteka? Jak polscy emeryci postrzegają swoje nieruchomości? Czy polskie społeczeństwo wykazuje się zaufaniem do instytucji finansowych? Jakie jest nastawienie polskich seniorów do usług ERS?* Rozważając dane pytania postawiono dwie hipotezy badawcze:

1. Sytuacja demograficzna Polski oraz sytuacja ekonomiczna polskich seniorów są głównymi determinantami popytu na usługę odwróconej hipoteki
2. Czynniki psychologiczno-kulturowe stanowią istotną barierę dla rozwoju usług *equity release* w Polsce.

Za główne cele badawcze opracowania przyjęto:

1. Charakterystykę usługi odwróconej hipoteki.
2. Analizę czynników demograficznych, ekonomicznych oraz psychologiczno-kulturowych rozwoju usług *equity release* na rynku polskim.

Analiza została oparta o literaturę przedmiotu, dane Głównego Urzędu Statystycznego, Związku Banków Polskich, Ministerstwa Rodziny i Pracy, Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Komisji Europejskiej.

7.2. Istota odwróconej hipoteki

Odwrócona hipoteka jest stosunkowo nowym produktem finansowym. Po raz pierwszy zastosowano ją w latach 80. XX wieku w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, natomiast umowy oparte na jej założeniach zawierano w tych krajach już w latach 60. XX wieku⁴. Obecnie produkt ten funkcjonuje już w kilkunastu krajach europejskich, a także w Kanadzie, Australii, Nowej Zelandii, Chinach i Japonii⁵.

⁴ T. Kowalak, *Bariery rozwoju rynków odwróconej hipoteki w Unii Europejskiej*, [w:] *Finanse - nowe wyzwania teorii i praktyki. Rynek finansowy*, pod red. K. Jajugi, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2011, s. 251.

⁵ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka. Zagadnienia ekonomiczno-prawne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, 2019, s. 13.

Podstawowym elementem odwróconej hipoteki jest umowa zawarta przez instytucję finansową (bank, zakład ubezpieczeń, itp.) z właścicielem nieruchomości. Zgodnie z umową właściciel, w zamian za przeniesienie praw do nieruchomości, otrzymuje comiesięczną lub jednorazową wypłatę od danej instytucji finansowej⁶. Kolejną cechą charakterystyczną tej usługi jest krąg osób, do których jest kierowana. Głównymi beneficjentami są bowiem osoby starsze. Wynika to z konstrukcji tego rodzaju umów, w szczególności ze sposobu obliczania wysokości świadczenia. Na niektórych rynkach wskazywany jest minimalny wiek, uprawniający do skorzystania z usługi odwróconego kredytu hipotecznego. Na przykład w Stanach Zjednoczonych wynosi on 62 lata, w Hiszpanii 65 lat, a we Włoszech 60 lat. Nie mniej jednak, niektórzy ustawodawcy rezygnują z wyznaczenia minimalnego wieku, zobowiązując do tej czynności instytucje finansowe oferujące dane produkty (np. Wielka Brytania). Istnieją również rynki usług *equity release*, na których całkowicie zrezygnowano z określenia minimalnego wieku – jednym z nich jest Polska⁷.

Zgodnie z definicją znajdującą się w opracowaniu „*Study on Equity Release Schemes in the EU*” opublikowanym przez Komisję Europejską, aby usługa mogła zostać zakwalifikowana jako *equity release*, musi spełniać następujące warunki:

- być usługą finansową,
- zapewniać źródło płynności finansowej na przyszłość,
- gwarantować dożywotnie prawo zamieszkania w nieruchomości,
- opierać spłatę wyłącznie na wartości nieruchomości⁸.

Usługi te występują w dwóch modelach: sprzedażowym oraz kredytowym. Porównanie modeli zostało przedstawione w tabeli 1.

Główną różnicą pomiędzy modelem sprzedażowym i kredytowym odwróconej hipoteki jest moment przeniesienia własności nieruchomości. W modelu sprzedażowym następuje on bezpośrednio po zawarciu umowy, natomiast w modelu kredytowym po zakończeniu stosunku umownego (co do zasady po śmierci właściciela nieruchomości). Odmienne rozumiany moment przeniesienia własności nieruchomości stanowi punkt wyjścia dla

⁶ M. Cycoń, T. Jedynek, *op. cit.*, s. 107.

⁷ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego*, Praca doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2017, s. 60-61.

⁸ M. Grzeszczuk-Gniewek, *Odwrócony kredyt hipoteczny – nowa usługa finansowa w Polsce*, Kontrola Państwowa, nr 2, 2015, s. 102.

kolejnych różnic między omawianymi modelami⁹. W przypadku modelu kredytowego właściciel nieruchomości zobligowany jest do utrzymania jej w stanie niepogorszonym – nie może dopuścić do znacznego i nadmiernego pogorszenia się właściwości technicznych i użytkowych. Musi także regulować obowiązkowe opłaty niezbędne do korzystania z nieruchomości oraz podatek od nieruchomości. Zobowiązany jest również do zawarcia i posiadania umowy ubezpieczenia danej nieruchomości oraz opłacania wynikającej z niego składki¹⁰. Jeżeli konsument nie wywiąże się ze wspomnianych warunków, kredytodawca może zażądać wcześniejszej spłaty długu¹¹.

Tabela 7.1. Zestawienie najważniejszych cech modeli sprzedażowego i kredytowego odwróconego kredytu hipotecznego

Charakterystyka	Model sprzedażowy	Model kredytowy
Podmioty oferujące	Spółki kapitałowe określone, jako fundusze hipoteczne	Banki krajowe, oddziały instytucji kredytowych, instytucje kredytowe w ramach działalności trans granicznej
Podstawowe regulacje	Kodeks cywilny (umowa renty, umowa dożywocia, umowa pożyczki)	Ustawa o odwróconym kredycie hipotecznym, Prawo bankowe, Ustawa o kredycie konsumenckim
Moment przeniesienia własności nieruchomości	Początek umowy	Zakończenie umowy (co do zasady po śmierci właściciela nieruchomości)
Przekazanie nieruchomości w spadku	Niemożliwe	Możliwe
Forma wypłaty świadczenia	Okresowa	Okresowa, jednorazowa lub mieszana
Czas wypłaty	Dożywotnio	Przez ściśle określony czas
Podmiot będący właścicielem nieruchomości w trakcie trwania umowy	Instytucja świadcząca odwróconą hipotekę	Konsument
Podmiot odpowiedzialny za utrzymanie i ubezpieczenie nieruchomości	Instytucja świadcząca odwróconą hipotekę	Konsument
Podmiot ponoszący ryzyko wzrostu zadłużenia ponad wartość nieruchomości	Instytucja świadcząca odwróconą hipotekę	Instytucja świadcząca odwróconą hipotekę

⁹ M. Cycoń, T. Jedynak, *op. cit.*, s. 108.

¹⁰ R. Pałczyńska - Gościński, F. Góraj, M. Łój, *Odwrócony kredyt hipoteczny jako dodatkowe źródło finansowania gospodarstw domowych*, „Przestrzeń Ekonomia Społeczeństwo”, nr 1, Sopot, 2012, s. 94.

¹¹ M. Cycoń, T. Jedynak, *op. cit.*, s. 108.

Rozliczeni nadwyżki wartości nieruchomości ponad wartość zadłużenia	Brak	Nadwyżka przekazywana spadkobiercom
Opodatkowanie świadczenia	Nie	Nie

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Buszko, *Fundusze hipoteczne oraz odwrócone hipoteki modelu sprzedażowego w Polsce*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio H – Oeconomia” 2012, Vol. 46, no 4, s. 57-58; K. Maj-Waśniowska, M. Cycoń, *Formy odwróconego kredytu hipotecznego w Polsce na tle wybranych krajów Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe nr 11, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2011, s.197.

W modelu sprzedażowym przeniesienie własności nieruchomości następuje w chwili zawarcia umowy, w związku z czym to instytucja finansowa jest obciążona kosztami utrzymania nieruchomości. Obowiązkiem konsumenta jest jedynie utrzymanie jej w niepogorszonym stanie. Jak wspomniano wcześniej, jednym z warunków klasyfikacji usługi jako *equity release* jest prawo do dożywotniego mieszkania w nieruchomości – stanowi ono zatem cechę wspólną obu modeli odwróconej hipoteki.

Model kredytowy odwróconej hipoteki w praktyce oznacza specyficzną umowę kredytową lub pożyczkową, przeznaczoną dla osób starszych, którzy ze względu na brak zdolności kredytowej nie mają możliwości skorzystania z tradycyjnych źródeł finansowania¹².

W tym przypadku konieczność spłaty kredytu powstaje w momencie śmierci właściciela nieruchomości (lub ostatniego z właścicieli w przypadku umów zawartych przez małżonków). Spłata kredytu następuje w skutek sprzedaży nieruchomości, która staje się własnością danej instytucji finansowej po śmierci konsumenta. W sytuacji, gdy dochód ze sprzedaży jest wyższy od wartości kredytu wraz z odsetkami od niego naliczonymi, różnicę otrzymują spadkobiercy. Jeżeli natomiast dochód ze sprzedaży nieruchomości stanowi wartość mniejszą, kredytodawca nie może żądać od spadkobierców pokrycia różnicy. W omawianym modelu cecha ta nazywana jest brakiem regresu w stosunku do innych składników majątku kredytobiorcy (*no negative equity guarantee*). Ogólna zasada stanowi o ograniczeniu odpowiedzialności finansowej konsumenta wyłącznie do nieruchomości, na której została ustanowiona hipoteka. Jeżeli spadkobiercy nie chcą, aby nieruchomość została sprzedana, mogą dokonać spłaty kredytu.

¹² M. Buszko, *Uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju odwróconego kredytu hipotecznego (reverse mortgage) w Polsce*, [w:] *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Bankowość*, pod red. A. Gospodarowicza, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2011, s. 446.

Ze względu na charakter modelu sprzedażowego odwróconej hipoteki, w którym nieruchomości staje się własnością instytucji finansowej w następstwie zawarcia umowy, nie występuje w nim obowiązek rozliczania się instytucji finansowej oferującej produkt ze spadkobiercami¹³.

Znaczącą różnicę stanowią regulacje prawne, w oparciu o które funkcjonuje odwrócona hipoteka na różnych rynkach. Rozwiązanie kredytowe działa na podstawie specyficznych regulacji. Szczególną kwestią jest tu katalog podmiotów uprawnionych do jego oferowania. Ze względu na to, że udzielanie odwróconego kredytu hipotecznego zaliczane jest do czynności bankowych, aby móc oferować dany produkt konieczne jest uzyskanie licencji na działalność bankową. Ogólną zasadą bowiem jest, iż odwróconą hipoteką może być oferowana jedynie przez instytucje, które są uprawnione do udzielania kredytów hipotecznych. Jeżeli natomiast dopuszcza się do tego instytucje niebankowe, wymaga się od nich uzyskania zezwolenia oraz prowadzi się nadzór finansowy¹⁴. W Polsce odwrócony kredyt hipoteczny funkcjonuje w oparciu o Ustawę z dnia 23 października 2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym¹⁵.

W krajach Unii Europejskiej, oferowanie rozwiązania sprzedażowego odwróconej hipoteki szczegółowo zostało uregulowane w Irlandii. W pozostałych krajach w zasadzie każda instytucja finansowa może wprowadzić je do swojej oferty. Co więcej, nie wymaga się od nich uzyskania zezwolenia organu nadzoru¹⁶. Taką sytuację można zaobserwować w Polsce. Usługa *equity release* świadczona w Polsce w modelu sprzedażowym to tzw. renta dożywotnia. Instytucje świadczące tę usługę posługują się przepisami zawartymi w Kodeksie cywilnym – regulującymi umowy dożywocia, renty oraz ubezpieczenia¹⁷. Podmioty oferujące, tzw. fundusze hipoteczne, nie są zdefiniowane w polskim systemie prawnym. Podlegają one jedynie wymogom określonym w Kodeksie spółek handlowych. Nie są one również objęte nadzorem finansowym¹⁸.

---

¹³ K. Maj-Waśniowska, M. Cycoń, *Formy odwróconego kredytu hipotecznego w Polsce na tle wybranych krajów Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe nr 11, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2011, s. 198.

¹⁴ M. Cycoń, T. Jedynek, *op. cit.*, s. 108.

¹⁵ Dz. U. z 2014 r., poz. 1585.

¹⁶ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego...*, s. 68-69.

¹⁷ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka. Zagadnienia ekonomiczno-prawne...*, s.46.

¹⁸ M. Grzeszczuk-Gniewek, *op. cit.*, s. 103.

7.3. Sytuacja demograficzna Polski

W Polsce z każdym rokiem rośnie liczba emerytów i rencistów. W 2018 roku grupa ta wyniosła 9 199 tys. osób i była o 3% wyższa niż w roku poprzednim. W stosunku do liczby ludności Polski stanowili oni 23,9%¹⁹. W okresie 1990-2018 odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w strukturę ludności zwiększył się o 7,3 punktu procentowego (wzrósł z 10,2% do 17,5%)²⁰. Według klasyfikacji ONZ, populacje, w przypadku których wspomniany wcześniej odsetek przekracza kolejno: 7% - określane są mianem „starzejących się”, 14% - „starych i 20% - „super starych”.

Starzenie się społeczeństwa spowodowane jest wydłużeniem się przeciętnej długości trwania życia oraz spadku liczby urodzeń. Jednym z głównych czynników poprawy stanu zdrowia polskich seniorów jest szybki postęp w dziedzinie medycyny, umożliwiający wcześniejsze i dokładniejsze diagnozowanie chorób, a tym samym skuteczniejsze ich leczenie. Niemniej jednak, ważną rolę stanowią też prowadzenie zdrowszego trybu życia, zmiana diety oraz działania programowe prowadzące do zapewnienia lepszych warunków życia, pracy, kształcenia, kultury fizycznej oraz wypoczynku i rekreacji²¹

W 1990 r. przeciętna długość życia w momencie narodzin wynosiła 66,2 lata dla mężczyzn i 75,2 lata dla kobiet. W 2018r. natomiast wielkość ta sytuowała się następująco: 73,8 lat dla mężczyzn (wzrost o 7,6 lat) i 81,7 lat dla kobiet (wzrost o 6,5 lat). Można również zaobserwować wzrost przeciętnej długości życia po przekroczeniu granicy 60 lat zarówno u mężczyzn (wzrost o 3,8 lat) jak i u kobiet (wzrost o 4,2 lata) na przestrzeni czasowej 1990-2018²².

Należy podkreślić, że wśród populacji osób starszych dominują kobiety (ponad 58%), przypada ich 139 na 100 mężczyzn, przy czym wskaźnik feminizacji dla całej ludności Polski wynosi 107. Można wyróżnić dwie przyczyny rosnącego wraz z wiekiem udziału kobiet w populacji. Pierwszym z nich jest niewątpliwie nadumieralność mężczyzn. Drugą kwestią jest

¹⁹ *Emerytury i renty w 2018r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2019, s. 13, (www.stat.gov.pl), dostęp: 27.02.2020 r.

²⁰ *Rocznik Demograficzny 2019*, Główny Urząd Statyczny, Warszawa 2019, s. 54-55, (www.stat.gov.pl), dostęp: 27.02.2020 r.

²¹ *Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2016, s.6, (www.stat.gov.pl), dostęp: 27.02.2020 r.

²² *Przeciętne dalsze trwanie życia w latach 1950-2018*, Główny Urząd Statystyczny, (www.stat.gov.pl), dostęp: 27.02.2020 r.

zróżnicowanie parametrów trwania życia, co zostało wyjaśnione w poprzednim akapicie. Współczynnik feminizacji różni się w kolejnych grupach podeszłego wieku, np. w grupie 60-64 lata wynosi on 113, a kobiety stanowią ponad 53% danej zbiorowości, natomiast wśród osób co najmniej 85-letnich na 100 mężczyzn przypada aż 258 kobiet (stanowią 72%)²³.

Według raportu Komisji Europejskiej na lata 2016-2070 proces starzenia się społeczeństwa ulegnie pogłębieniu. Mimo, że spodziewany jest spadek ludności o 7,9 mln do 2070 roku, to udział ludności w wieku 65 lat lub więcej w ogóle społeczeństwa ma wzrosnąć z 18,7% z 2020 roku do 33,3% w 2070 roku²⁴.

7.4. Sytuacja ekonomiczna polskich seniorów

Zgodnie z wynikami badania budżetów gospodarstw domowych w 2018 roku przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych wyłącznie z osobami starszymi (60 lat lub więcej) wyniósł 1970 zł i był wyższy o 15,6% niż w gospodarstwach zamieszkałych przez osoby młodsze (poniżej 60 lat). Należy podkreślić jednak, że wśród gospodarstw domowych wyłącznie z osobami w wieku 60 lat i więcej dominują te 1 i 2-osobowe, natomiast w gospodarstwach osób młodszych przeciętnie 3-osobowe – dochód jest więc rozkładany na więcej osób. Gospodarstwa zamieszkiwane przez osoby starsze utrzymują się przede wszystkim z emerytur lub rent, które w 2018 roku stanowiły 77,9% ich dochodów²⁵. W związku z tym kluczowa dla nich jest wysokość wypłacanych świadczeń emerytalnych lub rentowych.

W świetle danych GUS-u przeciętna miesięczna emerytura z ZUS w pierwszym półroczu 2019 roku wyniosła 2 236 zł brutto, co oznacza kwotę około 1 873 zł netto. Porównując to do danych z 2018 roku możemy zaobserwować wzrost średniej emerytury w ciągu roku o 4,5%. Należy zwrócić uwagę a znaczną różnicę wysokości świadczeń przy podziale na płeć. Przeciętna emerytura na początku 2019 roku wyniosła dla mężczyzn 2 710 zł, zaś dla kobiet było to o ponad 1000 zł mniej – 1 681 zł²⁶. Według danych opublikowanych przez ZUS minimalna kwota emerytury, renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, bądź renty rodzinnej w 2018 roku

²³ *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2018 r.*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, 2019 r., s. 8, (www.senior.gov.pl), dostęp: 02.03.2020 r.

²⁴ *The 2018 Ageing Report. Economic and Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016-2070)...*, s. 336, (www.europa.eu), dostęp: 30.03.2020 r.

²⁵ *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2018 r.*,..., s. 12, (www.senior.gov.pl), dostęp: 01.04.2020 r.

²⁶ *InfoSenior 2020*, Związek Banków Polskich, (www.zbp.pl), dostęp: 14.03.2020 r.

wynosiła 1 029,80 zł i przysługiwała ona głównie kobietom. Najczęściej wypłacana kwota brutto emerytury dla kobiet wynosiła 1 065 zł, przy czym najczęściej otrzymywanym świadczeniem w przypadku mężczyzn było 2 177 zł²⁷. Połączenie niższych wynagrodzeń kobiet z ich dłuższym okresem życia, który został omówiony wcześniej, skutkuje wzrastającą liczbą jednoosobowych gospodarstw domowych, dysponujących bardzo skromnym budżetem²⁸

Warto w tym momencie wspomnieć o wskaźniku, jakim jest stopa zastąpienia. Jest to relacja przeciętnej wysokości otrzymywanej emerytury do przeciętnej wysokości wynagrodzenia otrzymywanego w czasie aktywności zawodowej. Raport Komisji Europejskiej przewiduje, że w 2070 roku spadnie ona do 23%, przy czym w 2016 roku wynosiła 61,4%. Komisja Europejska prognozuje, że w Polsce będzie coraz mniej płatników składek, natomiast coraz więcej osób pobierających świadczenia. Zgodnie z przywoływanym raportem, w 2070 roku liczba emerytów będzie wynosić 11,7 mln, a liczba płatników składek 10,6 mln. W związku z tym, odsetek emerytów przypadających na 100 zatrudnionych zwiększy się do 109,8 emeryta na 100 zatrudnionych w 2070 roku, przy czym w 2016 roku wynosił on 55,8²⁹. Konsekwencje takich zmian demograficznych poniosą w głównej mierze przyszli emeryci, dla których emerytura jest głównym źródłem utrzymania.

Jedną z miar sytuacji majątkowej społeczeństwa stanowią posiadane zasoby mieszkaniowe. Według danych Eurostatu, współczynnik własności nieruchomości mieszkalnych w Unii Europejskiej wyniósł w 2015 roku 69,5%, przy czym w Polsce było to 83,7%. Polska jest jednym z krajów, w których odnotowuje się najwyższe wartości tego współczynnika³⁰. W krajach Europy Południowej i Środkowo-Wschodniej odnotowuje się stosunkowo wysoki udział prywatnej własności nieruchomości (wśród członków „nowej” Unii Europejskiej wskaźnik ten przekroczył 75%). Przyczynę tego zjawiska można odnaleźć zagłębiając się w historię Europy Środkowo-Wschodniej i w stosunkowo szybkim rozwoju dwóch ważnych gospodarczo sektorów – bankowości i budownictwa. W okresie transformacji od 80 do 90% nieruchomości w danym regionie zostało sprywatyzowane. Proces ten odbywał

²⁷ *InfoSenior 2019*, Związek Banków Polskich, (www.zbp.pl), dostęp: 14.03.2020 r.

²⁸ M. Buszko, *Uwarunkowania...*, s. 447.

²⁹ *The 2018 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2016-2070)*, European Commission, 2018, s. 337 (31.03.2020).

³⁰ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego...*, s. 157.

się w bardzo krótkim okresie i na preferencyjnych warunkach. Prawo własności zostało przenoszone na „dotychczasowych lokatorów”³¹.

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkań gospodarstw domowych w 2018 roku wynosiła 79,36 m². W przypadku emerytów było to 71,32 m². Mniejsza powierzchnia mieszkaniowa nie powoduje jednak większego zagęszczenia. Na 1 pokój w takim lokum przeciętnie przypadała mniejsza liczba emerytów niż w mieszkaniach zajmowanych przez gospodarstwa domowe, każdy emeryt dysponował też większą powierzchnią mieszkaniową³².

Dość popularnym stwierdzeniem w stosunku do grupy osób starszych jest *asset rich, cash poor*, co oznacza *bogaci w aktywa, ubodzy w gotówkę*. Z reguły seniorzy są posiadaczami nieruchomości, które zostały spłacone w okresie ich aktywności zawodowej. Płynne środki natomiast stanowią niewielki procent wartości aktywów zakumulowanych w ciągu życia w postaci domu lub mieszkania³³.

7.5. Psychologiczno-kulturowe bariery funkcjonowania odwróconej hipoteki w Polsce

Według J. Goryńskiego „mieszkanie jest tym podstawowym miejscem w przestrzeni, do którego człowiek osiadły odnosi swoje różnorodne powiązania z otaczającym światem i w którym na odwrót otoczenie określa jako jego miejsce w przestrzeni”. Autor ten w określeniu *mieszkanie* zawiera również sumę cech materialnych tego miejsca, jako części środowiska materialnego blisko związanej z człowiekiem lub rodziną stanowiącą najmniejszą jednostkę społeczną³⁴.

Na podstawie danych z lat 80. S. Venti i D. Wise stwierdzili, że brak zmian w strukturze własności gospodarstw domowych spowodowany jest niechęcią starszego pokolenia do zmiany miejsca zamieszkania. Zdaniem M. Hurd’a osoby, które chcą utrzymać poziom życia w okresie emerytalnym do tego sprzed emerytury, nie robią tego za pomocą upłynnienia nieruchomości – umożliwiają im to najczęściej wcześniej zgromadzone oszczędności. Wniosek ten potwierdzają też inne badania. J. Skinner, L. Levin oraz G. Engelhardt wskazują, że własność

³¹ K. Kubiszewska, *Analiza czynników wpływających na rozwój rynku odwróconego kredytu hipotecznego*, „Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Studia Ekonomiczne” 2013, nr 173, s. 286.

³² *Emerytury i renty w 2018r.*, ..., s. 26, (www.stat.gov.pl), dostęp: 14.03.2020 r.

³³ *Osoby starsze na rynku usług finansowych. Analiza i zalecenia*, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2013, nr 4, Warszawa 2013, s. 12, (www.rpo.gov.pl), dostęp: 14.03.2020 r.

³⁴ *Charakterystyka sfery mieszkaniowej w Polsce*, [w:] *Zarządzanie zasobami mieszkaniowymi w Polsce*, pod red. A. Nalepki, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2007, s. 11.

nieruchomości nie ma wpływu na decyzje w zakresie konsumpcji i oszczędności osób starszych. Badania te poruszają temat nieruchomości na wielu płaszczyznach. Pierwszą z nich jest sposób, w jaki seniorzy widzą nieruchomości. Dom jest dla nich po prostu miejscem do życia. Decyzje w zakresie konsumpcji się są opierane na jego wartości, a więc nie jest on postrzegany jako aktyw, które można upłynnić³⁵. Po drugie, nieruchomości stanowią majątek, który w przyszłości ma być własnością członków rodziny, np. dzieci czy wnuków. Nierzadko również uznaje się je za pamiątkę rodzinną, ważną nie tylko z materialnego punktu widzenia. Dla seniorów dom to źródło przywiązania, zarówno emocjonalnego jak i psychologicznego³⁶. Trzecią kwestię stanowią wysokie koszty transakcyjne związane ze sprzedażą nieruchomości oraz przeprowadzką – są one barierą podczas przekształcania wartości nieruchomości w bieżącą konsumpcję³⁷.

Należy wspomnieć o tzw. „efekcie posiadania”, który, z punktu widzenia ekonomii behawioralnej, jest szczególnie powiązany z posiadanymi nieruchomościami. Termin ten został do ekonomii wprowadzony przez R. Thaler'a i interpretowany jest jako odstępstwo od teorii wyboru konsumenta. „Efekt posiadania” to teoria, według której ludzie oceniają wyżej dobra, które już posiadają. Można go też scharakteryzować jako zjawisko, które polega na przypisywaniu większej wartości dobrom, które można utracić, niż tym, które można zyskać³⁸.

Inne ograniczenia kulturowe, które warto tu przywołać, związane są z ograniczonym dostępem do usług kredytowych. Seniorzy często zostają wykluczeni w tej dziedzinie, co przekłada się na ich doświadczenie w tym zakresie³⁹. Jak wynika z przeprowadzonego na zlecenie Warszawskiego Instytutu Bankowości w grudniu 2019 roku badania internetowego, najpopularniejszym produktem bankowym wśród osób starszych jest tradycyjny rachunek osobisty. Zauważalny jest znaczny wzrost odsetka seniorów korzystających z kart płatniczych – w 2018 roku używała ich połowa ankietowanych, przy czym w 2019 roku już około 90%. Zaskakującym jest fakt, że wśród grupy pytaných dużą popularnością cieszy się bankowość internetowa lub mobilna – korzystanie z niej deklaruje 80% respondentów. Rządziej natomiast polscy seniorzy zaciągają zobowiązania. Wśród tej grupy jedynie 6% jest obciążone hipoteką,

³⁵ K. Kubiszewska, *op. cit.*, s. 293.

³⁶ P. K. Pokorska, *Odwrócony kredyt hipoteczny*, Wrocław 2015, s. 77.

³⁷ K. Kubiszewska, *op. cit.*, s. 293.

³⁸ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego...*, s. 171.

³⁹ P. K. Pokorska, *op. cit.*, s. 78.

a 28% zaciągnęło pożyczkę lub kredyt gotówkowy. Wbrew pozorom, polscy seniorzy nie odczuwają dużych problemów w komunikacji z bankami. Wśród najczęściej wskazywanych utrudnień ankietowani wskazywali skomplikowany język przy sporządzaniu umów, odległość od najbliższego oddziału oraz przede wszystkim niedostateczną ofertę produktów dedykowanych osobom starszym (16%)⁴⁰.

Ważnym czynnikiem, powodującym ograniczenie popytu na usługi ERS, jest pojawienie się wielu informacji o nadużyciach instytucji finansowych, które takowe produkty oferują lub o niewłaściwych praktykach przez nie stosowanych. Jeżeli potencjalni konsumenci spotkają się z takimi typu informacjami, naturalnie odczują obawę przed oferowanymi usługami⁴¹. Zgodnie z badaniem 2017 Edelman Trust Barometer w Polsce zaufanie do instytucji finansowych sytuuje się na niskim poziomie. Średni wskaźnik zaufania dla objętych badaniem 28 państw wyniósł 45%, w Polsce kształtował się na poziomie 28%⁴². Badania *Diagnozy Społecznej 2015* wskazują, że zaufanie do banków komercyjnych zmniejsza się wraz z wiekiem (na brak zaufania wskazywało 16,9% osób w wieku do 24 lat, natomiast 32% osób w wieku 65 lat i więcej). Co więcej, poziom zaufania do banków zwiększa się wraz z poziomem wykształcenia. Odwrotnie kształtują się wyniki badań zaufania do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych - 40% osób w wieku do 24 lat wskazało na jego brak, natomiast wśród osób w wieku 65 lat i więcej było to 26,2%. Ponadto, brak zaufania do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych rośnie wraz z poziomem wykształcenia. Analizując kategorię statusu społeczno-zawodowego, wśród uczniów i studentów odnotowano najmniejszy odsetek osób wskazujących na brak zaufania do banków komercyjnych. Największe zaufanie do zakładów ubezpieczeń życiowych wykazują natomiast osoby w wieku 65 lat i więcej. Nie mniej jednak, 28,8% emerytów deklaruje jego brak⁴³. Seniorzy, jako grupa potencjalnych konsumentów usługi odwróconej hipoteki mogą się oni obawiać o ciągłość wypłacenia świadczeń, nieodpowiedni dobór okresu utrzymywania wypłat oraz o zaniżenie wyceny nieruchomości podlegającej zabezpieczeniu⁴⁴. Pozytywnym tego

⁴⁰ *InfoSenior 2020...*, (www.zbp.pl), dostęp: 14.03.2020 r.

⁴¹ P. K. Pokorska, *op. cit.*, s. 79.

⁴² S. Pieńkowska-Kamieniecka, M. Wojewódka, A. Kolek, D. Walczak, *Zaufanie na rynku finansowym a oszczędzanie na starość przez gospodarstwa domowe w Polsce*, „Zarządzanie i Finanse – The Journal of Management and Finance” Vol. 15, No. 2/2/2017, s. 111.

⁴³ *Diagnoza Społeczna 2015*, J. Czapiński, T. Panek, 2015, s. 84-86, (www.diagnoza.pl), dostęp: 05.04.2020 r.

⁴⁴ M. Buszko, *op. cit.*, s. 448-449.

skutkiem może być większa ostrożność, chęć uzyskania większej ilości szczegółowych informacji oraz dokładne przemyślenie zawarcia umowy⁴⁵.

7.6. Podsumowanie

Na polskim rynku istnieją możliwości dla rozwoju odwróconej hipoteki. Najważniejszym argumentem broniącym tę tezę jest wysoki udział prywatnej własności nieruchomości, gdyż prawo własności nieruchomości mieszkalnej oraz spółdzielcze-własnościowe prawo do lokalu stanowi jeden z koniecznych warunków do skorzystania z omawianej usługi⁴⁶. Odsetek osób w wieku 65+ w ogóle polskiego społeczeństwa stale wzrasta. Sytuacja ta może pozytywnie wpłynąć na rozwój rynku usług *equity release*, gdyż oznacza to dla niego zwiększanie się strony popytowej. Na upowszechnienie usług ERS na rynku polskim będzie miała wpływ również sytuacja finansowa polskich emerytów. Omówione wcześniej niekorzystne zmiany demograficzne powodują problemy w finansowaniu ryzyka emerytalnego. Często reformy systemów emerytalnych, przeprowadzane w celu zapewnienia płynności finansowej, skutkują obniżaniem stopy zastąpienia wynagrodzeń przez emeryturę⁴⁷. W związku z tym, społeczeństwo musi szukać rozwiązania w indywidualnych, alternatywnych sposobach zabezpieczenia swojej przyszłości. Usługi ERS mogą stanowić jedno z nich.

Największą barierą dla rozwoju odwróconej hipoteki są uwarunkowania psychologiczno-kulturowe Polaków. Aby usługi ERS sprawnie funkcjonowały, seniorzy musieliby zmienić punkt widzenia na pewne dziedziny swojego życia. Pierwszą z nich stanowią nieruchomości – są one czymś więcej, niż miejscem do życia, które w przyszłości można przekazać młodszym pokoleniom. Co więcej, mieszkanie stanowi aktywo, w którym zostały skumulowane wartości pieniężne. Myśląc o zabezpieczeniu przyszłości na emeryturze polscy seniorzy biorą pod uwagę głównie zgromadzone oszczędności, nie zwracając uwagi na możliwości upłynnienia kapitału za pomocą nieruchomości. Ważną kwestią jest również zaufanie do instytucji finansowych oraz usług kredytowych. Polscy seniorzy niechętnie zaciągają zobowiązania, co związane jest w dużej mierze z wykluczeniem ich z tego sektora działalności banków. Ważnym

---

⁴⁵ P. K. Pokorska, *op. cit.*, s. 79.

⁴⁶ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego...*, s.156.

⁴⁷ S. Pawłęga, *Formy kredytu senioralnego w wybranych krajach i w Polsce*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2009, nr 4, s. 103.

krokiem w zmianie nastawienia do usług ERS w Polsce stanowi zwiększenie świadomości ekonomicznej społeczeństwa.

Literatura

- Buszko M., *Fundusze hipoteczne oraz odwrócone hipoteki modelu sprzedażowego w Polsce*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio H – Oeconomia”, 2012, Vol. 46, no 4.
- Buszko M., *Uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju odwróconego kredytu hipotecznego (reverse mortgage) w Polsce*, [w:] *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Bankowość*, pod red. A. Gospodarowicza, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2011.
- Charakterystyka sfery mieszkaniowej w Polsce*, [w:] *Zarządzanie zasobami mieszkaniowymi w Polsce*, pod red. A. Nalepki, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2007.
- Cycoń M., *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego*, Praca doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2017.
- Cycoń M., *Odwrócona hipoteka. Zagadnienia ekonomiczno-prawne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, 2019.
- Cycoń M., Jedynek T., *Wybrane alternatywne metody zabezpieczenia emerytalnego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014.
- Diagnoza Społeczna 2015*, J. Czapiński, T. Panek, 2015, (www.diagnoza.pl), dostęp: 05.04.2020 r.
- Emerytury i renty w 2018r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2019, s. 13, (www.stat.gov.pl), dostęp: 27.02.2020 r.
- Grzeszczuk-Gniewek M., *Odwrócony kredyt hipoteczny – nowa usługa finansowa w Polsce*, „Kontrola Państwowa” 2015, nr 2, Warszawa.
- Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2018 r.*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, 2019r., (www.senior.gov.pl), dostęp: 02.03.2020 r.
- InfoSenior 2019*, Związek Banków Polskich, (www.zbp.pl), dostęp: 14.03.2020 r.
- InfoSenior 2020*, Związek Banków Polskich, (www.zbp.pl), dostęp: 14.03.2020 r.
- Kowalak T., Bariery rozwoju rynków odwróconej hipoteki w Unii Europejskiej, [w:] *Finanse - nowe wyzwania teorii i praktyki. Rynek finansowy*, pod red. K. Jajugi, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2011.
- Kubiszewska K., *Analiza czynników wpływających na rozwój rynku odwróconego kredytu hipotecznego*, „Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Studia Ekonomiczne” 2013, nr 173.
- Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2016, (www.stat.gov.pl), dostęp: 27.02.2020 r.
- Maj-Waśniowska K., Cycoń M., *Formy odwróconego kredytu hipotecznego w Polsce na tle wybranych krajów Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe nr 11”, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2011.
- Osoby starsze na rynku usług finansowych. Analiza i zalecenia*, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2013, nr 4, Warszawa 2013, (www.rpo.gov.pl), dostęp: 14.03.2020 r.
- Pałczyńska-Gościński R., Góraj F., Łój M., *Odwrócony kredyt hipoteczny jako dodatkowe źródło finansowania gospodarstw domowych*, „Przestrzeń Ekonomia Społeczeństwo”, nr 1, Sopot 2012.
- Pawlęga S., *Formy kredytu senioralnego w wybranych krajach i w Polsce*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2009, nr 4.

Pieńkowska-Kamieniecka S., Wojewódka M., Kolek A., Walczak D., *Zaufanie na rynku finansowym a oszczędzanie na starość przez gospodarstwa domowe w Polsce*, „Zarządzanie i Finanse – The Journal of Management and Finance” Vol. 15, No. 2/2/2017.

Pokorska P. K., *Odwrócony kredyt hipoteczny*, Praca licencjacka, Wrocław 2015.

Przeciętne dalsze trwanie życia w latach 1950-2018, Główny Urząd Statystyczny, (www.stat.gov.pl), dostęp: 27.02.2020 r.

Rocznik Demograficzny 2019, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2019, (www.stat.gov.pl), dostęp: 27.02.2020 r.

The 2018 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2016-2070), European Commission, 2018, (www.europa.eu), dostęp: 30.03.2020 r.

Sułkowska W., *Geneza i rozwój zabezpieczenia społecznego*, [w:] *System ubezpieczeń społecznych*, pod red. W. Sułkowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2014.

Ustawa z dnia 23 października 2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym (Dz. U. z 2014 r., poz. 1585).

Rozdział 8

Funkcjonowanie modelu sprzedażowego odwróconej hipoteki w Polsce

Urszula Wójtowicz*

8.1. Wprowadzenie

Zgodnie z najnowszym raportem Komisji Europejskiej liczba osób starszych zamieszkujących Unię Europejską na początku 2018 roku wyniosła 101,1 miliona, tym samym stanowiąc 19,7% ogólnej populacji Unii Europejskiej¹. Polska jest krajem, w którym udział osób powyżej 65 r. ż. w ogóle społeczeństwa jest niższy niż w Unii Europejskiej – w 2018 roku wyniósł on 17,1%. Jednocześnie wskaźnik ten rośnie w Polsce dynamiczniej niż w Unii Europejskiej, co stwarza niebezpieczeństwo wysokiego obciążenia demograficznego wydatkami socjalnymi. Polska znajduje się w gronie czterech państw, w których relacja osób powyżej 65 r. ż. do osób w wieku 15-65 lat zwiększy się dwukrotnie w latach 2018-2050². Publikacja „The 2018 Ageing Report” dotycząca problemu starzenia się społeczeństwa potwierdza negatywne zjawiska demograficzne oraz przedstawia prognozy na kolejne lata. W 2070 roku stopa zastąpienia brutto w Polsce wyniesie 23% - oznacza to, że osoby przechodzące na emeryturę otrzymają świadczenie w wysokości 23% swojej dotychczasowej pensji. Obecnie stopa ta wynosi 57,8%, a jej systematyczny spadek do 2070 roku spowoduje, że Polska stanie się jednym z czterech krajów europejskich o najniższej stopie zastąpienia³.

Starzenie się społeczeństwa, spowodowane między innymi wydłużeniem trwania życia, stwarza liczne problemy gospodarcze. Zjawisko to stanowi poważne wyzwanie dla polskiego

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹ *Ageing Europe – looking at the lives of older people in the UE (2019)*, Eurostat, (<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10166544/KS-02-19%E2%80%91EN-N.pdf/c701972f-6b4e-b432-57d2-91898ca94893>), dostęp: 17.02.2020 r.

² *Polska starzeje się szybciej niż Unia Europejska*, Tygodnik Gospodarczy PIE, nr 41/2019, Polski Instytut Ekonomiczny, (http://pie.net.pl/wp-content/uploads/2019/10/Tygodnik-Gospodarczy-PIE_41-2019.pdf), dostęp: 17.02.2020 r.

³ *The 2018 Ageing Report. Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016-2070)*, Komisja Europejska, (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip079_en.pdf), dostęp: 12.03.2020 r.

systemu emerytalnego, który musi stawiać czoło coraz dłuższemu okresowi wypłat emerytur. Znaczący wpływ na przemiany demograficzne ma również spadek współczynnika dzietności – jego niski poziom nie gwarantuje wystarczającej zastępowalności pokoleń. Oznacza to, że obecny system emerytalny nie będzie w stanie zaspokajać potrzeb polskich emerytów na wystarczającym poziomie⁴. W związku z powyższym osoby starsze zmuszone są do poszukiwania dodatkowych źródeł utrzymania. Jednym z rozwiązań tego problemu może być skorzystanie z usług odwróconej hipoteki.

W niniejszym opracowaniu odwrócona hipoteka traktowana jest jako synonim pojęcia usług *equity release (ERS)*⁵. Usługi te umożliwiają uwolnienie kapitału z majątku niefinansowego (nieruchomości), który emeryt zgromadził w latach aktywności zawodowej⁶. Wśród form usług ERS wyodrębnia się dwa główne modele: model sprzedażowy oraz model kredytowy.

Aby móc zakwalifikować produkt do usług odwróconej hipoteki, musi on spełnić łącznie poniższe warunki:

- zagwarantować usługobiorcy dożywotnie prawo do zamieszkania w nieruchomości,
- zapewniać źródło płynności na przyszłość,
- opierać spłatę tylko o wartość nieruchomości
- być usługą finansową⁷.

Problemy badawcze tej pracy można zawrzeć w następujących pytaniach: Czym różnią się wymienione modele odwróconej hipoteki? Jak wygląda rynek usług odwróconej hipoteki w Polsce? Czy usługi *equity release* oferowane przez fundusze hipoteczne cieszą się dużym zainteresowaniem w Polsce? Czy regulacje prawne dotyczące usług odwróconej hipoteki chronią klientów w wystarczającym stopniu? Biorąc pod uwagę postawione pytania sformułowano poniższą hipotezę badawczą: *Polacy coraz częściej korzystają z usług equity release oferowanych przez fundusze hipoteczne.*

---

⁴ M. Maier, *System zabezpieczenia emerytalnego a starzenie się społeczeństwa w Polsce*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2016, nr 451, s. 231, 236.

⁵ Podobne podejście zostało zastosowane m.in. w: M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka. Zagadnienia ekonomiczno-prawne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2019, s. 9.

⁶ M. Willmann, *Odwrócony kredyt hipoteczny jako źródło uposażenia emerytalnego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Ekonomia – finanse - bankowość” 2016, nr 425, s. 155.

⁷ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Praca doktorska, Kraków 2017, s. 57-59.

Aby zweryfikować sformułowaną hipotezę badawczą, za cele niniejszego opracowania przyjęto: charakterystykę modeli odwróconej hipoteki, przedstawienie ram prawnych modelu sprzedażowego odwróconej hipoteki oraz przegląd ofert funduszy hipotecznych w Polsce.

W pracy dokonano analizy danych pochodzących z raportów Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz Związku Przedsiębiorców Finansowych w Polsce. Charakterystykę modeli odwróconej hipoteki oraz ich ram prawnych oparto na literaturze przedmiotu i aktach prawnych (Ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny⁸, Ustawie z dnia 23 października 2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym⁹, Ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego¹⁰ oraz Ustawie z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe¹¹). Natomiast do przedstawienia oferty produktów funduszy hipotecznych posłużyły dane publikowane na stronach internetowych tychże funduszy.

8.2. Modele odwróconej hipoteki

Usługa *equity release* może być oferowana w oparciu o dwa modele: kredytowy oraz sprzedażowy. Główna różnica między tymi modelami zawiera się w momencie przeniesienia własności nieruchomości. Pozostałe różnice są konsekwencją innego momentu przeniesienia prawa własności¹². Warto nadmienić, że w literaturze polskiej model kredytowy hipoteki odwróconej nazywany jest również odwróconym kredytem hipotecznym, natomiast model sprzedażowy utożsamiany jest z pojęciem renty dożywotniej¹³. Porównanie renty dożywotniej oraz odwróconego kredytu hipotecznego przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 8.1. Porównanie renty dożywotniej oraz odwróconego kredytu hipotecznego

Wyszczególnienie	Renta dożywotnia	Odwrócony kredyt hipoteczny
------------------	------------------	-----------------------------

⁸ Dz. U. 2019, poz. 1145 z późn. zm.

⁹ Dz. U. 2016, poz. 786.

¹⁰ Dz. U. 2019, poz. 1460.

¹¹ Dz. U. 2019, poz. 498, z późn. zm.

¹² A. Dankowska, A. Fielek, *Ochrona konsumentów usług equity release [w]: Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018*, pod red. M. Cycoń, T. Jedynak, G. Strupczewski, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie 2018, (<http://ku.uek.krakow.pl/Baza-publicacji/Inne-publicacje>), s. 128, dostęp: 20.02.2020 r.

¹³ *Odwrócona hipoteka*, Fundusz Hipoteczny DOM S.A., (<https://www.funduszhipoteczny.pl/odwrocona-hipoteka/>), dostęp: 20.02.2020 r.

Moment przeniesienia prawa własności nieruchomości	W chwili zawarcia umowy	Po zakończeniu stosunku umownego
Świadczeniodawca	Podmioty prowadzące działalność gospodarczą, np. fundusze hipoteczne	Banki i instytucje kredytowe
Zobowiązanie świadczeniodawcy	Wypłata okresowego świadczenia do momentu śmierci klienta	Wypłata okresowego lub jednorazowego świadczenia do wysokości kwoty kredytu
Sytuacja spadkobierców świadczeniobiorcy	Nie mają żadnych praw do nieruchomości	Spadkobiercy mogą spłacić wypłaconą kwotę kredytu i zachować prawa własności nieruchomości lub otrzymać różnicę między wartością nieruchomości a zobowiązaniem
Podmiot, który ponosi koszty utrzymania nieruchomości	Świadczeniodawca lub klient	Klient
Podmiot ponoszący skutki zmian wartości nieruchomości	Świadczeniodawca	Klient (jego spadkobiercy) lub świadczeniodawca, gdy nieruchomość traci na wartości
Wymogi finansowe wobec świadczeniodawcy	Uproszczone wymogi finansowe wobec funduszy hipotecznych	Rozbudowany system wymogów finansowych, któremu podlegają banki i instytucje kredytowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Renta dożywotnia i odwrócony kredyt hipoteczny – zasadnicze różnice*, Komisja Nadzoru Finansowego, 2013, (https://www.knf.gov.pl/?articleId=60574&p_id=18), dostęp: 20.02.2020 r. oraz M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka...*, op. cit., s. 66.

Model kredytowy usług ERS, czyli odwrócony kredyt hipoteczny, wiąże się z wypłatą przez bank lub inną instytucję kredytową na rzecz klienta (właściciela nieruchomości), ustalonej w umowie kwoty środków pieniężnych. Owa wypłata może nastąpić jednorazowo lub w ratach. Jednocześnie konsument zachowuje prawo do dożywotniego zamieszkania w nieruchomości. Do przeniesienia własności nieruchomości dochodzi dopiero po zakończeniu stosunku umownego¹⁴. W związku z tym to na kredytobiorcy spoczywają obowiązki i związane z tym koszty utrzymania nieruchomości, takie jak m. in.: opłaty publicznoprawne, opłaty za media, składki na ubezpieczenie nieruchomości czy bieżące naprawy. Bank ma natomiast prawo do monitorowania, czy konsument wywiązuje się z obowiązków właścicielskich. W sytuacji, gdy właściciel zwleka z naprawami lub zalega z płatnościami, kredytodawca może zażądać od klienta upoważnienia do uregulowania tych długów, a poniesione koszty mogą pomniejszyć wypłacane świadczenie lub mogą zostać

¹⁴ K. Soluch, *Funkcjonowanie modelu sprzedażowego usług equity release w Polsce* [w:] *Kierunki rozwoju ubezpieczeń prywatnych i publicznych*, pod red. W. Sułkowska, M. Cycoń, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2017, s. 315.

dopisane do kwoty zadłużenia. Jeśli właściciel nieruchomości nie udzieli wspomnianego upoważnienia, bank ma prawo do wypowiedzenia umowy i żądania spłaty długu¹⁵.

Kredyt spłacany jest ostatecznie ze środków, które pochodzą ze sprzedaży nieruchomości. Ewentualną nadwyżkę wartości nieruchomości otrzymują spadkobiercy kredytobiorcy. Natomiast w przypadku, gdy suma wypłat przekroczy wartość nieruchomości, kredytodawca (co do zasady) nie może domagać się od spadkobierców zwrotu powstałej różnicy. Osoby dziedziczące spadek mogą także uregulować kwotę zobowiązania i tym samym zatrzymać prawo własności do nieruchomości¹⁶.

W przypadku modelu sprzedażowego odwróconej hipoteki prawo własności do nieruchomości zostaje przeniesione na świadczeniodawcę w chwili zawarcia umowy, w zamian za świadczenie pieniężne i prawo do dożywotniego zamieszkania nieruchomości. W Polsce przeniesieniu na świadczeniodawcę mogą również ulec prawo użytkowania wieczystego oraz spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu¹⁷.

W konsekwencji fundusz hipoteczny jest zobowiązany do ponoszenia kosztów o charakterze typowo właścicielskim, takich jak podatek od nieruchomości. Koszty użytkowania nieruchomości, podobnie jak w modelu kredytowym, obciążają użytkownika nieruchomości. Również w tej sytuacji świadczeniodawcy kontrolują, czy konsument uiszcza wszelkie niezbędne opłaty i ponosi koszty drobnych napraw. Ponadto w związku z momentem przeniesienia własności nieruchomości, nie wchodzi ona do masy spadkowej po śmierci konsumenta, a tym samym spadkobiercy nie mają do niej żadnych praw. Model sprzedażowy odwróconej hipoteki w Polsce uregulowany jest przepisami prawa cywilnego¹⁸.

Polski rynek usług odwróconej hipoteki działa jedynie w modelu sprzedażowym. Rynek modelu kredytowego hipoteki odwróconej co prawda został uregulowany przepisami ustawy z dnia 23 października 2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym¹⁹, jednakże do tej pory żaden bank nie wprowadził tych usług do swojej oferty. Wśród barier we wprowadzaniu odwróconego kredytu hipotecznego wymienia się m.in. wysokie i nowe rodzaje ryzyk

¹⁵ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka...*, op. cit., s. 67.

¹⁶ A. Dankowska, A. Fielek, *Ochrona konsumentów...*, op. cit., s. 129.

¹⁷ M. Willmann, *Odwrócony kredyt hipoteczny...*, op. cit., s. 157.

¹⁸ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka...*, op. cit., s. 68-69.

¹⁹ Ustawa z dnia 23 października 2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym, Dz. U. 2016, poz. 786.

bankowych, bariery natury psychologicznej, brak doświadczenia w oferowaniu produktów o podobnym charakterze, a także ograniczenia dotyczące zarządzania nieruchomościami²⁰.

8.3. Ramy prawne modelu sprzedażowego odwróconej hipoteki

Model sprzedażowy odwróconej hipoteki pojawił się w ofercie polskich podmiotów gospodarczych w 2008 r. Firmy te funkcjonują jako spółki handlowe, nazywane funduszami hipotecznymi. Nie podlegają one jednak odpowiednim regulacjom prawnym, które zabezpieczałyby w wystarczającym stopniu interesy zarówno klientów, jak i świadczeniodawców. Pierwszym funduszem hipotecznym, który zaoferował konsumentom możliwość skorzystania z usług *equity release* w Polsce był Fundusz Hipoteczny DOM S.A.²¹.

Z powodu braku odrębnych regulacji prawnych, fundusze zmuszone są do poszukiwania innych rozwiązań dostępnych w polskim prawodawstwie. Podmioty te, zawierając z klientami umowy świadczeń dożywotnich, korzystają z przepisów zawartych w Kodeksie cywilnym²²: umowy renty i umowy dożywocia²³.

Zgodnie z art. 903 k.c. przez umowę renty jedna ze stron zobowiązuje się względem drugiej do określonych świadczeń okresowych w pieniądzu lub w rzeczach oznaczonych tylko co do gatunku²⁴. W umowach dotyczących odwróconej hipoteki poprzez sformułowanie „określone świadczenia” rozumie się wypłaty środków pieniężnych na rzecz klienta oraz prawo seniora do zamieszkania w nieruchomości²⁵. Umowa renty może mieć charakter nieodpłatny, a do wypełniania obowiązków wynikających z umowy zobowiązana jest tylko strona wypłacająca rentę. W przypadku renty odpłatnej konsument ma obowiązek wynagrodzenia drugiej strony umowy, a wynagrodzenie to może przyjąć dowolną formę. Właśnie ta konstrukcja prawna wykorzystywana jest przez fundusze hipoteczne, które oferują usługi *equity release* – wynagrodzeniem dla funduszu staje się przeniesienie własności nieruchomości²⁶. Artykuły 903¹ i 904 k.c. stanowią, że umowa renty powinna być stwierdzona

---

²⁰ Raport o hipotece odwróconej w Polsce. Wyzwania, zagrożenia, potencjał rynku, Fundusz Hipoteczny DOM S.A., 2018 (<https://www.funduszhipoteczny.pl/list-otwarty-postulatami-sprawie-renty-dozywotniej/>), dostęp: 20.02.2020 r.

²¹ K. Soluch, *Funkcjonowanie...*, op. cit., s. 317.

²² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny, Dz. U. 2019, poz. 1145 z późn. zm., w skrócie: k.c.

²³ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka...*, op. cit., s. 92.

²⁴ Art. 903 k.c.

²⁵ P. Buzałek, *Funkcjonowanie modelu sprzedażowego equity release w Polsce*, „Finanse i prawo finansowe” 2019 tom 1, nr 21, s. 15.

²⁶ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka...*, op. cit., s. 94.

pismem oraz należy ją wypłacać miesięcznie z góry²⁷. Po przeniesieniu własności nieruchomości prawa świadczeniobiorcy do dożywotniego zamieszkania w lokalu nie zostają zabezpieczone. W tej sytuacji wraz z zawarciem umowy renty strony winny ustanowić również służebność osobistą lokalu lub użytkowanie lokalu²⁸.

Podstawę prawną umowy dożywocia stanowią art. 908 – 916 k.c. W ramach umowy dożywocia w zamian za przeniesienie własności nieruchomości nabywca zobowiązuje się zapewnić zbywcy dożywotnie utrzymanie. Nabywca ten „powinien [...] przyjąć zbywcę jako domownika, dostarczać mu wyżywienia, ubrania, mieszkania, światła i opału, zapewnić mu odpowiednią pomoc i pielęgnowanie w chorobie oraz sprawić mu własnym kosztem pogrzeb odpowiadający zwyczajom miejscowym”²⁹. Zazwyczaj wymienione czynności dotyczą opieki nad osobą starszą w zamian za przekazanie własności nieruchomości. W praktyce umowa dożywocia służy najczęściej do normowania stosunków rodzinnych. Jeśli jednak stroną umowy jest instytucja komercyjna, to „dożywotnie utrzymanie zbywcy” wypełniane jest poprzez wypłaty środków pieniężnych na rzecz zbywcy, przy jednoczesnym zachowaniu jego prawa do zamieszkiwania nieruchomości³⁰.

Pogarszająca się sytuacja finansowa osób starszych, a także brak odpowiednich regulacji w zakresie modelu sprzedażowego odwróconej hipoteki wpływają na zwiększenie liczby podmiotów niepodlegających nadzorowi. Jednym z działań podejmowanych w ramach planowania polityki senioralnej w Polsce powinno być stworzenie odpowiednich warunków do rozwoju rynku usług *equity release*.

Podejmując decyzję o skorzystaniu z usług *equity release* konsument powinien być świadomy wynikających z nich zagrożeń. Senior posiada ograniczone możliwości negocjowania warunków umowy, przez co staje się słabszą stroną stosunku prawnego. Jednocześnie fundusz hipoteczny, jako podmiot uprzywilejowany względem klienta, może narzucać niekorzystne warunki umowy czy też zawierać niedozwolone klauzule. Warto również zwrócić uwagę na brak odpowiednich uregulowań prawnych, które nakładałyby na fundusze hipoteczne szczególne obowiązki informacyjne. W tej sytuacji występuje realne zagrożenie, że konsument podpisujący umowę nie jest do końca świadomy konsekwencji z niej

²⁷ Art. 903¹, 904 k.c.

²⁸ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka...*, op. cit., s. 94, 95.

²⁹ Art. 908 k.c.

³⁰ P. Buzałek, *Funkcjonowanie...*, op. cit., s. 14.

wynikających. Dodatkowo podmioty oferujące usługi *equity release* nie posiadają należytego poziomu kapitału własnego, określanego jako bufor bezpieczeństwa, co z kolei czyni je szczególnie narażonymi na upadłość³¹. Głównym zagrożeniem, dotyczącym szczególnie modelu sprzedażowego, jest brak nadzoru nad przedsiębiorstwami oferującymi usługi odwróconej hipoteki. Komisja Nadzoru Finansowego nie jest upoważniona do przeprowadzania kontroli ani wydawania zaleceń tym podmiotom³².

Zarówno podmioty funkcjonujące na rynku odwróconej hipoteki, jak i Konferencja Przedsiębiorstw Finansowych (KPF) od lat sugerują wznowienie prac nad ustawą dotyczącą dożywotniego świadczenia pieniężnego. Wśród swoich postulatów powyższe podmioty domagają się zapewnienia jasnych przepisów, które regulowałyby cały rynek, ustanowienia nadzoru nad podmiotami oferującymi produkty hipoteki odwróconej oraz stworzenia norm etycznych dla całej branży³³.

8.4. Odwrócona hipoteka jako produkt w ofercie funduszy hipotecznych w Polsce

Najbardziej popularnymi funduszami hipotecznymi w Polsce posiadającymi w swojej ofercie model sprzedażowy odwróconej hipoteki są Fundusz Hipoteczny DOM S.A. oraz Fundusz Hipoteczny Familia S.A. Porównanie ofert tych dwóch funduszy zawarto w tabeli 2.

Fundusz Hipoteczny DOM S.A. działa na polskim rynku od 2008 r. Fundusz przekształcił się w spółkę akcyjną w 2011 roku, natomiast w 2013 roku wszedł na Giełdę Papierów Wartościowych i tym samym zaczął podlegać nadzorowi nad emitentami giełdowymi. Spółka wielokrotnie odznaczona została Certyfikatem Etycznym³⁴. Natomiast Fundusz Hipoteczny Familia rozpoczął swoją działalność w 2010 r.

Obydwa porównywane podmioty zrzeszone są w Konferencji Przedsiębiorstw Finansowych (obecnie Związek Przedsiębiorstw Finansowych). Organizacja ta promuje wzajemny szacunek oraz zasady etyczne w relacjach z kontrahentami, reprezentuje sektor

³¹ K. Soluch, *Funkcjonowanie...*, op. cit., s. 322,323.

³² A. Dankowska, A. Fielek, *Ochrona...*, op. cit., s. 134.

³³ *Raport o hipotece...*, op. cit., s. 6, 11.

³⁴ *Przewodnik po rencie dożywotniej*, Fundusz Hipoteczny DOM S.A., s. 2, (<https://www.funduszhipoteczny.pl/>), dostęp: 22.02.2020 r.

finansowy wobec ustawodawców, administracji i opinii publicznej w Polsce oraz Unii Europejskiej, a także zajmuje się upowszechnianiem wiedzy dotyczącej rynku finansowego³⁵.

Tabela 8.2. Porównanie ofert Funduszu Hipotecznego DOM i Funduszu Hipotecznego Familia

Wyszczególnienie	Fundusz Hipoteczny DOM	Fundusz Hipoteczny Familia
Rodzaj umowy	Umowa dożywocia Umowa renty	Umowa renty
Formy wypłaty świadczenia	Renta miesięczna wypłacana dożywotnio Jednorazowe świadczenie w większej kwocie	
Forma własnościowa nieruchomości	Prawo własności nieruchomości Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu	
Możliwość podpisania umowy w sytuacji zadłużenia nieruchomości	Tak	Tak
Wymagania wiekowe	Ukończenie 60 r.ż.	Ukończenie 65 r.ż.
Forma umowy	Akt notarialny	
Podatek od nieruchomości	Opłaca fundusz	
Czynsz	Płacony przez fundusz, ale potrącany z wypłacanego świadczenia	
Ubezpieczenie nieruchomości	Opłaca fundusz	
Dodatkowe korzyści dla seniora	Klub Seniora DOM Srebrna Linia (dostęp do serwisu awaryjnego, usług informacyjnych i porad prawnych)	Pakiet opiekuńczy w zakresie opieki medycznej, prawnej oraz pomocy interwencyjnej w naprawie sprzętu RTV/AGD Możliwość organizacji pochówku i opieki nad grobem Klub Familia 65+
Częstotliwość waloryzacji świadczeń	Kwartalna	Coroczna
Podstawa prawna zamieszkania w nieruchomości po podpisaniu umowy	Prawo dożywotniego użytkowania mieszkania Służebność osobista mieszkania	Prawo dożywotniego użytkowania mieszkania

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.funduszhipoteczny.pl oraz www.familiasa.pl, dostęp: 22.02.2020 r.

³⁵ *Misja i działalność*, Związek Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce, (<https://zpf.pl/o-nas/misja-i-dzialalnosc/>), dostęp: 13.03.2020 r.

Wśród czynników mających wpływ na wysokość rent miesięcznych wyróżnia się wiek klienta, płeć oraz wartość nieruchomości. Oba fundusze hipoteczne oferują wypłatę świadczenia renty na podstawie umowy renty uregulowanej przepisami Kodeksu Cywilnego. Oznacza to, że w zamian za przeniesienie prawa własności nieruchomości klient otrzymuje dożywotnią rentę. Co prawda senior ma gwarancję prawa dożywotniego użytkowania nieruchomości, jednak prawo to nie jest ujawniane w księgach wieczystych lokalu. Dodatkowo Fundusz Hipoteczny DOM oferuje seniorom zawarcie umowy o dożywocie. W tym przypadku następuje zapis w akcie notarialnym, że Fundusz poddaje się egzekucji w trybie art. 777 Kodeksu postępowania cywilnego. Dodatkowo służebność osobista mieszkania widnieje w księgach wieczystych nieruchomości. Oznacza to, że senior jest pod ochroną gwarantowaną w art. 1000 Kodeksu postępowania cywilnego i art. 313 Prawa upadłościowego³⁶. W sytuacji sprzedaży nieruchomości w drodze postępowania egzekucyjnego lub upadłościowego prawa przysługujące dożywnikowi przechodzą na nowego właściciela nieruchomości. Tym samym konsument może nadal zamieszkiwać lokal i pobierać świadczenie okresowe³⁷.

Zarówno Fundusz Hipoteczny DOM, jak i Fundusz Hipoteczny Familia proponują wypłatę świadczenia w formie comiesięcznych rat. Możliwe jest również otrzymanie dodatkowej, jednorazowej kwoty środków pieniężnych, które mogą posłużyć m.in. do uregulowania zobowiązań czy opłacenia zabiegów medycznych. Ostateczne przeznaczenie otrzymanej kwoty zależy wyłącznie od Seniora.

Podmiotem zawierającym umowę z funduszami może być osoba posiadająca prawo własności nieruchomości lub spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu. Fundusze utrzymują wymogi określające minimalny wiek konsumenta. W Funduszu Hipotecznym DOM jest to 60 lat, natomiast Fundusz Hipoteczny Familia kieruje swoją ofertę do osób, które ukończyły 65 r.ż. Warto nadmienić, że w obydwu funduszach zadłużenie nieruchomości nie wyklucza możliwości zawarcia umowy odwróconej hipoteki. Nie bez znaczenia pozostaje częstotliwość waloryzacji świadczeń – Fundusz Hipoteczny DOM dokonuje waloryzacji każdego miesiąca, natomiast Fundusz Hipoteczny Familia robi to jedynie raz w roku.

Stroną ponoszącą koszty w przypadku zawarcia umowy są wspomniane fundusze hipoteczne. Pokrywają one koszty zawarcia umowy, związane z wyceną nieruchomości czy

³⁶ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe, Dz. U. 2019, poz. 498, z późn. zm.

³⁷ *Przewodnik po rencie dożywotniej*, op. cit., s. 5.

wizytą u notariusza. Dodatkowo podmioty te uiszczają podatek od nieruchomości oraz płacą składki na ubezpieczenie nieruchomości. Natomiast do obowiązków klienta należy dokonywanie drobnych napraw oraz terminowe regulowanie opłat za media i usługi. Płacenie czynszu również jest powinnością seniora, ale porównywane fundusze hipoteczne uszczuplają wypłacane świadczenie o odpowiednią kwotę i przekazują ją zarządcy, tym samym mając pewność niezalegania z tą opłatą.

Seniorzy często zwracają uwagę na dodatkowe korzyści wynikające z zawarcia umowy odwróconej hipoteki. W przypadku Funduszu Hipotecznego DOM klienci mają prawo wstępu do Klubu Seniora DOM oraz dostępu do Srebrnej Linii, czyli serwisu awaryjnego, usług informacyjnych i porad prawnych. Fundusz Hipoteczny Familia proponuje natomiast seniorom wstęp do Klubu Familia 65+³⁸, pakiet opiekuńczy w zakresie opieki medycznej, prawnej oraz pomocy interwencyjnej w naprawie sprzętu RTV/AGD oraz możliwość organizacji pochówku i opieki nad grobem.

W 2017 roku fundusze hipoteczne zrzeszone w KPF odnotowały aż 294 aktywne umowy, a wartość zarządzanych nieruchomości oszacowano na 75 mln zł. Raport o rynku odwróconej hipoteki udostępniony przez ZPF mówi o dynamicznym wzroście liczby aktywnych umów do 278 sztuk w 2014 roku. W kolejnych latach zaobserwowano spadek zainteresowania usługami *equity release*, co przełożyło się na niewielki wzrost ilości zawieranych umów w latach 2014 - 2017 o zaledwie 16 sztuk.³⁹ Jak pokazują dane z raportu, rynek usług hipoteki odwróconej znajduje się w stagnacji od 2014 roku. Dla porównania, ilość wszystkich podpisanych umów o dożywocie pomiędzy osobami fizycznymi (np. w ramach stosunków rodzinnych), które dotyczyły nieruchomości wyniosła w 2017 roku około 10,4 tys⁴⁰. Średni metraż mieszkania wyniósł w 2017 r. około 49,1 m². Największy odsetek nieruchomości pozostających pod zarządem funduszy hipotecznych znajdował się w województwie mazowieckim – 33%, a najmniejszy w województwie podkarpackim i podlaskim (0,7%).

Ostatnie próby regulacji modelu sprzedażowego odwróconej hipoteki podjęto w 2014 roku, składając *Projekt ustawy o dożywotnim świadczeniu pieniężnym*. Projekt ten spotkał się

---

³⁸ Klub Familia 65+ powstał w 2012 roku i zrzesza seniorów. Jego celem jest wsparcie osób starszych poprzez wzajemną integrację i organizację spotkań edukacyjnych oraz prozdrowotnych. W ramach członkostwa w klubie podejmowane są również inicjatywy mające bezpośredni wpływ na poprawę jakości życia osób potrzebujących.

³⁹ *Rynek odwróconej hipoteki w modelu sprzedażowym na podstawie danych o działalności funduszy hipotecznych – członków KPF. Lata 2010-2017*, Konferencja Przedsiębiorców Finansowych w Polsce, Gdańsk 2018, s. 7.

⁴⁰ *Raport o hipotece...*, op. cit., s. 26.

jednak z wieloma uwagami, a prace nad nim nie zostały zakończone przed upływem VII kadencji Sejmu RP. Zgodnie z zasadą dyskontynuacji prac parlamentarnych projekt nie mógł być ponownie rozpatrzony przez Sejm VIII kadencji. Byłoby to możliwe jedynie po ponownym wystąpieniu z inicjatywą ustawodawczą⁴¹. Dopiero w 2018 roku pojawiła się realna szansa na wznowienie prac legislacyjnych nad uregulowaniem modelu sprzedażowego usług *equity release*. Minister Przedsiębiorczości i Technologii zaproponował uwzględnienie dodatkowego punktu w dokumencie dotyczącym planowanej polityki wobec osób starszych. Punkt ten odnosił się do opracowania projektu ustawy o rencie dożywotniej. Przedstawione uwagi spotkały się z aprobatą Ministerstwa Finansów i tym samym zostały zawarte w ww. dokumencie, noszącym nazwę „Polityka społeczna wobec osób starszych do roku 2030. Bezpieczeństwo. Uczestnictwo. Solidarność”. Odpowiednie uregulowanie usług odwróconej hipoteki wiąże się jednak z zagadnieniami dotyczącymi odrębnych gałęzi prawa, co zmusza do współpracy kilku Ministerstw oraz organizacji takich jak UOKiK czy KNF⁴². Tym samym trudno jest wskazać termin, w którym prace legislacyjne zostaną wznowione.

8.5. Zakończenie

Trudno o jednoznaczną ocenę usług *equity release*. Rynek usług odwróconej hipoteki modelu sprzedażowego w Polsce jest niewątpliwie rynkiem posiadającym perspektywę rozwojową. Jednakże, jak pokazują statystyki, fundusze hipoteczne odnotowywały od 2014 roku coraz mniejszą liczbę aktywnych umów. Liczba zawieranych umów w latach 2014 – 2017 pozostawała na bardzo zbliżonym, niskim poziomie. W związku z powyższym można stwierdzić, że Polacy niechętnie korzystają z usług odwróconej hipoteki. Awersja polskich seniorów do usług *equity release* wynika w dużym stopniu z silnego przywiązania do posiadanej nieruchomości. Czynnikiem mogącym mieć wpływ na rozwój usług *equity release* w przyszłości jest wydłużanie przeciętnego czasu trwania życia oraz drastyczny spadek stopy zastąpienia. Równocześnie krótki czas funkcjonowania na rynku polskim, wąska skala działania podmiotów i zdawkowa sprawozdawczość utrudniają dokładniejsze zapoznanie się z szansami rozwoju.

⁴¹ M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka...*, op. cit., s. 91.

⁴² *Seniorzy mniej narażeni na oszustwa. Odwrócona hipoteka nareszcie będzie pod ochroną prawa?*, Gazeta Wrocławska 2018, (<https://gazetawroclawska.pl/seniorzy-mniej-narazeni-na-oszustwa-odwrocona-hipoteka-nareszcie-bedzie-pod-ochrona-prawa/ar/c3-13619334>), dostęp: 15.03.2020 r.

Konsument będący stroną umowy odwróconej hipoteki jest często osobą nieposiadającą odpowiedniej wiedzy o swoich prawach. Cechą zawieranych umów cywilnoprawnych jest równość praw i obowiązków obu stron, jednak praktyka pokazuje, że konsument ze względu na poziom świadomości ekonomicznej jest zawsze w gorszej pozycji. Między innymi na tą kwestię zwrócono uwagę w raporcie UOKiK. Urząd, wraz z funduszami zrzeszonymi w ZPF od lat ponawia wnioski o wznowienie prac legislacyjnych nad regulacjami rynku odwróconej hipoteki modelu sprzedażowego. Jednak poza prawodawstwem, do prawidłowego funkcjonowania rynku *equity release* w Polsce wymagane są inne rozwiązania, takie jak profesjonalne doradztwo dla seniorów, ujednoczenie norm etycznych oraz liczne kampanie edukacyjne w zakresie odwróconej hipoteki i świadczeń senioralnych.

Literatura

- Ageing Europe – looking at the lives of older people in the UE (2019)*, Eurostat, (<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10166544/KS-02-19%E2%80%91EN-N.pdf/c701972f-6b4e-b432-57d2-91898ca94893>), dostęp: 17.02.2020 r.
- Buzątek P., *Funkcjonowanie modelu sprzedażowego equity release w Polsce*, „Finanse i prawo finansowe” 2019, tom 1, nr 21.
- Cycoń M., *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Praca doktorska, Kraków 2017
- Cycoń M., *Odwrócona hipoteka. Zagadnienia ekonomiczno-prawne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2019
- Dankowska A., Fielek A., *Ochrona konsumentów usług equity release [w]: Nowe trendy w zabezpieczeniu emerytalnym w Polsce. Przegląd ubezpieczeń 2018*, pod red. M. Cycoń, T. Jedynak, G. Strupczewski, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie 2018
- Maier M., *System zabezpieczenia emerytalnego a starzenie się społeczeństwa w Polsce*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2016, nr 451
- Misja i działalność*, Związek Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce, (<https://zpf.pl/o-nas/misja-i-dzialalnosc/>), data dostępu: 13.03.2020 r.
- Odwrócona hipoteka*, Fundusz Hipoteczny DOM S.A., (<https://www.funduszhipoteczny.pl/odwrocona-hipoteka/>), data dostępu: 20.02.2020 r.
- Polska starzeje się szybciej niż Unia Europejska*, Tygodnik Gospodarczy PIE, nr 41/2019, Polski Instytut Ekonomiczny, (http://pie.net.pl/wp-content/uploads/2019/10/Tygodnik-Gospodarczy-PIE_41-2019.pdf) data dostępu: 17.02.2020 r.
- Przewodnik po rencie dożywotniej*, Fundusz Hipoteczny DOM S.A., s. 2, (<https://www.funduszhipoteczny.pl/>), data dostępu: 22.02.2020 r.
- Raport o hipotece odwróconej w Polsce. Wyzwania, zagrożenia, potencjał rynku*, Fundusz Hipoteczny DOM S.A., 2018, (<https://www.funduszhipoteczny.pl/list-otwarty-postulatami-sprawie-renty-dozywotniej/>), data dostępu: 20.02.2020 r.
- Rynek odwróconej hipoteki w modelu sprzedażowym na podstawie danych o działalności funduszy hipotecznych – członków KPF. Lata 2010-2017*, Konferencja Przedsiębiorców Finansowych w Polsce, Gdańsk 2018, s. 7.

Seniorzy mniej narażeni na oszustwa. Odwrócona hipoteka nareszcie będzie pod ochroną prawa?, Gazeta Wrocławska 2018, (<https://gazetawroclawska.pl/seniorzy-mniej-narazeni-na-oszustwa-odwrocona-hipoteka-nareszcie-bedzie-pod-ochrona-prawa/ar/c3-13619334>), data dostępu: 15.03.2020 r.

Soluch K., *Funkcjonowanie modelu sprzedażowego usług equity release w Polsce* [w:] *Kierunki rozwoju ubezpieczeń prywatnych i publicznych*, pod red. W. Sułkowska, M. Cycoń, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2017

The 2018 Ageing Report. Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016-2070), Komisja Europejska, (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip079_en.pdf), data dostępu: 15.03.2020 r

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny, Dz. U. 2019, poz. 1145 z późn. zm.

Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe, Dz. U. 2019, poz. 498, z późn. zm.

Ustawa z dnia 23 października 2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym, Dz. U. 2016, poz. 786.

Willmann M., *Odwrócony kredyt hipoteczny jako źródło uposażenia emerytalnego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Ekonomia – finanse - bankowość” 2016, nr 425.

Rozdział 9

Life settlement jako alternatywna metoda zabezpieczenia emerytalnego

Weronika Wójcik*

9.1. Wprowadzenie

Reforma emerytalna z 1999r. spowodowała zmniejszenie przewidywanej wysokości świadczeń oferowanych w ramach części bazowej powszechnego systemu emerytalnego. Koszty finansowania potrzeb na starość będą musiały być zatem pokrywane nie tylko z dochodów z bazowej części systemu, ale również z innych, dodatkowych form zabezpieczenia emerytalnego¹.

Okres emerytury czy też starość to stan nieunikniony. Kierując się logiką, racjonalne dla społeczeństwa powinno być lokowanie środków pieniężnych w rozmaite formy zabezpieczenia emerytalnego możliwie jak najwcześniej, często bezzwłocznie po zdobyciu zatrudnienia. Takie rozwiązanie pozwala bowiem na zwiększenie adekwatności dochodu w okresie starości, kiedy praca i wynikające z jej wykonywania wynagrodzenie stają się niemożliwe. Tymczasem, według badania "Życie na emeryturze - wyobrażenia i postawy Polaków" zrealizowanego na zlecenie Izby Zarządzania Funduszami i Aktywami (IZFiA) ponad jedna piąta Polaków nie oszczędza na swoją emeryturę. Ci, którzy oszczędzają, najczęściej opłacają jedynie składki ZUS i KRUS. Taką metodę zabezpieczenia swojej przyszłości na emeryturze zadeklarowało 41% Polaków. 26% zaczęło odkładać pieniądze w banku, 19% opłaca składki OFE. Zaledwie 10% odkłada pieniądze w ramach polisy ubezpieczeniowej, tyle samo inwestuje w przyszłość swoich dzieci. Tylko 6% założyło indywidualne konto emerytalne lub inwestuje w nieruchomości². Dodatkowe metody zabezpieczenia emerytalnego takie jak

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹ M. Szczepański, *Stymulatory i bariery rozwoju zakładowych systemów emerytalnych na przykładzie Polski*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2010, s. 7.

² *Życie na emeryturze – wyobrażenia i postawy Polaków – badanie zrealizowane na zlecenie Izby Zarządzających Funduszami i Aktywami*, 2018

IKE, IKZE, PPE, PPK, odwrócona hipoteka czy też life settlement, na którym skupiać się będzie ten artykuł, są w Polsce słabo rozpowszechnione i niezbyt popularne. Może to wynikać z niewiedzy, a co za tym idzie z obawy przed zainwestowaniem własnego kapitału w programy czy też instrumenty obarczone ryzykiem.

Biorąc pod uwagę prognozowany spadek stopy zastąpienia (z 61,4% w 2016r. do prognozowanych 23,5% w 2060r.³) należy stwierdzić, iż zabezpieczenie emerytalne jedynie w formie bazowej bez dodatkowych inwestycji czy też składek nie pozwoli emerytom żyć na godnym poziomie. Dodatkowe zabezpieczenie emerytalne dla młodych Polaków, wkraczających obecnie w wiek produkcyjny będzie już nie tylko możliwością, ale poniekąd koniecznością, aby móc zdefiniować swoje dochody emerytalne jako adekwatne do potrzeb. Jedną z relatywnie nowych na rynku metod dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego są kontrakty US-Life Settlements, obecnie jeszcze słabo rozpowszechnione w Polsce (mimo korzystnych regulacji prawnych), natomiast cieszące się popularnością w Stanach Zjednoczonych. Ze względu na rosnące zapotrzebowanie na dodatkowe metody zabezpieczenia emerytalnego rozważanie kontraktów life settlements w celu zabezpieczenia ryzyka starości wydaje się być racjonalnym krokiem w kierunku identyfikacji potencjalnych korzyści z racji korzystania z dodatkowych sposobów zabezpieczenia emerytalnego. Biorąc pod uwagę powyższe spostrzeżenia w opracowaniu podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: *czy life settlements są skutecznym i atrakcyjnym sposobem na zwiększenie adekwatności dochodu emerytalnego dla Polaków?* Aby ustosunkować się do tak zdefiniowanego problemu badawczego istotne będzie zweryfikowanie dwóch hipotez: „*Life settlements stanowią skuteczną metodę zwiększenia dochodu emerytalnego dla Polaków*” oraz „*Młodzi Polacy są skłonni do wykorzystania life settlement jako metody zwiększenia przyszłych świadczeń emerytalnych*”.

Aby dokonać weryfikacji tak postawionych hipotez za cele niniejszego badania obrano kolejno:

1. opis mechanizmu działania tego typu kontraktu

<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytura/czy-polacy-oszczedzaja-na-emeryture-wyniki-badania/gt55m5f>, dostęp: 21.02.2020 r.

³ *The 2018 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016-2070)*, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip079_en.pdf, dostęp: 21.02.2020 r., s.337.

2. charakterystykę jego zalet w porównaniu do innych metod zabezpieczenia emerytalnego
3. oszacowanie świadomości społecznej w Polsce na temat life settlement oraz ocena skłonności do skorzystania z tego typu instrumentu przez młodych Polaków.

9.2. Adekwatność dochodowa systemu emerytalnego w Polsce

Repartycyjny system emerytalny o zdefiniowanym świadczeniu funkcjonował w Polsce do 1998r. Przewidywał on wiele możliwości wcześniejszego przejścia na emeryturę, m. in. dla nauczycieli, górników, hutników, marynarzy czy pracowników lotnictwa oraz inne przywileje emerytalne dla wybranych grup zawodowych. W tamtym systemie bieżące wypłaty emerytur były finansowane przez składki osób w wieku produkcyjnym. Wysokość świadczenia emerytalnego nie zależała, jak obecnie, od wysokości wpłaconych składek, ale od średniej pensji z wybranych lat oraz okresów podlegania ubezpieczeniom. Spowodowało to obniżenie efektywnego wieku emerytalnego o około 5 lat⁴. Promowanie przez rząd wcześniejszej dezaktywizacji zawodowej, liczne przywileje emerytalne dla poszczególnych grup zawodowych, problemy z przejrzystością systemu oraz stale wzrastający udział wydatków na emerytury i renty w PKB doprowadziły do konieczności gruntownych zmian, których celem było obniżenie kosztów finansowania emerytur, gdyż pozostanie przy tym typie systemu groziło w perspektywie czasu nieuchronnym załamaniem finansowym. Przełomową datą dla uczestników polskiego systemu emerytalnego był 1 stycznia 1999r. – dzień, w którym w życie weszła reforma emerytalna.

Podążanie za trendem wielofilarowego systemu miało przynieść wiele korzyści, w tym również odporność na starzenie się społeczeństwa jako korzyść kluczową. Jednak zastąpienie systemu repartycyjnego tylko systemem kapitałowym nie przyniosłoby oczekiwanych efektów, ponieważ system kapitałowy jest nieodporny na załamania rynku finansowego oraz wysoką inflację, czego nie można powiedzieć o systemie repartycyjnym. Ten z kolei ma szereg innych wad, takich jak nieodporność na wspomniany już wcześniej czynnik – starzenie się społeczeństwa, ale także na wzrost bezrobocia, spadek płac i produkcji oraz przetargi

---

⁴Na czym polegała reforma emerytalna z 1999r.?

[https://www.szczecin.uw.gov.pl/systemfiles/articlefiles/3535/\(20131031.115638\).system_emerytalny_w_polsce.pdf](https://www.szczecin.uw.gov.pl/systemfiles/articlefiles/3535/(20131031.115638).system_emerytalny_w_polsce.pdf) dostęp: 21.02.2020 r., s. 1.

polityczne. Można zatem stwierdzić, iż oba te systemy wzajemnie się równoważą i dopełniają, dlatego najlepszym rozwiązaniem było ich połączenie.

Nowy system emerytalny został podzielony na trzy filary. Pierwszy z nich, będący filarem obligatoryjnym, ma charakter repartycyjny, podobnie jak cały system sprzed 1999r. Pozostałe dwa filary mają charakter kapitałowy, a są nimi OFE oraz dodatkowe formy zabezpieczenia emerytalnego wspierane przez państwo, czyli IKE, IKZE, PPE oraz PPK. Filar pierwszy jest częścią tzw. systemu bazowego i w nim emerytury są finansowane przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Do systemu bazowego należy także drugi filar, czyli nieobowiązkowe składki na Otwarty Fundusz Emerytalny. Odnośnie III filaru - w piśmiennictwie wyróżnia się jego dwa zasadnicze ujęcia: sensu stricte oraz sensu largo. W pierwszym z prezentowanych ujęć III filar stanowi zbiór Indywidualnych Kont Emerytalnych (IKE), Indywidualnych Kont Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE) Pracowniczych Programów Emerytalnych (PPE) oraz Pracowniczych Programów Kapitałowych (PPK)⁵.

IKE w I połowie 2019 r. posiadało 1 010,4 tys. osób (na koniec czerwca 2018 r. 960,6 tys. osób), co stanowiło 6,1% liczby osób pracujących. W pierwszym półroczu 2019 r. powstało 40,9 tys. nowych IKE, o 6 tys. kont więcej niż w I połowie 2018 r. IKZE natomiast w tych samych ramach czasowych posiadało 690,9 tys. osób (na koniec czerwca 2018 r. 701,4 tys. osób), co stanowiło 4,2% liczby osób pracujących oraz powstało 20,7 tys. nowych IKZE, o 6,4 tys. mniej niż w I połowie 2018 r.⁶. Na podstawie powyższych danych można stwierdzić, iż mimo widocznej tendencji wzrostowej liczby istniejących oraz nowo tworzonych kont, stosunek korzystających z IKE oraz IKZE do liczby pracujących pozostaje wciąż na niskim poziomie. Według raportu Komisji Nadzoru Finansowego z 2019 r. na koniec 2018 r. funkcjonowało 1.230 pracowniczych programów emerytalnych. Według stanu na 31.12.2018 r. PPE objętych było 426,0 tys. osób, co stanowiło (według dostępnych danych) 2,60% ogółu liczby osób pracujących; liczba uczestników PPE wzrosła w 2018 roku o 30,1 tys. osób, tj. o 7,6%⁷. Dowodzi

⁵ W. Muszalski, *Ubezpieczenia społeczne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2006, s. 180.

⁶ *Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w I połowie 2019 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2019, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Oprac_IKE_IKZE_2019_67694.pdf, dostęp: 21.02.2020 r., s. 5-6.

⁷ *Pracownicze Programy Emerytalne w 2018 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2019, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/RAPORT_PPE_w_2018_66737.pdf, dostęp: 21.02.2020 r., s. 4.

to rosnącego zainteresowania dodatkowymi formami zabezpieczenia emerytalnego oraz potwierdza zasadność ich promowania.

Ujęcie III filaru sensu largo to wszelkie dostępne formy gromadzenia środków pieniężnych na starość, czyli np. inwestycje w nieruchomości, inwestycje giełdowe, lokaty i konta oszczędnościowe w banku, wszelkie fundusze inwestycyjne itp. Według danych z raportu „Życie na emeryturze – wyobrażenia i postawy Polaków” zrealizowanego na zlecenie Izby Zarządzających Funduszami i Aktywami 26% respondentów zaczęło odkładać pieniądze w banku, 10% odkłada pieniądze w ramach polisy ubezpieczeniowej, 5% w ramach funduszy inwestycyjnych, 6% inwestuje w nieruchomości, 4% na rynku forex, w akcje, obligacje lub kryptowaluty, 3% w złoto i biżuterię. Około 23% respondentów nie gromadzi środków na emeryturę w żaden sposób.

Zdecydowana większość (około 75%) respondentów zakłada, że ich dochody na emeryturze będą niższe niż obecne zarobki. Nie jest to zaskoczeniem, ponieważ nawet sugerowana stopa zastąpienia, czyli najprościej mówiąc relacja pierwszej emerytury do ostatniej wypłaty wynosi około 70%. Jednak według *Ageing Report* stopa ta w 2060 roku będzie wynosiła 23,5%. Pokazuje to, jak silna będzie potrzeba inwestowania w dodatkowe metody zabezpieczenia emerytalnego, aby móc na starość nie tylko przekraczać granicę ubóstwa, ale żyć na satysfakcjonującym poziomie.

Mimo, iż jednym z celów reformy emerytalnej było zwiększenie adekwatności dochodu emerytalnego Polaków, nie udało się go całkowicie zrealizować. Rodzi to zatem potrzebę poszukiwania pomocniczych metod, które zapewnią dywersyfikację portfela inwestycji w dodatkowe zabezpieczenie emerytalne.

9.3. Geneza i istota kontraktów life settlement

Umowy life settlement istnieją od początków XX w., choć najprężniejszy ich rozwój nastąpił w latach 80. XX w. Głównym motorem napędowym tych transakcji stała się epidemia AIDS oraz zbyt wysokie koszty leczenia. Osoby chore, posiadające polisy z wysokimi sumami ubezpieczenia odsprzedawały więc prawa do wypłaty świadczenia w zamian za sfinansowanie leczenia. Układ był o tyle korzystny, iż wartość wypłacanego

świadczenia przekraczała koszty leczenia nawet trzykrotnie⁸. Prawną możliwość ich powstania i funkcjonowania zapoczątkowało orzeczenie Sądu Najwyższego USA (U.S. Supreme Court) z 1911 r. w sprawie Grigsby v. Russell (222 US 149) ustanawiające polisę ubezpieczeniową na życie jako własność prywatną, do której prawo może być przeniesione zgodnie z wolą właściciela na osobę, która nie ma interesu ubezpieczeniowego w życiu ubezpieczonego. Wtórny rynek ubezpieczeń cieszył się zainteresowaniem jeszcze przed uregulowaniem tego procesu w kwestii prawnej, głównie w Wielkiej Brytanii. W świetle polskiego prawa handel polisami na życie jest jak najbardziej legalny, jednak wciąż niezbyt popularny.

*Sprzedający dokonuje cesji na rzecz kupującego, zapewniając mu określoną premię za przejście jego zobowiązań, ale i przyszłych korzyści*⁹ - tak brzmi najbardziej podstawowa zasada, która ma zastosowanie przy zawieraniu umów life settlements. Pojęcie life settlement obejmuje także umowy wiatykalne, które zostały stworzone wcześniej niż life settlement. Różnica pomiędzy umową wiatykalną a life settlement sprowadza się do przewidywanej długości życia właściciela polisy – w pierwszym przypadku jest to 24 miesiące lub mniej oraz właściciel jest najczęściej nieuleczalnie chory. Ze względu na poprawę jakości usług medycznych oraz czynnik demograficzny jakim jest starzenie się społeczeństwa, umowy wiatykalne stały się z czasem zdecydowanie mniej powszechne niż miało to miejsce w czasie ich rozkwitu. Wzrost długości trwania życia, a co za tym idzie wydłużenie okresu pobierania emerytury spowodował zmniejszenie wysokości wypłacanych świadczeń. Rosnący popyt na zawieranie kontraktów life settlement zapoczątkował intensywny rozwój rynku w tym kierunku. Nie zmienia to jednak faktu, że umowy wiatykalne są nadal częściej i szerzej opisywane w literaturze tak polskiej jak i zagranicznej niż kontrakty life settlements.

Stronami w umowie life settlement są właściciel polisy/sprzedawca (*policy-owner*) oraz osoba bądź też firma nabywająca polisę (*life settlement provider*). Właściciele polisy często są reprezentowani przez brokera lub agenta ubezpieczeniowego, którzy pomagają im poruszać się po słabo znanym, dość skomplikowanym rynku wtórnym ubezpieczeń. Jednak regulacje prawne w kwestii pośrednictwa w kontraktach life settlement nie są ujednocnione i niekiedy

---

⁸ *Rośnie wtórny rynek ubezpieczeń*, Gazeta Prawna, (<https://serwisy.gazetaprawna.pl/finanse-osobiste/artykuly/750628,rosnie-wtorny-rynek-ubezpieczen.html>), dostęp 26.02. 2020 r.

⁹ *Ibidem*, dostęp 26.02.2020 r.

różnią się w zależności od kraju czy stanu¹⁰. Natomiast nabywcy, niekiedy niedysponujący własnym kapitałem poszukują inwestorów, którzy w zamian za zagwarantowanie środków do zakupu polisy otrzymują całość lub część sumy ubezpieczenia (*life settlement investor* lub *life settlement purchaser*)¹¹. Istotną zaletą *life settlements* jest prostota mechanizmu ich działania. Kontrakt ten jest to bowiem nic innego jak pisemna umowa, na mocy której nabywca zobowiązuje się zapłacić właścicielowi polisy (sprzedającemu) określoną kwotę, w zamian za teraźniejsze lub przyszłe przeniesienie na niego wszystkich praw do polisy, jakie właścicielowi przysługują. Kwota, którą nabywca zobowiązuje się zapłacić nie może być wyższa od sumy ubezpieczenia jaką otrzyma on po śmierci właściciela polisy. Należy również zaznaczyć, że wraz z przeniesieniem prawa własności do polisy nabywca przejmuje także obowiązek zapłaty składki ubezpieczeniowej, co oznacza zwolnienie z tego obowiązku dla zbywcy¹². Kontrakty *life settlements* z punktu widzenia nabywcy charakteryzują się wysokim stopniem pewności co do wypłaty sumy ubezpieczenia. Wynika to z faktu, iż świadczenie jest zwykle wypłacane po śmierci zbywcy, która jest *de facto* zdarzeniem pewnym. Nie można natomiast precyzyjnie określić momentu, w którym to zdarzenie nastąpi. Z punktu widzenia zbywcy wpłacane na jego rzecz kwoty są zagwarantowane na mocy podpisanej umowy, można więc wysunąć wniosek, iż kontrakty *life settlements* cechują się stosunkowo niskim ryzykiem utraty zainwestowanych pieniędzy.

Podstawą do zawarcia kontraktu *life settlement* nie musi być – jak w przypadku umowy wiatykanej – ciężka, śmiertelna choroba. *Life settlements* zostały wprowadzone jako odpowiedź na rosnące zapotrzebowanie lub chęć odsprzedaży swojej polisy na życie z powodów niezwiązanych ze zdrowiem, takich jak problemy finansowe, które powodowały niemożność wpłacania kolejnych składek lub po prostu chęć zwiększenia dochodu emerytalnego z powodu jego niesatysfakcjonującej adekwatności do potrzeb. Kontrakty tego typu stanowią źródło dodatkowego dochodu emerytalnego, które nie jest obciążone zbytnim ryzykiem od strony zbywcy.

---

¹⁰ M. G. Koutnik, *Long Live Life Settlements: The Current Status and Proposed Direction of the Life Settlement Market*, "Marquette Law Review" 2013, Vol. 96, s. 921.

¹¹ M. Marszelewski, *Ubezpieczenia na życie a problematyka umów wiatykanych i zjawisk pokrewnych w prawie amerykańskim*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2016, nr 1(20), s. 19-20.

¹² *Ibidem*, s. 21.

Sprzedający polisę nie inwestuje bowiem na giełdzie, gdzie stopa zwrotu nie jest pewna, nie kupuje nieruchomości, której przyszła wartość jest również wątpliwa i zależna od bardzo wielu czynników. Inaczej ma się ta kwestia od strony nabywcy. Jego stopa zwrotu z inwestycji zależy bowiem od przewidywanej dalszej długości trwania życia, określanej najczęściej na podstawie tablic trwania życia. Fragment takiej tablicy został przedstawiony w Tabeli 1.

Tabela 9.1. Przeciętne dalsze trwanie życia w Polsce w latach 2010-2018

Lata	Mężczyźni		Kobiety	
	według wieku			
	60	75	60	75
2010	18,3	9,5	23,5	11,9
2011	18,5	9,7	23,8	12,1
2012	18,6	9,7	23,8	12,2
2013	18,7	9,8	23,9	12,3
2014	19,2	10,1	24,3	12,6
2015	19,0	10,0	24,1	12,5
2016	19,3	10,3	24,5	12,8
2017	19,2	10,2	24,3	12,8
2018	19,1	10,2	24,2	12,7

Źródło: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-tablice,1,1.html>

Z danych przedstawionych w powyższej tabeli wynika, iż prognozowana dalsza długość życia wydłuża się z roku na rok tak u mężczyzn jak i u kobiet. Z punktu widzenia nabywcy kontraktu life settlement może to stanowić problem, gdyż wraz z wydłużaniem się przeciętnego dalszego trwania życia zbywcy polisy wydłuża się także okres, w którym nabywca zobowiązał się do płacenia składek wynikających z umowy ubezpieczenia na życie. Może to zatem znacząco obniżyć spodziewaną stopę zwrotu z inwestycji. Według dostępnych źródeł jedynie 10-15% osób umiera w przewidzianym w kontrakcie czasie¹³. Mimo to kontrakty life settlement cieszą się w niektórych krajach dużą popularnością.

W Polsce dopiero od połowy stycznia 2018 r. istnieje możliwość wykorzystania metody life settlement. Inwestorzy nie korzystają z usług funduszu inwestycyjnego, działają samodzielnie poprzez wpłatę wymaganej kwoty prosto na konto powiernicze w banku

¹³ *Ibidem*, s. 23.

JPMorgan. Taka inwestycja nie jest powiązana z rynkiem kapitałowym, a generowany przez nią zysk opiewa na 7,5-8% w skali roku. Minimalny kapitał początkowy jaki można zainwestować to 10 tys. USD. Jest to wartość znacznie niższa niż w przypadku innych inwestycji, takich jak nieruchomości, gdzie wkład początkowy niejednokrotnie przekracza kwotę 300 tys. zł. Na rynku amerykańskim w ostatnich kilku latach wzrosła liczba funduszy specjalizujących się w inwestycjach w life settlement. Na podstawie comiesięcznej weryfikacji wartości ich portfela inwestycyjnego i danych szeregów czasowych można przeanalizować wydajność poszczególnych instrumentów. Zwiększa to szanse na prawidłowe oszacowanie spodziewanej stopy zwrotu, co czyniłoby inwestycję jeszcze bardziej bezpieczną¹⁴. Wszystkie wymienione powyżej okoliczności czynią life settlements atrakcyjną metodą inwestowania. Wzrost liczby zawieranych kontraktów i ich spopularyzowanie zwiększa szanse zbywców na znalezienie inwestora (nabywcy). Dzięki obopólnej korzyści zwiększa się potencjalna liczba chętnych do zawarcia kontraktu. Jest to zatem przesłanka ku szerzeniu świadomości społecznej na ich temat.

9.4. Świadomość społeczna w Polsce na temat life settlement oraz ocena skłonności do skorzystania z tego instrumentu

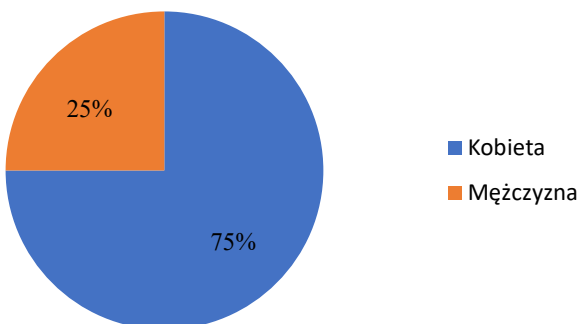
Na potrzeby przeprowadzenia badań została stworzona – za pomocą formularza Google - ankiet, zawierająca 10 pytań zamkniętych. Ankiet została skierowana tylko do studentów, głównie za pośrednictwem portalu Facebook, co znacznie usprawniło proces zbierania informacji. W dniach od 06.03.2020r. do 19.03.2020r. w badaniu wzięło udział 100 studentów różnych kierunków. Pytania w ankiecie miały na celu oszacowanie świadomości ankietowanych na temat kontraktów life settlements jak i ocenę skłonności do skorzystania z nich poprzez analizę opinii respondentów w tym temacie.

Strukturę badanej próby według płci, kierunku oraz roku studiów przedstawiono na rysunkach 1.1. – 1.3. Pod względem płci kobiety stanowiły znaczną większość (75%). Najwięcej, bo aż 45% respondentów zadeklarowało, że studiuje kierunek ekonomiczny. 14% wskazało jako odpowiedź kierunki ścisłe/przyrodnicze, 12% techniczne, 11% humanistyczne/społeczne, natomiast tylko kilka procent ankietowanych odpowiedziało, iż kierunkiem ich studiów są

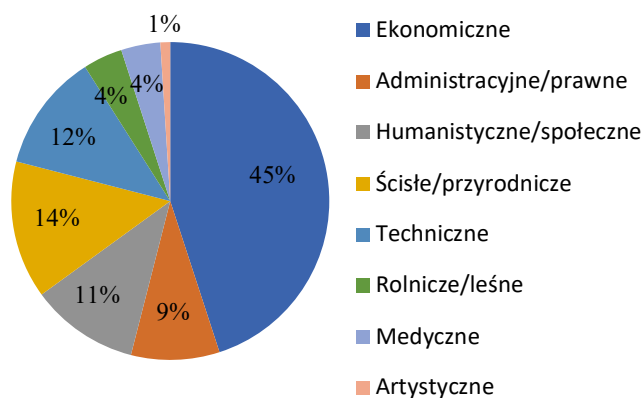
¹⁴ A. Braun, N. Gatzert, H. Schmeiser, *Performance and Risks of Open-End Life Settlements Funds*, <http://www.iqpc.com/media/6278/6974.pdf>, dostęp: 22.05.2020 r., s. 2.

kierunki administracyjne/prawne, rolnicze/leśne, medyczne lub artystyczne. Niemal połowa badanych uczy się aktualnie na drugim roku studiów, 22% na piątym, 16% na pierwszym, 10% na trzecim i tylko 6% na czwartym.

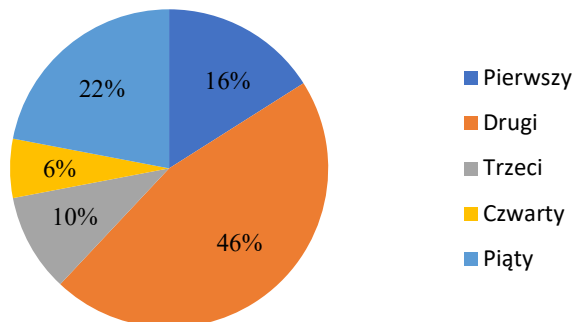
Rysunek 9.1. Płeć respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Rysunek 9.2. Kierunek studiów respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Rysunek 9.3. Rok studiów respondentów

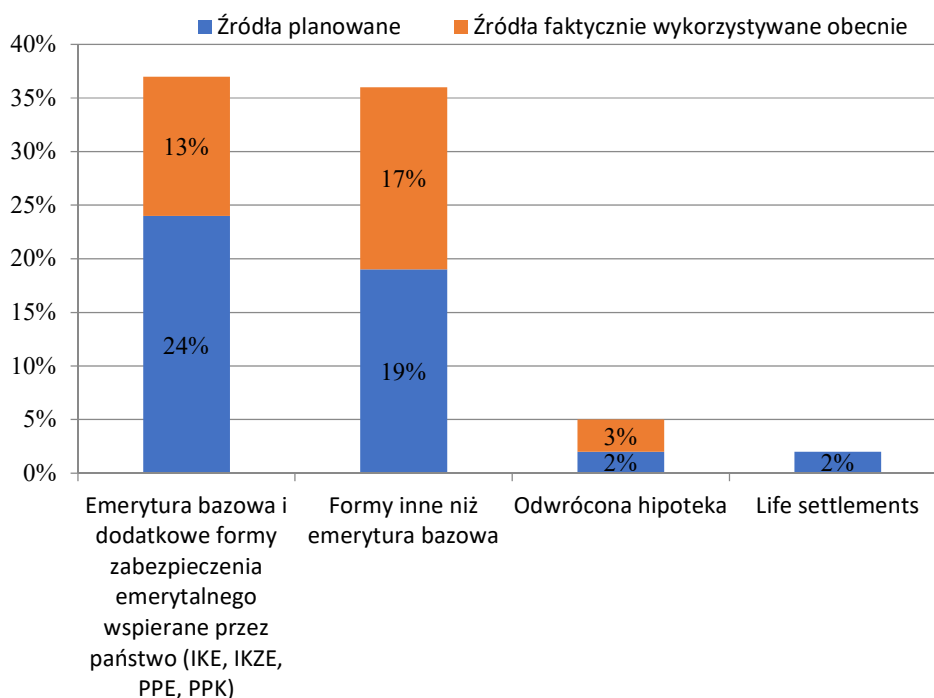
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Pierwsze dwa pytania postawione w ankiecie dotyczyły planowanych oraz faktycznych źródeł finansowania swoich wydatków na emeryturze (rysunek 1.4.). Najwięcej, bo aż 24% ankietowanych odpowiedziało, że planuje finansować swoje potrzeby w okresie emerytury z tzw. emerytury bazowej (zusowskiej) oraz dodatkowych instrumentów zabezpieczenia emerytalnego wspieranych przez państwo (IKE, IKZE, PPE, PPK). W pytaniu o formy oszczędzania faktycznie wykorzystywane obecnie, taki wariant odpowiedzi wybrało tylko 13% osób. 19% wskazało w pytaniu pierwszym, że planuje korzystać z innych form oszczędzania niż emerytura bazowa. Ponad $\frac{1}{4}$ z nich wybrała w odpowiedzi m. in. inwestycje na GPW, niemal $\frac{3}{4}$ deklaruje plany na korzystanie ze środków pochodzących z wynajmu nieruchomości (57% z nich wskazuje to jako jedyne źródło utrzymania na starość), zaledwie 2% ankietowanych wśród swoich odpowiedzi wskazało formę jaką jest odwrócona hipoteka oraz tyle samo respondentów planuje korzystać z life settlement.

W pytaniu o faktyczne formy oszczędzania najwięcej respondentów (45%) zadeklarowało, iż odkłada oszczędności tylko w ramach emerytury bazowej. 17% ankietowanych wskazało inne warianty niż emerytura bazowa – 18% z nich wybrało w jej miejsce dodatkowe instrumenty zabezpieczenia emerytalnego wspierane przez państwo (IKE, IKZE, PPE, PPK), tyle samo osób opowiedziało się za inwestycją w odwróconą hipotekę, 47% – inwestycje w nieruchomości z zamiarem jej sprzedaży na starość, nieco poniżej 12% respondentów wybrało inwestycje na GPW, natomiast 5% wybrało wariant inwestycji na GPW oraz w Obligacje Skarbu Państwa. 15% osób nie wskazało żadnej formy oszczędzania na starość – zdecydowana większość z nich zadeklarowała, że nie jest aktywna zawodowo, natomiast niewielki odsetek

mimo aktywności zawodowej nie korzysta z żadnej formy zabezpieczenia emerytalnego. 40% osób które nie wskazały żadnego źródła oszczędzania na starość stanowili mężczyźni, a 60% kobiety.

Rysunek 9.4. Planowane/faktycznie wykorzystywane obecnie źródła finansowania wydatków na emeryturze

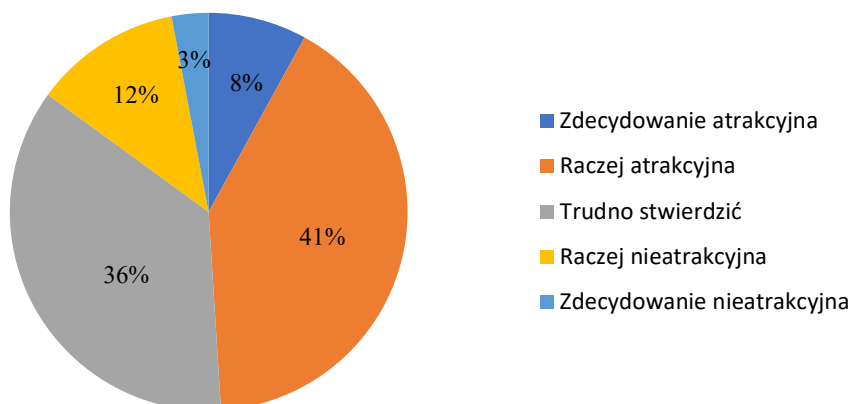
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Z punktu widzenia problematyki opracowania najważniejszym wnioskiem płynącym z analizy odpowiedzi na powyższe pytania jest stwierdzenie, iż studenci niechętnie wskazują life settlement jako źródło utrzymania czy też finansowania swoich potrzeb na emeryturze. Zaledwie dwóch ankietowanych przyznaje, że ma w planach skorzystać z life settlement. Tak niski odsetek osób deklarujących chęć sięgnięcia po wyżej wymienioną formę dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego może wynikać z bardzo słabej świadomości społecznej na ich temat oraz minimalnie rozwiniętego rynku tych instrumentów w Polsce.

Analiza odpowiedzi udzielonych na pierwsze pytania ankiety sugeruje, że life settlement jako metoda dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego nie jest atrakcyjna wśród ankietowanych. Wartym zauważenia jest jednak fakt, że po zapoznaniu się z charakterystyką kontraktów typu life settlements blisko 50% respondentów odpowiedziało twierdząco na pytanie, czy wspomniana metoda jest według nich atrakcyjnym sposobem oszczędzania na

starość (rysunek 1.4.). Można zatem stwierdzić, iż pomimo wstępnej oceny metody jako atrakcyjnej, bardzo niewiele osób decyduje się na jej faktyczne wykorzystanie. Powodów takiego zjawiska może być kilka, jednak według autora decydującym jest fakt bardzo słabej świadomości w kwestii life settlements, niewiedza na temat mechanizmu ich działania oraz potencjalnie dużych korzyści z nich wynikających.

Na rysunku 1.5. przedstawiona została atrakcyjność metody life settlement jako sposobu oszczędzania na starość. Zaledwie 15% ankietowanych uznało ją za nieatrakcyjną. Dość duża liczba, bo 36% osób nie umiało określić swojego stanowiska na podstawie krótkiego opisu charakteryzującego instrument life settlement. Wynika to prawdopodobnie ponownie z braku wystarczających informacji na ten temat.

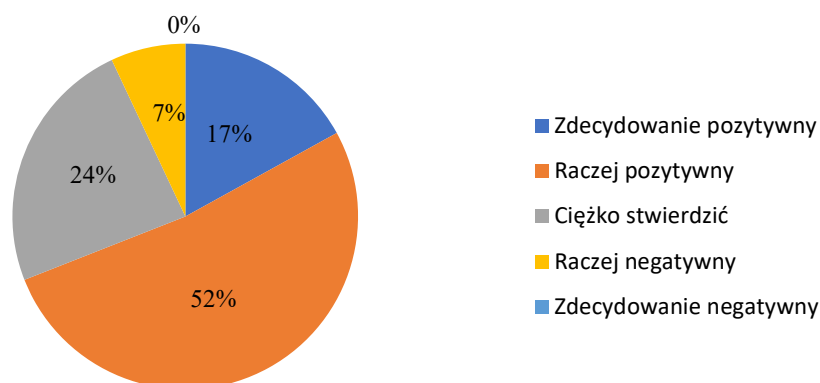

Rysunek 9.5. Atrakcyjność metody life settlement jako sposobu oszczędzania na starość

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Potwierdzeniem wyżej sformułowanej tezy zdaje się być analiza odpowiedzi na kolejne pytanie, a mianowicie - „Czy uważa Pan(i), że poszerzenie wiedzy na temat kontraktów life settlement wpłynęłoby pozytywnie na ogólną skłonność społeczeństwa do inwestowania w tę formę zabezpieczenia emerytalnego?” (rysunek 1.6.). Aż 69% ankietowanych odpowiedziało na nie twierdząco, natomiast tylko 7% nie zgadza się z takim stwierdzeniem. 24% ankietowanych nie potrafiło udzielić odpowiedzi na to pytanie. Dowodzi to, iż life settlements pomimo wielu korzyści i zalet nie są doceniane na polskim rynku ze względu na zbyt słabe rozpowszechnienie i relatywnie mało informacji o ich funkcjonowaniu. Społeczeństwo woli zainwestować swoje oszczędności w takie formy zabezpieczenia emerytalnego, które są na

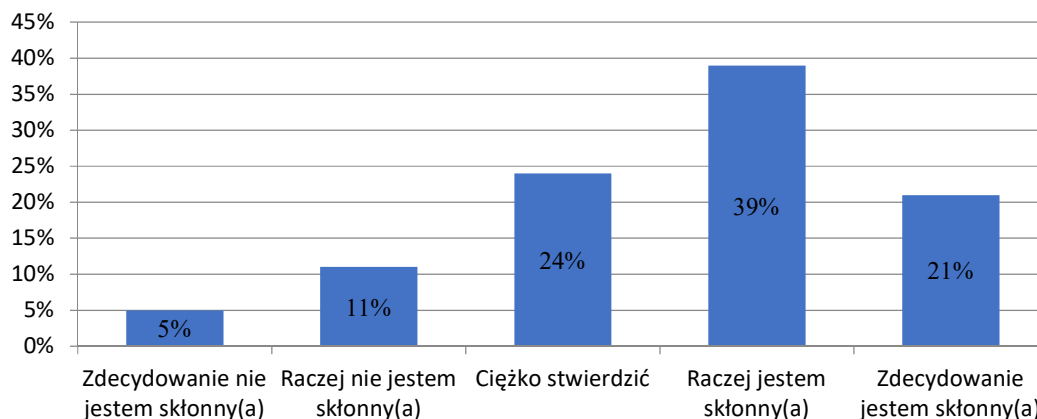
rynku dobrze znane, wcześniej wypróbowane przez innych. Daje to konsumentom poczucie bezpieczeństwa, w przeciwieństwie do rozwiązań, które są dopiero wprowadzane na rynek i niezbyt popularne, nawet mimo gwarancji wysokich stóp zwrotu.

Rysunek 9.6. Wpływ poszerzenia wiedzy na temat kontraktów life settlement na ogólną skłonność społeczeństwa do inwestowania w tę formę zabezpieczenia emerytalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Następnie ankietowani zostali poproszeni o określenie swojej skłonności do gromadzenia oszczędności w ramach jakiegokolwiek metody dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego (rysunek 1.7.). Odpowiedzi ukształtowały się następująco:

Rysunek 9.7. Skłonność do gromadzenia oszczędności w ramach jakiegokolwiek metody dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Większość ankietowanych jest skłonna do takich oszczędności, co może świadczyć również o potencjalnej skłonności do skorzystania z life settlement. Analiza odpowiedzi na to

pytanie pokazuje, że polscy studenci zdają sobie sprawę z konieczności lokowania oszczędności nie tylko w systemy bazowe czy wspierane przez państwo, ale też dodatkowe, prywatne. Wysoka świadomość tej grupy wiekowej w kwestii finansowania przyszłych emerytur jest pocieszająca i pozwala wnioskować, iż w przyszłości procent osób korzystających z takich metod dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego znacznie się zwiększy. Około 16% osób nie jest skłonnych do oszczędzania w ramach dodatkowych form zabezpieczenia emerytalnego. Co ciekawe, blisko 44% z nich zadeklarowało, że planuje finansować z nich swoje potrzeby na emeryturze, co może świadczyć o świadomości konieczności skorzystania z takiego rozwiązania nawet pomimo stwierdzonej wcześniej niechęci. Należy pamiętać, iż rozpatrujemy aktualną skłonność do gromadzenia oszczędności za pomocą dodatkowych form, która może z czasem, pod wpływem wielu czynników ulec zmianie.

Kolejnym pytaniem autor chciał zbadać skłonność do wykorzystania konkretnej metody dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego jaką jest life settlement (rysunek 1.8.). 32% badanych nie skorzystałoby z niej nawet pomimo potencjalnych korzyści finansowych. Satisfakcjonujące 63% respondentów byłoby skłonnych do jej wykorzystania, ale tylko w przypadku, gdy stopa zwrotu będzie zagwarantowana na odpowiednim dla nich poziomie. 5% deklaruje, iż mogłoby wykorzystać tę formę bez względu na poziom stopy zwrotu.

Rysunek 9.8. Skłonność do wykorzystania metody dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego jaką jest life settlement.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Taki rozkład odpowiedzi ukazuje, iż poziom stopy zwrotu z inwestycji może być kluczowy przy wyborze form dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego. Dodatkowe zachęty ze strony funduszy inwestycyjnych czy innych przedsiębiorstw zajmujących się obsługą instrumentów typu life settlement mogą zdecydowanie zadziałać pozytywnie w kwestii rozpowszechniania takich metod. Problem niskiego zainteresowania kontraktami life settlements, biorąc pod uwagę wyniki ankiety, nie wynika z ich nieatrakcyjności, a przede wszystkim z braku świadomości na ich temat jak i słabo dostępnych źródeł, z których można by zaczerpnąć podstawowych, wiarygodnych informacji z zakresu ich genezy, istoty czy też mechanizmu działania.

9.5. Podsumowanie

Po przeanalizowaniu historii powstania, istoty i mechanizmu działania kontraktów life settlements, a także wyników ankiety przedstawionych powyżej można wysunąć wniosek, iż taka forma dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego jest formą atrakcyjną, która pozwala na skuteczne zwiększenie adekwatności dochodu emerytalnego. Biorąc pod uwagę prognozy przewidujące stopę zastąpienia dążącą z każdym rokiem do coraz niższego i bardziej niepokojącego poziomu, oczywista wydaje się konieczność rozważenia dodatkowych form zabezpieczenia na starość. Pomimo ich dużej gamy i szerokiego wyboru, niektóre z nich, takie jak life settlement, nie są w Polsce na tyle rozpowszechnione aby zachęcić przyszłych emerytów do ich wykorzystania. Brak rzetelnych, zrozumiałych źródeł, opisujących prosty mechanizm ich działania i ukazujących wiele korzyści powoduje niskie zainteresowanie oraz strach przed gromadzeniem oszczędności w ramach takiej formy. Niska świadomość w kwestii instrumentu life settlement nie przekłada się natomiast na niewielką skłonność do jego wykorzystania – wyniki przeprowadzonych badań jasno pokazują, że grupa badanych studentów w znacznej większości taką skłonność wykazuje. Dodatkowo na podstawie ankiety można wysunąć wniosek, iż zwiększenie świadomości społecznej na temat life settlements wpłynęłoby pozytywnie na skłonność do ich wykorzystania nie tylko wśród młodych osób, wkraczających dopiero na rynek pracy, ale wśród ogółu społeczeństwa. Life settlements są zatem atrakcyjną formą dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego, które mogą skutecznie zwiększyć adekwatność dochodu emerytalnego Polaków.

Literatura

- Braun A., Gatzert N., Schmeiser H., *Performance and Risks of Open-End Life Settlement Funds*, „Working Papers on Risk Management and Insurance” 2011, No. 73.
- European Commission, *The 2018 Ageing Report, Economic & Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016-2070)*, 2018, (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip079_en.pdf), dostęp: 21.02.2020r.
- Glapiak E., *Rośnie wtórny rynek ubezpieczeń*, (<https://serwisy.gazetaprawna.pl/finanse-osobiste/artykuly/750628,rosnie-wtorny-rynek-ubezpieczen.html>), dostęp: 26.02.2020 r.
- Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w I połowie 2019 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2019, (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Oprac_IKE_IKZE_2019_67694.pdf) dostęp: 21.02.2020 r.
- Koutnik M. G., *Long Live Life Settlements: The Current Status and Proposed Direction of the Life Settlement Market*, „Marquette Law Review” 2013, Vol. 93, nr 3.
- Marszelewski M., *Ubezpieczenia na życie a problematyka umów wiatykalnych i zjawisk pokrewnych w prawie amerykańskim*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2016, nr 1(20).
- Muszalski W., *Ubezpieczenia społeczne*. Podręcznik akademicki, PWN, Warszawa 2006.
- Na czym polegała reforma emerytalna z 1999r.?*, ([https://www.szczecin.uw.gov.pl/systemfiles/articlefiles/3535/\(20131031.115638\).system_emerytalny_w_polsce.pdf](https://www.szczecin.uw.gov.pl/systemfiles/articlefiles/3535/(20131031.115638).system_emerytalny_w_polsce.pdf)), dostęp: 26.02.2020r.
- Pracownicze Programy Emerytalne w 2018 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, 2019, (https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/RAPORT_PPE_w_2018_66737.pdf), dostęp: 21.02.2020 r.
- Szczepański M., *Stymulatory i bariery rozwoju zakładowych systemów emerytalnych na przykładzie Polski*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2010.
- Życie na emeryturze – wyobrażenia i postawy Polaków*, 2018, (<https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/emerytury/czy-polacy-oszczedzaja-na-emerytury-wyniki-badania/gt55m5f>), dostęp: 21.02.2020r.

Rozdział 10

Skuteczność obowiązku alimentacyjnego jako alternatywnej metody zabezpieczenia emerytalnego

Dominika Wachel*

10.1. Wprowadzenie

Wraz z nieustannymi przemianami społecznymi ustawodawca stopniowo rezygnował z traktowania modelu wielopokoleniowej rodziny jako normy, częściowo zdejmując z jej członków odpowiedzialność za wstępnych oraz zstępnych. Duży wpływ na te zmiany miały tzw., przejścia demograficzne. Domeną pierwszego przejścia demograficznego była rodzina nuklearna - rodzina mała, składająca się z rodziców, którzy zazwyczaj byli małżeństwem, oraz ich dzieci. W tym modelu rodzice trwali w związku bez względu na brak więzi między nimi, a dobro dziecka stawiane było na pierwszym miejscu. Drugie przejście demograficzne charakteryzowało się natomiast związkami, trwającymi dopóki partnerzy czerpali z tego korzyści materialne bądź niematerialne. Wiązało się to z łatwością kończenia dotychczasowych i rozpoczynania nowych związków. Zaczęto koncentrować się na rozwoju osobistym i wolności, a posiadanie potomstwa przestało być celem samym w sobie¹.

Pierwsze przejście demograficzne istotnie wpłynęło na umacnianie instytucji rodziny, natomiast drugie przejście demograficzne spowodowało jej znaczne osłabienie². Dlatego też zaczęto wprowadzać rozwiązania alternatywne dla tych stosowanych w przypadku modelu rodziny wielopokoleniowej, w którym jej członkowie byli odpowiedzialni za siebie nawzajem. Narzędziem w pewnym stopniu zwalniającym rodzinę z odpowiedzialności za osoby starsze powinien być system zabezpieczenia społecznego, który można zdefiniować jako ogół istniejących rozwiązań instytucjonalnych, zmierzających do zapewnienia jego uczestnikom niezarobkowych odpowiednich środków do utrzymania na okres starości, poprzez

---

* Koło Naukowe Ubezpieczeń „Risk Management”, Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

¹M. Domański, *Względne zakazy małżeńskie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 368-369.

²*Ibidem*, s. 370.

ustanowienie zasad gromadzenia oszczędności emerytalnych oraz dokonywania wypłat świadczeń emerytalnych³. Należne świadczenia z tytułu emerytury w największym stopniu wpływają na możliwość samodzielnego zaspokajania własnych potrzeb przez osoby starsze, ponieważ stanowią zastępstwo dla utraconych dochodów otrzymywanych z pracy w trakcie życia zawodowego⁴. W związku z powyższym prawo do emerytury góruje nad prawem do ubiegania się o alimenty. Jednakże niekorzystny proces starzenia się społeczeństwa, polegający na zmianach w strukturze demograficznej ludności, połączony ze zmniejszającym się wskaźnik dzietności oraz wydłużeniem przeciętnego trwania życia stawiają pod znakiem zapytania przyszłą adekwatność dochodową oraz stabilność finansową systemu zabezpieczenia emerytalnego. W takich okolicznościach prawo alimentacyjne, a w szczególności obowiązek alimentacyjny wobec rodziców, może nabrać nowego znaczenia, co skłoniło autora niniejszej pracy do podjęcia problemu badawczego, wyrażonego pytaniami: *Jak kształtuje się sytuacja materialna seniorów w Polsce? Czy wymaga ona zastosowania dodatkowych narzędzi zabezpieczenia emerytalnego? Czy obowiązek alimentacyjny względem rodziców może być traktowany jako skuteczna alternatywa dla tradycyjnego systemu zabezpieczenia emerytalnego?* Na podstawie problemu badawczego sformułowano następującą hipotezę badawczą: *Obowiązek alimentacyjny dzieci względem rodziców może stanowić jedynie narzędzie uzupełniające dla systemu emerytalnego w Polsce.*

Aby zweryfikować postawioną hipotezę przyjęto poniższe cele główne:

1. Charakterystyka sytuacji materialnej seniorów w Polsce.
2. Analiza przepisów Kodeksu Cywilnego pod kątem funkcjonowania obowiązku alimentacyjnego względem rodziców.
3. Określenie znaczenia obowiązku alimentacyjnego względem rodziców w zabezpieczeniu emerytalnym.

Powyższy cel główny rozwinięto o następujące cele szczegółowe:

1. Ustalenie zakresu realizacji celu dochodowego przez obowiązek alimentacyjny wobec rodziców.

---

³ T. Szumlicz, *Ubezpieczenia społeczne. Teoria dla praktyki*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2006, [za]: F. Chybalski, *Prakseologiczne podejście do oceny działania systemu emerytalnego*, „Prakseologia”, nr 152/2012, s. 10.

⁴ Według uchwały SN z 16.12.1987r. (III CZP 91/86), OSNC 1988/4, poz. 42: Zaspokojenie potrzeb każdego człowieka powinno nastąpić przede wszystkim z jego własnych środków. Dotyczy to dochodów z pracy, z majątku, ze świadczeń z ubezpieczenia lub zabezpieczenia społecznego.

2. Zweryfikowanie adekwatności świadczeń z tytułu alimentów od dzieci, w tym określenie ich roli w zapobieganiu ubóstwu wśród osób starszych, umożliwieniu osobom starszym utrzymania standardu życia porównywalnego do tego, w okresie aktywności zarobkowej oraz w promowaniu solidarności między pokoleniami.
3. Wskazanie roli obowiązku alimentacyjnego wobec rodziców w dążeniu do równouprawnienia kobiet i mężczyzn w aspekcie dochodowym.

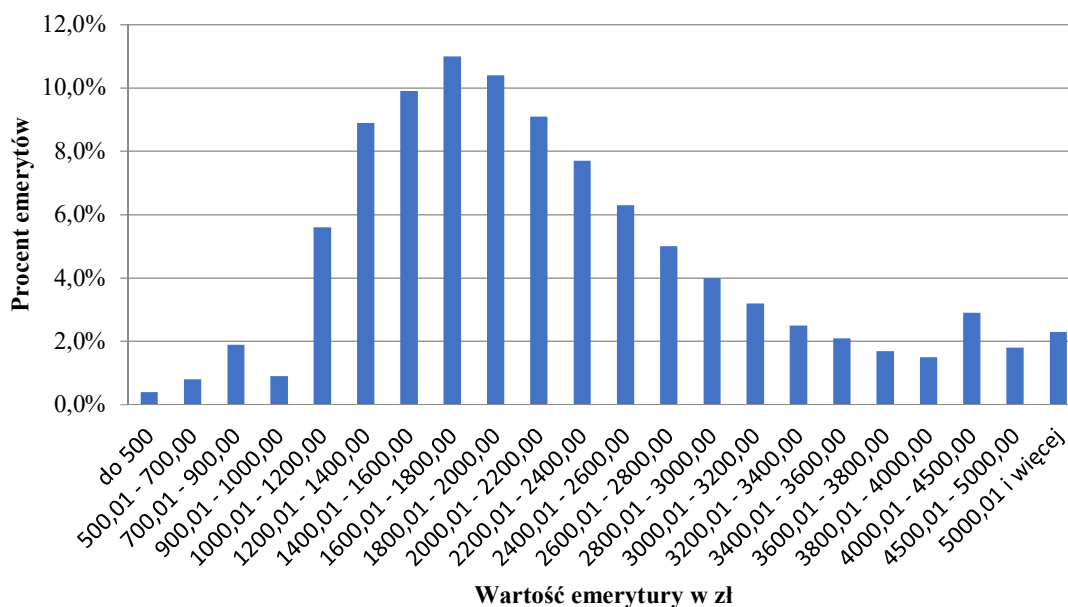
Dążąc do realizacji przedstawionych celów dokonano analizy danych statystycznych z zakresu sytuacji materialnej gospodarstw domowych, w szczególności gospodarstw domowych emerytów, przepisów prawa alimentacyjnego oraz danych Ministerstwa Sprawiedliwości, dotyczących orzekanych alimentów.

10.2. Sytuacja finansowa osób starszych w Polsce

Kształtowanie się sytuacji finansowej seniorów umożliwia ocenę skuteczności systemu zabezpieczenia emerytalnego i stwarza ewentualne bodźce do rozważań nad koniecznością wprowadzenia zmian w tymże systemie, alternatywnych dla niego rozwiązań bądź narzędzi będących jego uzupełnieniem. Podstawowym czynnikiem w analizie stanu majątkowego jest możliwość samodzielnego zaspokajania swoich potrzeb, determinowana w głównej mierze przez wysokość otrzymywanych dochodów. W przypadku seniorów, najważniejsze źródło dochodów stanowią świadczenia emerytalne. W marcu 2018 r. świadczenia te pobierało 5572,0 tys. osób⁵. Rozkład wysokości emerytur wypłacanych przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych po waloryzacji w marcu 2018 r. został przedstawiony na rysunku 1.

---

⁵Struktura wysokości i rent wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2018 roku, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2018, <https://www.zus.pl/documents/10182/39637/Struktura+wysoko%C5%9Bci+emerytur+i+rent+wyp%C5%82acanych+przez+ZUS+po+waloryzacji+w+marcu+2018+r.pdf/2f377123-7bd5-4e3a-a511-013eed30671c>, s. 3, dostęp: 20.02.2020 r.

Rysunek 10.1. Struktura emerytów, którym emerytury wypłaca ZUS według wysokości świadczeń w marcu 2018 r.

Źródło: *Struktura wysokości i rent wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2018 roku*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2018, <https://www.zus.pl/documents/10182/39637/Struktura+wysoko%C5%9Bci+emerytur+i+rent+wyp%C5%82acanych+przez+ZUS+po+waloryzacji+w+marcu+2018+r.pdf/2f377123-7bd5-4e3a-a511-013eed30671c>, s. 7, dostęp: 20.02.2020 r.

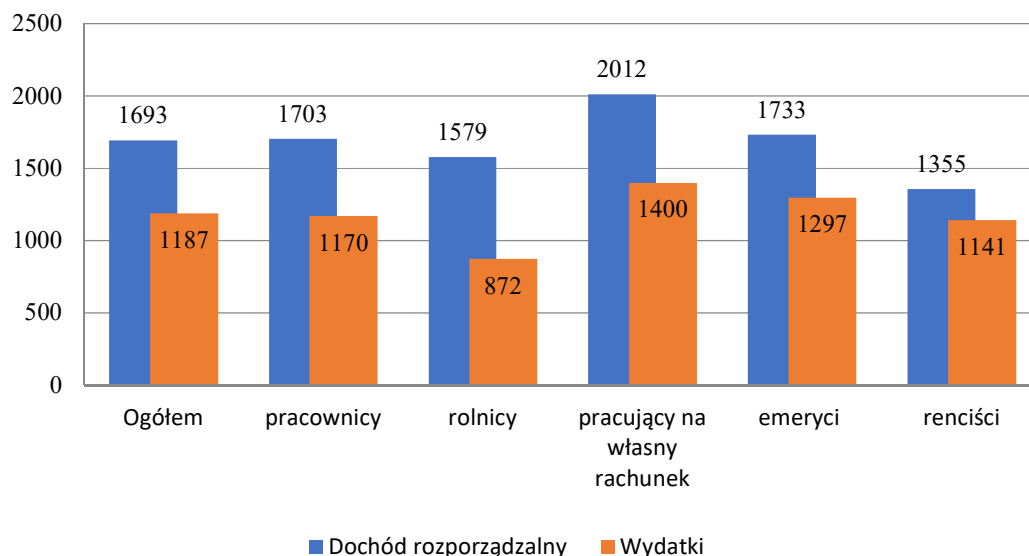
Przeciętna wysokość wypłacanej przez ZUS emerytury (2179,28 zł) wskazuje na relatywnie dobrą sytuację emerytów. Warto zauważyć jednak, że ponad połowa świadczeniobiorców otrzymywała kwotę niższą od minimalnego wynagrodzenia za pracę⁶, a wartość świadczenia pobieranego przez największą liczbę osób wynosiła 1065,60 zł. Jedynie jedna czwarta uprawnionych otrzymywała emeryturę w wysokości wyższej niż 2621,70 zł⁷.

Ważnym elementem przy ocenie stanu sytuacji majątkowej osób starszych jest również wysokość ponoszonych przez nie wydatków oraz ich udział w dochodzie rozporządzalnym. Wartości przeciętnych miesięcznych dochodów rozporządzalnych oraz wydatków na osobę w gospodarstwach domowych zostały zaprezentowane na rysunku 2. Na ich podstawie można zauważyć, że dochód rozporządzalny na osobę w gospodarstwie domowym emerytów był niższy jedynie od dochodu rozporządzalnego osób pracujących na własny rachunek, co wskazuje na korzystną sytuację emerytów na tle reszty społeczeństwa. Ponadto przeciętny

⁶W 2018 r. minimalna wartość wynagrodzenia za pracę wynosiła 2100 zł.

⁷*Struktura wysokości i rent...*, s. 17, dostęp 20.02.2020 r.

emeryt odnotowywał w 2018 r. nadwyżkę dochodu rozporządzalnego nad wydatkami w wysokości 436 zł, która ze względu na brak potrzeby gromadzenia oszczędności mogła zostać przeznaczona na dodatkową konsumpcję⁸.

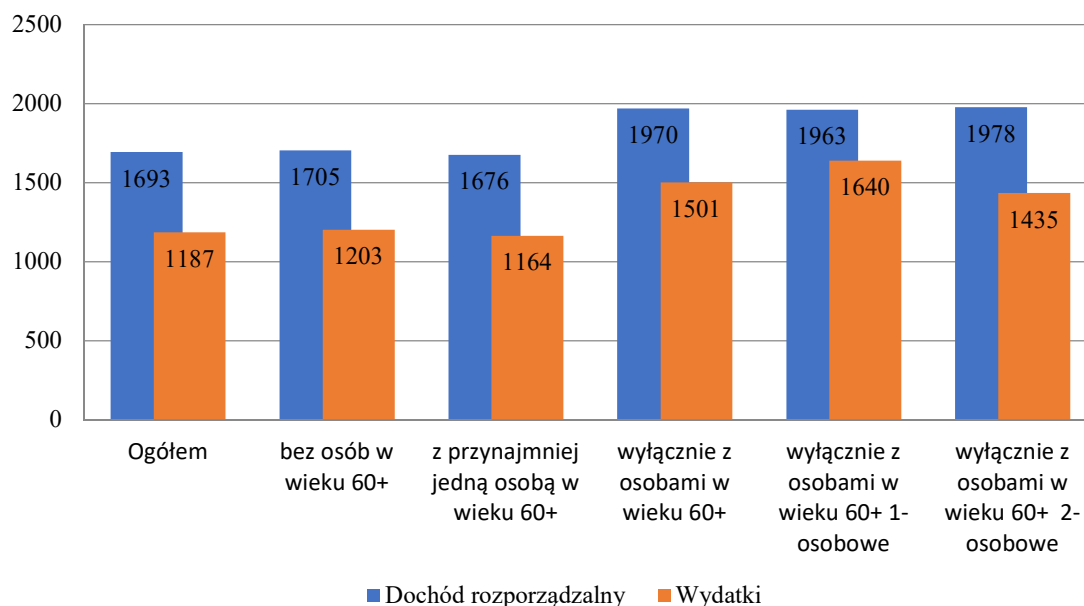
Rysunek 10.2. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny i wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych według grup społeczno-ekonomicznych w 2018 r. (w zł)

Źródło: *Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.*, GUS, Warszawa 2019, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/budzety-gospodarstw-domowych-w-2018-r-9,13.html#>), s. 21, dostęp: 20.02.2020 r.

Nieco inaczej kształtuje się struktura dochodów rozporządzalnych oraz wydatków w podziale na gospodarstwa domowe z osobami w wieku 60 lat i powyżej i bez takich osób, zaprezentowana na rysunku 3. Średni miesięczny dochód rozporządzalny na osobę w gospodarstwach składających się jedynie z osób starszych był wyższy od przeciętnego dochodu gospodarstw bez osób starszych. Wynika to bezpośrednio z mniejszej liczby członków takiego gospodarstwa domowego oraz faktu posiadania własnych dochodów, głównie w postaci emerytury. Należy jednak zaznaczyć, że analogicznie wyższe są również wydatki oraz ich udział w dochodzie rozporządzalnym na osobę w gospodarstwach składających się wyłącznie z osób starszych. Jest to związane m.in. z koniecznością przeznaczania większej ilości środków na wydatki związane ze zdrowiem (prywatne wizyty u specjalistów, lekarstwa).

⁸ T. Jedynak, *Obowiązek alimentacyjny dzieci jako metoda ochrony przed ubóstwem osób starszych*, [w:] *Kierunki rozwoju ubezpieczeń prywatnych i publicznych*, pod red. W. Sułkowskiej i M. Cyconia, Poltext, Warszawa 2017, s. 285.

W najmniej korzystnej sytuacji, biorąc pod uwagę udział wydatków w dochodzie rozporządzalnym, znajdują się osoby starsze, prowadzące jednoosobowe gospodarstwo domowe. Wydatki w takich gospodarstwach pochłaniają przeciętnie aż 83,5% dochodu rozporządzalnego. W przypadku dwuosobowych gospodarstw osób starszych jest to 72,6% dochodu rozporządzalnego na osobę. Singularyzacja w starości jest istotnym problemem, wpływającym na możliwość samodzielnego zaspokajania potrzeb przez seniorów⁹. Coraz więcej osób starszych, głównie w miastach, pozostaje w jednoosobowych gospodarstwach domowych. Koszty stałe ich utrzymania nie ulegają w takiej sytuacji rozłożeniu i ponoszone są w całości przez jedną osobę. Do kosztów tych należy zaliczyć głównie wydatki związane z utrzymaniem domu lub mieszkania oraz nośnikami energii, których przeciętna miesięczna wysokość w jednoosobowym gospodarstwie, prowadzonym przez emeryta wyniosła w 2018 r. 406,95 zł, co stanowi 24,8% ogółu jego miesięcznych wydatków.

Rysunek 10.3. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny i wydatki w zł na 1 osobę w gospodarstwach domowych z osobami i bez osób w wieku 60 lat i więcej w 2018 r.

Źródło: Budżety gospodarstw domowych w 2018 r., GUS, Warszawa 2019, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/budzety-gospodarstw-domowych-w-2018-r-,9,13.html#>), s. 39, dostęp: 20.02.2020 r.

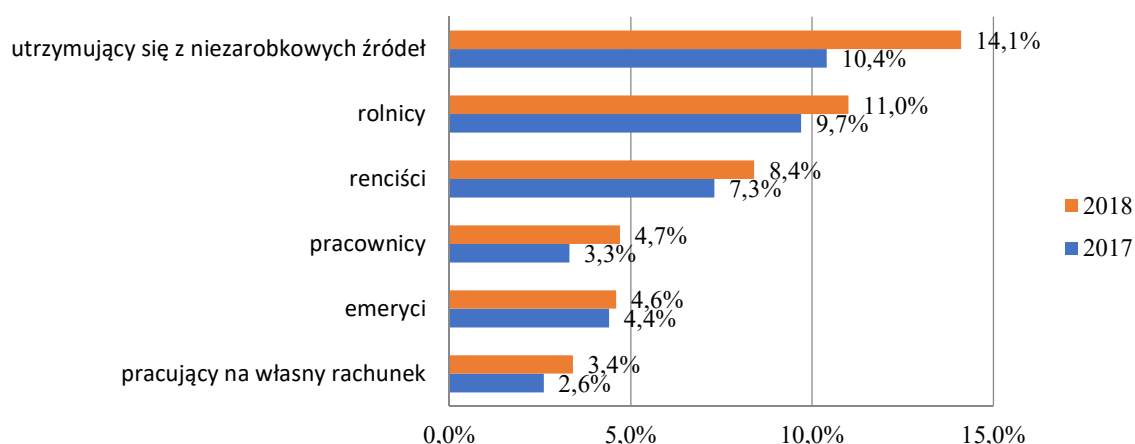
⁹M. Cycoń, *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego*, rozprawa doktorska pod kierunkiem prof. dr. hab. Wandy Sułkowskiej, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2017, s. 151. Pozyskano z Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Za miarę sytuacji materialnej osób starszych może posłużyć również wskaźnik zasięgu ubóstwa skrajnego. Wskaźnik ten, nazywany inaczej stopą ubóstwa skrajnego, dostarcza informacji o odsetku osób w gospodarstwach domowych, w których wydatki były niższe od granicy ubóstwa skrajnego, wyznaczającej poziom zaspokojenia potrzeb, poniżej którego następuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka¹⁰. W 2018 r. wskaźnik ten kształtował się na poziomie 5,4% dla całego społeczeństwa¹¹. Na rysunku 4. przedstawiony został zasięg ubóstwa skrajnego w latach 2017-2018 z uwzględnieniem podziału społeczeństwa na grupy społeczno-ekonomiczne. Ubóstwem skrajnym w najmniejszym stopniu dotknięte były osoby pracujące na własny rachunek, a w największym utrzymujące się z niezarobkowych źródeł (np. świadczeń społecznych). Zgodnie z wyliczeniami Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych wartość minimum egzystencji w 2018 r. wyniosła odpowiednio 560,01 zł oraz 934,83zł dla gospodarstw emeryckich 1- i 2-osobowych¹². Odsetek emerytów żyjących w skrajnym ubóstwie wyniósł 4,6% (druga najmniejsza wartość) i wzrósł nieznacznie w porównaniu z rokiem poprzednim. W przypadku pozostałych grup społecznych wzrost tego wskaźnika był znacznie większy. Wskazuje to na relatywnie dobrą sytuację emerytów na tle reszty społeczeństwa.

¹⁰ Definicja GUS, (<https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3214,pojcie.html>), dostęp: 20.02.2020 r.

¹¹Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2018 r., GUS, Warszawa 2019, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2018-roku,14,6.html>), s. 1, dostęp: 20.02.2020 r.

¹²Informacja o poziomie minimum egzystencji w 2018 r., IPiSS, Warszawa 2019, (<https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minimum-egzystencji-2>), s. 2, dostęp: 20.02.2020 r.

Rysunek 10.4. Zasięg ubóstwa skrajnego w 2017 r. i 2018 r. według grup społeczno-ekonomicznych

Źródło: *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2018 r.*, GUS, Warszawa 2019, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasięg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2018-roku,14,6.html>), s. 3, dostęp: 20.02.2020 r.

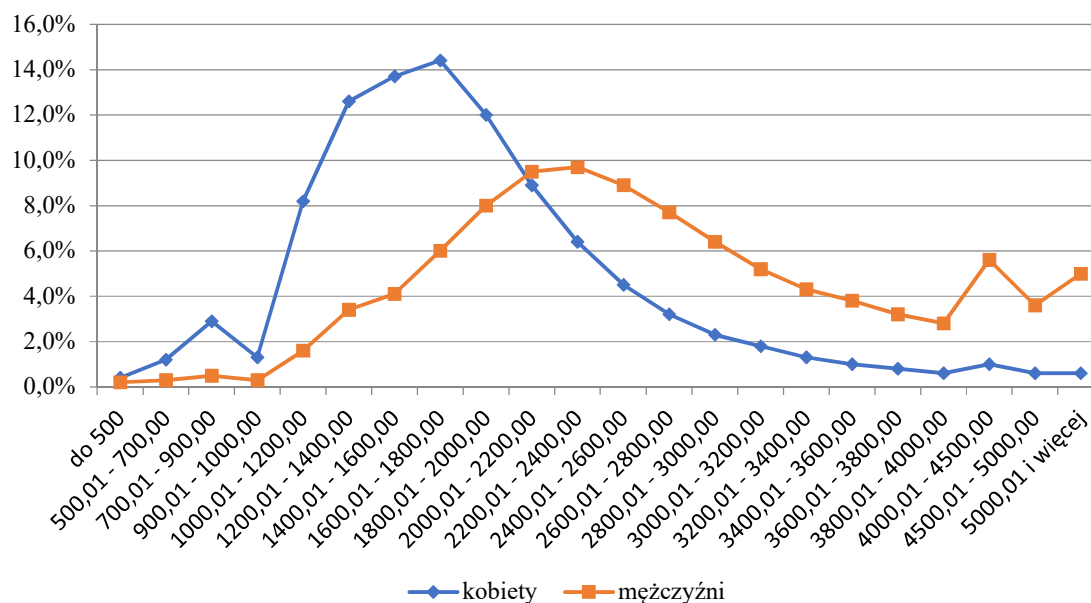
Istotnym czynnikiem w analizie sytuacji materialnej emerytów jest ich aktywność kredytowa oraz zaległości w regulowaniu zobowiązań. Na koniec 2018 r. kredyt i pożyczkę posiadało 2,88 mln emerytów, na łączną kwotę ok. 30,57 mld zł, co daje średnie zadłużenie w wysokości 10 614 zł na osobę¹³. Według raportu Krajowego Rejestru Długów Biura Informacji Gospodarczej seniorzy zadłużają się częściej niż osoby w wieku produkcyjnym. 41% badanych osób starszych przyznało, że zaciągało zobowiązania wielokrotnie, a jedynie 10%, że nie zrobiło tego nigdy. Dla osób młodszych wartości te wyniosły odpowiednio 35% i 21%. Głównym powodem (52%) zaciągania kredytów lub pożyczek wśród emerytów był zbyt duży zakup, aby dokonać go za gotówkę. Kolejne w hierarchii były nieprzewidziane wydatki (20%) oraz chwilowe problemy finansowe (17%). 7% emerytów było zmuszonych do zaciągnięcia pożyczki ze względu na brak pieniędzy na podstawowe potrzeby¹⁴. Ponad 345 tys. emerytów w 2018 r. zalegało z ratami kredytów oraz pożyczek oraz posiadało nieopłacone w terminie rachunki bieżące, na łączną kwotę ok. 7,3 mld zł¹⁵.

¹³*Kredytowy portret polskiego seniora*, BIK 2019, (<https://media.bik.pl/informacje-prasowe/418009/kredytowy-portret-polskiego-seniora>), dostęp: 20.02.2020 r.

¹⁴*Dlaczego Polacy się zadłużają?*, KR D 2018, (<https://krd.pl/Centrum-prasowe/Raporty/2019/DLACZEGO-POLACY-SIE-ZADLUZAJA>), s. 4, dostęp: 20.02.2020 r.

¹⁵*Kondycja portfela polskiego seniora*, BIK 2018, (<https://media.bik.pl/informacje-prasowe/404958/kondycja-portfela-polskiego-seniora>), dostęp: 20.02.2020 r.

Większą część dłużników na emeryturze stanowią kobiety – 59%, mężczyźni natomiast 41%¹⁶. Wynika to bezpośrednio ze zjawiska feminizacji starości. Kobiety statystycznie żyją dłużej od mężczyzn, a ich wdowieństwo wiąże się z niższymi dochodami niż w przypadku wdowieństwa mężczyzn, przez co trudniej im samodzielnie zaspokajać potrzeby oraz regulować zobowiązania¹⁷. Struktura emerytur wypłacanych w 2018 r. z uwzględnieniem płci świadczeniobiorców została zaprezentowana na rysunku 5.

Rysunek 10.5. Struktura emerytów, którym emerytury wypłaca ZUS według płci świadczeniobiorców w marcu 2018 r.

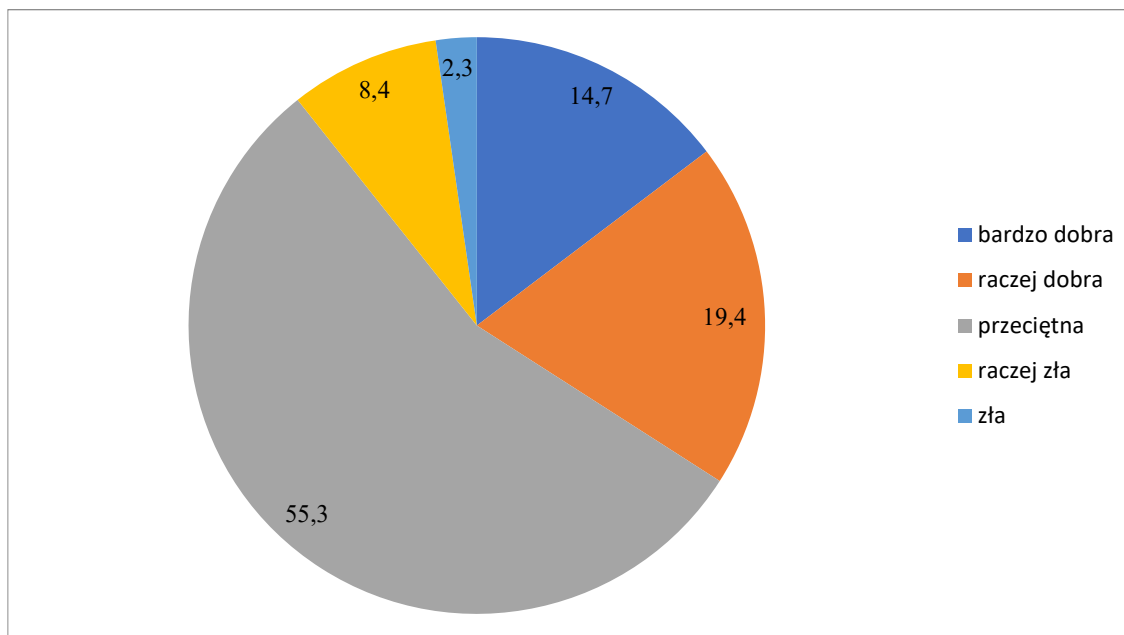
Źródło: *Struktura wysokości i rent wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2018 roku*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2018, (<https://www.zus.pl/documents/10182/39637/Struktura+wysoko%C5%9Bci+emerytur+i+rent+wyp%C5%82acanych+przez+ZUS+po+waloryzacji+w+marcu+2018+r.pdf/2f377123-7bd5-4e3a-a511-013eed30671c>), s. 13, dostęp: 20.02.2020 r.

Przeciętna wysokość emerytury pobieranej w marcu 2018 r. przez mężczyzn wyniosła 2717,09 zł. W przypadku kobiet średnia wysokość świadczenia była niższa o niespełna 900 zł i kształtowała się na poziomie 1817,75 zł. Pełniejszy obraz różnic w rozkładzie emerytur dla obu płci umożliwiała analiza kwartyli. W przypadku populacji mężczyzn: 25% otrzymywało świadczenie do 1920,39 zł, połowa – do 2474,34 zł, 75% - 3292,60 zł, natomiast 25% powyżej

¹⁶*Długi emerytów – dziadek za wnuczką, wnuczek na babcię*, KR D 2019, (<https://krd.pl/Centrum-prasowe/Informacje-prasowe/2019/Dlugi-emerytow---dziadek-za-wnuczka--wnuczek-na-babcie>), dostęp: 20.02.2020 r.

¹⁷M. Cycoń, *op. cit.*, s. 153.

3292,60 zł. Dla populacji kobiet miary te wynosiły odpowiednio: 25% kobiet pobierało emeryturę w wysokości do 1308,87 zł, połowa – do 1672,97 zł, 75% - do 2132,75 zł, a 25% powyżej 2132,75 zł¹⁸.

Rysunek 10.6. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych emerytów

Źródło: *Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.*, GUS, Warszawa 2019, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/budzety-gospodarstw-domowych-w-2018-r-,9,13.html#>), s. 259, dostęp: 20.02.2020 r.

Istotnych informacji o sytuacji materialnej emerytów dostarczają również dane zebrane na podstawie badania ankietowego, zaprezentowane we wspomnianym już raporcie *Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.* Ankietowani emeryci zapytani o ocenę swojej sytuacji finansowej w przeważającej części (55,3%) określali ją jako przeciętną. 14,7% emerytów określiło swoją sytuację materialną jako bardzo dobrą, 19,4% - raczej dobrą, 8,4% - raczej złą, a 2,3% jako złą¹⁹. Przywołane dane wskazują na znaczną przewagę ocen dobrych nad złymi.

Warto jednak podkreślić, że wynikający z powyższych rozważań, pozytywny obraz sytuacji materialnej seniorów w Polsce jest głównie efektem przyjętej metodologii. Biorąc pod uwagę wartości wskaźnika deprivacji materialnej i społecznej, przedstawione w tabeli 1,

¹⁸*Struktura wysokości i rent...*, s. 17-18, dostęp 20.02.2020 r.

¹⁹*Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.*, GUS, Warszawa 2019, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/budzety-gospodarstw-domowych-w-2018-r-,9,13.html#>), s. 259, dostęp: 20.02.2020 r.

okazuje się, że sytuacja osób starszych, mieszkających w Polsce, na tle pozostałych pokoleń kształtuje się nieco gorzej. Deprywacja materialna oznacza niemożność zapewnienia sobie dóbr konsumpcyjnych typowych dla społeczeństwa w danym momencie, a narzędzia służące do jej pomiaru dostarczają informacji, dotyczących ubóstwa, będących uzupełnieniem dla tych, uzyskanych za pomocą klasycznych miar dochodu²⁰.

Tabela 10.1. Odsetek osób dotkniętych deprivacją materialną i społeczną w Polsce według wieku w latach 2015 – 2018

Wiek	2015	2016	2017	2018
>65	15,8	11,8	13	12
18 - 64	16	12,2	11,7	9,6
<18	15,9	11,6	9,3	7,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu, (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database>), dostęp: 20.02.2020 r.

Jak wynika z powyższych danych, w latach 2015-2016 odsetek osób starszych, niemogących zaspokajać swoich potrzeb był niższy niż wśród osób młodszych. Na tej podstawie można wnioskować, że międzypokoleniowe wsparcie finansowe przepływało od seniorów do ludzi młodych. Sytuacja ta uległa zmianie i w 2017 roku deprivacji materialnej i społecznej podlegało więcej emerytów niż osób poniżej 65 roku życia. Różnica pomiędzy odsetkiem seniorów a odsetkiem osób w przedziale wiekowym 18-64, dotkniętych deprivacją wynosiła w 2017 1,3 punktu procentowego, w 2018 natomiast 2,4 punktu procentowego. Oznacza to, że sytuacja materialna osób młodszych poprawia się szybciej niż osób starszych, co prowadzi do wniosku, że kierunek przepływu pomocy finansowej pomiędzy pokoleniami w najbliższych latach powinien ulec zmianie.

10.3. Obowiązek alimentacyjny dzieci wobec rodziców – ujęcie prawne

Wzajemne wspieranie się rodziców i dzieci powinno być zjawiskiem naturalnym, wynikającym bezpośrednio z norm współżycia społecznego oraz zasad moralnych. Jednakże w przypadkach, gdy nie są to wystarczające motywy, o wzajemnych prawach i obowiązkach

²⁰(<https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=7326>), dostęp: 20.02.2020 r.

rodziny stanowi kodeks rodzinny i opiekuńczy²¹. Do powinności dzieci względem rodziców należy zaliczyć:

- wzajemne wsparcie oraz szacunek (art. 87 k.r.o.),
- przyczynianie się do pokrywania kosztów utrzymania rodziny lub pomoc we wspólnym gospodarstwie (art. 91 k.r.o.),
- posłuszeństwo (art. 95 k.r.o.),
- a w niektórych przypadkach również pełnienie świadczeń alimentacyjnych.

Obowiązek alimentacyjny, rozumiany jako obowiązek dostarczania środków utrzymania obciąża, zgodnie z art. 128 k.r.o., krewnych w linii prostej oraz rodzeństwo. Do krewnych w linii prostej należą osoby od siebie pochodzące. W linii prostej wyróżnia się linię wstępną (rodzice, dziadkowie itd.) oraz zstępną (dzieci, wnuki itd.). Rodzeństwo natomiast należy do linii bocznej, którą tworzą osoby, od siebie nie pochodzące ale posiadające co najmniej jednego wspólnego przodka. Obowiązek alimentacyjny obciążający krewnych linii bocznej nie stanowi przedmiotu zainteresowania niniejszego artykułu z tego względu został on pominięty w dalszych rozważaniach. W myśl art. 129 k.r.o. obowiązek alimentacyjny obciąża zstępną przed wstępną (np. dzieci przed rodzicami). W przypadku istnienia kilku osób z danej linii obciąża bliższych stopniem przed dalszymi (np. dzieci przed wnukami), a krewnych w tym samym stopniu – proporcjonalnie w stosunku do ich możliwości majątkowych i zarobkowych. Istotą obowiązku alimentacyjnego jest jego osobisty i nieprzenoszalny charakter. Nie może być nim obciążona inna osoba, niż wskazana przez przepisy. Nie przechodzi on także na spadkobierców²².

Podstawą powstania obowiązku alimentacyjnego jest zatem stosunek pokrewieństwa. Literatura nie poświęca zbyt wiele uwagi zagadnieniu obowiązku alimentacyjnego dzieci wobec rodziców, jednakże sam fakt biologicznego pokrewieństwa między dzieckiem a rodzicem przesądza, zgodnie z przepisami k.r.o., o jego zaistnieniu²³. Warto zauważyć jednak, że obowiązek ten przez dłuższy okres ma charakter hipotetyczny i może zostać nałożony dopiero po osiągnięciu przez potomka samodzielności, przy czym jego sytuacja finansowa

²¹ Ustawa z dnia 25.02.1964r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 1964r., Nr 9, poz. 59 z późn. zm.), dalej k.r.o.

²² I. Sierpowska, A. Milicka-Ochtera, *Obowiązek alimentacyjny dzieci wobec rodziców a prawo do świadczeń z pomocy społecznej*, „Praca Socjalna” 2018, nr 3(33), s. 103.

²³ *Ibidem.* s. 102.

musi pozwalać na wypełnianie wspomnianego zobowiązania. Na możliwości majątkowe dzieci składa się nie tylko rzeczywiste wynagrodzenie za pracę, ale także inne dochody oraz wynagrodzenie możliwe do uzyskania w przypadku dołożenia należytej staranności²⁴. Pod uwagę należy wziąć również posiadanie przez zobowiązanego do alimentacji na utrzymaniu własnych niesamodzielnych dzieci, gdyż taka odpowiedzialność ma pierwszeństwo przed pełnieniem świadczenia alimentacyjnego na rzecz wstępnych²⁵. Przestanką do ubiegania się o alimenty po stronie rodziców jest natomiast pozostawanie przez nich w niedostatku (art. 133. § 2. k.r.o.). Przepisy nie definiują stanu niedostatku, przyjmuje się jednak, że jest to stan niezależny od woli uprawnionego, w którym nie posiada on środków, lub są one niedostateczne do zaspokojenia potrzeb. Potrzeby te muszą być usprawiedliwione, a uprawniony nie może ich zaspokoić za pomocą swoich możliwości zarobkowych lub majątkowych (również za pomocą zbycia części majątku)²⁶. Potrzeby usprawiedliwione są pojęciem szerszym niż potrzeby niezbędne, a ich zaspokojenie powinno zapewnić normalne dla danej jednostki warunki życia, a nie jedynie minimum egzystencjalne²⁷. W celu ich oszacowania należy wziąć pod uwagę czynniki takie jak wiek, stan zdrowia czy sytuacja zawodowa rodzica uprawnionego do alimentacji.

Spełnienie powyższych przesłanek jest konieczne, ale niewystarczające do nałożenia na dziecko obowiązku alimentacyjnego. Zgodnie z art. 144¹ k.r.o. zobowiązany może uchylić się od wykonania obowiązku alimentacyjnego względem rodzica, jeżeli żądanie alimentów jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Jednakże nieodpowiednie wywiązywanie się z obowiązków rodzicielskich nie musi powodować utraty prawa do żądania alimentów od dzieci. Podstawę utraty tego prawa stanowi rażąco niewłaściwe postępowanie uprawnionego, określone przez Sąd Najwyższy jako:

- zachowanie godzące w życie i zdrowie członka rodziny,
- zachowanie naruszające godność, dobre imię i inne dobra osobiste człowieka,
- zawinione popadnięcie w niedostatek lub umyślne wywołanie sytuacji prowadzącej do żądania alimentów²⁸.

²⁴A. Kiliańska, *Alimenty na rzecz rodziców*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2011, nr 14, s. 45.

²⁵M. Łączkowska, *Prawo alimentacyjne jako przykład regulacji prawnej solidarności międzypokoleniowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, nr 3, s. 173.

²⁶A. Kiliańska, *op. cit.*, s. 44.

²⁷M. Łączkowska, *op. cit.*, s. 172.

²⁸Uchwała SN z dnia 16.12.1987r. (III CZP 91/86), OSNC 1988/4, poz. 42.

W praktyce często pozwy o alimenty składane są przez rodziców, którzy nie interesowali się swoim dzieckiem, zaniedbywali je i nie łożyli na jego wychowanie lub zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej. W takich sytuacjach zgodnie z art. 5 ustawy Kodeks cywilny Sąd może zwolnić zobowiązanych z obowiązku alimentacji rodzica^{[29][30]}. „Zawinione zachowania są powszechnie potępiane w społeczeństwie i nie można zakładać, ażeby osoba doznająca krzywdy w każdym przypadku mimo to zobowiązana była do świadczenia alimentów na rzecz osoby ją krzywdzącej, tylko dlatego, że obowiązek alimentacyjny wynika z pokrewieństwa, małżeństwa albo z innych więzów, z którymi ustawa łączy ten obowiązek.”³¹.

Alimenty mogą być płacone dobrowolnie, bez ingerencji sądu, na warunkach ustalonych przez obie strony. W sytuacji braku porozumienia między stronami, osoba uprawniona może dochodzić swoich praw na drodze sądowej, składając pozew zawierający kwotę żądanych alimentów. Ponadto osoba uprawniona powinna przedstawić dowody na pozostawanie w stanie niedostatku, mogą to być zaświadczenia z Urzędu Skarbowego, zaświadczenia od lekarza o chorobie przewlekłej, wymagającej stałego przyjmowania drogich leków, rachunki itp.

Jak wcześniej wspomniano obowiązek alimentacyjny nakładany jest na każde z posiadanych przez uprawnionego dzieci, przy czym wysokość alimentów zależy od sytuacji finansowej każdego z nich. W związku z powyższym niewykluczona jest sytuacja, w której jedno z dzieci będzie zwolnione z obowiązku płacenia alimentów ze względu na niskie dochody osiągnięte, a drugie obciążone tymże obowiązkiem w pełnym zakresie z uwagi na bardzo dobrą sytuację materialną³². Sposób świadczenia i wysokość alimentów ustalane są w każdej sprawie indywidualnie. Świadczenie może przybrać również formę niepieniężną, np. udostępnienia rodzicowi lokalu mieszkalnego, zapewnienia żywności, odzieży, czy niezbędnych leków.

10.4. Rola obowiązku alimentacyjnego w zapewnieniu dochodu po zakończeniu aktywności zarobkowej

²⁹Ustawa z dnia 23.04.1964r. – Kodeks cywilny (Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93. z późn. zm.), dalej k.c.

³⁰Według art. 5 k.c.: „Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony.”

³¹Uchwała SN z dnia 16.12.1987r. (III CZP 91/86), OSNC 1988/4, poz. 42.

³²A. Kiliańska, *op. cit.*, s. 45.

Obowiązek alimentacyjny wobec dzieci oraz byłych małżonków jest powszechnie znany i relatywnie często wykorzystywany. Obowiązek alimentacyjny dzieci wobec rodziców natomiast jest narzędziem rzadko stosowanym. Potwierdzeniem tego są dane Ministerstwa Sprawiedliwości, dotyczące prawomocnych orzeczeń w sprawach cywilnych o alimenty, przedstawione w tabeli 2.

Tabela 10.2. Prawomocne orzeczenia w sprawach o alimenty w latach 2015-2018

Wyszczególnienie	2015	2016	2017	2018
Liczba spraw o alimenty łącznie	64 436	57 014	53 373	51 018
Z powództwa rodziców	985	2 610	1 733	718
Z powództwa dzieci	58 370	49 813	47 042	46 254

Źródło: *Alimenty - prawomocne orzeczenia przy rozwodach i poza rozwodami w latach 2015 - 2018 i w I półroczu 2019 roku*, Informator Statystyczny Ministerstwa Sprawiedliwości, (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>), dostęp: 20.02.2020 r.

Z danych tych wynika, że liczba spraw alimentacyjnych w rozpatrywanych latach ulegała znaczącym zmianom i nie można zauważyć żadnej tendencji, jednakże skala wykorzystania obowiązku alimentacyjnego dzieci względem rodziców jako źródła środków pieniężnych do zaspokajania potrzeb była niewątpliwie niewielka. W 2018 r. świadczenie emerytalne pobierało ponad 5 mln osób, świadczenie z tytułu alimentów zaledwie 718. Podejmując jednak próbę oceny skuteczności tego narzędzia jako alternatywy dla systemu zabezpieczenia emerytalnego należy zbadać, czy spełnia ono podstawowe cele takiego systemu, wśród których wyróżnić można cele społeczne oraz cele ekonomiczne.

Głównym celem systemu zabezpieczenia emerytalnego o charakterze społecznym jest cel dochodowy. System ten powinien zapewnić osobom starszym świadczenie, w wysokości pozwalającej na utrzymanie określonego poziomu życia³³. Jeśli chodzi o system naturalny, w wielu przypadkach pomoc rodzicom udzielana jest dobrowolnie, w ramach wdzięczności i podziękowania za wsparcie udzielane przez nich we wcześniejszych latach. Jeżeli jednak, występuje konieczność rozstrzygnięcia tej kwestii sędownie, przeciętna wysokość zasądzanych alimentów na rzecz rodziców jest relatywnie duża i z reguły wyższa od kwoty alimentów przyznawanych na rzecz dzieci. Wynika to z szerokiego wachlarza potrzeb osób starszych,

³³ F. Chybalski, *Skuteczność i efektywność systemu emerytalnego. Koncepcja analizy i pomiaru*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej” 2012, nr 1111, s. 78.

który uwzględnia wydatki mieszkaniowe, żywnościowe oraz te powiązane ze zdrowiem. Wysokość alimentów uzależniona jest zarówno od usprawiedliwionych potrzeb rodzica, jak i zarobkowych i majątkowych możliwości zobowiązanego dziecka³⁴. Struktura wysokości zasądzonych alimentów na rzecz dzieci i rodziców w latach 2015-2018 została zaprezentowana w tabeli 3.

Tabela 10.3. Średnia wysokość alimentów w zł orzeczonych poza rozwodami w latach 2015-2018

Wyszczególnienie	2015	2016	2017	2018
Średnia wysokość alimentów przyznanych rodzicom	611,7	676,5	629,8	681,1
Średnia wysokość alimentów przyznanych dzieciom	589,9	575,8	585,9	636,4

Źródło: *Alimenty - prawomocne orzeczenia przy rozwodach i poza rozwodami w latach 2015 - 2018 i w I półroczu 2019 roku*, Informator Statystyczny Ministerstwa Sprawiedliwości, (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>), dostęp: 20.02.2020 r.

Cel dochodowy jest ściśle powiązany z celem adekwatności emerytur, wyznaczonym przez Bank Światowy, oraz celami szczegółowymi w jego obrębie tj.: zapobieganie społecznemu wykluczeniu, w tym zapobieganie ubóstwu wśród osób starszych, umożliwienie osobom starszym utrzymania standardu życia porównywalnego do tego, w okresie aktywności zarobkowej poprzez dostępność systemu zabezpieczenia emerytalnego oraz promowanie solidarności między pokoleniami oraz w ramach pokoleń³⁵. Obowiązek alimentacyjny niewątpliwie spełnia ostatni z wymienionych celów szczegółowych, oraz stanowi narzędzie realizacji celu głównego jakim jest cel dochodowy. Transferowanie dochodów redukuje istotne różnice pomiędzy sytuacją majątkową dzieci i rodziców.

Porównując wysokość alimentów zasądzonych na rzecz rodziców w 2018 r. z danymi analizowanymi w pierwszej części pracy można zauważyć, że jest ona niemal dwukrotnie niższa od przeciętnych miesięcznych wydatków jednego emeryta, jednocześnie przewyższa poziom minimum egzystencji dla jednoosobowego gospodarstwa domowego emeryta o 121,09 zł. Można zatem stwierdzić, że utrzymując się jedynie z otrzymywanych od dzieci alimentów osoba starsza nie jest w stanie zaspokoić wszystkich swoich potrzeb, ale te podstawowe owszem, co z kolei prowadzi do wniosku, że obowiązek alimentacyjny na rzecz

³⁴ A. Kiliańska, *Wysokość alimentów*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2011, nr 15. s. 30.

³⁵ *Ibidem*, s. 79.

rodziców może zapobiec ubóstwu wśród osób starszych i wyciągnąć je ze stanu niedostatku, a tym samym zrealizować założenia pierwszego celu szczegółowego adekwatności emerytur.

Trudnym do ustalenia jest stopień spełnienia drugiego celu szczegółowego przez obowiązek alimentacyjny dzieci względem rodziców. Jak wiadomo z wcześniejszych rozważań przesłanką do ubiegania się o ten rodzaj świadczenia jest stan niedostatku. Stan ten musi występować jednakże w momencie ubiegania się o świadczenie, a nie przez cały okres produkcyjny poprzedzający to zdarzenie. Mając na uwadze jednak, że aktywność zarobkowa uprawnionego zapewniła mu świadczenia emerytalne w wysokości, powodującej życie w niedostatku, można wnioskować, że dochody z pracy lub świadczenia pieniężne z pomocy społecznej (np. świadczenia rodzinne) również były niezadowolające lub nie występowały w ogóle. W takiej sytuacji świadczenie z tytułu alimentów zapewnia porównywalny poziom życia niż przed wystąpieniem stanu niedostatku lub nawet nieznacznie go przewyższający. Należałoby się jednak zastanowić, czy w takiej sytuacji jest to zadowolający efekt.

Istotnym celem systemu zabezpieczenia emerytalnego jest również dążenie do równouprawnienia kobiet i mężczyzn w aspekcie dochodowym. Zgodnie z nim oczekuje się względnie równych świadczeń dla obu płci. Różnice w wysokości świadczeń emerytalnych kobiet i mężczyzn wynikają nie tylko z długości trwania życia i ustanowionego przez ustawodawcę innego dla obu płci wieku emerytalnego, ale także z wysokości dochodów otrzymywanych w związku z aktywnością zawodową³⁶. Obowiązek alimentacyjny te różnice niweluje. Prawo do ubiegania się o alimenty od dzieci ma każdy z rodziców, niezależnie od płci, na tych samych warunkach - po spełnieniu odpowiednich przesłanek. Płeć rodzica nie jest istotna przy orzekaniu wysokości świadczenia alimentacyjnego. Istotny wpływ ma jednak zakres i sposób wypełniania swoich rodzicielskich obowiązków, co można potraktować jako analogię do aktywności zarobkowej przy ustalaniu wysokości świadczenia emerytalnego.

10.5. Podsumowanie

Rozważania i analizy przeprowadzone w niniejszej pracy pozwoliły na wysunięcie kilku istotnych wniosków. Emeryci stanowią grupę społeczną o relatywnie dobrej sytuacji materialnej w porównaniu do reszty społeczeństwa. Należy podkreślić jednak, że sytuacja ogółu grupy społeczno-ekonomicznej nie przekłada się na sytuację poszczególnych jednostek

---

³⁶ *Ibidem*, s. 80.

w jej obrębie i co dwudziesta osoba starsza żyje w skrajnym ubóstwie. W odniesieniu do tych osób system zabezpieczenia emerytalnego nie spełnił swojej funkcji i należałoby rozważyć alternatywny instrument, mogący przyczynić się do poprawy sytuacji materialnej i jakości życia tych jednostek.

Obowiązek alimentacyjny nawiązuje do naturalnego systemu emerytalnego, w którym młodsze pokolenia były odpowiedzialne za zaspokajanie potrzeb swoich rodziców na starość. Mała powszechność stosowania tego narzędzia obecnie może wynikać właśnie z uwarunkowań społeczno-kulturowych, według których pomoc rodzicom uważana jest za coś normalnego, niewymagającego uregulowania prawnego i wskazuje na dobre relacje na linii rodzice-dzieci. Zgodnie z tym wyłumaczeniem niewielka liczba spraw alimentacyjnych powinna być traktowana jako zjawisko pozytywne. Niektóre osoby jednak nie domagają się pomocy, ze względu na swoje przekonania i uważają to za czyn uwłaczający ich godności lub nie są świadome, że takie prawo im przysługuje. Determinanty korzystania bądź niekorzystania z przysługującego prawa do ubiegania się o alimenty od potomstwa mogą stanowić zainteresowanie dalszych badań.

Obowiązek alimentacyjny względem rodziców częściowo spełnia cele systemu zabezpieczenia emerytalnego i umożliwia wyjście uprawnionych ze stanu niedostatku. Nie zapewnia jednak godnego życia i stabilności finansowej. Otrzymujący świadczenie nie będą w stanie pokryć niespodziewanych wydatków, czy pozwolić sobie na dobra luksusowe, ze względu na brak zgromadzonych oszczędności w trakcie trwania życia i przeciętną wysokość orzekanych alimentów na poziomie nieznacznie przewyższającym minimum egzystencji. Z tego powodu obowiązek alimentacyjny powinien być rozpatrywany jako narzędzie jedynie uzupełniające, a nie stanowiące całkowitą alternatywę dla systemu zabezpieczenia emerytalnego.

Literatura

Alimenty - prawomocne orzeczenia przy rozwodach i poza rozwodami w latach 2015 - 2018 i w I półroczu 2019 roku, Informator Statystyczny Ministerstwa Sprawiedliwości, (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>), dostęp: 20.02.2020 r.

Budżety gospodarstw domowych w 2018 r., GUS, Warszawa 2019, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/budzety-gospodarstw-domowych-w-2018-r-9,13.html#>), dostęp: 20.02.2020 r.

- Cycoń M., *Odwrócona hipoteka jako forma zabezpieczenia emerytalnego*, Praca doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2017.
- Chybalski F., *Prakseologiczne podejście do oceny działania systemu emerytalnego*, „Prakseologia”, nr 152/2012.
- Chybalski F., *Skuteczność i efektywność systemu emerytalnego. Koncepcja analizy i pomiaru*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej” 2012, nr 111.
- Dlaczego Polacy się zadłużają?*, KR D 2018, (<https://krd.pl/Centrum-prasowe/Raporty/2019/DLACZEGO-POLACY-SIE-ZADLUZAJA>), dostęp: 20.02.2020 r.
- Długi emerytów – dziadek za wnuczką, wnuczek na babcię*, KR D 2019, (<https://krd.pl/Centrum-prasowe/Informacje-prasowe/2019/Dlugi-emerytow---dziadek-za-wnuczka--wnuczek-na-babcie>), dostęp: 20.02.2020 r.
- Domański M., *Względne zakazy małżeńskie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Informacja o poziomie minimum egzystencji w 2018 r.*, IPISS, Warszawa 2019, (<https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minimum-egzystencji-2>), dostęp: 20.02.2020 r.
- Jedynak T., *Obowiązek alimentacyjny dzieci jako metoda ochrony przed ubóstwem osób starszych*, [w:] *Kierunki rozwoju ubezpieczeń prywatnych i publicznych*, pod red. W. Sułkowskiej i M. Cyconia, Poltext, Warszawa 2017.
- Kiliańska A., *Alimenty na rzecz rodziców*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2011, nr 14.
- Kiliańska A., *Wysokość alimentów*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2011, nr 15.
- Kondycja portfela polskiego seniora*, BIK 2018, (<https://media.bik.pl/informacje-prasowe/404958/kondycja-portfela-polskiego-seniora>), dostęp: 20.02.2020 r.
- Kredytowy portret polskiego seniora*, BIK 2019, (<https://media.bik.pl/informacje-prasowe/418009/kredytowy-portret-polskiego-seniora>), dostęp: 20.02.2020 r.
- Łączkowska M., *Prawo alimentacyjne jako przykład regulacji prawnej solidarności międzypokoleniowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, nr 3.
- Sierpowska I., Milicka-Ochtera A., *Obowiązek alimentacyjny dzieci wobec rodziców a prawo do świadczeń z pomocy społecznej*, „Praca Socjalna” 2018, nr 3(33).
- Ustawa z dnia 23.04.1964r. – Kodeks cywilny (Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93. z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 25.02.1964r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 1964r., Nr 9, poz. 59 z późn. zm.)
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16.12.1987r. (III CZP 91/86), OSNC 1988/4, poz. 42.
- Struktura wysokości i rent wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2018 roku*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 2018, (<https://www.zus.pl/documents/10182/39637/Struktura+wysoko%C5%9Bci+emerytur+i+rent+wyp%C5%82acanych+przez+ZUS+po+waloryzacji+w+marcu+2018+r.pdf/2f377123-7bd5-4e3a-a511-013eed30671c>), dostęp: 20.02.2020 r.
- Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2018 r.*, GUS, Warszawa 2019, (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2018-roku,14,6.html>), dostęp: 20.02.2020 r.

Spis tabel

Tabela 2.1 Kształt powszechnego systemu emerytalnego w Polsce po reformie z 1999 roku	28
Tabela 2.2. Powszechny system emerytalny w Polsce	32
Tabela 2.3. Wysokość obowiązkowych składek emerytalnych	33
Tabela 2.4. Współczesny kształt polskiego systemu emerytalnego	39
Tabela 3.1. Obecny efektywny wiek emerytalny w wybranych krajach OECD	66
Tabela 3.2. Przyszły (docelowy) wiek emerytalny w wybranych krajach OECD	67
Tabela 4.1. Wysokość składki emerytalno-rentowej ze względu na powierzchnię gospodarstwa	82
Tabela 6.1. Źródła finansowania PPK	110
Tabela 6.2 Porównanie ofert instytucji oferujących PPK	117
Tabela 6.3 Udział instrumentów, w które lokowane są aktywa w trakcie trwania oszczędzania w ramach funduszu zdefiniowanej daty	120
Tabela 6.4 Udział pracowników firm 250+ w programach PPK oraz PPE	124
Tabela 7.1. Zestawienie najważniejszych cech modeli sprzedażowego i kredytowego odwróconego kredytu hipotecznego	132
Tabela 8.1. Porównanie renty dożywotniej oraz odwróconego kredytu hipotecznego	146
Tabela 8.2. Porównanie ofert Funduszu Hipotecznego DOM i Funduszu Hipotecznego Familia	152
Tabela 9.1. Przeciętne dalsze trwanie życia w Polsce w latach 2010-2018	165
Tabela 10.1. Odsetek osób dotkniętych deprawacją materialną i społeczną w Polsce według wieku w latach 2015 – 2018	185
Tabela 10.2. Prawomocne orzeczenia w sprawach o alimenty w latach 2015-2018	189
Tabela 10.3. Średnia wysokość alimentów w zł orzeczonych poza rozwodami w latach 2015-2018	190

Spis rysunków

Rysunek 1.1. Struktura ludności według wieku w Polsce w latach 2020, 2037 i 2049 (ujęcie prognostyczne)	11
Rysunek 2.1 Struktura aktywów DFE PZU na 31.12.2019	37
Rysunek 2.2 CBOS: Społeczna wizja bezpiecznej starości, 1996	41
Rysunek 2.3 Społeczna wizja bezpiecznej starości, 2020	42
Rysunek 2.4 Zabezpieczenie na starość - odpowiedzialność państwa czy obywateli, 2008	43
Rysunek 2.5 Zabezpieczenie na starość - odpowiedzialność państwa czy obywateli, 2020	43
Rysunek 2.6 Opinie nt. wysokości stopy zastąpienia, 2008	44
Rysunek 2.7 Opinie nt. wysokości stopy zastąpienia, 2020	45
Rysunek 2.8 Podejście do zróżnicowania wieku emerytalnego kobiet, 2008	46
Rysunek 2.9 Podejście do zróżnicowania wieku emerytalnego kobiet, 2020	47
Rysunek 2.10 Nastawienie do hamowania niekorzystnych tendencji demograficznych przez przywileje emerytalne, 2008	48
Rysunek 2.11 Nastawienie do hamowania niekorzystnych tendencji demograficznych przez przywileje emerytalne, 2020	48
Rysunek 2.12 Skłonność do uczestniczenia w PPK, 2020	49
Rysunek 2.13 Skłonność do uczestniczenia w PPK po poinformowaniu o prognozowanej różnicy stóp zastąpienia w przypadku uczestnictwa, 2020	49
Rysunek 3.1	56
Rysunek 3.2. Klasyfikacja systemów emerytalnych wg Banku Światowego i OECD	56
Rysunek 3.3. Przeciętna wysokość wypłacanej miesięcznie emerytury względem przeciętnego wynagrodzenia w Polsce (w %)	60
Rysunek 3.4. Struktura demograficzna społeczeństwa w Polsce i Europie	61
Rysunek 3.5. Wydolność funduszu emerytalnego w latach 2020-2080	63
Rysunek 3.6. Współczynnik obciążenia systemowego w Polsce w latach 2020-2080	64
Rysunek 3.7. Wysokość składki na ubezpieczenia społeczne w wybranych krajach OECD [w % PKB].	68
Rysunek 3.8. Zmiana wysokości składek na ubezpieczenia społeczne w Polsce w latach 1991-2018 [w % PKB]	69
Rysunek 3.9. Stopa zastąpienia w wybranych krajach OECD w 2018 r. [po lewej – dla mężczyzn, po prawej – dla kobiet]	70
Rysunek 4.1. Stosunek wysokości średniej emerytury rolniczej do przeciętnego wynagrodzenia brutto w gospodarce narodowej	85
Rysunek 5.1. Sposoby gromadzenia zaoszczędzonych pieniędzy	98
Rysunek 5.2. Cele oszczędzania Polaków.	99
Rysunek 5.3. . Poziom przeciętnych miesięcznych dochodów i wydatków na jedną osobę w latach 2008-2018.	101
Rysunek 5.4. Struktura przeciętnych miesięcznych wydatków na jedną osobę w 2018 roku	102
Rysunek 9.1. Płeć respondentów	167
Rysunek 9.2. Kierunek studiów respondentów	167
Rysunek 9.3. Rok studiów respondentów	168
Rysunek 9.4. Planowane/faktycznie wykorzystywane obecnie źródła finansowania wydatków na emeryturze	169
Rysunek 9.5. Atrakcyjność metody life settlement jako sposobu oszczędzania na starość	170
Rysunek 9.6. Wpływ poszerzenia wiedzy na temat kontraktów life settlement na ogólną skłonność społeczeństwa do inwestowania w tę formę zabezpieczenia emerytalnego	171

Rysunek 9.7. Skłonność do gromadzenia oszczędności w ramach jakiegokolwiek metody dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego	171
Rysunek 9.8. Skłonność do wykorzystania metody dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego jaką jest life settlement.	172
Rysunek 10.1. Struktura emerytów, którym emerytury wypłaca ZUS według wysokości świadczeń w marcu 2018 r.	178
Rysunek 10.2. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny i wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych według grup społeczno-ekonomicznych w 2018 r. (w zł)	179
Rysunek 10.3. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny i wydatki w zł na 1 osobę w gospodarstwach domowych z osobami i bez osób w wieku 60 lat i więcej w 2018 r.	180
Rysunek 10.4. Zasięg ubóstwa skrajnego w 2017 r. i 2018 r. według grup społeczno-ekonomicznych	182
Rysunek 10.5. Struktura emerytów, którym emerytury wypłaca ZUS według płci świadczeniobiorców w marcu 2018 r.	183
Rysunek 10.6. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych emerytów	184

UNIWERSYTET
EKONOMICZNY
W KRAKOWIE

RISK
MANAGEMENT

KOŁO NAUKOWE UBEZPIECZEŃ

**KATEDRA
ZARZĄDZANIA
RYZYKIEM
I UBEZPIECZEŃ**
KU.UEK.KRAKOW.PL